

ISSN 1857-2022

INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT
AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

REVISTA DE

ISTORIE

A MOLDOVEI

4/2009

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT

REVISTA
DE ISTORIE A MOLDOVEI

Nr. 4 (80)
2009

REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI
PUBLICAȚIE ȘTIINȚIFICĂ
Nr. 4, 2009

FONDATOR: Institutul de Istorie, Stat și Drept
al Academiei de Științe a Moldovei

ISSN 1857-2022

Colegiul de redacție Editorial Board

Redactor-șef
Editor in Chief

Ion JARCUȚCHI,
doctor în istorie

Redactor-șef adjunct
Editor-Deputy Chief

Lilia ZABOLOTNAIA,
doctor în istorie

Secretar responsabil
Secretary

Alina FELEA,
doctor în istorie

Membri Members

Alexei AGACHI, doctor habilitat în istorie (Republica Moldova);
Leonid BULMAGA, doctor în istorie (Republica Moldova);
Ion CHIRTOAGĂ, doctor habilitat în istorie (Republica Moldova);
Valeriu COZMA, doctor habilitat în istorie (Republica Moldova);
Ilna CZAMANSKA, doctor habilitat în istorie (Polonia);
Demir DRAGNEV, membru corespondent (Republica Moldova);
Andrei EȘANU, academician, (Republica Moldova);
Victor IȘCENKO, doctor în istorie (Rusia);
Mihai MAXIM, doctor în istorie (România, Turcia);
Constantin REZACHEVICI, doctor în istorie (România);
Vladimir ȚARANOV, membru corespondent, (Republica Moldova)

Autorii poartă toată responsabilitatea
pentru conținutul articolelor publicate

Authors are the only responsible for the
contents of the articles published

Opiniile autorilor nu reflectă neapărat
opiniile Colegiului de redacție.

Authors opinions do not reflect by all means
the opinions of the Editorial Board

© Institutul de Istorie, Stat și Drept al
Academiei de Științe a Moldovei, 2010

COMUNICĂRI

În ultima vreme în istoriografia națională o atenție sporită se acordă istoriei instituirii și evoluției administrației publice în Moldova, dezvăluirii trecutului și prezentului ei.

În perioada 18-19 septembrie 2009, în cadrul programului pentru tinerii cercetători, la Chișinău și-a ținut lucrările Conferința științifică internațională cu genericul „Evoluția instituțiilor administrative primare în Europa de Est (sec. XVIII – XX)”.

Sesiunea științifică a fost organizată de Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM și a întrunit participanți din 5 țări: Republica Moldova (15), Rusia (1), România (1), Ucraina (2) și Polonia (2). Patru rapoarte în plen au fost prezentate de savanți din Moldova, Ucraina și Polonia. Lucrările conferinței s-au desfășurat în două module și au cuprins în total 21 de comunicări Republica Moldova a fost reprezentată de tineri cercetători de la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă», Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei.

Instituțiile administrative locale sunt un atribut obligatoriu și o instituție esențială a fiecărui stat civilizat. Prezența sau absența acestor instituții denotă, în mare măsură, caracterul democratic sau antidemocratic al statului. Administrația locală încorporează în structura sa aspecte teritoriale, politico-juridice, financiar-economice, organizatorico-tehnice, social-culturale și altele. Participanții la conferință au scos în evidență evoluția, activitatea și componența organelor administrației locale în perioada secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XXI-lea. Discuțiile purtate pe marginea referatelor au arătat asemănările, deosebirile și specificul dezvoltării instituțiilor administrative primare în Estul și Sud - Estul Europei,

Prezentul număr al Revistei de Istorie a Moldovei găzduiește referatele și comunicările prezentate la conferință. Comunicările au o ținută științifică academică și sunt însoțite de rezumate în limbi moderne, fapt ce va facilita familiarizarea cercetătorilor din străinătate cu realizările cercetătorilor științifici participanți la sesiunea științifică a conferinței.

Materialele conferinței științifice se încadrează în tendințele cercetării istorice actuale și sunt de utilitate deosebită nu numai pentru istorici, dar și pentru toți cei interesați de istoria națională în general, și de cea a administrației publice în particular.

dr. Alina FELEA,
secretar responsabil, coordonator al ediției

**CONTRIBUȚII LA ISTORIA DEMOGRAFICĂ
A ȚĂRII MOLDOVEI
(A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIV-lea –
SECOLUL AL XVII-lea)**

Sergiu TABUNCIC,
doctor în istorie,
Institutul de Istorie, Stat și Drept

Începând cu mijlocul secolului XIV ținuturile de la răsărit de Carpații Orientali vor suporta schimbări istorice majore, în ciuda stabilității impuse de Hoarda de Aur până la acea vreme. Mai întâi, datorită unei conjuncturi externe favorabile formațiunii politice moldovenești ce se constituia aici, puterea tătarească va slăbi, iar apoi va fi definitiv înlăturată. Statul bogdăneștilor își va lărgi treptat granițele sale, care se vor întinde de la Ceremuș și Colacin, pe culmile Carpaților Orientali, apoi pe Milcov și Dunăre până la Marea Neagră și apoi pe Nistru.

În tradiția înregistrată de cronicari, statul medieval de la est de Carpați s-a format pe calea „descălecatului”, odată cu coborârea și statornicirea unor locuitori veniți din Maramureș în Moldova cu Dragoș. Trecerea lui Dragoș și apoi aceea a lui Bogdan în Moldova este confirmată și de documente¹, care atestă strânse legături între Țara Maramureșului și Moldova, unde s-au revărsat încă de la mijlocul veacului al XIV-lea unele grupuri de populație românească, existentă din vechime în toate ținuturile intracarpatiche.

În literatura istorică a fost exprimată părerea că odată cu „descălecatul” lui Bogdan Vodă în Moldova, aici s-ar fi transferat locuitorii a 300 de sate maramureșene, ceea ce contravine total realităților demografice ale acelei regiunii transilvănene². Menționăm că numărul așezărilor din Maramureș în veacul al XIV-lea, potrivit unor estimări bazate pe cercetări riguroase, se ridică la 103; dintre acestea, 100 de sate sânt identificate cu precizie în documente, pentru trei așezări fiind doar presupusă existența lor în acea vreme³. Pentru perioada ulterioară, până către secolul XX, în întreg Maramureșul istoric s-a putut atesta un număr de localități de aproape trei ori mai mare față de cel constat pentru

veacul XIV, cunoscându-se 297 de așezări⁴. Cifrele respective infirmă așadar aserțiunea amintită mai sus referitoare la numărul mare de maramureșeni strămutați la est de Carpați în legătură cu întemeierea Moldovei, actele documentare probând existența unui număr mult mai mic de așezări în Maramureș în acea vreme. În realitate, o deplasare în masă a locuitorilor săi la est de Carpați în perioada de formare a statului moldovenesc sau o reducere numerică drastică a populației românești din aceste ținuturi ardelenene nu a avut loc. Opinia după care grupurile de ruteni ar fi fost așezate în Maramureș pentru a înlătura vidul demografic din regiune ivit odată cu migrarea populației românești în Moldova odată cu expediția lui Bogdan, nu are nici ea vreun temei documentar, de vreme ce izvoarele nu atestă un exod masiv al românilor maramureșeni în Moldova în cursul veacului al XIV-lea. Numărul celor care l-au însoțit pe Bogdan în acțiunea sa de dincolo de Carpați este apreciat la o cifră de cel mult 100-200 familii, cifra oglindită de documentele maramureșene din epocă⁵.

Românii, unul din vechile popoare europene, au avut dintru început o arie de existență mai largă decât cea cuprinsă în granițele de mai târziu ale statului român, nici măcar între cele de maximă extindere din perioada interbelică. Răspândirea românilor dincolo de hotarele statelor lor medievale, în regiuni învecinate sau mai îndepărtate, se constată încă din etapa timpurie a evului de mijloc: în sudul Dunării, cuprinzând arii distincte în tot cuprinsul Peninsulei Balcanice, peste Nistru în răsărit, și în nord către Pocuția, Galiția și Câmpia Tisei, până spre Muncaci.

Plecarea unor grupuri de comunități românești în alte teritorii a fost determinată de factori economici, sociali, politici, dar și naturali. Astfel, unele colectivități românești se stabilesc în ținuturi străine în calitate de coloniști, fiind atrași acolo de anumite avantaje fiscale ce li se acordau. Pentru a da un exemplu, vom aminti că românii de la est de Carpați și cei din interiorul arcului carpatic au întemeiat numeroase așezări de colonizare în teritoriile dinspre Carpații Păduroși ale Regatului Poloniei, ele fiind organizate și stăpânite după „dreptul românesc” (jus valachicum), care reprezenta un amplu și complex regim de norme juridice cutumiare ale acestor comunități⁶. Deseori, însă, în cazul românilor din Transilvania, cauzele emigrării au constat în constrângerile politice, religioase și economice tot mai drastice impuse de stăpânirea ungară din principat mai ales începând din secolul XIV. Pe lângă aceasta, anumite grupuri de români puteau ajunge pe meleaguri străine și ca ciobani, în căutare de terenuri prielnice pentru îndeletnicirea lor, fiind vorba aici de o migrațiune pastorală⁷. Plecați din locurile lor de obârșie pentru a se stabili, temporar sau definitiv, în alte regiuni și întemeindu-și acolo așezări, românii contribuiau la consolidarea habitatului din ținuturile în care se statorniceau și înrăureau benefic dezvoltarea comunităților locale.

Vom consemna în treacăt, pornind de la deplasările unor colectivități dintr-o țară în alta amintite mai sus, la care pot fi aduse exemple din alte regiuni ale Europei, o particularitate a trecutului european, și anume afinitățile de civilizație și cultură existente între populațiile sale. Ele ieșeau la iveală într-o lume europeană în care oamenii respectau în mare parte aceleași valori, aveau aceeași mentalitate și își găseau un adăpost în tradițiile culturale răsărite pe un

fundament creștin comun. Aceste afinități s-au vădit pe parcursul secolelor, un rol important în închegarea și cristalizarea lor aparținând emigranților.

Preocuparea oricărui stăpânitor medieval de a avea câți mai mulți supuși plătitori de dări și aducători de diverse beneficii a fost, incontestabil, cât se poate de îndreptățită, mai ales că populația în veacurile de mijloc era simțitor mai rară decât în vremurile mai recente. Motivați de multiple interese de ordin economic, social și militar, domnii Moldovei acordau o atenție sporită factorului demografic, urmărind permanent consolidarea și extinderea ariei habitatului. În acest sens, s-a practicat o politică de colonizare rurală, care a încurajat și facilitat exploatarea unor terenuri necultivate și introducerea lor în circuitul agrar, cât și întemeierea de noi sate și reconstituirea celor risipite.

Munca susținută de supunere a solului, de cucerire a terenurilor cu destinație agrară și de lărgire a suprafețelor cultivate se solda cu extinderea treptată a agriculturii, iar odată cu aceasta, zone încă slab sau deloc populate erau valorificate de către comunitățile de coloniști. Punerea masivelor funciare în serviciul economiei agrare a avut loc concomitent cu înființarea localităților noi sau repopularea celor ruinate, fenomenul de colonizare rurală aducând astfel modificări peisajului demografic.

Prin politica domnilor de atragere a coloniștilor, în calitate de viitori contribuabili, se ținea crearea unei mase cât mai largi de dajnici competitivi, dar în măsură egală se urmărea și realizarea intereselor proprietarilor funciari de creștere economică a noilor lor moșii. Evident, cu cât se organiza mai chibzuit sistemul feudal de exploatare funciară, cu atât puterea deținătorilor de pământuri căpăta amploare, aceștia fiind mereu interesați într-o mai amplă dezvoltare a activităților economice rurale în cuprinsul moșiilor lor.

Mereu încurajate de domnie, colonizările se practicau, cum s-a menționat, în areale cu efective demografice reduse. Procesul de populare a pământurilor virgine sau de repopulare a unor teritorii pustiite s-a înfăptuit de către coloniști băștinași, cât și străini, strămutați din locurile de origine ori din țara lor. Colonizările alogene practicate de domnie ilustrează, desigur, preocuparea acesteia de sporire a numărului contribuabililor, pentru a avea o cât mai numeroasă mână de lucru servilă. Întrucât efectele colonizărilor decurgeau din activitatea de valorificare a resurselor agricole ale noilor terenuri, atragerea coloniștilor imigranți se făcea înainte de toate din aceste raționamente economice, or, pământul nepreluat nu prezenta o sursă de bogăție și nu valora nimic. Printre coloniștii străini din Moldova, documentele îi surprind pe valahi, unguri, polonezi, ruteni, ruși, greci, bulgari și sârbi. Aceleași documente arată mai de fiecare dată că domnia chema în țară oameni de orice neam, adică de „orice limbă”, după cum scriu diecii⁸. Neamul acestor coloniști veniți ori aduși din țară străină conta totuși puțin într-o epocă în care popoarele moderne încă nu erau constituite, pentru veacurile de mijloc putându-se vorbi doar despre națiuni medievale, deosebite prin trăsăturile lor fundamentale de națiunile de mai târziu⁹.

Grupurile de coloniști, atât băștinași cât și străini, erau favorizate de către domnie, pentru o perioadă de timp, prin acordarea unor avantaje cu preferință față de alți locuitori. Acestea conțineau facilități fiscale, comerciale și vamale¹⁰ și

erau menite să stimuleze activitățile lor economice, să înlesnească întemeierea localităților noi sau repopularea celor ruinate și să impulsioneze în acest fel cursul habitatului.

Pentru a așeza locuitori în zone slab populate sau depopulate, domnia a recurs atât la colonizări benevole, cât și la colonizări forțate. Un exemplu de așezare impusă prin constrângere, cu oameni aduși din regiuni învecinate cu Moldova, îl avem înregistrat de Grigore Ureche în al său letopiseț, când descrie campania moldovenească din sudul Poloniei și Halici din vara anului 1498. Începută ca represalii pentru atacul din anul precedent al regelui Ioan Albert asupra Moldovei, incursiunea lui Ștefan cel Mare s-a soldat cu o „mare dobândă” de pradă, luată din numeroase localități și cetăți, cât și cu multă robire de oameni. După aproape un veac și jumătate de la acel eveniment, cronicarul amintit consemna tradiția după care voievodul Moldovei ar fi scos în robie mai mult de 100.000 de oameni, „bărbați, muieri, copii”; „muți de aceia au așezatu Ștefanvodă în țara sa, de și până astăzi trăiește limba rusască în Moldova, ales pre unde i-au descălecatu, că mai a treia parte graiescu rusește”¹¹.

Această importantă relatare de natură demografică a fost recent supusă unei noi analize critice, plecându-se de la coroborarea ei cu informațiile similare aflate în alte texte cu caracter narativ din epocă sau ulterioare și de la abordările istoriografice precedente. Astfel, se apreciază că numărul prizonierilor aduși în Moldova trebuie să fi fost mult mai mic, pentru că în alte izvoare, inclusiv poloneze, se vorbește că cei 100.000 sau chiar 150.000 de prizonieri „robi” poloni și ruși au fost luați și de moldoveni, și de turci, și de tătari în urma expedițiilor lor prădalnice de la cumpăna secolelor XV – XVI. În plus, ele menționează și faptul că aceștia au fost strămutați în Moldova, Grecia, Tracia, Macedonia, în Asia, cât și la tătari. Cât privește etnia prizonierilor aduși în Moldova, se presupune că ei vor fi fost în proporție covârșitoare „ruși”, adică ruteni, nu și polonezi sau leși, odată ce descendenții lor vorbeau chiar și pe vremea lui Grigore Ureche „limba rusească”. Ultima remarcă se referă la statutul social al acestor „robi” (termen cu care erau atunci desemnați prizonierii de război): în Moldova ei nu puteau ajunge decât țărani dependenți, din categoria socială a robilor propriu-zisi făcând parte doar țișanii¹².

Colonizări forțate s-au întreprins uneori și cu locuitori băștinași. Ion Neculce, preluând cronologic firul expunerii cronicărești al lui Miron Costin, descrie în letopisețul său, în două rânduri, astfel de colonizări. Povestind evenimentele petrecute la începutul celei de a treia domnii a lui Gheorghe Duca, cronicarul notează că la urcarea lui Vodă în scaun, în decembrie 1678, „Atunci era greu în țară pentru zaharale și meziluri la drumul Cameniții și cheltuială cu schimbatul pașilor din Cameniță. Din Ieși pân-în Cameniță era pustiu încă din iernatul tătarilor din zilele lui Dumitrașco-vodă”. Intenționând să repopuleze ținuturile devastate, Duca Vodă a „așezat slujitori pe la meziluri și pe margine și a să face și slobodzii pe la Cernăuți și pe la Hotin”¹³, de unde se vede activitatea de colonizare autoritară a acestui domn. Și Antioh Cantemir, la sfârșitul primei sale domnii, va lua măsuri de redresare a situației demografice din țară, Moldova fiind năpăstuită la acea vreme de războiul dintre otomani și polonezi. În afara

hrisoavelor acordate pentru întemeierea de noi aşezări, domnul Moldovei va impune colonizări cu locuitori autohtoni înspre regiunile ei răsăritene. Astfel, letopiseţul aceluiaşi Ion Neculce aminteşte că la 1700 „Antiohii-vodă de primăvară, în al cinceli an a domniei lui, au făcut cărţi de slobodzii pin toate săliştii. Şi au mutat slujitori de pin Piatră şi din Roman şi de pin toate târgurili, ce era pin mijlocul ţării aşedzaţi, şi i-au mutat pe la marginile ţării, pe la vaduri, pe Nistru şi pe Prut îi aşedză”¹⁴.

Amintind mai devreme despre ucrainenii colonizaţi de Ştefan cel Mare în ţară la răspântia veacurilor XV – XVI, socotim că ar fi interesant de a preciza răstimpul în care aceştia s-au infiltrat în ținuturile maramureşene, ținuturi de care se leagă „descălecarea” Moldovei. Potrivit unor studii bine documentate, pătrunderea etnicilor ucraineni (numiţi ruteni de izvoarele medievale) în Maramureş datează de la sfârşitul veacului al XIV-lea şi începutul celui următor; mai devreme de această perioadă aici exista doar un singur sat populat de o comunitate de origine ucraineană, întemeiat probabil la mijlocul secolului al XIV-lea. Menţionăm că extinderea prezenţei rutenilor în Maramureş a decurs dinspre zonele sale nord-vestice spre cele sud-estice, învecinate cu Moldova. În secolele XV – XVII ei ajung majoritari în dreapta Tisei, acolo unde au rămas până astăzi doar câteva localităţi majoritar româneşti. Rutenii au întemeiat aşezări şi la sud de Tisa, mai ales pe valea Ruscovei, acolo unde trăiesc şi astăzi într-o comunitate compactă¹⁵. Cât priveşte numărul total al populaţiei maramureşene în secolul al XIV-lea, acesta este estimat la 8000-10000 locuitori, considerându-se că prima cifră reflectă cel mai probabil situaţia demografică de la începutul secolului, a doua indicând realităţi după cât se pare de la sfârşitul lui. Studiul izvoarelor istoriei maramureşene arată că repartitia etnică a populaţiei la începutul veacului era în proporţie de 90% românească, procentul diminuându-se treptat la 80% către sfârşitul lui¹⁶.

După cum susţin majoritatea istoricilor, rutenii au fost colonizaţi în Maramureş de dincolo de Carpaţi, mai ales din Galiţia, ajungând în calitate de ţărani iobagi pe domeniile nobililor maghiari. Maghiarii însişii pătrund în Maramureş începând din deceniul opt al secolului al XIII-lea, la 1272 fiind semnalată prima familie ungurească stabilită în această regiune. O penetrare reală a ungarilor în aceste părţi nu s-a putut produce mai degrabă de secolul al XV-lea şi abia în veacul următor se poate constata o masă compactă a maghiarilor în Maramureş¹⁷.

Unul din fenomenele demografice caracteristice Moldovei în perioada ce ne preocupă a fost migraţia internă, care conducea la părăsirea vetrelor de locuire de către unele grupuri de oameni şi deplasarea lor pe un alt teritoriu, în căutarea unor condiţii mai bune de trai¹⁸. Această abandonare a aşezărilor nu era una completă: de regulă, doar o parte a locuitorilor plecau, ceilalţi rămânând pe loc. În Moldova, curentul migrator intern a evoluat îndeosebi dinspre ținuturile subcarpatice înspre părţile marginale răsăritene, unde se atestă, exceptând anumite perimetre, o locuire mai firavă¹⁹. Au existat, desigur, curente de o mai mică amploare, răspândite şi pe alte direcţii. Deplasarea unor colectivităţi din zonele apropiate de munte spre cele dinspre Prut şi Nistru, într-o vreme când în

Moldova se puneau bazele existenţei statale, este consemnată şi în interpolările târzii ale lui Simion Dascălul la cronica lui Grigore Ureche. Informaţia înregistrată vine desigur din trecut şi a fost transmisă pe cale orală: „cîndu păstorii din munţi ungureşti pogorîndu după vînat au nimerit la apa Moldovei, locuri desfătate cu cîmpi deschîşi, cu ape curătoare, cu păduri dese, şi îndrăgind locul, au tras pre ai săi de la Maramoroş şi pre alţii au îndemnat, di au discălicat întăi supt munte, mai apoi adăogîndu-să şi crescîndu înainte, nu numai apa Moldovei, ce nici Siretul i-au hotărît, ce s-au întinsu până la Nistru şi până la mare”²⁰. Am avut deja prilejul de a sublinia că trecerea unor grupuri de populaţie din Maramureş în Moldova, în prejma „descălecaturii”, nu a avut nicidecum menirea de a coloniza spaţiul dintre Carpaţi şi Nistru, aceste transferuri contribuind doar la întărirea elementului local din zonele est-carpatică şi grăbirea procesului de constituire a statului medieval moldovenesc de sine stătător. Socotim necesar de a adăuga că o altă expresie a acestui fenomen demografic se regăseşte în identităţile toponimice între unele sate de peste munţi cu cele din Moldova, pe care populaţia emigrată în ținuturile moldoveneşti le întitulează fie după numele întemeietorilor lor, fie în amintirea satelor din partea cealaltă a munţilor din care ei vor fi venit aici, la răsărit de Carpaţi²¹. Aşezările cu numiri identice sau având aceeaşi rădăcină, răspândite pe întreg spaţiul carpato-dunărean atestă, pe de o parte, legăturile directe existente între provinciile româneşti pe parcursul secolelor, iar pe de altă parte, oferă o elocventă imagine asupra unităţii etniei noastre în istorie.

Ritmul de evoluţie a societăţii moldoveneşti a impus, nu o singură dată, schimbarea locului capitalei ţării, reşedinţa principală a domnilor trecând succesiv dinspre ținuturile nord-vestice de sub munte, spre zonele de podiş din centrul ţării. Mutarea ei repetată (de la Baia şi Siret spre Suceava şi apoi Iaşi), determinată de un complex de factori ce întruneau în sine diverse interese politice, militare, economice ale domniei, crea de fiecare dată conjuncturi favorabile unor afluenţe demografice spre noua curte voievodală. În noua capitală se strămutau unii locuitori din cea precedentă, poate şi din satele învecinate sau chiar din locuri ceva mai îndepărtate. Ar fi justificat să presupunem că oricare strămutare a scaunului voievodal genera curente demografice şi spre aşezările aflate în apropierea noii reşedinţe domneşti, atrăgând comunităţi umane menite să fortifice habitatul din regiune.

Din perspectiva proceselor de extindere a locuirii umane în Moldova, ar fi semnificativ să privim cu atenţie configuraţia cartografică a unităţilor sale teritorial-administrative. Hărţile respective pot înlesni înţelegerea mai nuanţată nu doar a fazelor de desăvârşire statală la est de Carpaţi, dar şi a evoluţiilor demografice în perioada de început a statului moldovean. Aşa cum au remarcat cu bună dreptate unii istorici, procesul de extindere teritorială şi de consolidare a graniţelor Ţării Moldovei s-a derulat dinspre nord spre sud şi de la vest către est, în acelaşi sens extinzându-se treptat şi ținuturile, până ce statul moldovenesc nu va ajunge la Milcov, Dunăre, Marea Neagră, Limanul Nistrului²². Fizionomia teritorială a ținuturilor este de natură să contureze limitele domeniilor cuprinse consecutiv în stăpânirea domnilor moldoveni²³: desigur, includerea acestora în

componenta statului și organizarea administrației ținutale crea premise pentru ascensiunea habitatului, inclusiv prin atragerea unor grupuri de populație din alte părți.

Procesele de fortificare a habitatului în anumite zone ale Moldovei sunt ilustrate și de așezările sătești întemeiate pe așa-numitele „locuri pustii”. Acestea din urmă se aflau în proprietate domnească, în virtutea dreptului de *dominium eminens*, care îi garanta suveranului țării calitatea de stăpân suprem al întregului fond funciar al acesteia. Locurile pustii, chiar dacă sunt astfel numite în documente, nici pe departe nu reprezentau teritorii depopulate sau lipsite de locuitori. Menționarea lor în acte este însoțită frecvent de indicarea toponimelor sau chiar de descrierea mai amănunțită a hotarelor, amintindu-se câteodată și satele din împrejurimi, dovadă a faptului că în cancelaria domnească uricarii dețineau adeseori informații detaliate privind amplasamentul acelor locuri. Evident, doar populația din regiunea la care se referă documentele respective ar fi putut furniza scribilor cancelariei voievodale astfel de informații topografice și numai oamenii din partea locului puteau avea cunoștințe precise privind localizarea toponimicelor pe teren. Studiul documentelor medievale moldovenești a permis istoricilor să constate că în răstimpul secolului XV – începutul secolului XVII cancelaria domnească a emis peste 100 de hrisoave de donare a locurilor din pustie ori de întărire a acestora în urma unui transfer de stăpânire. Potrivit unor estimări prelabile, pe aceste pământuri domnești au fost ridicate aproximativ 150 de așezări, unele noi, altele repopulate după ruinare, majoritatea aflându-se în regiunea de la răsărit de Prut²⁴.

Numărul satelor existente în perioada care ne preocupă a fost, firește, mult mai mare decât cel al așezărilor cu mențiuni în acte și al „locurilor pustii” în cuprinsul cărora urmau a fi ridicate noi localități rurale. Ne vom limita la câteva considerente, care fac ca această realitate să fie ușor de înțeles. Este cunoscut că întemeierea unor sate se poate surprinde documentar, constituirea altora, însă, nu este înregistrată în acte, deoarece numeroase așezări nu posedau înscrisuri de stăpânire sau le obțineau la o dată târzie. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, este cunoscut și faptul că un loc din pustie, ca cel pe Cobîlca, Bezin, Sabolna, Teleșeu și Peresecina, cuprindea uneori o suprafață destul de mare, încât destinarii daniei să fie lăsați să-și așeze acolo atâtea sate, câte vor putea²⁵. Se întâlnesc și donații care indică precis numărul de așezări ce se pot constitui pe pământul din pustie, așa cum se arată, de pildă, pentru cel de la Terebne, dăruit pentru întemeierea a cinci sate²⁶. Desigur, pot fi aduse și alte argumente în sprijinul afirmației de mai sus, ceea ce vom face, însă, cu alt prilej. Cu toate acestea, dacă am restrânge chestiunea discutată doar la secolul al XV-lea, pentru care am întreprins recent o cercetare specială menită să particularizeze realitățile acestuia, am putea afirma că în perioada dată documentele interne consemnează circa 43 de locuri destinate înființării de noi sate, dintr-un număr total de aproximativ 2250 așezări rurale. Această cifră atestă existența în Moldova aceluiași veac a unei rețele dezvoltate de localități, distribuirea geografică a acestora fiind însă neuniformă²⁷.

***

Cadrul demografic al Țării Moldovei în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVII-lea a fost condiționat de factori economici, sociali, militari, deseori existând o îmbinare a acestora în definirea trăsăturilor sale. Locuirea umană în teritoriul moldav va înregistra o dezvoltare treptată și neîntreruptă, datorată în cea mai mare măsură sporului natural al populației băștinașe, reprezentată de românii moldoveni. Unele zone mai slab populate vor cunoaște o consolidare demografică prin extinderea unor grupuri de oameni din părțile vestice și centrale mai dens populate spre cele din est. Migrația internă s-a derulat îndeosebi pe direcția amintită, atestându-se mișcări demografice și în alte sensuri. Schimbarea succesivă a locului capitalei moldovenești a stimulat anumite fluxuri demografice, în același sens cu itinerarul străbătut de suita domnească și cercurile boierești ce însoțeau familia suveranului țării.

Evoluția demografică a fost influențată pozitiv și de politica domnească de colonizare rurală, în care erau atrase atât colectivități locale, cât și grupuri de oameni originari din alte țări. Colonizările îndeplinite de domnie au fost fie libere, fie forțate, efectul lor constând în impulsivitatea activităților economice și descălecarea de sate noi sau refacerea celor risipite. După cum unele grupuri de populație străină s-au strămutat în Moldova, la fel au existat nu odată emigrări ale moldovenilor spre țări din vecinătate. Evident, în ambele cazuri coloniștii își aduceau aportul la prefacerile înnoitoare ale habitatului din ținuturile în care se stabileau. În fine, o parte din actele de colonizare din Moldova s-au întreprins pe așa-numitele locuri pustii, din care domnia făcea numeroase dani, urmând ca beneficiarii acestora să înființeze așezări pe acele pământuri. Domnii țării urmăreau pe această cale valorificarea fondului funciar rămas încă neexplorat, în vederea unei organizări mai eficiente a vieții interne a statului în aspectele ei economice, sociale și militare.

Note

¹ Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, Editura Universității „AL. I. Cuza”, 1997.

² Cf. Marian Nicolae Tomi, *Asociațiunea Română Pentru Cultura Poporului Român din Maramureș (1861)*, în *Românii din afara granițelor țării. Coordonate istorice și naționale în cadrul european*. Simpozion internațional Iași-Cahul-Chișinău 1-4 noiembrie 2007. Volum editat de Iulian Pruteanu Isăcescu & Mircea-Cristian Ghenghea. Prefață de Iulian Pruteanu-Isăcescu. Postfață de Gheorghe Zbucă, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007, p.92; Marian Nicolae Tomi, *Maramureșul istoric în date*, Cluj-Napoca, 2005.

³ Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. Cu o prefață de Mihai Berza. Ediția a II-a îngrijită de Adrian Ioniță, București, Editura Enciclopedică, 1997, p.113.

⁴ Vezi *supra*, nota 2.

⁵ Radu Popa, *op. cit.*, p.116 și nota 555.

⁶ Vezi: Sergiu Tabuncic, *Observații privind satele românești din spațiul polonez medieval și cercetarea unor aspecte ale istoriei sociale a Țării Moldovei în secolele XIV – XV*, în „Analele Universității Libere Internaționale din Moldova. Istorie”, Chișinău, nr.2, 2004, p.68-73, cu bibliografia respectivă.

⁷ *Ibidem*

⁸ Vezi Alexandru I. Gonța, *Bulgarii și sârbii în Țările Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea*, în idem, *Studii de istorie medievală*. Texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei. Cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosofoei, 1998, p.73-88; Ion Chirtoagă, *Etapele așezării unor grupuri de populație din Balcani pe teritoriul Moldovei*, în *Relațiile moldo-bulgare în epoca medie și modernă*. Comunicări la conferința internațională. Chișinău, 21-23 octombrie 1996, Chișinău, 1998, p.87-92.

⁹ Ioan-Aurel Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII – XVI)*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

¹⁰ Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p.86-88.

¹¹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viața domnilor carea scrie de la Dragoș-Vodă până la Aron-Vodă*, în *Letopisețul Țării Moldovei*. Îngrijirea textelor, prefatarea letopisețelor, glosar și indici de Tatiana Celac, Chișinău, Editura Hiperion, 1990, p.55.

¹² Mircea Ciubotaru, *O problemă de demografie istorică de la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Putnei”, 2005, I, 1, p.69-78.

¹³ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, în *Letopisețul Țării Moldovei*, p.299-300.

¹⁴ *Ibidem*, p.343.

¹⁵ Radu Popa, *op. cit.*, p.54.

¹⁶ *Ibidem*, p.115.

¹⁷ Marian Nicolae Tomi, *Asociațiunea Română...*, p.91-92.

¹⁸ Pentru mișcările demografice în spațiul medieval românesc, vezi Ion Toderașcu, *Permanențe istorice medievale. Factori ai unității românești*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, p.85-151; Demir Dragnev, *Evoluția situației demografice și circulația umană în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea*, în *In honorem Gheorghe Gonța. Țara Moldovei în contextul civilizației europene*. Materialele simpozionului internațional noiembrie 2008, Chișinău, Editura Cartdidact, p.503-527.

¹⁹ Vezi planșa *Țara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfint. Ținuturi, orașe, cetăți, ctitorii, așezări rurale atestate documentar*, autori S.Tabuncic, Gh.Nicolae, Editura Integritas, Chișinău, 2007

²⁰ Grigore Ureche, *op. cit.*, p.27.

²¹ Cf. N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei, de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359-1457)*, Iași, Editura Junimea, p.22-26; O hartă a localităților de pe teritoriul României și de la est de Prut, care au denumiri identice, se găsește în cartea lui Eugen Șt. Holban, *Contribuția Basarabiei la cultura românească. Toponimie și identitate națională*, Chișinău, 1997, p.134-231.

²² V. Lungu, *Ținuturile Moldovei până la 1711 și administrarea lor*, în “Cercetări Istorice”, XVII, 1943 (extras); I. Caproșu, *Structuri fiscale și administrative într-un catastif moldovenesc de vistierie din 1606*, în “Anuarul Institutului de Istorie “A. D. Xenopol” Iași, tom XXX, 1993, p.267-268; Demir Dragnev, *Etapele constituirii statului medieval și evoluția instituției domniei în Țara Moldovei*, în *Domniile Țării Moldovei. Studii*. Volum editat de Demir Dragnev, Chișinău, Civitas, 2005, p.11.

²³ Constantin Burac, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academica, 2002, p.404-406 și hărțile inserate în lucrare.

²⁴ Louis Roman, Radu Ștefan Vergatti, *Studii de demografie istorică românească*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p.22, 39, 40; Pentru repartitia pe zone geografice și ținuturi a locurilor destinate înființării de noi sate, atestate documentar pînă în anul 1504, vezi planșa *Țara Moldovei...*

²⁵ *Documenta Romaniae Historica*. A. Moldova, vol.I (1384-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimănșchi, București, Editura Academiei, 1975, nr.149, p.204-205.

²⁶ *Ibidem*, nr.103, p.152-154.

²⁷ Vezi planșa *Țara Moldovei...* Pentru consultarea rapidă a hărții se va folosi indexul alfabetic al așezărilor de pe verso-ul planșei.

SUMMARY

Throughout the second half of the 14th – 17th centuries, the demographic situation in Tara Moldovei was determined by economic, social and military factors, which were often intercorrelated. Human habitation on Moldova's territory recorded a gradual and steady development, largely due to natural growth of the native population represented by Romanian Moldovans. In that period, many people from the western and central parts of Tara Moldovei, which were rather densely populated, moved to the east, where the number of population was much smaller. Meanwhile, demographic movements in other directions were also recorded. The fact that the capital of Tara Moldovei was repeatedly moved from one city to another also stimulated certain demographic flows, in line with the routes followed by the royal courts and boyards who accompanied them.

The demographic situation was also influenced positively by the policy of rural colonization, which involved both the local population and groups of people from other countries. The colonization carried out by the authorities was either voluntary or forced. In both cases, it boosted economic activities, led to the creation of new villages or revived the destroyed ones. Yet, while some foreign population groups moved to Moldova, many Moldovans also migrated to the neighboring countries. Obviously, in both cases colonists were bringing something new to the places where they settled. Finally, in Moldova, the authorities allowed many groups of people to colonize empty places and set up settlements there. This way, the then authorities of Moldova were trying to use the still unexplored land in a bid to organize more effectively the country's domestic life in its economic, social and military aspects.

CONSIDERAȚII PRIVIND ADMINISTRAȚIA ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN EPOCA MEDIEVALĂ. SERDĂRIA DE ORHEI-LĂPUȘNA

Teodor CANDU,
doctor în istorie,
Institutul de Istorie, Stat și Drept

Studierea administrației din Țara Moldovei în epoca medievală continuă să rămână un subiect deschis în istoriografia problemei. Acest lucru este determinat de caracterul laconic al izvoarelor de epocă, precum și de faptul că un număr impunător de documente continuă să fie inaccesibil mediului științific.

Pentru o mai bună cunoaștere a evoluției administrației ținutale din Moldova medievală este necesară atragerea atenției, în particular, asupra studiului unor instituții (dregătorii) cu competențe administrativ – teritoriale. Astfel, prin intermediul materialului de față ne propunem să inițiem o serie de studii care ar elucida unele aspecte cu privire la instituția serdăriei din Țara Moldovei.

În cele ce urmează ne propunem de a aduce în atenția publicului unele definiții ale noțiunii de serdar și derivatele sale conform unor dicționare enciclopedice; de a stabili etimologia termenului și filiera prin care a ajuns în spațiul românesc; de a pune în discuție momentul introducerii dregătoriei date în țările române și modul cum a fost apreciată și definită instituția dată de contemporani și reprezentanții istoriografiei românești; de a delimita etapele principale a evoluției acesteia de la o instituție cu natură strict militară la una cu atribuții administrativ – teritoriale.

Apariția instituției serdăriei în Țara Moldovei, până în prezent, rămâne completamente neelucidată. Sunt cunoscute doar câteva studii și note referitoare la această problemă. Cu toate acestea, subiectul urmează să fie readus la ordinea zilei, fapt determinat de apariția unor noi culegeri de documente care oferă posibilitatea de a reevalua tema.

Pentru a elucida acest subiect este necesar de a porni de la definițiile și accepțiunile care au fost date acestui termen în dicționarele enciclopedice. Astfel, în Dicționarul Enciclopedic editat de F. A. Brochhaus și I.A. Efron aflăm două accepțiuni: cea de sardar și de serdar. Noțiunea de sardar, în viziunea autorilor, are următoarea semnificație: „Sardar (tăt.) – ministru al curții (practic: conducă-

torul curții). În Transcaucazia titlul s. îl deținea conducătorul provinciei Erevan. În popor noțiunea s. se folosea în sensul plenipotențiar sau administrator al-unei regiuni”¹. În același dicționar îl aflăm și-n altă ortografie, cea de serdar, definit drept: „Șeful unei drujine la muntenegreni, grad de general la persani, la cei din urmă, egipteni și turci – guvernator (sardar). S(ardar)-ekzem – comandant general al armatei turcești”².

În dicționarul Larousse al limbii franceze, ediția 1949, noțiunea de serdar are următoarea definiție: „serdar [ser] s. m. La otomani, titlu acordat generalismului. (În administrația actuală a Egiptului³, noțiunea sirdar, o pronunție viciată de la serdar, este acordată comandantului șef al trupelor de khediviali.)”⁴.

Marea Enciclopedie Sovietică propune patru variante de definiție a serdarului: „Sardar, serdar, sirdar (pers.) – 1) În Imperiul Otoman este folosit în calitate de titlatură a comandantului armatei; 2) În Egipt, în perioada dominației engleze – ofițer britanic, care conducea armata de herdivy; 3) În Iran, parte componentă a numelui; 4) În India – titlatură, răspândită între sikhy, care aparține de casta *jaților*: până la cucerirea Penjabului (1849). Sardari erau numiți conducătorii militari sikhy și reprezentanții păturii feudale (membri dinastiei conducătoare, reprezentanții puterii în regiuni ș.a.)”⁵.

Din definițiile menționate mai sus constatăm că această noțiune apare în lumea orientală. Conform etimologiei, termenul e de origine persiană. Etimologic, termenul *serdar* provine din limba persană, acesta este format din două rădăcini *ser* = căpetenie; *dar* = deținător, care are sensul de *conducător*, răspândit pe larg în statele din Asia Centrală⁶. Sau, conform opiniei susținute de Nicolae Stoicescu, *ser* = cap, *dar* = care ține⁷. Cu timpul acesta a fost împrumutat de otomani, care, la rândul lor, l-au transmis popoarelor din Balcani și sud-estul Europei, cum ar fi românii și muntenegrenii.

În țările române instituția serdăriei apare la mijlocul secolului al XVII-lea. Astfel, în faza inițială, serdarii aveau calitatea de comandanți de oaste, în general, și, în special, de călărime (călărași – T. C.). Funcția devine boierească (dregătorie – T. C., de rang mijlociu) în secolele XVIII – XIX. În spațiul românesc această noțiune vine prin filieră turcească. În limba turcă este cunoscut termenul de *Caraserdar*: comandant de poteră sau căpitan de jandarmerie (la turci). În Țara Moldovei și Țara Românească noțiunea de serdar apare în următoarele forme: *Serdar de mazili* = comandantul călărimii (călărașilor – T. C.) formate din boierii mazili; *Vel serdar*, *marele serdar* sau *serdarul mare* = comandant de oaste, făcând parte dintre boierii de divan⁸.

Unul dintre cele mai importante studii referitor la acest subiect și, practic, singurul, care caută să dezvăluie semnificația și rolul serdarilor, a fost realizat de Aurel V. Sava, intitulat *Studiu introductiv* la volumul *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*. În această lucrare autorul face o primă tentativă solidă de elucidare a subiectului ce ne interesează. Acesta, din varii motive, până în prezent, nu a fost depășit, una dintre cauze fiind numărul redus de documente publicate, care ar face ce lumină asupra temei vizate. În acest context, ne referim la colecția *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea*, volumele VIII-XI, editate de Larisa Svetlicnâi, Demir

Dragnev și Eugenia Bociarova, care reprezintă o continuare a consacratei colecții *Moldova în epoca feudalismului*. Și renumita culegere *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de neobositul istoric și documentalist ieșean Ioan Caproșu, în 10 volume. Cele două culegeri, dar și cele publicate anterior anilor 90 ai secolului XX, ne oferă posibilitatea să întregim și să completăm anumite aspecte referitoare la momentul desemnării unor boieri în funcția de serdari, activitatea acestora și funcțiile propriu-zise ale instituției vizate, în decursul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea.

Aurel V. Sava, referindu-se la momentul apariției serdăriei, scria: „<...> este o demnitate necunoscută în Moldova până în prima jumătate a veacului al XVII-lea”⁹. În contextul prezentării rolului pe care l-au jucat orheiienii, lăpușnenii și sorocenii în istoria Moldovei medievale, în decursul secolelor XVI și XVII, același autor nota: „Ostași de frunte ai țării, dintre ei s-au ridicat căpetenii militare vestite și în mijlocul lor s-a creat chiar organul de conducere militară care a fost serdarul”¹⁰. Acest pasaj ne duce la gândul că instituția serdăriei, nu reprezenta doar o inițiativă a domniei, ci își are originile în modul de organizare a comunităților umane în cele trei ținuturi. Așadar, din cauza absenței unor argumente care ar demonstra sau infirma plauzibilitatea acestei idei, considerăm că originile serdăriei în Moldova trebuie cercetate mult mai atent, deși în spațiul românesc vine prin filieră otomană, bazele de organizare posibil să fi avut o vechime mult mai mare.

În izvoarele și literatura istorică acest termen a fost definit diferit. Una din primele definiții a fost dată de un contemporan, care nu este exclus să fi fost martorul introducerii instituției serdarului. Acesta a fost Miron Costin, care, în *Poema polonă*, susține: „Sărdarul este un fel de hatman de câmp. Acesta trebuie să stea întotdeauna la Orhei sau la Lăpușna, la granița tătarească. Călărașii din aceste două ținuturi: Orheiul și Lăpușna sunt sub poruncile lui”¹¹. În contextul revoltei conduse de marele logofăt Gheorghe Ștefan, Miron Costin îl amintește pe Ștefan serdar pe care Vasile Lupu îl convocase la curte, bănuindu-l că ar fi unul dintre susținătorii rebelilor. Marele cronicar ne informează că Vasile Lupu, ridicându-l pe Ștefan în funcția de serdar i-ar fi poruncit să organizeze niște steaguri de slujitori, care, atunci când vor primi înștiințare să treacă Nistru, să-i impună pe negustorii greci care mergeau spre Moscova după blănuri să se deplaseze pe la Tighina. Pe unde au deschis un nou drum comercial. Lucru care a dus la reducerea veniturilor vămiei domnești¹². Prin urmare, una dintre funcțiile inițiale ale serdarilor de Orhei, era organizarea unor detașamente (steaguri de slujitori), pe care să le folosească în scopul de a presa negustorii să revină la vechile căi comerciale pe care începuseră să le ocolească din cauza taxelor vamale excesive.

O altă definiție a acestei instituții o dă și Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*, care ne mărturisește despre caracterul militar al acestei dregătorii: „Serdarul, sau după expresiunea europeană locotenentul general, are comanda călăreștilor din ținuturile Lăpușnei, Orheiului și Sorocei și păzește teritoriul dintre Prut, Nistru și Basarabia contra năvălirii Tătarilor de la Crâm și din Bugeac”¹³. Astfel, în alt context Cantemir prezintă următoarea informație: „oștile giosene

sau din Țara de gios, în carile micar cî anume n-am pomenit Codrenii, Fălcienui, Lăpușnenii, Orheini i proci, însă aceste toate sub un nume și sub un purtător să înțeleg, precum mai dinainte au fost sub vornicul de Țara de gios, iară acum sub sărdariul, care iaste sub hatman”¹⁴.

O apreciere proprie a instituției o dă și Nicolae Iorga, acesta definește serdarul drept „un ofițer de graniță, creat după datinile Turcilor și după tradiția bugeceană a tătarilor lui Cantemir”¹⁵.

De problema serdăriei s-a ocupat și istoricul Nicolae Grigoraș. Acesta, referindu-se la instituția serdăriei din Țara Moldovei în lucrarea sa cu privire la dregătorii târgurilor moldovenești, notează: „Conducătorii ținuturilor și târgurilor Orhei și Lăpușna (ambele formau în epoca fanariotă un singur ținut), se numeau serdari. Atribuțiunile lor erau asemănătoare cu ale staroștilor și pârcălabilor”¹⁶.

Nicolae Grigoraș, în lucrarea sa referitoare la instituțiile feudale din Moldova¹⁷ face o referință mai detaliată asupra instituției serdăriei. În cadrul acestei lucrări, la compartimentul *Instituții locale. Ținutul* autorul prezintă o scurtă relatare a atribuțiilor și funcțiilor pe care le-a avut această dregătorie în intervalul mijlocul secolului al XVII-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea. Preluând informația de la Miron Costin pe care acesta o expune în *Poema polonă*, ne oferă următoarea definiție: „între dregătorii „din afara senatului (adică a sfatului domnesc), care nu i-au parte la sfat, decât la grabnică nevoie, ca de pildă orânduirea haraciului” se află și serdarul „un fel de hatman de câmp” cu reședința permanentă la granița dinspre tătari. Toți călărașii din aceste ținuturi se aflau sub ordinele lui”¹⁸. Cu toate acestea, serdarii în opinia expusă de Nicolae Grigoraș, aveau următoarele funcții:

- fiscale, care conform opiniei sale, erau similare cu cele ale pârcălabilor și staroștilor;
- judecătorești, cita părțile împlicate, globea vinovații, în caz dacă aceștia nu aveau bani le lua în schimb pământul, amenda pe cei care depuneau mărturie mincinoasă, împreună cu pârcălabii și oamenii buni făceau cercetări în materie de proprietate funciară (pentru care dădeau mărturie domnului sau Divanului, care lua hotărârea finală – T. C.);
- însă cea mai importantă atribuție a serdarilor era aceea de a asigura paza graniței (de răsărit – T. C.), având în subordine toate unitățile militare locale (de călărași – T.C.)¹⁹.

Un alt autor care s-a preocupat de instituția serdăriei a fost Nicolae Stoicescu²⁰, care include această dregătorie în rândul atribuțiilor militare. Nicolae Stoicescu preia ideea că numele ei a fost împrumutat „de la turci, unde are înțelesul de general, comandant de ieniceri, de la ser = cap și dar = care ține”²¹. Stoicescu se alătură ideii că termenul de serdar de la mijlocul secolului al XVII-lea este folosit cu această accepțiune²². Din informațiile prezentate de autor cu privire la atribuțiile serdarului din Țara Românească vedem că aceștia aveau competențe strict militare²³. Dacă în faza inițială serdarul a avut funcții militare clare, Nicolae Stoicescu constată că spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, în contextul scăderii atribuțiilor sale militare, serdarul a devenit tot mai mult un dregător teritorial, care îndeplinea funcții administrative

și judecătorești²⁴. Iar odată cu implicarea acestuia tot mai mult în afacerile administrative și judecătorești a generat inevitabil conflictul cu conflictul cu pârcălabii, care a fost reglementat prin așezământul lui Grigore al II-lea Ghica, din 5 aprilie 1730²⁵.

Autorii **dicționarului instituțiilor feudale românești**, referindu-se la problema introducerii în Moldova a serdăriei ne oferă următoarea informație: „În Mold(ova) dregătoria de s(erdar) a fost creată de Vasile Lupu ca să apere marginea de răsărit a țării împotriva tătarilor din Bugeac și din Crimeea”²⁶.

Din cele expuse reiese că instituția serdăriei a fost întemeiată la mijlocul secolului al XVII-lea, în timpul domniei lui Vasile Lupu. Scopul inițial al acesteia era unul militar, iar serdarii aveau în subordinea lor călărașii de margine din ținuturile estice ale Țării Moldova. Autorii aceluiași dicționar în această privință ne informează că: „S(erdarul) avea sub comanda sa directă pe călărașii („călărași de margine”) din trei ținuturi: Orhei, Lăpușna și Soroca”²⁷.

În cadrul unui alt dicționar istoric termenul serdar este definit după cum urmează: „dregător în Moldova. Inițial avea semnificația de comandant militar. În sec. al XVII-lea devine mare dregător cu atribuții militare, fiscale și judecătorești în ținuturile „de margine” ale Moldovei – Lăpușna, Orhei, Soroca. Avea sediul la Orhei. În supunerea sa se aflau călărașii din această zonă, care asigurau paza hotarului răsăritean al țării de incursiunile tătărești. Dregătoria s-a menținut până în 1812”²⁸. Această definiție trebuie privită atent și critic din următoarele considerente: deși în esență nu se diferențiază de conceptul general, ar trebui să menționăm că dregătoria de serdar cu semantică militară este caracteristică și Țării Românești. Calitatea de „mare dregător” în secolul al XVII-lea, de asemenea, trebuie revizuită pe motiv că serdarii sunt amintiți în rândul dregătorilor mari abia în secolul al XVIII-lea, în contextul unor hrisoave domnești de întăritură, danie etc., dar nici acest lucru nu este permanent, ci doar în contextul când deținătorul acestei dregătorii avea o anumită autoritate sau influență asupra domnului. Considerăm că locația unde își avea reședința serdarul nu trebuie considerată de cititor drept una categorică, în primul rând, deoarece în acea perioadă deși, Orheiul era târg/reședință de ținut, începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, dar mai ales cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea, odată cu creșterea influenței și rolului economic al Chișinăului, în documente serdarul deseori este amintit cu titulatura de „serdar de Chișinău”. Acest fapt denotă că, pe lângă poziția economică regională pe care o juca acest târg, el devine și un centru administrativ, iar faptul că este amintit ca „serdar de Orhei”, nu trebuie înțeles că reședința se afla la Orhei, ci doar se face referire la ținutul Orhei, adică la unitatea administrativ+teritorială pe care o conducea. O altă precizare ce trebuie adusă acestei definiții se referă la afirmația că această dregătorie s-a menținut până în 1812, de fapt urmează de precizat că în Basarabia după 1812, sub administrație țaristă este menținută instituția serdăriei, în fruntea căreia se aflau câte doi dregători. În Țara Moldovei se păstrează titulatura de serdar, care își pierduseră funcțiile în urma raptului teritorial din 1812. Astfel, în Principatul Moldovei, aceste obține, probabil, un caracter onorific, în special în timpul domniei lui Ioan Sandu Sturza.

Deși documentele de la început de secol al XVIII-lea, în cea mai mare parte, indică că jurisdicția serdarului sau serdarilor se limita la ținuturile Orhei și Lăpușna, totuși autorii insistă asupra faptului că în subordinea sa intra și ținutul Soroca, singura informație care ne indică acest lucru o avem în cartea domnului Grigore al II-lea Ghica din 1730, când intervine în reglementarea și delimitarea competențelor pe care le aveau pârcălabii și serdarul în cele trei ținuturi. Cu toate acestea nu cunoaștem nici o poruncă domnească care s-ar referi la ținutul Soroca. Deci, problema în cauză trebuie abordată atent, iar odată cu creșterea numărului de documente editate la spațiul pruto – nistrean al Țării Moldovei, se va putea trasa anumite concluzii pertinente în acest sens.

Referindu-ne la evoluția acestei instituții constatăm faptul că spre sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, serdarii pierd din prerogativele militare, cu care fuseseră împuterniciți de domni în faza inițială. Această stare de fapt a fost cauzată de „declinul” forțelor militare din Țara Moldovei, cât și de definitivarea funcției „unităților” de călărași, care pierd din atribuțiile militare, se ruralizează, obținând drept una din îndatoririle de bază, nemijlocit paza marginii. Cât privește ultimele mențiuni care ar fi indicat atribuțiile militare ce le-a deținut un serdar au fost cele ale lui Darie Donici serdarul, care ar fi avut rangul de „polcovnic” în cadrul armatelor ruso-moldovenești în contextul Campaniei de la Prut (1711). Pierderea atribuțiilor militare și reducerea importanței forțelor armate din Moldova din prima jumătate a secolului al XVIII-lea a produs și o schimbare a activității de fapt a serdarilor, care s-au aflat, începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea, într-o „căutare” de atribuții, deseori depășindu-și competențele vis-a-vis de pârcălabii de ținuturi. Aceste acțiuni au generat izbucnirea unui conflict dintre serdari și pârcălabi, care și-a atins apogeul în momentul emiterii hrisovului de delimitare a funcțiilor celor două instituții din 1730. Motivul principal, în opinia noastră, care a dus la imixtiunea serdarilor în afacerile administrative, l-a constituit nevoile de a-și suplini veniturile, care s-au micșorat esențial în urma reducerii prerogativele militare.

Referindu-se la această contradicție, Aurel V. Sava remarca următoarele: „În 1730, Gr(igore) al II-lea Ghica a reglementat dregătoria, coordonând pe s(erdar) cu pârcălabii din ținuturile comandate de el: păstrând atribuția principală (paza marginii), îi lasă în competență judecataa furturilor de cai tătărești sau turcești, dar îi interzice să se amestece la furturi mari sau mici, care rămâneau pârcălabilor. S(erdarul) mai păstra dreptul de a judeca și globi „pe vechiul obicei” 3 zile pe an, la târgurile din cele 3 ținuturi, precum și competența generală în târgul Onițcani. I se interzicea însă s(erdarul) să „strice” orice judecată, chiar „rea”, a pârcălabilor.”²⁹

Soluția oferită de Grigore al II-lea Ghica a fost temporară. Întrucât, la scurt timp, deoarece la scurt timp Constantin Mavrocordat a realizat o reformă administrativă pe întreg teritoriul Țării Moldovei. Deci, o nouă reglementare a competențelor și atribuțiilor serdarilor s-a realizat prin intermediul așezământului din 1741, când, în urma introducerii instituției ispravniciei în ținuturi, pentru ținuturile Orhei și Lăpușna, ispravnicii de ținut au păstrat titulatura de serdari³⁰.

Prin urmare, constatăm că, începând cu prima jumătate a secolului al

XVIII-lea, competențele serdarilor pe plan militar se reduc la maximum sau, mai bine zis, dispar, din cauza diminuării importanței sistemului militar din Țara Moldovei, serdarii continuând să aibă un rol de conducere a comunităților de călărași din ținuturile de hotar, dar odată cu diminuarea rolului militar al acestor dregători, și, totodată, a micșorării veniturilor, au fost motivați să se implice mult mai activ în probleme de ordin administrativ. Faptul a generat intervenție a lui Grigore al II-lea Ghica, care a făcut o primă încercare de delimitare competențelor serdarilor și a pârcașilor. Însă, deja la începutul anilor 40 ai secolului al XVIII-lea, Constantin Mavrocordat, decide, prin echivalarea serdarilor de Orhei cu ispravnicii de ținut, că această instituție să devină una strict administrativă. Competențele militare ale serdarilor s-au rezumat la organizarea comunităților de călărași, care erau folosiți pentru apărarea marginii, și controlul intrării străinilor pe teritoriul Țării.

Note

¹ *Энциклопедический словарь*, том 28, издатели Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (Сю-Петербург). С.-Петербург, Типография Акц. Общ. «Издательское Дело», Брокгаузен-Ефрон, 1900, с. 424: «сардар (тат.) – министр двора (буквально: глава двора). В Закавказье титул С. носил правитель Эриванской провинции. В народе слово С. употреблялось также в значении наместника или главноуправляющего краем».

² *Энциклопедический словарь*, том 28, издатели Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (Сю-Петербург). С.-Петербург, Типография Акц. Общ. «Издательское Дело», Брокгаузен-Ефрон, 1900, с. 655: «сердарь – начальник дружины у черногорцев, генеральский чин у персиян; у последних же, египтян и турок – губернатор (сардарь). С-эжзем – главнокомандующий турецкой армиию».

³ Autorii fac referință la sistemul administrativ semicolonial britanic pe care îl avea Egiptul înainte și după cel de-al Doilea Război Mondial.

⁴ *Nouveau Larousse Universel. Dictionnaire encyclopédique en deux volumes*. Publié sous direction de Paul Augé, Tome Seconde, Paris, Librairie Larousse, 1949, p.777: „Serdar [sèr] n.m. Chez les Ottomans, titre donné au généralissime. (dans l'administration actuelle de l'Égypte, le sirdar, prononciation vicieuse de serdar, est l'officier anglais commandant en chef de l'armée khédiviale.)”

⁵ **Сардар**, сердар, сирдар (перс.), 1) в Османской империи титул командующего полевой армией. 2) В Египте в период английского господства – британский офицер, командовавший армией хедива. 3) В Иране, Афганистане – влиятельный сановник, глава племени; в таких случаях иногда **Сардар** – составная часть имени. 4) В Индии – титул, распространенный среди сикхов, принадлежащих к касте *джатов*; до английского завоевания Пенджаба (1849) **Сардар** назывались сикхские военачальники и представители сикхской феодальной прослойки (члены правящей династии, наместники областей и др.). *Большая Советская Энциклопедия*. Главный редактор А. М. Прохоров, том 22, третье издание, Москва. Издательство «Сшветская Энциклопедия», 1975, с. 595; <http://bse.sci-lib.com/article099718.html> (consultat la 11. 12. 2009).

⁶ <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B0%D1%80> (consultat la 11.12.2009); <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/310353> (consultat la 11. 12. 2009).

⁷ Nicolae Stoicescu, *Sfatul Domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIX – XVII)*, București; Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 256 (În continuare: N. Stoicescu, *Sfatul Domnesc și marii dregători...*)

⁸ <http://ro.wikipedia.org/wiki/Serdar> (consultat 11.12.2009).

⁹ Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, p. XXIII. [în continuare: A. V. Sava, *Documente Orhei, ...*]

¹⁰ Ibidem, p. XXII.

¹¹ Ibidem, p. XXIV.

¹² Ibidem, p. XXV.; Vezi *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Ed. Universul, 2006, p. 203. Nu este exclus că aceste steaguri, primiseră libertatea din partea domnului pentru a-i preșea pe negustori să revină la vechiul traseu, care trecea prin Țara Moldovei, să folosească metode mai dure, adică jaful și tâlhăria, bineînțeles camuflați sub grupe de tâlhari la drum mare.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, p. XXIV-XXV.

¹⁵ Ibidem, p. XXV.; N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 15.

¹⁶ N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor moldovenesti și atribuțiunile lor până la Regulamentul Organic*, Iași, Tipografia „Avântul”, 1942, p. 94 (în continuare: N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor...*); După Gh. Ghibănescu, *Surete...*, vol. XXII, p. 70-7,173-74, 79-80

¹⁷ Idem, *Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, p. 309-310. (În continuare: N. Grigoraș, *Instituții feudale...*)

¹⁸ Ibidem, p. 309; Apud: Miron Costin, *Opere*, p.389.

¹⁹ Ibidem, p. 309-310. Cât privește călărașii, atribuțiile și organizarea acestora vezi: Ibidem, p. 190-199 și I.C. Filiti, *Considerații generale despre vechea organizare fiscală*, p. 29; Idem, *Câteva cuvinte despre alcătuirea oștirii de țară în Principatele Române*, București, 1936, p.12-17.

²⁰ Nicolae Stoicescu, *Sfatul Domnesc și marii dregători...*, p. 256-260.

²¹ Ibidem, p.256; Apud: L. Șăineanu, *Influența orientală*, II, p. 319-320.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, p. 257-258.

²⁴ Ibidem, p. 259. Apreciind această evoluție a instituției serdăriei Nicolae Stoicescu constată că ea a fost asemănătoare cu cea de pârcaș.

²⁵ Acest așezământ trebuie privit ca un act care a marcat o etapă intermediară în procesul evoluției instituției serdăriei, care într-un final nu și-a atins țelul, fapt care l-a motivat pe Constantin Mavrocordat, în contextul reformei sale administrative, să suprima instituția pârcașăriei și să introducă pe cea a ispravniciei, iar ispravnicii de Orhei-Lăpușna, păstrându-și titlul de serdar.

²⁶ *Instituții feudale din Țările Române*. Dicționar, Editura Academiei RSR, București, 1988, p. 434-435.

²⁷ Ibidem, p.435.

²⁸ *Dicționar de Istorie*, Ediția a II-a, întocmit de Alexei Agachi, Igor Cașu, Demir Dragnev, Emil Dragnev, Virgil Păslariuc, Nicolae Enciu, Octavian Munteanu, Gheorghe Postică. Chișinău, Ed. Civitas, 2007, p.347.

²⁹ Ibidem, p. 435.; Vezi documentul din 5 aprilie 1730 în Aurel V. Sava, *Op. cit.*, p. 198-200, doc. 200.

³⁰ Ibidem, p. 435; Detalii privind introducerea instituției ispravniciei în Țara Moldovei și atribuțiile acesteia a se vedea: N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor moldovenesti...*, p. 95-103.

SUMMARY

Study of medieval administration of Moldova Country in the Middle Age remains to be an open problem in historiography. This is due to the concise nature of the sources of period and that a great number of documents continue to be out of the scientific circuit.

For a better understanding of the evolution of medieval Moldavia administration should be kept drawing attention in particular on the study of institutions (official) with territorial administrative skills. With this material we intend to initiate a series of studies would elucidate some aspects of the evolution of Serdaria in the administrative system of Moldova Country.

In the following we intend to bring to public attention some definitions of the concept of Serdar and its derivatives according to encyclopedic dictio-

naries; to establish the etymology of the term; how it was set and pathway through which arrived in the Romanian territory; to discuss the data when placed dignitaries in Romanian countries and how they were assessed once and defined by contemporaries, and representatives of the Romanian historiography, to identify the main stages of its evolution from a purely military institution to a regional administrative tasks.

After a deeply study of the documentary sources, annals and special studies which was elaborated by prominent historians such as: Aurel V. Sava, Nicolae Grigoraş and Nicolae Stoicescu etc. I managed to find that the concept has Persian origin and arrived in the Romanian space at the middle of the XVIIth century by Ottoman or Turkish – Tatar succession. It kept its military character in the initial phase. With the decline of the Romanian military system, especially from Moldova, the holders of this function lose their military duties. This fact generated a significant reduction of incomes which benefited Serdars. Therefore, was the increasing involvement of these officials in the administrative affairs from those three border districts of Moldavian Principality (Lăpuşna, Orhei and Soroca). This situation led to a conflict of interest with Pârcălabs, the officials of these administrative units. To resolve this dispute was need the intervention of Moldova country prince, in particular Gregory II Ghica in 1730 and Constantine Mavrocordat in 1741. If after the first intervention attempted to define the powers of the Serdar to the pârcălab, which had an short time impact. The second intervention on the issue was more complex, this was made in the context of territorial-administrative reform of the second mentioned prince, when was decided the amount of Serdar functions with those of steward, officials which have replaced the old managers (leaders) of districts.

After studying the documentary and historiographical sources of the problem was able to identify the following periods in the evolution of the institution and Serdar and Serdăriei:

– The Middle of the XVIIth century – the first decade of the XVIIIth century, during which the institution had a purely military character.

– The Second decade to four decade of the XVIIIth century, during which Serdars interference in administrative affairs of Pârcălabs of the districts Lăpuşna, Orhei and Soroca, which degenerated into a hidden conflict between the holders of this dignities, which was tried to be solved through the intervention of both princes in 1730 and 1741.

– 1741 – 1812 period when the Serdar had similar functions and tasks like steward of the land.

– 1812 – the first decades of the Russian government of Moldova's eastern territories, the institution of Serdăria persist, it retain administrative powers as in previous period, their competitions was gradually limited during the administrative unification of Bassarabia into the Russian Empire. The territory of Moldova Principality mangled after 1812, still retains the title of Serdar, however this was more of an honorary character, because the loss of eastern territory, they were deprived of the administrative unit on which where spread their authority.

LOCUL REPREZENTANŢILOR MICILOR NEAMURI BOIEREŞTI ÎN SISTEMUL ADMINISTRATIV AL ŢĂRII MOLDOVEI ÎN SECOLUL al XVII-lea – ÎNCEPUTUL SECOLULUI al XVIII-lea ÎN ȚINUTURILE LĂPUŞNA, ORHEI ŞI SOROCA)

Sergiu BACALOV,

doctor în istorie,

Institutul de Istorie, Stat și Drept

Unul dintre multiplele aspecte puțin cercetate, cu privire la neamurile boierești moldovenești, este și acel care se referă la implicarea reprezentanților micilor neamuri boierești în sistemul administrativ al Țării Moldovei, în diferite perioade cronologice de existență a acestei formațiuni statale. În prezentul studiu ne vom opri atenția asupra mai sus-anunțatei problematici, pentru perioada secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, iar din punct de vedere geografic vom cuprinde cele trei ținuturi de margine: Lăpuşna, Orhei și Soroca.

Din start trebuie să menționăm că, începând cu finele secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea, în anumite condiții interne și externe, în Țara Moldovei se evidențiază pe plan social-politic și economic o serie de neamuri boierești noi, iar multe dintre neamurile boierești vechi treptat se ruinează din punct de vedere economic, fapt care contribuie la limitarea influenței acestora din urmă doar la nivel regional¹.

Neamurile noi, multe dintre ele de origine alogenă, monopolizează temeinic marile dregătorii ale Țării Moldovei, ceea ce duce la formarea unei adevărate oligarhii boierești. Este cazul Doniceștilor, Cantemireștilor, Costineștilor, Racoviștilor, Sturzeștilor etc., de origine autohtoni; și a Cantacutinilor, Ruseștilor, Ghiculeștilor etc., de origine alogenă. Reprezentanții cărora dețin, prin intermediul marilor dregătorii, poziții-cheie în Țara Moldovei, din care cauză sunt evidențiați mult mai frecvent în documentele perioadei cercetate de noi, de aceea activitatea și funcțiile acestora sunt cunoscute relativ mai bine².

O situație inversă o constatăm în ceea ce privește neamurile vechi, ruinate, și neamurile mici boierești. În aceeași ordine de idei, se impune și necesitatea cercetării instituțiilor administrative locale ale Țării Moldovei, și cu toate că

s-au făcut cercetări în acest sens, perioada secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, reprezintă încă o pagină albă în istoriografia națională, una din cauze fiind determinată și de procentul mic de documente incluse în circuitul științific, din numărul total care este luat în evidență. Cu toate acestea, pe baza documentelor publicate, putem evidenția câteva elemente principale, în ceea ce privește implicarea micii boierimi în sistemul administrativ local al Țării Moldovei.

Pentru început trebuie să remarcăm și faptul că cea mai mare parte din reprezentanții marii boierimi moldovenești locuiau la țară, cum, de altfel, și mulți reprezentanți ai marii boierimi, cu toate că majoritatea acestora din urmă aveau case în Iași sau în alte târguri și centre de ținut. Aflarea în dregătorii mari a fost o cauză care a făcut ca marii boieri să se stabilească cu traiul în orașe, în centrele administrative ale țării, dar și pentru a fi mai aproape de curtea domnească. Mulți din boierii mari, după mazilire, se reîntorceau la curțile lor de la țară, pe de moșiile de baștină. În calitate de exemple putem evidenția cazurile cunoscute, cum ar fi cel al logofătului Gheorghe Ștefan, ce își avea reședința la Buciuiești, pe Bistrița; sau al lui Miron Costin, stabilit la Barboși, ținutul Neamțului; Constantin Cantemir, ce își avea moșia de baștină la Silișteni, ținutul Fălciului; sau Ioan Neculce, care își avea curtea la Prigoreni, nu departe de Iași etc.

Penetrarea elementului alogen în mediul autohton a fost o altă cauză ce a dus la schimbarea de preferință a marii boierimi moldovenești, care a început treptat să prefere orașul în locul satului. Grecii veniți în Țara Moldovei și boierii cu dregătorii erau originari, de regulă, din orașele Imperiului Otoman, fapt care a determinat, în mod firesc, stabilirea lor în orașele și târgurile noii lor patrii. Aflarea grecilor în dregătorii nu însemna automat că obțin acces la fondul funciar al țării, de aceea, până în momentul la împământării, de regulă, prin înrudiri cu boierii autohtoni, nu prea aveau șanse să dispună de moșii, ca urmare nici nu aveau motiv să locuiască la țară. Deci acești boieri greci, erau priviți cu ochi răi de o parte din boierimea veche, conservatoare (reprezentată de domniile lui Gheorghe vodă Ștefan, Mihalcea vodă Hâncu, Constantin vodă Cantemir), sau criticați dur de unii cronicari (Ioan Neculce), totuși modelul mentalității, comportamentul lor „ca la Țarigrad”, a fost asimilat repede de cei mai mulți reprezentanți ai marilor neamuri boierești³.

Identificarea boierimii mici sau de țară (pe baza antroponimiei). O altă situație o sesizăm în cazul vechii boierimi ruinate și a micii boierimi a Țării Moldovei, care s-a concentrat în cea mai mare parte la țară, formând categoria „boierilor de țară”. Ținând cont de specificul obiceiului răzeșiei, în documentele interne din perioada cercetată de noi, reprezentanții „boierimii de țară” nu totdeauna erau arătați purtând numele lor vechi de neam. Pe lângă utilizarea numelui de ramură de neam (cum ar fi Mârceștii, o ramură a Durăceștilor, sau Băluțeștii, o ramură a Dănciuieștilor etc.), constatăm și folosirea unei alte metode de evidențiere antroponimică a persoanelor: după principiul geografic, după moșia de baștină, după principala (cea mai importantă) moșie, după moșia unde exercita o funcție administrativă sau după moșia în care își avea casele sau curtea, adică unde locuia cea mai mare parte a timpului. În aceste cazuri, antroponimul „boierului de țară” avea trei componente: 1) numele de botez (uneori utilizându-se și

numele de neam, cel al ramurii de neam sau porecla personală); 2) particula „de”, „din” sau varianta slavonă „ot”, care este folosită frecvent și în actele de limbă română; 3) denumirea unei moșii.

Ne-am oprit asupra aspectului antroponimic al „boierimii de țară” din cauză că anume acesta ne va ajuta foarte mult să identificăm mica boierime printre persoanele implicate în administrația locală a Țării Moldovei și, ca urmare, vom putea stabili locul micii boierimi în sistemul administrativ. Un caz ordinar, pentru a exemplifica afirmația, poate fi cel de la 24 august 1646, când Vasile vodă Lupul judecă pricina lui „Ion Bochia și semenția lui Hilonie”, ca urmare a pârsei ce au avut cu „giupâneasa Costăchioae și pre feciorii ei” pentru „o parte de ocină din Cotești ci-au zis că le împresoară Costăchișce cu un drept ce-a avut de dare giupânul său Costache de la Bărnovschii Vodă”. Deoarece la judecată au fost făcute declarații contradictorii, domnul trimite la fața locului pe Dumitru uricarul, care „a strâns oameni buni și bătrâni de prin megiaș”, pe Gheorghe din Lungeni, Necula Frumușanul din Lungeni, popa Arventii de Bertesci, Focca din Bertesci, Gheorghe de Pisleani, Ionașco ot Albi, Augnel cel bătrân din Rângești, Ambrosie din Giurpani, Ignat de Lungeni, Buculeaiu de Sipeni, Gâdeiu de Benești, Oanca de Benești, Toader de Benești, Gogul de Lungeni, Moș de Lungeni, Gherman de Lungeni, Aloia din Demetrești, Zifan din Demetrești, Nicula Brăteanu din Demetrești, Vlasie din Demetrești, Constantin Talpă din Hănăseni, Ianul din Hănăseni, Necula din Hănăseni, Neștiul de Cotești și Andrei feciorul Slugăi de Cotești. Toată această pleiadă de martori fac parte din mica boierime și este desemnată ca „boierimea de țară”. Toți ei au „mărturisit cu sufletul lor cum partea Bochii semenției lor Hilohie n-au fost închinată nici vândută lui Bărnovschii Vodă”, „ci au fost hlizită de moșii lor întâi”. Parte care domnul o reîntărește lui Ion Bochiul și seminției lui Hilohie⁴.

În calitate de exemplu clasic îl putem evidenția pe Donosie, nepotul lui Ieremia medelnicer și strănepotul lui Golăi logofăt, care apare în documente numit simplu: Donosie din Trebujeni⁵.

În acest context important este și zapisul de la 21 decembrie 1657, în care se spune că Gavril Palade, ginerele lui Sturza voistiernic vinde o parte din Sămășcani lui Gligorașco Hăbășescul serdar. Martori la această vânzare, în afară de rudele lui Gavril Palade („Chiriac [Sturza] ce-au fost pârălab de Hotin și Ilie [Sturza] paharnecul și Toderașco [Sturza] vel cămăraș, cumnații mei și alți boieri”), au fost prezenți „curtenii, anume Dumitrașco Bucimaș, Postolache din Zmieni și Ursul de acolo și Ionășcuță ot tam și Năstacul sân Arsănoe și Căzacul tij ot Zmieni și popa Guguța ot Portărești”⁶. Atragem atenția că unii dintre curteni, care formau, după Dimitrie Cantemir, a doua stare a boierimii moldovenești⁷, sunt consemnați cu numele de neam (Buciumaș), iar pentru majoritatea s-a utilizat numele cu extensiune geografică.

Oamenii buni și bătrâni. În cele ce urmează ne vom referi la o sintagmă frecvent întâlnită în documentele interne, inclusiv și în cel arătat ceva mai sus, și anume: „oameni buni și bătrâni”, care are rol important în ceea ce ține de evidențierea modului de implicare a micii boierimi în sistemul administrativ local al Țării Moldovei. În istoriografie, de către unii cercetători, această sintagmă a

fost interpretată ca o noțiune cu semnificația unei instituții concrete a sistemului administrativ local cu caracter colegial. A fost lansată și ideea că fiecare sat sau obște sătească avea un „sfat al oamenilor buni și bătrâni”, sfat care era compus din cei mai vrednici reprezentanți ai obștii sătești, și care se ocupa de soluționarea problemelor interne ale acesteia.

Ca urmare a cercetării documentelor, pentru perioada secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, putem să afirmăm cu certitudine că, în sursele epocii n-am întâlnit atestată o asemenea instituție ce ar putea fi caracteristică satului moldovenesc medieval. Considerăm că se merită o nouă abordare a felului în care s-a utilizat în documente sintagma „oameni buni și bătrâni”. Studiul acestei problematice ne-a condus spre următoarele constatări: 1) Trebuie să menționăm că sintagma „oameni buni și bătrâni” niciodată n-am întâlnit-o în documente ca desemnând un sfat în sens de instituție administrativă; 2) Această sintagmă, în majoritatea absolută a cazurilor, se referă la un grup de persoane originare din diferite localități și moșii; 3) Aproape în toate cazurile „oameni buni și bătrâni” sunt moșinași (moșani, moșneni), adică stăpâni de moșii, și sunt prezenți în calitate de martori la diverse pricini: neînțelegeri, judecăți, tranzacții funciare sau daniile între alți stăpâni de moșii, boieri mari sau boieri mici și ca hotarnici la hotărnicirea moșiilor; 4) În dependență de caz și situație, „oamenii buni și bătrâni” sunt în postura de răzeși (adică stăpâni sau moșinași ai unui sat (sate) sau părți de sat (sate) sau megieși (adică stăpâni sau moșinași ai unui sat (sate) sau părți de sat (sate) care se mărginesc cu moșia moșinașilor implicați în conflicte); 5) Constatăm că „oamenii buni și bătrâni”, ținând cont de modul onomastic de recunoaștere a „boierimii de țară”, sunt reprezentanți ai micilor neamuri boierești și ai vechilor neamuri boierești ruinate.

Afirmațiile le exemplificăm documentar: astfel, la 1647, zapisul de mărturisire al lui Veba din Căcărădzeni și al altor rude ale lui, despre vânzarea părții lor de moșie din Căcărădzeni, arată că „asta tocmală, făcutu-s-au denainte a mulți oameni buni și bătrâni din prin pregiur megiaș”: Albotă din Bravicieni, Pantea din Bravicieni, Ștefan din Brăviceni, Gliga din Brăviceni, Hamarge de Târzieni, Nichifor de Ciocâlneni și Gâță de Ciocâlneni⁸; La o altă pricină la 20 martie 1652, „și la această scrisoare au fost boieri și mulți oameni di cinsti, bătrâni și tineri și toți împregiușii”⁹. Sau alt caz, care se examinează la 1 septembrie 1652, „denainte a mulți boieri și oameni buni”, unde prin boieri sunt arătați deținătorii de dregătorii¹⁰. Iar la 22 aprilie 1669, la o vânzare din moșia Morozeni, au fost prezenți martorii: Isac ot Hulboaca, Gașpăr ot Puținței, Grăjdian ot Isacova, Florință Buhchih din Vadul Furii, Grigorii sânn Condrea ot Lucaceuca, Postolachi ot Morozeni, Isac ot Morozeni, Țugul ot Morozeni și Costandin ot Morozeni¹¹, majoritatea lor fiind rude sau descendenți din Danciul pârcașul. La 18 octombrie 1670, la o danie din moșia Bolcășești, pe Răut, ținutul Orheiului, sunt prezenți în calitate de martori „mulți oameni buni”: Grigorie Buzișorul ot Cerceleşti, Merăuță Buliga ot Cerceleşti, fiul lui Grigorie Buzișorul, Pătrașcu ot Cerceleşti, Trohin ot Cerceleşti, Ion Plăcintă ot Cerceleşti, Dănilă Plăcintă ot Cerceleşti, Drăgoiu vătamanul ot Brânzeni, Vasile Buzne ot Ordășei, Bejan ot Ordășei, Petre ot Ordășei „și mulți oameni buni”¹².

La 8 ianuarie 1671, aflându-se la Chișinău, Vasile Suriceanu, vinde partea sa din moșia Hrușovei, iar martori „mulți oameni s-au tâmplat anume dumnealui Gavril pârcașul de Chișinău și Vasilie Stancul de Tulburești și Micul, ginerele Dolocăi de Mărtinești și Toader snă Doloca ot tam și Zota vătavul de Boșcana și Scridon vătavul de Micăuți și Vasilie ot Negrești și Andriiu ot Pășcani și Ion ot tam și Aftenie ot Drăbușeani și Cătașul șultuzul ot Chișinău și Budul ot tam”¹³. La 1 august 1671, la o vânzare din moșia Chiperceni, în calitate de martori sunt: „Donici căpitan și Ștefan căpitan și Simion Răuleș și [Vasile] Urdă vătavul și Pavăl vătav Beșor și mulți oameni buni”¹⁴. La 21 martie 1673, o danie din moșia Sămășcani, s-a făcut „denainte Lecăi pârcașului și denainte Zahariei din Măhăilașea și denainte lui Andreiaș de Năpădeni și a lui Vasilie Mihuleț de Curileni și Vasilie Borhă vătavul de Horodiștea și Larie vătavul de acolo și Vasilie Vătavul de Soroca ot Pistruieni și Toader de acolo și Miron de Bolcășești”¹⁵.

La 9 decembrie 1728, Miron sulgerul și Ion Stârcea vornic de gloată mărturisesc despre hotărnicirea moșiei Temeleuți de la ținutul Orheiului, au arătat că, pentru acea lucrare, au strâns „pre răzeș și megieș de prin pregiur”, „oameni buni”, anume: Lazor Diul de la Pobrata, răzeș de Temeleuți, preotul Lazor de la Dereneu, răzeș de Temeleuți, Costantin răzeș de Temeleuți, Vasile Vârzar răzeș de Temeleuți, Gheorghe Rus răzeș de Temeleuți, Costantin Borș răzeș de Temeleuți, Andrei răzeș de Temeleuți, Nichifor Curlat răzeș de Temeleuți, David Țarnă răzeș de Căbăești, Sandul Hranaciul fost căpitan, răzeș de Căbăești, Iurașco călăraș, răzeș de Căbăești, Necula răzeș de Căbăești, Trohin răzeș de Căbăești, Darie Cataraga, vornic de Volcineț, Vasile Minci, vornic de Pârjolteni, răzeș ot Milești, Pangrate răzeș de Milești și Vasile Talpă răzeș de Milești¹⁶. Acest document este important și prin faptul că arată limpede că particula „de”, „din”, „ot” arată nu altceva decât moșia în care „boierii de țară”, „oamenii buni” stăpâneau (erau „răzeși”) sau își aveau locul de trai.

Astfel, rolul, de altfel, foarte important, al „oamenilor buni și bătrâni”, ce îi întruneau pe reprezentanții de vază ai micii boierimi locale, consta în soluționarea problemelor și a conflictelor interne ale stării sociale din care făceau parte. Însă nu toate conflictele erau rezolvate la nivel local sau ținutal. Deseori era necesară intervenția directă a judecății domnești.

„*Proto-ocoalele*” de ținut. Un alt set de documente, care, de altfel, confirmă încă o dată componența boierească a „oamenilor buni și bătrâni”, îl reprezintă cele legate de unele tranzacții funciare și daniile din moșia Criuleni, ținutul Orheiului. Am ales acest exemplu deoarece dispunem de mai multe documente, fapt ce permite cercetarea mai profundă a subiectului abordat în acest studiu.

Am presupus, pe baza localizării geografice a moșiilor ale căror denumiri completează numele „boierimii de țară” ce apare în postura de „oameni buni și bătrâni”, că e vorba de *conturarea nucleelor viitoarelor ocoale de ținut* sau doar de *prefigurarea necesității înființării acestora*. Deoarece, în afară de „oamenii buni și bătrâni” megieși, adică din moșiile megieșe moșiei Criuleni, mai identificăm și pe alți „boieri de țară” stăpâni ai unor moșii relativ îndepărtate, însă destul de aproape pentru a face parte dintr-o potențială unitate teritorial – administrativă.

Astfel, la 23 martie 1675¹⁷, un oarecare Platon, împreună cu mama sa, Axana, fiica lui Mordas și nepoata lui Roman, și alături de vărul său, Prodan, fiul lui Simion, nepot de frate Axanei și strănepot lui Roman, fac danie lui Andrei Mihuleț partea de moșie din Criuleni, ținutul Orheiului, care a fost a străbunicului lor, a lui Roman, din câmp, pomet, apă și cu loc de moară. Actul de danie este semnat de un grup de mici boieri de țară, răzeși și megieși ai moșiei Criulenilor, rude și apropiați ai lui Andrei Mihuleț, uricar și pârcaș de Orhei: Zlotie vătavul, Iordachie vornicul de Izbiște, Lupul Ciupag, Vlasie din Cotelnici, Crețul vătav din Crivuleni, Matvei din Crivuleni, Costin din <...>, Nuoar chihae din Ciumești, Mirăuți Danul iuzbaș din Ohrincea, Donosie din Trebujeni¹⁸. Cartografierea localităților care apar ca o continuare a numelor martorilor semnatari ai daniei, ne arată că nu este vorba doar de o simplă prezență a răzeșilor și megieșilor. Astfel, în afară de oameni din Ohrincea, apar și martori din moșia Trebujeni, Cotelnici, Izbiște, Ciumești și din Criuleni. Lipsesc însă martorii din Slobozia Dușca, moșie megieșă cu Criuleni. În acest caz, avem o explicație: Slobozia Dușca aparținea lui Andrei Mihuleț și rudelor sale. Însă Andrei Mihuleț avea parte de moșie și în Trebujeni, fiind rudă cu Donosie [Portărescu] din Trebujeni, care este prezent printre „mulți oameni buni” la dania mai sus-menționată. Dintre acești 10 oameni buni menționați, și încă a altor „mulți oameni buni cari sau prilejit acolo”, ca, spre exemplu, Vlasie ot Furceni, care „pentru credință” și-au „pus și degetele” nu sunt menționați doar ca simpli moșinași megieși, ci ca persoane cu funcții militare (Mirăuți Danul iuzbaș din Ohrincea, Nuoar chihae din Ciumești), administrative de stat sau particulare (Iordache vornicul de Izbiște, Zlotie vătavul, Crețul vătav din Crivuleni).

În același context, amintim și zapisul de la 1 aprilie 1679, prin care Echim și Ștefan, fiii lui Andeias și ai Anei din Criuleni, fac danie partea mamei lor din moșia Criulenilor, lui Nicolae Donici fost clucer. Martori „sau timplat popă Samoilă de Stețcani, și Dumitru de Cotelnici, și Constantin cel bătrân de Stețcani, și Mihul sân Maței ot Chiperceni, și Iftodie sân Enachie ot cotelnici și mulți oameni buni și bătrâni”, printre care mai apar și „Frata ot Peresecina și Apostol ot Zamcioci și Moscul ot Cotelnici”, care, toți împreună, văzând corectitudinea procesului de danie „am iscălit și niam pus degetile ca să știe”, iar Donici fost clucer capătă dreptul „săș facă și ispisoc pre aciasta zapis”¹⁹. Din document se vede că, de această dată, în calitate de martori participă doar moșinașii fără funcții administrative locale, dintr-o zonă care depășește limitele moșiilor megieșe Criulenilor.

Peste câteva zile, la 3 aprilie 1679, Focșa din Criuleni și cu fiul său, Grigoraș, vând lui Nicolae Donici, fost clucer, partea lor de moșie din Criuleni, a patra parte din jumătate dintr-un bătrân, pentru 25 lei bătuți, dându-i și „zapis de la noi ca să aibă dumnealui aș face și drese domnești dintăritură”. La „aciasată tocmală timplatusau mulți oameni buni bătrâni și tineri anume Savin Doloca și Alexandru vornicul de Făurești, și Costantin cel bătrân de Stețcani, și preutul Samoilă de acolo, și Dumitru deacolea, și Vlasie căpitanul den Vârtop și alți oameni buni de pin pregiur bătrâni și tineri” care, „văzându pre dumnealul făcându plată deplin noi încă niam pus degetile și pecețile ca să fie de credință”.

Este interesant că printre martori se află și „Ipatie șoltuzul de Orhei”, care mărturisește că „mam timplat la aciastă tocmală și miam pus pecetea”²⁰. În acest caz, printre martori îi întâlnim și pe unii care au participat ca martori și la 1 aprilie 1679, avem în vedere pe popa Samoilă, care pare să fie din Stețcani, pe Constantin cel Bătrân din Stețcani. Apare și Vlasie căpitanul din Vârtop, care pare să fie identic cu Vlasie din Cotelnici, menționat printre martori la dania din 23 martie 1675. Aspecte care, alături de prezența șoltuzului de Orhei, vin să confirme presupunerea noastră că grupurile de „oameni buni și bătrâni”, reieșind din extensiunea geografică a originii acestora, conturează nucleele viitoarelor ocoale de ținut. Iar rolul administrativ, de origine cutumiară, al acestor grupuri teritoriale de „oameni buni și bătrâni”, cu o fluctuație a extensiunii geografice, mai mare sau mai mică, este indiscutabil. În cazul moșiei Criuleni vedem că spațiul geografic de origine al „oamenilor buni și bătrâni” cuprinde regiunea de pe cursul inferior al Răutului, în special regiunea de pe malul drept al acestuia, începând cu Peresecina și terminând cu Nistrul.

În final, putem să evidențiem și faptul că sintagma „oameni buni și bătrâni” nu erau una convențională, ci desemna o situație reală, unde: a) „oameni buni” semnifică apartenența la starea boierească, nobilă, adică la „boierimea de țară”, stăpânitoare de moșii (moșinași), în contrapondere cu „oamenii proști”, ne nobilii și țărani-vecini, care aveau pământul doar în folosință și nu în stăpânire, folosință care, ținând cont și de mutările acestora de pe o moșie pe alta, nu contribuia la crearea credibilității în ochii dregătorilor centrali și a acelor ținutali pentru a face parte din „oameni buni și bătrâni”; și b) „oameni bătrâni”, ce semnifică atât oamenii de o vârstă înaintată, cuprinsă între, aproximativ, 40 și 100 ani (de exemplu, „oameni cam la 70 de ani”²¹ etc.), deci cu o experiență mai mare de viață, cât și pe cei care cunoșteau mai profund obiceiul pământului și a situației de teren în regiunea în care locuiau. Deși, teoretic, prezența unei calități presupune automat și existența celeilalte. În această ordine de idei, trebuie să specificăm că în unele documente și situații, sintagma „oameni buni și bătrâni” este extinsă, luând forma „oameni buni, bătrâni și tineri”²².

Boierimea de țară și administrația locală primară. În cele expuse mai sus am arătat locul micii boierimi în soluționarea conflictelor la nivel regional și locale, în cadrul stării sociale din care făceau parte. Mai există și o altă latură a problemei, care se referă la implicarea micii boierimi în ceea ce privește administrarea satelor, în raport cu stările sociale inferioare: vecini, plus alte categorii de țărani dependenți și robi țigani.

Documentele din perioada cronologică cercetată ne arată că satele Țării Moldovei se aflau în administrarea unor persoane numite *vornici de sate* (*vorniceii*), *vătămăni* sau *cluceri*. În general, pentru perioada secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, se cunoaște foarte puțin despre structura administrației locale, în special în ceea ce privește sarcinile funcționarilor sătești. Puținele date de care dispunem sunt confuze. Ele nu permit să distingem clar funcțiile vornicilor de sate și să le deosebim de cele ale ureadnicilor, vătămănilor, vătăvilor, clucerilor de sate etc. Poate fi vorba de sinonime ale aceleiași dregătorii sau, mai curând, o suprapunere de funcții, cum deseori se întâmpla în evul mediu,

chiar și în cazul unor dregătorii mult mai importante decât cele din administrația primară. Astfel, cunoaștem că, la 5 aprilie 1730, Grigore vodă Ghica delimitează funcțiile serdarilor de cele ale pârcălabilor de Orhei, Lăpușna și Soroca, fiind impus de faptul că „viindu-ne jalobe de purure de la pârcălabilii de Orhei, Lăpușna și Soroca, pe cum au călcare cu strâmbătate despre sărdarii, amisticându-să în globale și în obiceiile pârcălăbești de alte date și sărdarii au arătat pricini împotriva pârcălabilor”²³.

În cele trei ținuturi cercetate, Lăpușna, Orhei și Soroca, pentru perioada de care ne ocupăm, „*vornicii di pin sate*” se aflau în subordinea serdarilor. Serdarii având dreptul de a numi și a scoate din funcții pe vornicii de sate. Serdarul putea „să-i certe și să le vie di hacul lor”, în cazurile când se va afla că, unii din vornicii de sate sau din locuitorii satului „sânt pricină di răsipa oamenilor”, însă însuși în treburile satelor nu putea să se amestece, doar „clucerii și vornicii satelor să aibă treabă”²⁴.

Vornicii de sate se ocupau și de așezarea satelor, de colonizarea seliștilor. Cunoaștem că în 1735, Constantin vodă Mavrocordat dă carte lui Sandu Sturza mare vornic ca „pre cine v-ar pune dlui *vornicei la săliște* dsale la Bulbocii ce sânt la ținutul Sorocii pi apa Căinarului”. Vorniceii numiți aveau următoarele obligații „cu carte domnească a cheama și a stringi oameni streini ori din fieșci parte de loc măcar și din oameni de țară ce or hi fost înstreinați de un an sau mai mult”, iar „cari s-ar fi înstreinat mai de curând să nu-i primască”. În cazul în care vorniceii îi vor primi pe aceștia din urmă, atunci și ei, vorniceii, „s-a certa cu rea pedeapsă”²⁵. Sau cazul consemnat de cartea lui Grigore vodă Ghica de la 18 iulie 1739, dată lui Iordache Cantacuzino fost mare spătar, ca să fie volnic „pe cine ară trimite la săliște, la Șăscăuți, ce-i la ținutul Cernăuțului ca să fie vornicel la acea sălește”, pentru a putea „strânge și chema oameni străini” pentru a așeza satul²⁶. Iar pentru colonizarea unei seliști mănăstirești, cu 80 ani înainte, la 18 iunie 1658, Gheorghe vodă Ghică dă carte mănăstirii Golia „și *dregătoriului și vătămanului* lor din siliște, din Trăbujăni” pentru ca „să aibă a-ș chema oameni străini” pentru a se „așeza la ace siliște”²⁷. Însă la 8 martie 1740, în același scop, „de a chema și strânge oameni” la seliștea Borginești, ținutul Sorocii, domnul Grigore vodă Ghica, împuternicește pe egumenul de la mănăstirea Sfinții Arhangheli să pună „*vornicel la siliști*”²⁸. Iar Constantin Mavrocordat permite egumenului de la mănăstirea Galata „pe cine va socoti” „*să pue vornicel în satul mănăstirii*”, anume Buiucanți, ținutul Lăpușnei, ca „să fie supus ascultării sale”²⁹. În acest caz, vornicelul de sat, fiind om de încredere al egumenului, pe lângă funcțiile administrative, îi revenea și misiunea de a ridica și zeciuiala de la țărani. Despre existența unor persoane cu asemenea sarcini știm și din cartea domnului Nicolae Mavrocordat, care, la 14 iulie 1712, întărește mănăstirea Sf. Vineri din Iași, ca „pe cine va trimite la moșia sfinteii mănăstiri, Strășeni, de pe Bâc, să fie volnic a lua de a zecea din pâine, din fân, din grădini și din prisăci cu stupi și din tot locul cu tot venitul, precum este obicei de vac”³⁰. Asemenea cazuri le constatăm și pentru moșiile boierești.

Nu se știe cu precizie dacă vornicii de sate, reprezentanți ai statului, erau, în același timp, și reprezentanți ai stăpânilor de moșii. Documentar au fost

identificate cazuri când reprezentantul statului era una și aceeași persoană cu reprezentantul stăpânului, când la 1633 țărani de pe moșia Măstăcani se jeluiau că s-au revoltat și „am sărit la *vornicelul nostru* de i-au făcut scandal pentru căci ni-au mânat la lucru dumisali stăpânul nostru”³¹.

Fiind o funcție profitabilă, evident că nu putea să revină unui țaran-vecin. Era o dregătorie locală destul de atrăgătoare pentru „boierimea de țară”. Astfel, dintr-un zapis al lui Vasile Hăjdău de la 3 ianuarie 1700, cunoaștem că tatăl acestuia, anume Ion Hăjdău fost mare armaș, a zălogit „la Alexa, vornicelul de Toporău”, satul Pășcăuții, de la ținutul Hotinului, prețuit cu suma de 600 de lei. Cu greu putem crede că un țaran avea asemenea bani ca să-i împrumute unui mare dregător, originar dintr-un neam mare boieresc, după cum au fost Hăjdăii³². Sau un alt exemplu, când la 15 iulie 1716, Constantin, fiul lui Scărlet, fost mare comis, mărturisește printr-un zapis dat „la mâna Gugii, ce au fost vornicel la unchiul meu, la Antohie Jora la sat la Mihuleni, ce sint la ținutul Sorocii”, el fiind „de casa noastră a părinților” și că îi face danie seliștea Lipcenii, ținutul Orheiului, pentru o datorie ce o plătise Guge³³. Acest Guge este similar cu Ion Guge atestat la 18 decembrie 1723, ai cărui descendenți sunt atestați la începutul secolului al XIX-lea la Lipcenii în calitate de mazili³⁴. Un alt exemplu poate fi Nichita Gațul vornicel, soțul Ioanei, ultima fiind rudă „neamul nostru” cu neamul Dărieștilor³⁵.

Vătămanii de sate apar și ei în rândul „oamenilor buni”, astfel, la 20 mai 1662, Eustrate vodă Dabija judecă pricina dintre mănăstirea Golia și Georghe Catargiu stăpânul moșiei Peștera, pentru hotarul moșiilor Golăești, Mihălașa și Stohoceni ale mănăstirii, arătându-se că la fața locului, „după poronca Domniei Mele, au mers acolo la aceia oameni buni și au strânsu oameni buni megiaș din sus și din gios”, anume „Coletcu, ci au fost vătav și Crețul di Furceni și Căzacu de acolo și Sămion și Bălan di acolo și Ștefan vătămanul din Cojăicu și Necoară Părhaciu di Peșteră și alți oameni buni, mulți și slugi domnești” care au măsurat acel hotar³⁶.

Din documente de la mijlocul secolului al XVIII-lea cunoaștem că vătămanii de sate erau totuși dregători deosebiți de vornicii de sate, după cum arată, la 9 iunie 1752, cartea domnului Constantin vodă Racoviță, în care sunt amintiți „vornicii și vătămanii satelor”³⁷.

În sate sunt atestați și *vătavii* (Crețul vătav din Crivuleni, Vasile Borhă vătavul de Horodiștea), care par să fie apropiați de slugile domnești sau capi ai unor grupuri specializate de slujitori de ținut („Istratie, vătav de viari” de Huși³⁸, „Ionașco vătav de sănețari”³⁹ etc.), deci făcând parte din slujitorime, după cum se arată în mărturia sa, la 25 iulie 1617, Aslan pârcălabilul Orheiului, care, urmând porunca domnească să „socotească locul și ocinile a doi sate”, Trebujeni și Oxentea, ale mănăstirii Golia, arată că „într-acea *am strânsu mulți oameni buni și megiașii de împregiur și slugi domnești și vătăji* și am mârșu spre locul lor, de am luat a socoti cu acei oameni buni împreună și am scos bătrânii înainte, carii au știut locul bine și hotarali”, apoi „mers-am pre urma acelor hotară și pre urma bătrânilor, tot di în hotar în hotar”. La această cercetare, dintre megieși au fost: „Măn de Susleani, Iachim cel Bătrân, Bălaș cel Bătrân și Moș de Mărcăuți și Ion

de Oxântiia, Horceag de Movilova”; iar „*dăin slugili domnești: Costiv văt(av) Petrilivă, Ionașco vătav de sânețari, Dragul pârcălabul de Peșter, șoltuzul Tudoran și mulți oameni buni*”⁴⁰.

Iar la 21 august 1723, Mihai vodă Racoviță poruncește serdarului de Orhei, Lupul Gheuca, să cerceteze pricina dintre Ghiluță de Marcăuți și „Huhule, *ce-au fostu vătav la Leca sârdariul*”. Primul declara că „el este moșinaș de moși și de părinții lui acolo” la Marcăuți și Susleni, iar „acum să puni acel Huhule să-l scoaț din moșii” deoarece pretindea că avea o danie de la fratele lui Giluță⁴¹. Acest Huhule pare să fie identic cu Toade Huhule care, după cum arată cartea domnească datată cu 1 iunie 1731, locuia la Marcăuți, și dirija cu partea de moșie a lui Apostol Leca serdarul. Iar domnul la această dată dă undă verde lui Grigorașco Leca pârcălabul pentru „a popri și a stăpâni” și a lua zeciuiala de pe acea parte de moșie „despre Toader Huhule și despre alții”, „și să-i dai și o certari bună la cur”, iar dacă aceștia ar avea pretenții, atunci au dreptul să vină cu documentele ce le au la judecata domnească⁴². Documentul arată clar că Toader Huhulu fost vătav era și el moșinaș, deci „boier de țară”.

Atribuțiile militare ale boierimii de țară. Nu putem trece cu vederea nici antrenarea micii boierimi în funcțiile regionale și locale cu caracter militar, ținând cont că ținuturile de margine (Lăpușna, Orhei și Soroca) erau sub ascultarea serdarului, dregător deosebit de pârcălabii de ținuturi. La 5 aprilie 1730, Grigore vodă Ghica delimitează funcțiile serdarilor de cele ale pârcălabilor de Orhei, Lăpușna și Soroca. Documentul evidențiază *hotnogii și namesnicii*, cu funcții militate locale. Astfel, domnul lasă în competența serdarilor următoarele funcții: 1) Paza marginii. Se constată că în trecut „au avut sârdarii *hotnogi de straj* pi la toati marginili acestor ținuturi și ce să lucra dila dâșșii ave știri sârdarii”. După dispariția instituției hotnogilor („stricându-s aceli bresli”), locul lor a fost luat de namesnici, desemnați de către serdar („pun sârdarii *namesnici pe la margin*”). Instituția namesnicilor este recunoscută și întărită și de Grigore vodă Ghica. Namesnicii aveau în sarcina lor „straja marginii”, informarea serdarilor despre ceea ce se întâmplă la frontieră și „să poarte grija pentru caei tătărăști sau tâlhari de caei tătărăști sau turcești”, să prindă caii tătărăști și pe hoții de cai tătărăști și turcești, indiferent de locul unde-i vor prinde, ei erau obligați să-i ducă serdarului. Se indica namesnicilor ca „la giudecăli sau la gloabe ... să nu să amestice nici să giudeci pe nime, nici să globască”. Chiar și serdarului i se interzice să se ocupe de „giudecăți, nici la gloabe”, nici cu alte cazuri de „furtișaguri care să număscu potlogării”; 2) În subordinea serdarilor continuă să se afle și „vornicii di pin satii”; 3) Se întărește și vechiul obicei, prin care serdarii aveau dreptul trei zile pe an să judece pricinele din târgurile celor trei ținuturi; 4) După dispariția instituției hotnogilor („după ce s-au stricat slujitorii di pi margine ș-au rămas țărani”), serdarul avea dreptul să ia câte o blană de vulpe anual de la fiecare sat. Domnul și sfatul domnesc decid ca acest obicei, de a da satul o vulpe pe an serdarului, să se facă doar la investirea unui serdar nou, iar ulterior „să nu mai e nici cu zlotăria, nici cu alt chip de socoteală”; 5) Robii fugari, indiferent de locul unde vor fi prinși, trebuiau aduși la serdărie, care hotăra soarta lor de mai departe.

În competența pârcălabilor rămăneau doar: 1) „vitele de pripas” sau „alte bucate de pripas”, în afară de caii tătărăști și turcești, „or cui ar fi” să fie aduse toate la pârcălabii; 2) judecarea conflictelor soldate cu leziuni corporale grave („gâlceavă mare di s-ar faci, ca să tae sau să bată, di atrată sânge”), tot pârcălabilor le revenea și gloabele de la aceste judecăți. Iar dacă asemenea cazuri s-ar întâmpla să fie judecate de serdari, gloaba să revină doar pârcălabilor⁴³.

Revenind la instituția hotnogilor, nu putem să nu arătăm că era și ea privilegiul „boierimii de țară”. Astfel, la 19 august <1639>, Mihalcea Durac pârcălab de Orhei întărește lui Malcoci șetraru, cumnatul său, mărturia dată de către „boiernașii – oameni buni”: *Căzac, căpitanul de călărași de Orhei, Cociorveiu, hotnogul din Ialoveni* (ținutul Lăpușna), *Moldovan fost hotnog în satul Buecani*; Nicoară Nistre din Martinești, Țogol de Buhușouca, de față fiind și Mateiaș Sturdza, Păpare de Mihăilașe, Bosiiu de Grăblești și *Toader izbaș de călărași*, privitor la o cumpărare a unui sălaș de țigani⁴⁴.

O altă dregătorie cu caracter militar era cea a *călărașilor*, „care pentru folosul moșiilor ce li s-a dăruit de domni, trebuia să-l însoțească pe totdeauna la război cu cheltuiala lor”⁴⁵. Categoria călărașilor a fost studiată detaliat de către Nicolae Grigoraș, care a inclus-o în „marea categorie a slujitorilor”, ce forma „o unitate militară cu caracter permanent”. Au existat câteva tipuri de călărași: călărași propriu-zisi, călărași de Țarigrad, călărași de țară, călărași de tabără, ale căror sarcini și obligații se deosebeau de la caz la caz. În studiul său, Nicolae Grigoraș încearcă să demonstreze că *călărașii* nu era o stare a boierimii, ci doar o slujbă cu caracter militar, la care aveau acces reprezentanții micilor neamuri boierești, înregistrându-se și cazuri când erau recrutați călărași și din rândul vecinilor⁴⁶. Deci, este o categorie relativ flexibilă, deși este dominată de „micii stăpâni de moșii”, moșinași, de aceea Dimitrie Cantemir a văzut în ei o stare boierească.

Unul din exemplele clasice în acest sens este și cazul călărașilor din Burnărești. Un document din 25 iunie 1669 atestă pe călărașii „Bejan izbașea, și Poroseaci și Bejenuț cel mic, și Lazor, și Toader Hăolianul, și Zbârdea, și alți călărași, toți din satul svinții sale părintelui Macarie egumenul”, de la mănăstirea Golia, sat „ce să chiamă Burnăreștii”, mărturisesc, în fața „boierilor celor mari” despre învoiala „tocmala” benevolă cu egumenul de la Golia „ca să ne lasă să trăim pre moșiea svintei mnstiri acolo în Burnărești, iară noi călărașii toți să avăm a da svinții sale da a zecea din grâu» și din alte cereale, iar pentru legume „ne-am rugat svinții sali și ne-au ertat să nu ne ia dintr-aceaste, însă numai noaă călărașilor și hânsarilor și tuturor breslașilor, iară oamini țărani ci vor hi, pre laturi și pentre noi să aibă a da din tot venitul ce va hi, nemică să nu scutească”⁴⁷; la 29 iulie 1669, deci peste o lună după mărturia făcută de călărașii de la Burnărești, domnul Gheorghe vodă Duca scrie „la slugile noastre la Bejan izbașea de Burnărești și la iuzbașea de Zaluțeni”, comunicându-le că i s-a jeluț egumenul mănăstirii Golia, care insista că „tu iuzbașe de Zaluceni ai avut oamenii tăi la hotarul Burnăreștilor și la alte hotară înpregiur și de a zecea nu veț să daț”. Domnul le poruncește să plătească zeciuiala cuvenită mănăstirii Golia. Totodată, domnul indica „și tu Bejene iuzbașe, un om carele iaste acolea, nu știm *călăraș iaste au țaran* și au sărit pre feciorul egumenului de n-au dat de azecea», și să clarifice situația și să dea zeciuiala în cazul în care va fi necesar”⁴⁸; toamna, la din

23 septembrie 1669, domnul Gheorghe vodă Duca trimite un aprod „a merge la sat la Burnărești și să întrebe pe călărășii de Euțeani și dintr-alte sate ce vor hi de pe delaturi” și în cazul în care „vor hi arat pe locul și hotarul satului Burnăreștilor fie ce feal de oameni vor hi tuturora să aibă a le lua de a zecea din toată pâinea”, „și ciobote”, deoarece când încercase egumenul de Golia să ia zeciuală de la ei, „ei n-au vrut să dea, ce au sărit peste cartea Domniei Meale”; „așijderea să aibă a lua a zecea și de la nește oameni ce să fac răzeși acolo”. Deși pentru moment conflictul pare a fi soluționat, deja în august 1671⁴⁹, domnul Gheorghe vodă Duca întărește aceluiași egumen „a-ș lua dea zecea din sat din Burnărești de la călărășii cari vor hi viinit dela Lăpușna și vor hi arat sau vor hi cosit la acel sat”, domnul amenințându-i cu pedepse pe călărăși în cazul neascultării.

Ca și oricare altă instituție, călărășimea a evoluat pe parcursul timpului, modificând rolul și funcțiile călărășilor. În secolul al XVII-lea asistăm la creșterea numărului călărășilor care și-au pierdut moșiile (ca urmare a situației de instabilitate, frecventelor invazii tătărești și căzăcești, conflictelor interne și a penetrării elementului grecesc pe fundalul consolidării suzeranității otomane), în consecință se modifică, în detrimentul lor, și relațiile lor cu marii moșinași (laici și eclesiastici), fără a afecta însă mentalitatea de nobil. Situația îi impune să se așeze pe moșii ce aparțineau marilor boieri și pe cele mănăstirești, fiind obligați la plata dijmei, însă și în acest caz călărășii se deosebesc de țărani, cu care în nici un caz nu doreau să se identifice⁵⁰.

Mica boierime, în calitate de slujitori, era antrenată și în funcțiile fiscale, centale și locale. La 28 februarie 1656, Gheorghe vodă Ștefan indica la „toate slugile noastre, carii veți înbla cu toate slujbele Domniei Mele la ținutul Orheiului”, pentru a „lăsa în pace” „de dajde și de zloți și de lei și de taleri și de galbeni și de orți și de alte dări și de angherii”, timp de șase ani pe țărani din satul Trebujeni al lui Nicolae Buhuș al III-lea logofăt. Astfel, vedem că perceperea birului de la țărani era în sarcina unor slujitori trimiși de la centru, de la Iași: zloțașii etc. Însă perceperea altor dări era încredințată slujitorilor de ținut, așa cum se specifică în același document: „așijderea și voi pârălabi de acel ținut și olăcari și podvodari și globnici și deșugubinari și cămănari”, fiind evidențiați într-un grup separat, deosebit de slujitorii trimiși de la centru, din care ușor putem deduce perceperea a ce fel de dări era în competența administrației de ținut, racolată din mediul boierimii de țară⁵¹.

În concluzie putem afirma că mica boierime sau „boierimea de țară” era antrenată în cel mai activ mod în structurile administrative locale. Fără a nega prezența persoanelor de altă origine socială în dregătoriile administrative locale, totuși constatăm, și din punct de vedere numeric, raportul este covârșitor în favoarea micii boierimi în aceste funcții. Totodată, mica boierime reprezenta țara în cel mai direct mod, ea ocupa o verigă foarte importantă în sistemul administrativ al Țării Moldovei, căreia îi revenea soluționarea conflictelor funciare locale, aplanarea neînțelegerilor dintre diverse categorii de locuitori, apărarea marginii, perceperea impozitelor, colonizarea seliștilor etc., fără de care nu putea să funcționeze normal un stat. În sfârșit, era și o metodă de avansare spre dregătorii mai mari, care favorizau, la rândul lor ascensiunea social-politică a neamurilor boieresti.

Note

¹ Sergiu Bacalov, *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*, teză de doctor, Chișinău, 2007, p. 9-41.

² Ibidem, p. 9-41.

³ Ibidem, p. 9-41.

⁴ Ștefan Ciobanu, *Documente din Basarabia*, Extras din volumul Comisiei Monumentelor Istorice, Secția din Basarabia, Chișinău, 1928, nr. XVII, p. 27-28.

⁵ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, nr. 139, p. 138-139; Moldova în epoca feudalismului, Cărți domnești și zapise moldovenești și slavomoldovenești, 1671-1710, vol. VI, alcătuitori: A.N. Nichitici, D.M. Dreagnev, L.I. Svetlicinaia, P.V. Soyetov, Chișinău, 1992, nr. 25, p. 93-94.

⁶ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, nr. 96, p. 105.

⁷ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p. 114.

⁸ Ibidem, nr. 84, p. 88-89.

⁹ Ibidem, nr. 88, p. 95-96.

¹⁰ Ibidem, nr. 90, p. 98-99.

¹¹ Ibidem, 1944, nr. 117, p. 123-124.

¹² Ibidem, nr. 125, p. 128-129.

¹³ Ibidem, nr. 126, p. 129-130.

¹⁴ Ibidem, 1944, nr. 131, p. 133.

¹⁵ Ibidem, nr. 134, p. 135.

¹⁶ Moldova în epoca feudalismului, Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750), Cărți domnești și zapise, vol. VIII, volum realizat de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev, Eugenia Bociarova, Chișinău, 1998, nr. 68, p. 98-99.

¹⁷ L.T. Boga, *Documente basarabene*, Zapise (1657-1684), vol. XVI, Chișinău, 1933, nr. XIV, p. 13-14, care datează documentul cu anul 1676.

¹⁸ MEF, vol. VI, nr. 25, p. 93-94.

¹⁹ L.T. Boga, *Documente basarabene*, vol. XVI, nr. XV, p. 14.

²⁰ Ibidem, vol. XVI, nr. XVI, p. 15.

²¹ MEF, vol. VIII, nr. 8, p. 26-27.

²² L.T. Boga, *Op.cit.*, nr. XVI, p. 15.

²³ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, nr. 200, p. 198-200.

²⁴ Ibidem, nr. 200, p. 198-200.

²⁵ Ștefan Ciobanu, *Op.cit.*, nr. XXIV, p. 44-45.

²⁶ MEF, vol. VIII, nr. 112, p. 148.

²⁷ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, p. 107-108.

²⁸ MEF, vol. VIII, nr. 114, p. 150-151; nr. 160, p. 199-200.

²⁹ Ibidem, nr. 114, p. 150-151; nr. 167, p. 207.

³⁰ Ibidem, nr. 5, p. 24.

³¹ Nicolae Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, București, 1971, p. 418.

³² MEF, vol. VI, nr. 71, p. 195-197.

³³ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, nr. 181, p. 174-175.

³⁴ Ibidem, nr. 192, p. 185.

³⁵ Moldova în epoca feudalismului, Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1751-1774), Cărți domnești și zapise, vol. IX, volum realizat de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev, Eugenia Bociarova, Chișinău, 2004, nr. 14, 34-35.

³⁶ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, nr. 106, p. 113-115.

³⁷ MEF, vol. IX, nr. 6, p. 25-28.

³⁸ MEF, vol. VIII, 1998, nr. 37, p. 61-65.

³⁹ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, nr. 44, p. 56-57.

⁴⁰ Ibidem, nr. 44, p. 56-57.

⁴¹ Ibidem, nr. 190, p. 183-184.

⁴² Ibidem, nr. 202, p. 201.

⁴³ Ibidem, nr. 200, p. 198-200.

⁴⁴ Ibidem, Aurel, nr. 71, p. 77-78.

⁴⁵ Dimitrie Cantemir, *Op. cit.*, p. 114.

⁴⁶ Nicolae Grigoraș, *Op. cit.*, 1971, p. 190-199.

⁴⁷ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937, nr.8
7, p. 111-112.

⁴⁸ Ibidem, nr. 91, p. 117-118.

⁴⁹ Ibidem, nr. 93, p. 121-122, nr. 98, p. 124-125

⁵⁰ Sergiu Bacalov, *Op. cit.*, p. 9-41.

⁵¹ Aurel V., Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, nr.93, p.101.

SUMMARY

Small boyars took an active part in the administrative system principality of Moldova in the eighteenth century – the beginning of the eighteenth century, especially at the local level. Of the small number of boyars were selected vorniki and vatamany of the villages, vatafy and hotnogy of the edge.

ОСОБЕННОСТИ РОССИЙСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ УЕЗДАМИ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО СРЕДНЕГО ПОВОЛЖЬЯ В XVIII в. (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ МАРИЙ ЭЛ)

Е. П. КУЗЬМИН,

*Марийский научно-исследовательский институт
языка, литературы, истории им. В.М. Васильева
при правительстве РМЭ*

В своем историческом развитии Россия уже в середине XVI века столкнулась с проблемой новых подходов в государственном управлении в связи с присоединением территорий многонационального и конфессионально неоднородного региона Среднего Поволжья. Практический опыт строительства нового местного управления в XVI веке в Средневолжском регионе во многом предопределил стратегию развития российской системы государственного управления в XVII-XVIII веках и имел существенное влияние в последующее время. Направление проводимой политики в данном регионе в целом носило прогрессивный характер в колонизации новоприсоединенных ясачных земель и укрепления здесь российской государственности.

Составной частью региона Среднего Поволжья является Республика Марий Эл. Характер местного государственного управления в истории Марийского края во многом повлиял на судьбы народов, населяющих его, на определение направлений материальной и духовной культуры и во многом предопределил современный статус и облик республики. Процессы, происходившие в течение эволюции местного государственного управления в Марийском крае, находились в тесной связи и взаимодействии с политическим и социально-экономическим развитием данного региона. Бурные и неоднозначные процессы XVI – нач. XVII веков, связанные с присоединением территории Марийского края и событиями Смутного времени, постепенно сменились стабильной политикой Московского государства. При этом правительство в течение всего XVII века управляло краем, учитывая его полиэтничность и многоконфессиональность, что выразилось в многочисленных воеводских наказах. Политика же российского абсолютизма XVIII века была четко направлена на унификацию подходов в

реализации государственного управления на всей территории империи, о чем подтверждают Воеводская инструкция 1719 г. и Воеводский наказ 1728 г. Именно в XVIII веке Марийский край в социально-экономическом, политическом и культурном отношении стал составной и неотъемлемой частью Российского государства.

Историография рассматриваемой проблемы довольно обширна. Вопросы государственного управления в различных ее отраслях и аспектах занимали важное место в исследованиях дореволюционного периода. Особый интерес вызывает работа казанского историка Н. А. Фирсова. Автор впервые наиболее полно охарактеризовал основные черты, формы и методы управления регионом Среднего Поволжья во второй половине XVI–XVIII вв., подчеркнув при этом важные особенности управления регионом¹.

В советский же период начинается активное изучение региональной истории. Общие вопросы государственного управления в Среднем Поволжье нашли отражение в очерках и трудах по истории Чувашской, Татарской, Марийской, Башкирской, Мордовской, Удмуртской АССР, Кировской области. Важным этапом в рассмотрении вопросов управления Средневожским регионом периода феодализма явились фундаментальные исследования чувашского историка В. Д. Дмитриева. Выявленные и прокомментированные им царские указы воеводам городов нынешних Татарстана, Чувашии, Марий Эл позволили подойти с новых позиций к изучению воеводской власти и управления на полиэтничной территории Среднего Поволжья в XVII веке². Особый интерес представляет работа казанского историка И. П. Ермолаева, специально посвященная изучению вопросов становления и развития государственного управления на прежней территории Казанского ханства в XVI–XVII веках³.

Современная отечественная историческая наука, начиная с 1991 г., целенаправленно ведет разработку вопросов по проблеме истории государственного управления. Большим достижением с точки зрения научно-методологического характера стала коллективная монография, где впервые специально изучена система управления окраин полиэтничного Российского государства в течение XVI – начала XX вв.⁴. С новых позиций подошли к рассмотрению проблемы национальной политики России в регионе Волги – Урала Р. Г. Кузеев и Ш. Ф. Мухамедьяров⁵. Важные шаги в изучении истории государственного управления в Марийском крае периода феодализма были сделаны марийским историком А. Г. Ивановым. Им впервые рассмотрены основные вопросы становления и эволюции воеводской власти, принципы проводимой политики, специфика управления в полиэтничном регионе Марийского края, что стало важным начальным этапом в изучении истории государственного управления Марийским краем в XVI–XVIII вв.⁶.

Источниковую базу исследования составил комплекс архивных и опубликованных документов. Первую группу источников составили опубликованные документы. Среди них первостепенное значение для нашей работы имеют законодательные акты и документы, опубликованные в Первом Полном собрании законов Российской империи (ПСЗ-1)⁷. Важное поло-

жение в сравнительно-историческом плане имеют законодательные акты и положения XVI–XVII вв., в первую очередь царские указы воеводам городов Среднего Поволжья XVII века⁸. Они отражают политику царского правительства в укреплении государственной власти на местах, тенденциях жесткой централизации управления и, вместе с тем, они предупреждают назначаемых воевод о запрете произвола и насилия в уезде и особом отношении к нерусскому населению. Уникальными для нашей работы явились опубликованные «рописные списки» при смене уездных воевод Царевококшайска за 1701, 1730, 1754, 1761, 1765 гг. и Козьмодемьянска за 1753 г.

При всей важности опубликованных источников первостепенное значение для нашей работы имеет вторая группа источников, представленная в виде архивного материала, содержащаяся в Российском государственном архиве древних актов (РГАДА) в г. Москве. Среди них особо ценными по нашей теме являются акты и делопроизводственные материалы фондов Царевококшайской воеводской (ф. 598), Свияжской провинциальной (ф. 441), Казанской губернской (ф. 407) канцелярий, Царевококшайской приказной избы (ф. 1174), Царевококшайского магистрата (ф. 794), а также дела, хранящиеся в фондах высших и центральных учреждений – Главного магистрата (ф. 291), фонды Правительствующего Сената (ф. 248), различных разрядов Государственного архива Российской империи (ф. 6, 16, 19), дела фонда Воронежской и Нижегородской команды «у защиты новокрещен» (ф. 1008). Некоторые документы извлечены из фонда Царевококшайской воеводской канцелярии Государственного архива Республики Марий Эл (ф. 237).

Таким образом, разнообразие привлекаемых архивных и опубликованных источников в сочетании с изученной литературой дает возможность создать целостную картину развития государственного управления в Средневожском регионе в целом, и Марийском крае в частности в XVIII веке, выяснить специфику проводимой политики в регионе в сферах управления, суда и финансов.

Сложившееся во второй половине XVI века на территории Среднего Поволжья военно-административное управление в XVII веке распространилось и на остальные регионы России. Но уже к концу XVII века большое число воеводских органов, каждый из которых подчинялся только своему центральному органу в Москве, плохо координируемые действия воевод между собой, их практическая неуправляемость в сочетании с усложнившимися социально-экономическими задачами привели к кризису системы воеводского управления.

Несмотря на временное ограничение полномочий воеводской власти в 1699 г. и ее полное упразднение в 1711 г., воеводская практика в уездном управлении вновь была восстановлена в 1727 г. В отличие от предыдущего времени, выстроилась трехзвенная система местного управления – губерния, провинция, уезд – с жесткой регламентацией субординации во взаимоотношениях между ними. Современная территория Республики Марий Эл в составе Козьмодемьянского, Кокшайского, Царевококшайского

уездов Свияжской провинции и обширного Казанского уезда одноименной провинции вошла в состав Казанской губернии. В своей деятельности воеводы руководствовались Воеводским наказом от 12 сентября 1728 г. По своему содержанию статьи данного Наказа во многом повторяют царские указы воеводам XVII века. В руках воеводы сосредоточились административно-полицейские, судебные и фискально-финансовые функции. В отличие от предыдущего времени статьи нового Воеводского наказа не учитывали этнического разнообразия и конфессиональной неоднородности подвластного населения России.

Воеводская служба длилась 2 года (с 1730 г.) и 5 лет (с 1760 г.). Кандидаты в уездные воеводы подбирались Герольдмейстерской конторой и представляли собой поместное дворянство низших рангов. Фиксированной оплаты за службу не имелось, лишь с 1763 г. было назначено жалование в 300 руб. в год. При приеме дел воевода руководствовался «росписным списком». Повседневная служба была расписана статьями Генерального регламента. Рабочий день воеводы начинался с 5–7 часов утра и продолжался обычно до 12–13 часов дня. Протоколы ежедневных заседаний позволяют отследить порядок ведения дел. Суббота, воскресенье, церковные праздники, именины и дни рождения царских особ являлись выходными днями. С окончанием срока службы воевода отчитывался и ждал дальнейших назначений или полной отставки.

Формирование личного состава уездных воевод во многом носил случайный характер. Специальной подготовки к управлению административными единицами не велось. Воеводы являлись, в основном, отставными офицерами. Из 21 царевкокшайского воеводы 14 были военными. Поэтому, при определении режима уездного управления, воеводское управление можно назвать военной бюрократией. В редких случаях воеводы, как царевкокшайский воевода А. В. Поздеев (1761–65), обладали опытом гражданско-административной работы, но применяли свои знания в целях личного обогащения посредством системы кормлений и устного судопроизводства, «грамотно» используя полиэтничность и конфессиональную неоднородность уездного населения.

Средоточием власти в уезде являлась воеводская канцелярия, состоявшая из канцелярских служителей, штата рассыльщиков (до 1763 г.) и воинской команды, толмачей (переводчиков). Делопроизводство и служебная деятельность канцелярий была расписана Генеральным регламентом. Служба канцелярских служителей XVIII века выходила за рамки чисто делопроизводственной деятельности. Фактически они обслуживали все стороны государственного управления, воплощающие в жизнь основные законодательные нормы феодального общества. Несмотря на то, что канцелярские служители в управлении являлись только исполнительной силой, они располагали огромной распорядительной властью, которая в конкретных вопросах ставила их над остальным населением страны.

Отличительная особенность деятельности администраций уездных воеводских канцелярий Марийского края и Среднего Поволжья в целом

заключалась в том, что в полной мере использовалась этническая и конфессиональная неоднородность населения. Канцелярские служители, в первую очередь, толмачи, являясь основным звеном, связывавшим государственную власть и податное население уездов, принимали активное участие в воеводском кормлении, организации незаконных поборов, открытом произволе и насилии.

В административно-полицейские функции воевод входила обширнейшая деятельность, касающаяся всех сторон жизнедеятельности податного населения. Первостепенной заботой воевод являлось исполнение указов правительства по рекрутским наборам и сбору драгунских лошадей, розыск беглых людей и возвращение их к владельцам или на места постоянного проживания, содержание и препровождение колодников в указанные вышестоящими властями места. В выполнении остальных функций воевода был самостоятелен и проводил собственную политику в организации выполнения в уезде многочисленных обязанностей полицейского и административного характера. Именно в этом плане наиболее полно были задействованы крестьянские и посадские общины. Особенностью административно-полицейской деятельности воевод на территории Марийского края стало их участие в массовой христианизации марийских крестьян в 40-х гг. XVIII века, выразившееся в организации помощи и поддержки православным миссионерам, приобщение, часто принудительное, к этим мероприятиям верхушки марийских общин.

Представители уездного управления выступали главными судьями в уезде. Основным документом, регламентирующим судопроизводство, являлось Соборное Уложение 1649 г. Судебная деятельность воевод в 1727–1781 гг. не выделялась в отдельную отрасль, она была тесно связана с административно-полицейскими делами. Несмотря на это, судебные дела занимали значительное место в повседневной практике воеводского управления и являлись самой сложной сферой деятельности воеводских канцелярий. Воеводская канцелярия являлась первой инстанцией по всем уголовным делам, апелляционной инстанцией на суд ратуш и магистратов, дворцовой приказной избы, на суд над владельческими крестьянами.

В судебной деятельности воевод применялся «розыск» и суд по форме; все тяжелые уголовные дела велись «розыском», а для дел административного, гражданского характера действовал суд по форме. Подобное сочетание способов судопроизводства было характерным только для рассматриваемого времени, и распространялось оно на всю Россию. Наряду с официальным судопроизводством, продолжал существовать и нелегальный воеводский «словесный» суд, наглядным свидетельством действия которого стали «царевкокшайские письма» А. В. Поздеева⁹.

К особенностям воеводского судопроизводства в Марийском крае и Среднем Поволжье можно отнести наличие преобладающего количества марийских государственных крестьян, находящихся под полной юрисдикцией воевод, а также использование национальной и конфессиональной неоднородности в официальном и, особенно, нелегальном судопроизводстве.

Финансовая деятельность уездной администрации трудно отделима от фискально-полицейских функций. Воеводский наказ 1728 г. обращал особое внимание воевод на сбор и доставку денежных средств и натурального налога. Воеводы XVIII века в этом виде деятельности явились прямыми преемниками воевод XVII века. На воевод возлагались обязанности по сбору прямых и косвенных государственных налогов, выколачивание недоимок с должников по налогам, распоряжение крестьянам уезда и посадским тяглым людям городов по исполнению ими казенных натуральных повинностей: дорожной, постоянной, подводной.

Для России XVIII век был временем постоянного бюджетного дефицита. Изучение делопроизводства воеводских канцелярий Марийского края показало, что основное место среди документов занимали напоминания, регламентация путей и способов сборов и выбивание недоимок, прямые угрозы представителям местного управления. Но невозможность четкой организации финансовой деятельности областного управления заключалась не столько в неграмотности воевод, сколько в самой организации системы финансового управления, контроля и деятельности. В финансовой деятельности воеводы выполняли такие функции, которые взаимоисключали друг друга: сбор налогов и податей, контроль над этими сборами, казначейское дело, т.е. как контролеры над сборами воеводы должны были, по сути, осуществлять этот контроль в собственной деятельности, что приводило к многочисленным злоупотреблениям.

Подводя итоги, необходимо заметить, что особенностью местного государственного управления в Марийском крае в XVIII веке являлось наличие преобладающего большинства ясачных государственных крестьян. Традиционная сельская община, присущая всему крестьянскому миру России, у марийцев была представлена сильной сотенной организацией. Местная воеводская администрация широко использовала традиции марийской общины, которые выражались в ответственности всех членов общины за каждого отдельного члена и каждого отдельного члена за всех членов общины в выполнении ими большого круга повинностей, в соблюдении общественного порядка и законов феодального государства. Не изобретая ничего нового в принципах местного управления, воеводская власть заставляла исполнять административно-полицейские и фискальные функции самих выборных крестьян и посадских людей и выступать приводными ремнями механизма управления.

Полиэтническое крестьянское население Марийского края в XVIII веке полностью влилось в систему государственного феодализма, подвергаясь эксплуатации наравне с русскими и другими крестьянами. Несмотря на то, что официальные подходы в управлении не предусматривали учета этнического разнообразия населения России, эту особенность, а также конфессиональную неоднородность в полной мере использовали воеводы для своего «кормления» и ведения устного суда.

Note

- ¹ Фирсов, Н. А. *Положение инородцев Северо-Восточной России в Московском государстве* / Н. А. Фирсов. – Казань, 1866; Он же. *Инородческое население прежнего Казанского царства в новой России до 1762 года и колонизация закамских земель в это время* / Н. А. Фирсов. Казань, 1869; Он же. *Лекции по истории Поволжья* / Н. А. Фирсов. Казань, 1906.
- ² Димитриев, В. Д. «Царские» указы казанским воеводам XVII века / В. Д. Димитриев // История и культура Чувашской АССР. – Чебоксары, 1974. Вып. 3; Он же. *Наказ царя Михаила Федоровича царевикокашайскому воеводе В. Я. Воронову 1628 года* / В. Д. Димитриев // Марийский археографический вестник. 1992. № 2. С. 62–71; Он же. *Национально-колониальная политика Московского правительства в Среднем Поволжье во второй половине XVI – XVII вв.* / В. Д. Димитриев // Вестник Чувашского университета. 1995. № 2. С. 4–13.
- ³ Ермолаев, И. П. *Среднее Поволжье во второй половине XVI – XVII вв. (Управление Казанским краем)* / И. П. Ермолаев. Казань, 1982.
- ⁴ *Национальные окраины Российской империи: становление и развитие системы управления* // Ответственные редакторы С. Г. Агаджанов, В. В. Трепавлов. М., 1998.
- ⁵ Кузеев, Р. Г., Мухамедьяров, Ш. Ф. *О национальной политике России в Волго-Уральском регионе во второй половине XVI – начале XIX вв.* // Россия и Восток: проблемы взаимодействия. Уфа, 1993. С. 18–24.
- ⁶ Иванов, А. Г. *Очерки по истории Марийского края XVIII века* / А. Г. Иванов. Йошкар-Ола, 1995; Он же. *Система воеводского управления в Марийском крае во второй половине XVI–XVIII вв.* / А. Г. Иванов // Марийский археографический вестник. 2000. № 10. С. 14–31 и др.
- ⁷ Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. (1649–1825 гг.). СПб., 1830. Т. 1–45.
- ⁸ Димитриев, В. Д. «Царские» указы казанским воеводам XVII века / В. Д. Димитриев // История и культура Чувашской АССР. Чебоксары, 1974. Вып. 3; Он же. *Наказ Михаила Федоровича царевикокашайскому воеводе В. Я. Воронову* / В. Д. Димитриев // Марийский археографический вестник. 1992. № 2. С. 62–71; История Татари в документах и материалах. – Казань, 1937; Наказ царя Михаила Федоровича, данный на управление г. Кокшайском и уездом, чувашскими и черемисскими волостями. Кострома, 1913; История Марийского края в документах и материалах / сост. Г. Н. Айплатов, А. Г. Иванов. Вып. 1.: Эпоха феодализма. Йошкар-Ола, 1992.
- ⁹ Енин, Г. П. *Словесный воеводский суд (Исследование источники)* / Г. П. Енин // Рукописные памятники. – СПб., 1995. Вып. 2.;

SUMMARY

The maintenance of the article gives representation about the form and methods of the local government in Russia of the XVIII-th century, tells us about the features of the management of the districts with the multinational population on the territory of the Average Volga region on the example of Mari edge. Having studied a wide range of the statutory acts and archival materials of the writing office-work, the author has come to the conclusion that the district vovods of the cities of Mari edge concentrated administrative-police, judicial, fiskalno-financial power in their hands. Local managers were guided in their activity by the all-Russian laws and positions where there were not especially stipulated the multinationality and confessional heterogeneity of the population of Mari edge. Vovods widely applied all these features with a view of the personal ienrichment, expressed in the system of the feeding and the oral legal proceedings. Besides the vovod power used the traditional forms of the country communal self-management in the quality of the droved belts of the system of the local government.

INSTITUIREA ADMINISTRAȚIEI SPECIALE A ORAȘULUI ISMAIL ȘI COMERȚUL BASARABIEI PRIN PORTURILE DUNĂRENE ÎN ANII '30-'50 AI SEC. AL XIX-LEA

Valentin TOMULEȚ,
doctor habilitat în istorie,
Universitatea de Stat din Moldova

În calitate de Administrații Speciale, ca unități administrativ-teritoriale, se evidențiază, în fond, orașele – porturi, care aveau o importanță deosebită strategică și comercială pentru Imperiul Rus. Pe litoralul sud-vestic al Mării Negre, pe parcursul sec. al XIX-lea, au fost instituite mai multe unități administrativ-teritoriale cu statut de Administrații Speciale.

Întrebarea cu referință la instituirea Administrațiilor Speciale și rolul lor în viața economică, socială, politică și culturală a regiunii este nu numai una actuală și necesară ca problemă de cercetare, dar și una importantă pentru înțelegerea multiplelor probleme legate de politica promovată de administrația imperială rusă în teritoriile noi anexate. Interesul față de această temă este dictat și de faptul că până în prezent, această temă nu a nimerit în vizorul cercetătorilor. Puținele lucrări, mai vechi¹, puțin mai noi², sau de ultimă oră³, în care întâlnim informații referitoare la Administrațiile Speciale se referă nu atât la tema propriu-zisă, dar mai mult la cea a istoriei diferitor orașe, în special orașe-porturi. Prima lucrare de sinteză la această temă este teza de doctor a lui V.V. Dmitriev „Administrațiile Speciale din sudul Ucrainei în sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea”, susținută în 2003, dar care cuprinde un aspect îngust, cel al analizei rolului Administrațiilor Speciale în amenajarea orașelor din sudul Ucrainei⁴.

Interesul nostru urmărit în cadrul acestui articol este, de fapt, mai mult unul provocator, de a pune în discuție și a intriga cercetătorii privitor la unele probleme legate de Administrația Specială a orașului Ismail, care până în prezent nu s-a bucurat de o prea mare atenție, cum ar fi:

1. A stabili interesul și rolul instituțiilor de stat imperiale în instituirea, funcționarea și evoluția ulterioară a Administrației Speciale a orașului Ismail;

2. A determina direcțiile prioritare în activitatea Administrației Speciale a orașului Ismail;

3. A analiza aportul organelor de administrație și de autodeterminare a Administrației Speciale a orașului Ismail în soluționarea diverselor probleme de

ordin economic, social, administrativ și cultural din cadrul teritoriului Administrației;

4. A caracteriza rolul și influența pe care a exercitat-o șeful Administrației Speciale a orașului Ismail în dezvoltarea teritoriului care îi era subordonat;

5. A compara activitatea Administrației Speciale a orașului Ismail cu alte Administrații Speciale de pe litoralul Mării Negre și a stabili în ce măsură interesele administrației imperiale s-au îndreptățit în perioada de activitate a Administrației Speciale a orașului Ismail.

Articolul de față urmărește un scop modest de a scoate în evidență instituirea și rolul Administrației Speciale a orașului Ismail în sistemul administrativ și economic (în special comercial) al Basarabiei în anii '30-'50 ai sec. al XIX-lea.

Instituirea Administrației Speciale în orașul Ismail nu este una nouă pentru administrația imperială rusă. Pozițiile slabe ale Rusiei la Marea Neagră impuneau ridicarea cât mai grabnică a unor orașe-porturi militare și comerciale, pentru valorificarea succeselor militare obținute în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. De aceea, după anexarea, conform păcii de la Iași (29 decembrie 1791), a teritoriului dintre Bugul de Sud și Nistru, administrația imperială rusă a purces la căutarea locului de amplasare a unui nou port în regiunea anexată. Cetatea Yeni Dunya din așezarea Hagibey, situată în vecinătatea limanului Nistrului, a intrat în vizorul Ecaterinei a II-a, astfel că în anul 1794, aici a fost întemeiat orașul-port Odesa⁵.

Reformele inițiate de Alexandru I, după învestirea sa ca împărat, au atins în mod direct orașul Odesa. Prin ucazul din 8 octombrie 1802, orașul-port Odesa a fost atribuit guberniei Nikolaev. Concomitent s-a stabilit instituirea unor administrații speciale în orașele Odesa, Herson (gubernia Nikolaev), Feodosia și Taganrog (gubernia Taurida), în frunte cu funcționari de rang superior numiți de împărat. Aceștia aveau dreptul de a se adresa direct ministrului de comerț și de a face interpelări funcționarilor de rang gubernial, cu obligația acestora din urmă de a le acorda ajutorul cerut⁶.

După anexarea Basarabiei la Rusia, în scopul confirmării importanței strategice și comerciale a portului Ismail în zona Dunării și Mării Negre și încadrarea provinciei, prin intermediul porturilor dunărene, în comerțul maritim european, conform decretului Senatului din 26 septembrie 1830, este instituită Administrația Specială a orașului Ismail⁷. Ea includea orașele Reni și Chilia, așezările Cugurlui, Sofian, Brosaca, Hadji-Curda, Hasan-Spag, Cășlița, Muravleovka, Cimașir și Vâlcov. Șefului Administrației Speciale a orașului Ismail i se supuneau comandanții cetăților Ismail și Chilia și comandantul flotei dunărene; serviciul de frontieră și cel de carantină rămăneau în subordinea guvernatorului militar. În districtul care îi era în subordine, șeful (prefectul) Administrației Speciale a orașului Ismail îl administra, împreună cu serviciul polițienesc și de carantină, în baza dispozițiilor și instrucțiunilor emise pentru șefii (prefecții) Administrațiilor Speciale ale orașelor Odesa, Taganrog și Feodosia, care se aflau nemijlocit sub conducerea guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei. Serviciul vamal în cadrul Administrației Speciale a orașului Ismail rămânea în

subordinea instituțiilor imperiale⁸. Țarismul nu dorea să scape din vizor o sursă destul de importantă de completare a veniturilor de stat, cum erau taxele vamale.

Județului Ismail i se schimbă denumirea în județul Leova, la care erau trecute, din ținutul Bender, târgul Leova, 3 așezări de stat (Javgur, Cenac, Ciucur-Mingir) și 28 de așezări moșierești (Leova, Ialpușel, Caracui, Sarata, Orac, Sărățica, Ciadâr, Cugurlui, Pogănești, Mingir, Tomai, Copcui, Cazangic, Gănăinii Noi, Vetrișoc, Toceni, Tigheci, Plișeni, Gănăinii Vechi, Cocialia, Gorogani, Leca, Polumbești, Lărguța, Cania, Cârpești, Șamalia și Sadâc)⁹. Din Ismail au fost transferate în târgușorul Leova Judecătoria județeană, Judecătoria locală, Trezoreria județeană, Procurorul și Inginerul cadastral și instituit un magistrat orașenesc. În Cahul, în baza unităților de funcții din Basarabia din 29 februarie 1828, a fost constituit postul de șef de poliție (polițmaistru), cu un salariu de 500 rub., un supraveghetor de cartier – 150 rub., un conțopist – 300 rub., iar pentru întreținerea funcționarilor, procurarea rechizitelor de birou și salarizarea celor 8 polițiști erau alocate 800 rub. În total pentru funcționarea aparatului administrativ al orașului Cahul au fost alocate 1750 rub. argint. Pentru întreținerea Administrației Speciale a orașului Ismail și a cancelariei erau alocate anual 3100 rub. argint: sefului administrației – 1500 rub., sefului cancelariei – 500 rub., celor doi funcționari – 500 rub. și pentru rechizitele de birou – 600 rub.¹⁰

În postul de șef al Administrației Speciale a orașului Ismail prin decizia Senatului din 27 septembrie 1830 și cea imperială din 27 decembrie 1830 a fost confirmat generalul S.A. Tucikov. La 13 ianuarie 1831 S.A. Tucikov îl înștiințează despre această decizie imperială pe guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, A.I. Sorokunski¹¹. La 31 ianuarie 1831 administrația regională din Basarabia discută modalitatea instituirii Administrației Speciale a orașului Ismail¹². Deja la 13 mai 1831 Administrația Regională din Basarabia transmite generalului S.A. Tucikov toate atribuțiile referitoare la Administrația Specială a orașului Ismail¹³. La 18 iulie 1833, conform deciziei Comitetului de Miniștri, pe lângă șeful Administrației Speciale a orașului Ismail este numit un funcționar pentru misiuni speciale, cu un salariu similar celorlalte Administrații Speciale: Feodosia, Kerci-Enikale, Odesa și Taganrog, în valoare de 1500 rub. și 500 rub. Pentru deplasările de serviciu¹⁴. La 30 septembrie 1834 Administrația Specială a orașului Ismail se completează cu 3 conțopiști din rândul cantoniștilor¹⁵.

După demiterea generalului S.A. Tucikov, conform deciziei imperiale din 4 decembrie 1835, funcția de șef al Administrației Speciale a orașului Ismail a fost cumulată de guvernatorul civil al Basarabiei, iar cancelaria militată de pe lângă seful Administrației Speciale, alcătuită din ștab-ofițerul de serviciu, adjutantul și 3 conțopiști, a fost lichidată, iar toate dosarele transmise Cancelariei Civile a Administrației, care a fost întărită prin crearea unui birou special, pentru a cărui întreținere au fost alocate 1500 rub.¹⁶

Reieșind din considerentul că în orașul Ismail (Tucikov¹⁷) erau mulți negustori străini care nu posedau limba rusă, în baza deciziei Senatului din 12 septembrie 1835, pe lângă șeful Administrației Speciale a orașului Ismail, a fost numit un translator, cu un salariu anual de 300 rub. Argint¹⁸.

Statutul de Administrație Specială acordat orașului Ismail a influențat

benefic și asupra dezvoltării ulterioare a altor localități. Prin decizia Senatului din 18 aprilie 1840 (publicată la 10 mai) așezarea de stat Vâlkov capătă statutul de târgușor (*nocad*)¹⁹. Noul statut acorda dreptul locuitorilor de a se înscrie în categoria micii burghezii, să-și declare capitalurile comerciale sau să beneficieze de pășunile acordate târgușorului. Locuitorii care vor continua să rămână în categoria de țărani vor beneficia de 30 de desetine de pământ de familie, în cazul în care în decurs de 10 ani de la data întemeierii târgușorului se vor transfera cu traiul în alte localități. În târgușor era instituită Ratușa, care avea în competență treburile judecătorești, gospodărești și polițienești. În cadrul Ratușei erau înființate Judecătoriile Verbale și pentru Orfani; cât privește procedura de anchetă și, în general, dispozițiile și procedura de urmărire rămăneau în competența Ratușei, în obligația funcționarului care răspundea de așezările din Administrația Specială Ismail, având în subordine și un conțopist, cu un salariu anual de 150 rub. argint, din veniturile târgușorului Vâlkov. Tot din veniturile târgușorului erau asigurați secretarul și rechizitele de birou ale Ratușei. Cât privește serviciul de poliție și cel de pompieri acestea rămăneau în competența administrației locale²⁰.

Pentru a ne imagina ce prezenta din punct de vedere social și economic Administrația Specială a orașului Ismail, să analizăm dinamica burgheziei comerciale, micii burghezii, numărul prăvăliilor, hanurilor, cârciumilor, fabricilor și uzinelor în orașele și târgurile supuse acestei instituții administrative la începutul anilor '40 ai sec. al XIX-lea (Tabelul 1).

Datele Tabelului 1 ne demonstrează că întreaga activitate comercial-industrială din cadrul Administrației Speciale a orașului Ismail era concentrată în cele 3 orașe-porturi – Ismail, Reni și Chilia: 223 prăvălii, 106 cârcime, 23 fabrici și uzine și 19 hanuri. În aceste orașe locuiau 778 de negustori și 26149 – mici burghezi.

Statutul de Administrație Specială, avantajele comerciale de care beneficiau locuitorii de apropierea porturilor Ismail, Reni și Chilia, atrăgeau pe aceste teritorii mulți fugari. Pentru a stopa acest proces, conform dispoziției Comitetului de Miniștri din 24 septembrie 1840, toți fugarii, împreună cu familiile lor, aflați în teritoriul Administrației Speciale a orașului Ismail, urmau a fi izgoniți, excepție făceau doar acei care au sosit pe aceste teritorii până la 15 septembrie 1828 și cei care, deși au venit mai târziu, au dovedit să-și cumpere case și să-și organizeze gospodăria. Izgoniți erau și dezertorii și coloniștii militari fugari, cât și fugarii din Administrație, în urma efectuării ultimului recensământ fiscal. Pentru stăpânii care vor prezenta documente convingătoare, în decurs de 2 ani de la data emiterii acestei dispoziții, că fugarii sunt persoanele lor, se stabilea o recompensă bănească, în valoare de 70 rub. pentru bărbați, 30 rub. pentru femei și pentru copii de la 14 ani, pentru sex masculin 35 rub. și sex feminin 15 rub. argint. Acești bani erau luați de la societățile unde erau înscrise persoanele date, iar în cazul când societățile respective refuzau să plătească, banii urmau să fie luați de la fugari, iar în cazul în care și aceștia nu doreau sau nu puteau să plătească, fugarii erau reîntorși stăpânilor²¹.

Tabelul 1

Dinamica burgheziei comerciale, micii burghezii, numărul întreprinderilor comercial-industriale în orașele și târgurile supuse Administrației Speciale a orașului Ismail, în anul 1840*

Orașele și târgurile	Numărul total al populației						Întreprinderi comercial-industriale				Numărul total	In %				
	Negustori de ghildă						Pravălii	Hanuri	Cărcime	Fabrice și uzine						
	Ghilda I-a		Ghilda a II-a		Ghilda a III-a											
	Sex masculin	Sex feminin	Sex masculin	Sex feminin	Sex masculin	Sex feminin										
Ismail**	20	11	84	69	156	106	446	57,3	16271	59,9	160	13	70	16	259	68,5
Reni	-	-	16	15	83	74	188	24,2	5582	20,6	33	3	16	7	59	15,6
Chilia	-	-	-	-	77	67	144	18,5	4296	15,8	30	3	20	-	53	14,0
Vâlcov	-	-	-	-	-	-	-	-	1005	3,7	5	-	2	-	7	1,9
Total	20	11	100	84	316	247	778	100,0	27154	100,0	228	19	108	23	378	100,0
In %	2,8	1,4	12,9	10,8	40,6	31,7	2,8	-	97,2	-	60,3	5,0	28,6	6,1	100,0	-

* Статистические таблицы о состоянии городов Российской империи, Великого Княжества Финляндского и Царства Польского. СПб., 1842, с. 50-51.

** Inclusiv orașul Tucikov.

Creșterea numărului populației, încadrarea în relațiile de piață a unui număr tot mai mare de persoane, iar de aici și sporirea numărului litigiilor cu caracter comercial și nu numai, impun, la 14 octombrie 1843, administrația imperială de a a-i acorda procurorului Administrației Speciale a orașului Ismail aceleași drepturi de care beneficiau procurorii Administrațiilor Speciale ale orașelor Odesa și Taganrog, cu stabilirea unui salariu anual din vistieria de stat de 430 rub. Argint²².

Pe parcursul anilor țarismul a căutat să creeze condiții favorabile pentru desfășurarea comerțului prin portul Ismail²³. La mijlocul anilor '30 ai sec. al XIX-lea, pentru organizarea șantierului naval-comercial Ismail au fost alocate 15 mii rub., pentru o perioadă de 10 ani, fără procente²⁴. La cererea guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, la 19 februarie 1835 negustorii din Ismail au primit dreptul de a primi certificatele comerciale, cu dreptul de a desfășura comerțul, direct din duma orașenească Ismail și nu din Chișinău²⁵. În plus, alături de privilegiile de care beneficiau negustorii din Ismail, începând cu anul 1829²⁶, în baza deciziei Comitetului de Miniștri din 21 decembrie 1837, de privilegii comerciale, în baza regulamentului ghildelor din 26 septembrie 1830, au beneficiat și negustorii care nu aveau în Ismail clădiri sau întreprinderi comercial-industriale²⁷.

Caracterul unilateral al economiei Basarabiei în prima jumătate a sec. al XIX-lea făcea ca exportul să se bazeze, în fond, pe produsele agricole, în primul rând pe comerțul cu cereale, a căror cerere și valoare în țările europene erau în continuă creștere.

Documentele de epocă atestă că din Basarabia, prin porturile Ismail și Reni, se exportau (cu prioritate în Sublima Poartă): grâu, mei, porumb, semințe de in, piei neprelucrate, unt de vacă, său, lână, spirt, după care urmau: brânza, carnea de vită, tutunul, pește sărat etc. În schimb, din Turcia, Grecia, Italia, Anglia, Franța și alte țări erau importate în Basarabia, prin aceste porturi, articole din bumbac și mătăsuri turcești, bumbac brut și tors, vin moldovenesc, rom, fructe proaspete și uscate, mirodenii, crupe de mei, tutun, cherestea, lemn de construcții etc.²⁸

Valoarea importului și exportului de mărfuri al Basarabiei prin porturile Ismail și Reni, în anii 1828-1839, este elucidată în Tabelul 2.

Datele Tabelului 2 denotă o preponderență vădită a exportului asupra importului: prin portul Ismail exportului îi reveneau 86,6%, iar importului 13,4%; prin portul Reni, respectiv – 84,3% și 15,7% din întreaga valoare a circuitului de mărfuri. Analizând balanța importului și exportului prin aceste porturi, constatăm că importului îi reveneau 14%, iar exportului – 86%. Decăderea vădită a exportului prin portul Ismail în anii 1833-1835 a fost determinată de recolta proastă la cereale. În acești ani ponderea cerealelor era extrem de mică, constituind pentru portul Ismail cca 5%, iar pentru portul Reni respectiv 2,2% și 6,5% din valoarea totală a exportului în acești ani. Autoritățile locale scriau în această privință, în 1834, că „...locuitorii din partea locului nu numai că au pierdut posibilitatea de a cumpăra noi mărfuri, dar au fost nevoiți să dea ultimii bani pentru procurarea pâinii; din cauza decăderii comerțului, mulți negustori s-au ruinat. Capitalurile rămase au fost folosite pentru cumpărarea și transportarea pâinii din Moldova și Valahia”²⁹.

Valoarea importului și exportului de mărfuri prin porturile Ismail și Reni în anii 1828-1839 (în ruble asigurate)

Anii	Ismail		Reni		Raportul volumului valoric, în %	
	Import	Export	Import	Export	Ismail	Reni
1828	27122	116042	44557	88100	132657	51,9
1829	15247	32203	25925	142377	168302	22,0
1830	168120	1076226	54978	552700	607678	67,2
1831	442658	1122214	70815	316003	386818	80,2
1832	341878	1838102	95860	519654	615514	78,0
1833	436346	841315	132069	112428	244497	83,9
1834	467803	911917	312308	325349	637657	68,4
1835	197634	684589	26026	308402	334428	72,5
1836	145224	1690383	29296	390134	419430	81,4
1837	133300	3466218	35060	921595	956655	79,0
1838	253967	3913494	50293	718040	768333	84,4
1839	238955	2793244	85432	609517	694949	81,4
Total	2868254	18485947	962919	5003999	5966918	78,2
Raportul import-export, în %	13,4	86,6	15,7	84,3	21,8	100,0

* ASRO. F.1., inv. 214, d. 5, anul 1839, f. 93 verso-95.

** La alcătuirea tabelului nu s-au luat în considerare copeicile.

Către 1834, prețurile la cereale au crescut considerabil, constituind pentru un sfert de grâu – 30 rub., mei – 20 rub., orz – 20 rub., porumb – 21 rub., făină de seară – 24 rub., crupe de grâu – 38 rub.³⁰

Un alt factor hotărâtor era productivitatea agricolă. De randamentul la hectar al cerealelor depindea nemijlocit volumul comerțului prin aceste porturi. S.A. Tucikov, care era bine informat despre starea economică a județelor de sud ale Basarabiei, scria, la 6 iunie 1833, în memoriul dedicat măsurilor de înviore a activității portului Ismail și Administrației speciale a orașului Ismail că „...principalul obiect al comerțului prin portul Ismail îl constituie grâul..., fără a vorbi de o cantitate mică de alte grâne, piei neprelucrate, său și alte mărfuri, ce nu constituie o importanță considerabilă pentru negoț, dar în cazurile de secetă, comerțul decade complet”³¹.

Rolul de exportator principal îl deținea portul Ismail, care efectua 78,7% din circuit, portului Reni revenindu-i doar 21,3%. Situația este similară și în ce privește importul de mărfuri: portul Ismail valorifică 74,9% din tranzacții, iar portul Reni doar 25,1%.

Prezintă interes raportul volumului valoric al traficului de mărfuri pentru porturile Ismail și Reni în acești ani. Datele Tabelului 2 demonstrează că, în mediu, portului Ismail îi reveneau 78,2% din tranzacții, iar portului Reni doar 21,8%, deși în unii ani, luați aparte, rolul portului Reni este ceva mai însemnat: în 1828-1830 el a variat între 48,1%, 78% și 32,8%. Ulterior, ponderea portului Reni în volumul valoric al traficului de mărfuri nu a depășit 31,6% (1834), variind între 15,6% în 1838 și 27,5% în 1835.

Aceleași date, deși în altă formă, ne permit să concretizăm principalele mărfuri exportate prin porturile Ismail și Reni în anii 1828-1839 (Tabelul 3).

Datele Tabelului 3 demonstrează că spre deosebire de oficiile și punctele vamale terestre, principalele mărfuri exportate prin porturile Ismail și Reni erau cerealele, iar vitelor cornute și cailor le revenea un loc neînsemnat. Din valoarea totală a cerealelor, vitelor cornute și cailor exportați în acești ani, portului Ismail ia revenit: 92% – cerealelor, 6,7% – vitelor cornute și 1,3% – cailor; portului Reni: 96,3% – cerealelor, 2,9% – vitelor cornute și 0,8% – cailor. O creștere simțitoare a exportului se observă în anii 1836-1839, care a variat între 11% și 22% din valoarea totală exportată. Datele Tabelului confirmă că exportul de animale era foarte redus, realizându-se aproape în întregime pe uscat.

Evaluând valoarea totală a exportului prin porturile Ismail și Reni și raportând-o la valoarea diferitelor mărfuri exportate, putem constata o preponderență vădită a exportului de cereale. Un studiu comparativ al datelor Tabelelor 2 și 3 ne demonstrează că din valoarea totală de 18485947 rub. asigurate de mărfuri exportate prin portul Ismail în anii 1828-1839 – 14566982 (78,8%) rub. le revenea cerealelor, iar prin portul Reni din 5003999 rub. – 4189278 (83,7%) rub. O analiză a volumului exportului de cereale prin aceste porturi în acești ani ne confirmă că rolul principal în exportul cerealelor din Basarabia îi revenea portului Ismail – 77,7%, portului Reni revenindu-i doar – 23,3% din afacerile cu cereale. Prin urmare, porturile Ismail și Reni constituiau centre importante a exportului de cereale din Basarabia în Imperiul Otoman și țările europene. Țarismul spera ca prin extinderea exportului de cereale prin aceste porturi va crea o concurență reală porturilor dunărene românești Brăila și Galați.

Tabelul 3
Exportul celor mai importante mărfuri din Basarabia prin oficiile vamale ale districtului vamal Ismail în anii 1828-1839 (în ruble asiguate)

Vămile și mărfurile exportate	Anii**											Total	în %	
	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838			1839
Vama Ismail	111312	-	1009915	1020419	1665800	47688	47200	144609	1266347	3376800	3819299	2057521	14566982	92,0
1. Cereale	-	-	-	1020419	30535	290080	383213	310604	44672	1495	-	1268	1061867	6,7
2. Vite comute	-	-	-	-	-	17800	44420	57285	44895	2560	1610	40473	209043	1,3
3. Cai	-	-	1009915	1020419	1696335	355568	474833	512498	1355914	3380855	3820909	2099262	15837892	100,0
Total	111312	-	1009915	1020419	1696335	355568	474833	512498	1355914	3380855	3820909	2099262	15837892	100,0
în %	0,7	-	6,4	6,4	10,7	2,2	3,0	3,2	8,6	21,3	24,1	13,3	100,0	-
Vama Reni	25710	79240	391658	235070	476142	120	92645	113947	861513	734553	649222	529458	4189278	96,3
1. Cereale	-	3250	-	-	402	26231	42807	43410	10187	37	-	15	126339	2,9
2. Vite comute	-	-	-	-	1960	7855	17171	2608	4751	780	100	700	35925	0,8
3. Cai	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Total	25710	82490	391658	235070	478504	34206	152623	159965	876415	735730	649322	530173	4351542	100,0
în %	0,6	1,9	9,0	5,4	11,0	0,8	3,5	3,7	20,1	16,9	14,9	12,2	100,0	-
În total	137022	82490	1401573	1255561	2174839	389774	627456	672463	2232365	4116225	4470231	2629435	20189434	-
Raportul, în %	0,7	0,4	6,9	6,2	10,8	1,9	3,1	3,3	11,1	20,4	22,1	13,0	100,0	-

*ASRO, F. I, inv. 214, d. 5, anul 1839, f. 106-109.

**În Tabel nu a fost inclusă suma exportului de cereale prin punctul vamal Akkerman, ce a constituit doar 26694 rub. Vitele comute și caii nu au fost exportate prin acest punct vamal.

Dimpotrivă, importul de mărfuri prin portul Ismail era în proporții mult mai mici, iar în portul Reni prezența unui punct vamal de clasa a treia asigura doar importul mărfurilor de băcănie, celelalte mărfuri fiind interzise³².

Condițiile specifice în care se dezvoltă economia Basarabiei după anexarea ei la Rusia, îndeosebi după adoptarea "Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia" din 17 februarie 1825, ce acorda acces liber mărfurilor industriale din guberniile interne ruse, cât și politica protecționistă promovată de țarism în această perioadă, au determinat o intensitate scăzută a importului din străinătate prin porturile Ismail și Reni. Valoarea importului general pentru anii 1830-1839 s-a menținut în anii determinați de recolte bune în jurul la 11,5%, înregistrând o anumită creștere în anii de secetă 1833-1835, dar care n-a depășit 31,5% din întreaga valoare a schimbului de mărfuri.

Exportul de cereale din Basarabia prin porturile Ismail și Reni depindea de mulți factori, unul dintre care era cel climateric. Seceta ce a bătut în Basarabia în anii 1833-1834 a redus substanțial exportul cerealelor peste hotare. Autoritățile locale scriau că în urma secetei din 1833, locuitorii din Basarabia simțeau „...o necesitate vădită în produse alimentare”³³. În aceste condiții, populația se aproviziona cu pâine din județul Hotin, mai puțin afectat de secetă, din gubernia Podolia, Moldova de peste Prut și Austria³⁴. Doar prin punctul vamal Noua Suliță au fost importate, în 1834, în Basarabia, din Galiția și Bucovina: porumb în valoare de 500 mii rub., seară – 136 mii rub., grâu – 105 mii rub., hrișcă – 35 mii rub. și ovăz – 27 mii rub.³⁵ O parte din grâu și seară au fost transportată în gubernia Herson, iar cealaltă parte a fost folosită pentru satisfacerea necesităților Basarabiei.

Exportul mărfurilor din Basarabia poate fi urmărit și după circulația monetară din vămile Ismail și Reni. În decurs de 4 ani (1836-1839), în portul Reni, unde numărul negustorilor bogați și volumul exportului de cereale nu erau atât de mari ca în portul Ismail, au fost aduse monede de aur și argint în valoare de 2366336 rub., pentru procurarea de mărfuri, iar valoarea monedelor exportate din acest port a constituit doar 252145 rub. Asignate³⁶.

Prin urmare, nu putem fi de acord cu G.P. Nebolsin, care susține că exportul de cereale din Basarabia prin porturile Ismail și Reni se reduce considerabil începând cu anul 1837³⁷. Anume în anii 1837-1838 din Basarabia a fost exportată cea mai mare cantitate de cereale – 672561 sferturi sau mai mult de 336 mii de sferturi anual, cifră pe care o certifică și G.P. Nebolsin. Situația s-a schimbat în anii 1839-1844, când, în decurs de 6 ani, din Basarabia au fost exportate prin aceste porturi doar 695569 sferturi de cereale sau aproximativ 116 mii de sferturi anual³⁸. Chiar și în anii 1845-1847, când cerealele au fost destul de solicitate în porturile Mării Negre, exportul din Ismail și Reni a constituit doar 448984 de sferturi sau aproximativ 150 mii de sferturi anual³⁹. În pofida secetei din anii 1833-1834, tendința creșterii exportului de cereale din Basarabia prin porturile Ismail și Reni poate fi ușor observată. Datele Tabelului 7 confirmă că, dacă în anii 1830-1832 prin Ismail și Reni au fost exportate cereale în valoare de 4,8 mln rub., apoi în anii 1837-1839 – 11,2 mln rub. asignate.

Cerealele (grâul, meiul, orzul, ovăzul și porumbul) constituiau sursa de

bază a veniturilor negustorilor autohtoni. În raportul din 1839 al autorităților din Ismail se menționa că "...negustorii din Ismail se ocupă cu achiziționarea, în Basarabia și regiunile din apropiere, a grâului, meiului, porumbului; ei exportă această pâine peste hotare, transportând-o pe Dunăre în Turcia, Grecia și alte state străine limitrofe"⁴⁰.

Analiza documentelor de epocă ne permit să concluzionăm că nici după încheierea convenției ruso-turce din 1817, conform căreia brațul Dunării ce deschide accesul în porturile Ismail și Reni a trecut la Rusia, și tratatului de pace de la Adrianopol din 2 septembrie 1829, potrivit căruia Rusia devine stăpână a insulelor Leti și Cetal, situația nu s-a schimbat în favoarea acestor porturi. Negustorii din Ismail și Reni întâlneau diferite greutăți în exportul mărfurilor peste hotare. Autoritățile din Ismail scriau într-un raport din 7 octombrie 1833 că dificultățile cu care se confruntă negustorii în comerțul cu țările străine sunt legate de prezența carantinelor și statutului de port-franc de care beneficia Odesa, "...de unde negustorii din Basarabia și alte gubernii limitrofe pot primi cu ușurință și cu mari avantaje diferite necesități și chiar mărfuri, care, fiind aduse acolo în cantități mari, se realizează liber altor negustori"⁴¹. Dar cel mai mare inconvenient în exportul cerealelor și produselor zootehnice, prin porturile Ismail și Reni îl constituia concurența din partea porturilor Galați și Brăila. Consilierul titular Galameister, într-un raport din 17 aprilie 1834, îi scria lui S.A. Tucikov că porturile Galați și Brăila, spre deosebire de porturile Ismail și Reni, au un șir de privilegii: bogăția și suprafața țării, care le asigură cu diferite produse; diversitatea mărfurilor; libertățile mari de care beneficiază negustorii și taxele vamale neînsemnate⁴². Acest cadru favorabil asigură porturilor românești posibilitatea unui comerț exterior avantajos⁴³. Drept argument ne poate servi exportul de cereale prin porturile Galați și Brăila în anii 1837-1848, adunate de ofițerii Cartierului General al armatei ruse: în anii 1828-1830 de colonelul Ditmars, în anii 1834-1835 – de coloneii Fon-Rughe, Berghengheim și căpitanul Hodzko, și în anul 1852, de căpitanul Cemerzin (Tabelul 4).

Datele Tabelului 4 demonstrează că din numărul total de 14195 de vase comerciale ieșite din aceste porturi, 9045 (63,7%) au plecat din Brăila și 5150 (36,3%) – din Galați, iar din volumul valoric de 6279336 chile (cca 15698340 sferturi) de cereale exportate, 3848135 (61,3%) îi reveneau portului Brăila și 2431201 (38,7%) – portului Galați. Dacă vom compara cantitatea de cereale exportate timp de 12 ani prin porturile Ismail și Reni în anii 1828-1839 (18756260 sferturi) cu cantitatea de cereale exportate prin porturile Brăila și Galați în anii 1837-1848 (15698340 sferturi) vom constata că porturile basarabene le depășeau în exportul de cereale pe cele românești.

Totuși, măsurile întreprinse de țarism pe parcursul anilor '30, precum și activitatea comercială desfășurată de negustori n-au fost suficiente ca porturile Ismail și Reni să se transforme în adevărate centre de export al cerealelor din Basarabia și să devină concurenți adevărați ai porturilor Galați și Brăila. A.A. Skalkovski, care a studiat exportul de mărfuri din Basarabia prin aceste porturi în anii '40 ai sec. al XIX-lea, constată că de la bun început, autoritățile centrale n-au luat o decizie justă cărui port să-i dea întâietate: Reni sau Ismail. Încercările de a

transfera oficiul vamal din Reni la Ismail, în 1830 și privilegiile acordate ultimului, în anul 1828, n-au îndreptățit speranțele autorităților centrale și locale de a transforma portul Ismail în mare centru de export al Basarabiei, adevărat concurent al Galaților.

Tabelul 4
Exportul de cereale prin porturile Galați și Brăila în anii 1837-1848*
(în chile)**

Anii	Galați		Brăila		Numărul total de vase comerciale	Raportul, în %, al vaselor comerciale		Volumul valoric al exportului de cereale	Raportul, în %, al exportului de cereale	
	Numărul de vase comerciale	Cantitatea cerealelor exportate	Numărul de vase comerciale	Cantitatea cerealelor exportate		Galați	Brăila		Galați	Brăila
1837	431	123563	448	85499	879	59,1	40,9	209062	49,0	51,0
1838	517	153456	451	136636	968	52,9	47,1	290092	53,4	46,6
1839	535	187920	573	162119	1108	53,7	46,3	350039	48,3	51,7
1840	545	279737	661	187486	1206	59,9	40,1	467223	45,2	54,8
1841	230	90826	832	88310	1062	50,7	49,3	179136	21,7	78,3
1842	309	165470	411	162824	720	50,4	49,6	328294	42,9	57,1
1843	327	165531	772	408215	1099	28,9	71,1	573746	29,8	70,2
1844	509	227039	875	458722	1384	33,1	66,9	685761	37,8	63,2
1845	404	234775	832	410302	1236	36,4	63,9	645077	32,7	67,3
1846	544	298353	911	444345	1455	40,2	59,8	742698	37,4	62,6
1847	562	332976	1553	873653	2115	27,6	72,4	1206629	26,6	73,4
1848	237	171555	726	430024	963	28,5	71,5	601579	24,6	75,4
Total	5150	2431201	9045	3848135	14195	-	-	6279336	-	-
În %	36,3	38,7	63,7	61,3	100,0	-	-	100,0	-	-

* AIMS, F. 438, d. 650, f. 142.

** În Basarabia, mărimea chilei a variat, în dependență de regiuni. De regulă, o chilă de cereale era egală cu 20 de dimirlii, fiecare dimirle era egală cu 12 ocale. În transpunere în unitățile de măsură rusești, o chilă constituia 2 ½ sferturi, iar dimirliia – 37 ½ funți. Conform raportului Dumei orașenești din 8 iunie 1834, adresat guvernatorului civil al Basarabiei, P.I. Averin, cea mai răspândită era chila egală cu 2 sferturi, iar pentru măsurarea lichidului – 380 de litri. O chilă de porumb era egală cu 1,3 sferturi (ANRM, f. 43, inv. 1, d. 30, f. 32).

Cauza nereușitei constă în așezarea geografică și hidrografică a portului Ismail. După cum scria A.A. Skalkovski, "...brațul Chilia, al Dunării s-a înnămolit și navigația s-a transferat de aici în brațul Sulina, mai adânc"⁴⁴, sau după cum menționa colonelul Ivan Cerneavski, "...din cauza că în cursul râului ... există locuri cu o adâncime mică, vasele mari nu pot intra (în Ismail – V.T.) în orice timp și din această cauză se îndreaptă direct spre Galați"⁴⁵. De aceea, constată autorul, "...portul Ismail a fost stabilit într-un loc nepotrivit... rămânând cu totul în altă

direcție de calea navigabilă principală ce duce direct în Marea Neagră, nu poate avea nici un fel de avantaje deosebite în comerț, deoarece primește doar acele vase care au fost desemnate de a urma în acest port⁴⁶. În schimb, problema aceasta nu exista pentru Reni, „...oraș ce dispune de port, de o sută de ori mai convenabil decât Galații, și care este situat la opt verste mai aproape decât acesta de mare⁴⁷”.

Cauza desfășurării insuficiente a comerțului în porturile Ismail și Reni trebuie căutată nu numai în activitatea comercială intensă a porturilor concurente Galați și Brăila, dar și în dezvoltarea rapidă a portului-franc Odesa, care a atras o parte considerabilă a circulației de mărfuri nu numai din județele de sud, dar și din celelalte județe ale Basarabiei. Avea dreptate consilierul titular Galameister când, în raportul din 17 aprilie 1834, adresat generalului S.A. Tucikov, scria: „...negustorul se avântă după profit; dacă comerțul din Galați și Brăila (sau Odesa – V. T.) îi asigură mai multe avantaje ca cel din Ismail, atunci el părăsește aceste locuri și se strămută acolo și în anul 1833 au fost deja câteva cazuri de acest fel⁴⁸”. Faptul că administrația țaristă se temea de concurența porturilor dunărene, poate fi confirmată și de următorul fapt: la 10 iulie 1828, la insistența negustorilor din Ismail, Comitetul de Miniștri a discutat întrebarea privind acordarea diferitelor înlesniri pe o perioadă de 25 ani, inclusiv și a dreptului de instituire a unui magazin sub formă de depozit de tranzit a mărfurilor sau, altfel spus, cererea de a acorda Ismailului dreptul de port-franc. Ministrul de Finanțe, E.F. Kankrin, a refuzat, scriind că acest drept, „...prin dezvoltarea rapidă a comerțului, va dăuna substanțial Odesei, cu atât mai mult că Odesa, în pofida locului de dislocație destul de sigur și convenabil pentru comerț, în obținerea unei situații prospere încă nu s-a afirmat definitiv⁴⁹”.

Porturile Ismail și Reni deschideau navigația pe Dunăre în luna martie, uneori chiar mai devreme: ea se încheia, de regulă, în luna octombrie, iar în unii ani – mai târziu. Cea mai mare parte din cantitățile de produse exportate din Basarabia continua să aibă destinația Constantinopol, cealaltă parte își continua drumul către porturile din Levant, Mediterană și chiar din Atlantic. Astfel, în perioada anilor 1830–1839 exportul Basarabiei atinge tot mai multe puncte ale Europei: Triest, Livorno și Genova, insulele Ionice, Insula Malta, Grecia etc.⁵⁰

Vasele care veneau pe Dunăre în porturile Ismail și Reni, din posesiunile Sublimei Porți și statele europene erau vase de cabotaj, iar cele ce urcau de la Marea Neagră – bricuri⁵¹, vase comerciale, corăbii cu 2 sau 3 catarge cu un tonaj de până la 160 tone. Negustorii din Ismail și Reni închiriau vase comerciale contactând direct cu conducătorii de nave din porturile străine⁵². Însă mulți din negustorii locali dispuneau de vase comerciale proprii⁵³.

Negustorii din Ismail și Reni prezentau o pătură socială înstărită, alcătuită din greci, armeni, ruși, bulgari, moldoveni etc., care se ocupau cu exportul – preponderent al cerealelor.

În 1831, în comerțul exterior prin portul Ismail erau încadrați 54 de negustori: Nicolai și Gerasim Veroti, Ivan Goiardi, Dmitri Karavasili, Nicolai Kordali, Carabet Hadji Markarov, Gheorghii Popandopolo, Artiom Afanasov, Dmitri Albu, Anastasi Dimitriev, Nicolai Iliadi, Andrei Caraman, Constantin Kuiuigioglo, Panait Nalbangioglo, Iacumi Piținio, Mihailo Fotiano etc., iar în comerțul

exterior prin portul Reni 23 de negustori: Varnali, Dobre, Davidoglo, Banari etc., care dispuneau de mari capitaluri⁵⁴. În 1831 doar capitalul comercial declarat pentru înscrierea în gildele comerciale a negustorilor din Ismail, Reni și Chilia constituia 3582000 ruble asigurate⁵⁵. Este semnificativ faptul că în Ismail și Reni, spre deosebire de celelalte orașe ale Basarabiei, în special Chișinău, numărul negustorilor evrei era destul de mic. Izvoarele ce reflectă diferite aspecte ale vieții economice și sociale a orașului Ismail din anii '30 ai sec. al XIX-lea atestă că „...evreii se ocupă în particular cu comerțul mărunț⁵⁶”.

Exportul cerealelor prin Ismail și Reni ce avea ca destinație orașul Constantinopol aducea negustorilor venituri destul de mari. De aceea, negustorii din Ismail și Reni, de gilda întâi și a doua, căutau să-i înlăture prin diferite metode pe negustorii de gilda a treia din acest comerț, încercând să-l monopolizeze. Folosindu-se de Regulamentul gildelor din 14 noiembrie 1824, ce acorda dreptul la comerțul exterior doar negustorilor primelor două gilde, un grup reprezentativ de negustori angroșiști de gilda întâi și de gilda a doua din Ismail, prin intermediul Dumei orașenești, se adresează la 14 noiembrie 1831 șefului Administrației speciale a orașului Ismail, generalului S.A. Tucikov, cu o plângere în care scriau că „...în vama portuară Ismail sunt admiși în comerț toți fără deosebire, atât comercianții locali, cât și cei din diferite orașe și din străinătate, care nu fac parte din categoria gildelor și respectiv n-au nici un drept la acest comerț⁵⁷”.

Ca răspuns, la 26 martie 1832, S.A. Tucikov se adresează către Ignatiev, șeful districtului vamal Ismail, recomandându-i să dea dispoziția ca în comerțul prin portul Ismail să fie admiși doar comercianții care vor dispune de certificate comerciale respective⁵⁸.

Măsurile întreprinse de administrația vamală din Ismail au provocat nemulțumirea negustorilor de gilda a treia. Astfel, la 28 mai 1832, 18 negustori, majoritatea greci, îi scriu generalului S.A. Tucikov că deoarece, conform capitalului declarat, mulți dintre ei sunt înscriși în gilda a treia, ei se ocupă mai mult cu comerțul exterior decât cu cel interior. În continuare îl informează că după ce au primit documentele respective pentru efectuarea comerțului, ei s-au adresat funcționarilor vamali cu cererea de a li se permite exportul cerealelor peste hotare, dar li s-a refuzat din motivul că negustorii de gilda a treia nu au dreptul la comerț exterior⁵⁹. Apelând la același Regulament al gildelor, răspândit în Basarabia conform ucuzului Senatului din 26 septembrie 1830 (în vigoare începând cu 1 ianuarie 1831), ce asigura în primii 5 ani tuturor negustorilor libertatea deplină a comerțului, atât pe căi terestre, cât și maritime⁶⁰, negustorii de gilda a treia cer dreptul la comerțul liber prin porturile Ismail și Reni⁶¹. La 8 iulie 1832, după mari dezbateri, Ignatiev satisface cererea negustorilor de gilda a treia și dă dispoziție funcționarilor oficiului vamal Ismail de a permite accesul liber al negustorilor de gilda a treia la comerțul exterior⁶².

Tendența de prevalare a exportului din Basarabia asupra importului prin porturile Ismail și Reni rămâne dominantă și la începutul anilor '40 ai sec. al XIX-lea. De exemplu, în 1840 din Sublima Poartă și alte state europene au fost importate în Basarabia prin Ismail mărfuri și monede în valoare de 349540 rub. argint (mărfuri – în valoare de numai 48923 rub.), iar exportul (de cereale, piei, lână, cânepă etc.) în Sublima Poartă și alte state a atins cifra de 668418 rub. Argint⁶³. De la începutul anilor '40 ai sec. al XIX-lea, un loc deosebit în exportul

de cereale din Basarabia îi revine porumbului, solicitat pe piețele din Europa. Guvernatorul general a Novorosiei și Basarabiei îi scria la 29 iunie 1841 ministrului Patrimoniului de Stat din Rusia că „porumbul este permanent solicitat peste hotare, și în cazul în care este un surplus la acest produs, el poate cu ușurință să fie realizat, cu mare câștig, având în apropiere porturile Reni, Ismail și Odesa”⁶⁴. În 1848, conform datelor administrației ruse, „...întreaga cantitate de porumb, care a fost exportată prin porturile noastre, a fost produsă exclusiv în Basarabia”⁶⁵.

Pentru a ne imagina rolul negustorilor din Ismail și Reni în comerțul Basarabiei cu Sublima Poartă în anii '30 ai sec. al XIX-lea, să încercăm să analizăm detaliat exportul de cereale efectuat de negustorii din Ismail pe parcursul anului 1839, când valoarea cerealelor exportate a constituit 2057521 rub. asigurate (Tabelul 5).

Tabelul 5

Comerțul Basarabiei cu Sublima Poartă prin portul Ismail în anul 1839*

Lunile	Numărul total de vase sosite în Ismail	Inclusiv din Constantinopol	Numărul total de vase ce au plecat din Ismail	Inclusiv din Constantinopol	Cantitatea de cereale exportată în Constantinopol		Cantitatea totală de cereale exportată
					Grâu	Porumb	
					(În sferturi)		
Martie	15	15	15	15	13560	995	14555
Aprilie	17	14	20	17	11266	1762	13028
Mai	20	16	19	15	10166	932	11098
Iunie	17	15	12	11	6776	800	7576
Iulie	5	5	6	5	2752	1760	4512
August	19	17	16	13	1684	7420	9104
Septembrie	31	31	31	18	3914	12716	16630
Octombrie	14	13	8	5	912	4684	5596
Noiembrie	16	16	21	19	10576	6744	17320
Total**	154	142	148	116	61606	37813	99419
Raportul, în %	100,0	92,2	100,0	78,4	62,0	38,0	100,0

* ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3128, f. 10-11 verso, 20-21 verso, 23-24 verso, 29-30 verso, 31-31 verso, 38-39 verso, 47-48 verso, 52-53 verso, 54-55 verso, 57 verso, 58-59 verso, 61-62 verso.

** La exportul cerealelor prin portul Ismail au participat 18 negustori.

Datele Tabelului confirmă că exportul cerealelor se efectua, în fond, în lunile de primăvară și toamnă. Pe parcursul anului 1839, prin Ismail au fost exportate în total 127257 sferturi de cereale, inclusiv 73142 sferturi de grâu și 54455 sferturi de porumb. Prin urmare, cota exportului grâului în Constantinopol, în acest an în comparație cu celelalte regiuni, a constituit 84,2%, iar a porumbului 69,4%. Cealaltă cantitate de cereale era exportată în Livorno, Triest, Malta și Genova. Dacă în exportul către centrele europene ponderea grâului constituia 11536 sferturi (40,9%), iar a porumbului – 16642 sferturi (59,1%), apoi în exportul către Constantinopol ponderea grâului constituia 62,0%, iar a porumbului – 38,0%.

Datele de mai sus atestă antrenarea intensivă a comerțului Basarabiei în ansamblul relațiilor comerciale europene, creșterea ponderii produselor agricole autohtone în circuitul comerțului internațional.

În comerțul exterior erau implicați 18 negustori din Ismail, care foloseau atât vasele proprii, cât și cele străine ce veneau în port sub pavilioane rusec, grecesc, turcesc, sardinian, napolitan, ionic, englez, austriac etc. Din cele 154 vase arendate pe parcursul anului 1839, 30 vase (19,5%) reveneau lui Dmitri Karavasili, 27 (17,5%) lui Nicolai Iliadi, 13 (8,4%) lui Ianachi Dispotopulo, câte 11 vase (7,1%) lui Gheorghii Krassa și Panaiot Nalbangioglo. Este deci evident faptul că exportul de cereale era concentrat în mâinile acestor negustori.

Pavilionul sub care pluteau vasele nu indică absolut exact locul de destinație a mărfurilor, fapt elucidat de Tabelul 6.

Tabelul 6

Numărul vaselor ce au plecat în 1839 din Ismail și coraportul vaselor cu destinația Constantinopol*

Pavilioanele sub care pluteau vasele	Lunile									Numărul total	Raportul, în %
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI		
Eline	-	5	11	4	-	8	11	2	2	43	29,0
Turcești	7	4	3	1	1	2	2	1	10	31	20,9
Rusești**	6	6	4	3	3	2	9	2	6	41	27,7
Ionice	-	-	-	2	-	2	4	-	-	8	5,4
Sardiniane	1	4	-	-	-	-	4	3	1	13	8,8
Napolitane	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0,7
Engleze	-	-	-	2	1	1	1	-	-	5	3,4
Austriece	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2	1,4
Românești	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2	1,4
Samiote	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2	1,4
Total	15	20	19	12	6	16	31	8	21	148	100,0
Numărul vaselor plecate în Constantinopol	15	17	15	11	5	13	18	5	19	116	-
Raportul, în %	100,0	85,0	78,4	91,4	83,3	81,2	58,1	62,5	90,5	78,4	-

* Tabelul a fost alcătuit în baza aceluiași documente utilizate la Tabelul 9.

** În numărul vaselor rusești au fost incluse și vasele ce aparțineau negustorilor basarabeni. Sub pavilion rusec erau incluse și unele vase grecești ce beneficiau de acest drept (Vezi: Григорий Небольсин. Статистические записки о внешней торговле России. СПб., 1835, ч. I, с. 6.).

Datele Tabelului 6 confirmă că cele 148 vase sosite în Ismail în 1839 purtau pavilioanele a zece state, inclusiv cel răsesc. În numărul vaselor ruse sunt incluse și vasele ce aparțineau negustorilor locali. Din numărul pavilioanelor prezente în raza portului Ismail, 29% reveneau celor elene, 27,7% celor ionice și 20,9% celor rusești. Celelalte state dețineau un număr relativ mic de vase. Preponderența vaselor grecești în traficul comercial la Dunărea de Jos se explică prin prezența istorică a grecilor în zona Mării Negre, din care decurg alte componente: situația geografică, buna cunoaștere a regiunii, mobilitatea corăbiilor apte să navigheze pe mare ca și pe fluviu etc.⁶⁶

Simptomatic este faptul că 116 vase (78,4%) din cele 148 de vase ce au plecat din Ismail, au fost expediate spre Constantinopol. Prin urmare, pavilionul sub care navigau vasele nu indică direct punctul final de destinație a mărfurilor.

Faptul că exportul mărfurilor din Basarabia, în fond al cerealelor, avea ca punct de destinație Sublima Poartă ne este mărturisit de datele statistice culese din raportul șefului de poliție din Ismail din 1841, care confirmă că în 1840, în portul Ismail au sosit 165 vase cu balast, inclusiv 158 din posesiunile otomane, 4 din porturile ruse și câte un vas din Franța, Italia și Malta, iar cu mărfuri – 25 vase, dintre care 23 din Constantinopol și 2 din Italia⁶⁷. Valoarea mărfurilor exportate în 1840 prin portul Ismail a constituit 668418 rub., iar a celor importate 349540 rub. argint (inclusiv a monedelor)⁶⁸.

Totuși, trebuie să precizăm că, deși izvoarele atestă că cea mai mare parte a mărfurilor exportate și importate prin porturile Ismail și Reni sunt înregistrate ca plecând sau venind de la Constantinopol, aceasta nu înseamnă că toate mărfurile exportate aveau ca destinație absolută acest oraș sau că cele importate erau de proveniență turcească. Constantinopolul era numai una din etapele sau popasurile care legau porturile Ismail și Reni de porturile Occidentului.

Pentru exportul cerealelor, cu acordul negustorilor, oficiul vamal Ismail încasa o taxă în mărime de 10 copeici de la fiecare sferturi de cereale. Autoritățile menționau că uneori suma taxei atingea mai mult de 10 mii de ruble anual și doar în anii de secetă, cum au fost anii 1833-1834, în urma cărora se atesta scăderea bruscă a comerțului, suma taxei încasate a constituit doar 214 și 234 ruble anual⁶⁹. În anii favorabili, când recolta de cereale era foarte bună, exportul acestora era în creștere. De exemplu, în 1837, în decurs de 6 luni (1 ianuarie - 1 iulie) au fost încasate 9510 ruble, fapt ce confirmă că în această perioadă prin oficiul vamal Ismail au fost exportate 95105 sferturi de cereale⁷⁰.

Constatăm că majoritatea cerealelor erau exportate la Constantinopol și realizate la un preț rezonabil. Autoritățile din Ismail menționau în raportul din 1838 că exportul de cereale era concentrat în mâinile negustorilor de ghilda întâi – Nicolai Iliadi, Dmitri Caravalschi, Panaiot Nalbangioglo, Karabet Hadji Markarov, Anton Milanovici, și negustorilor de ghilda a doua – Iakov Piținio, Gheorgh Krassa și Anton Celebedachi, care au exportat cereale în valoare de 3799857 ruble asigurate⁷¹.

La Reni, exportul cerealelor era concentrat în mâinile negustorilor Ivan Davidoglo, Ivan Mandragia, Panaiot și Ilie Varnali, Afanasi Ksodulo, care, în 1838, au exportat prin punctul vamal Reni 81906 sferturi de cereale⁷².

Cerealele exportate prin Ismail și Reni erau colectate de negustori în județele de sud ale Basarabiei și în orașele Ismail și Reni în lunile de toamnă și iarnă (din octombrie până în martie), în zilele de târg și iarmaroc. Rolul esențial al județelor de sud ale Basarabiei în producerea și transportarea cerealelor prin porturile Ismail și Reni este confirmat și de rapoartele autorităților locale. De exemplu, în rapoartele din anii '30 ai sec. al XIX-lea ale șefilor de poliție și administrației locale se menționa că ocupația de bază a negustorilor din Ismail și Reni este comerțul cu pâine și vite, pe care ei le cumpără în zilele de târg în aceste orașe și în localitățile din apropiere, din lunile august până în noiembrie, iar în unii ani – din lunile octombrie până în martie⁷³.

De regulă, monopolul asupra exportului de cereale prin Ismail era deținut anual de regulă de unii și aceiași negustori. În exportul cerealelor erau implicați toți negustorii angroșiști de ghilda întâi și a doua. De exemplu, în anul 1839, conform datelor oficiale, în exportul de cereale din Ismail erau implicați negustorii de ghilda întâi Anton Milanovici, Dmitri Karavasili, Lazar Galiardi, Karabet Hadji Markarov și negustorii de ghilda a doua Fiodor Tulcianov, Gherasim Veroti și Gheorgh Sidera, fiecare folosind pentru aceasta până la 100 mii de ruble⁷⁴. În Reni, în același an, negustorii Ivan Davidoglo, Ivan Mandragia, Panaiot și Ilie Vernali, Afanasi Ksodulo și Ion Mitaki au exportat prin punctul vamal local 41968 sferturi de cereale și mărfuri în valoare de 85374 rub.⁷⁵

Asupra ritmului dezvoltării comerțului Basarabiei cu Sublima Poartă și statele europene prin porturile Ismail și Reni a exercitat o oarecare influență raionarea economică a Basarabiei. Județele de centru și de nord – Chișinău, Orhei, Iași și Hotin – aveau ca centre de desfășurare a mărfurilor pe căi terestre, prin oficiile și punctele vamale de la Prut – (Sculeni, Leova și Noua Suliță) Moldova și Imperiul Austriac; județele Soroca, Bender și, parțial, Akkerman (pe căile de trecere de la Nistru) – Odesa, iar pentru porturile Ismail și Reni rămăneau disponibile doar o parte a județelor Akkerman și Cahul, coloniile bulgare și germane, situate în apropierea acestor porturi.

A. Skalkovski scria în această privință: „...cât de mari ar fi fost cerințele în străinătate la pâinea din Ismail, dar negustorii nu puteau trimite mai mult decât singuri primeau, dar de primit nu era ce și nu era de unde. Guvernurile apusene (ucrainene – V.T.) și chiar o parte a regiunii Basarabia se grăbeau să-și exporte mărfurile sale în Odesa, unde le realizau mai rapid și la prețuri mai convenabile”⁷⁶. Luând în considerație aceste circumstanțe, autoritățile țariste, la insistența negustorilor din Reni și a guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, ciocnindu-se de o concurență vădită din partea porturilor Galați și Brăila, acordă, la 29 septembrie 1838, punctului vamal Reni statutul de vamă de clasa întâi, pentru o perioadă de încercare de 6 ani, începând cu 1 ianuarie 1839⁷⁷. Autoritățile locale sperau că având acest statut, portul Reni „...va putea concura cu aceste porturi (Galați și Brăila – V.T.) și va atrage spre sine, cel puțin o parte din ceea ce este predestinat pentru aceste porturi, lărgind concomitent și exportul mărfurilor rusești”⁷⁸.

Aceste măsuri însă n-au îndreptățit nici speranțele autorităților locale, nici ale celor centrale. Șeful oficiului vamal Reni scria la 29 mai 1844,

Departamentului Comerțului Exterior, încercând să explice cauza nereușitelor că „...decăderea comerțului s-a produs exclusiv din cauza recoltelor scăzute la cereale și ierburi, sau fânașuri, ce au istovit toate mijloacele de existență ale orașenilor și coloniilor din apropiere și capitalurile negustorilor, din numărul cărora mulți au fost nevoiți să se transfere din ghilda a doua în ghilda a treia, deoarece aici exportul de bază îl constituie grâul și alte grâne, ce au o influență deosebită și asupra comerțului de import”⁷⁹.

Exportul cerealelor și produselor animaliere din Basarabia prin porturile Ismail și Reni depindeau în mare măsură și de condițiile climaterice (frecvența anilor secetoși), de epidemiile de ciumă și holeră etc.

Valoarea exportului și importului de mărfuri prin porturile Ismail și Reni la mijlocul anilor '40-'50 ai sec. al XIX-lea este elucidată în Tabelul 7.

Datele sistematizate în Tabelul 7 demonstrează, cu lux de amănunte, că rolul de bază în exportul și importul mărfurilor prin porturile dunărene Ismail și Reni în anii 1844-1855 îi revenea portului Ismail. Din volumul valoric total al traficului de mărfuri de 1558678 de rub. argint a Basarabiei prin porturile Ismail și Reni, portului Ismail ia revenit 16463438 rub. (76,4%), iar portului Reni doar 5095240 rub. argint (23,6%). Ponderea portului Reni în volumul valoric total al traficului de mărfuri a variat între 16 și 23%. Doar în anii războiului Crimeei ponderea portului Reni în volumul valoric al traficului a început treptat să crească, constituind 26,1% în 1853, 31,9% – în 1854 și 34,4% – în 1855. O analiză a raportului export-import demonstrează că, în acești ani, valoarea exportului din aceste două porturi a constituit 19382571 rub. (89,9%), iar cea a importului doar 2176107 rub. (10,1%). Prin urmare constatăm o balanță activă a acestor porturi.

Prezintă interes analiza datelor ce reflectă exportul și importul prin fiecare port în parte: prin portul Ismail exportul a constituit valoarea de 14531981 rub. (88,3%), iar importul – 1931457 rub. (11,7%); prin portul Reni: exportul – 4850590 rub. (95,2%), iar importul – 244650 rub. (4,8%).

Datele Tabelului 11 pot fi argumentate și în baza datelor ce atestă numărul vaselor comerciale acostate, sub diferite pavilioane, în porturile Ismail și Reni în anii '30-50 ai sec. al XIX-lea (Tabelul 8).

Datele Tabelului 8 atestă aceeași tendință, pe care am constatat-o în exportul și importul de mărfuri prin aceste două porturi în anii 1844-1855, care dovedește o preponderență vădită a portului Ismail în comerțul Basarabiei prin Marea Neagră. Din cele 4186 de vase comerciale acostate în acești ani în aceste două porturi 3221 de vase (76,9%) au acostat în portul Ismail și doar 965 (23,1%) în portul Reni.

În 1857, odată cu retrocedarea teritoriului din sudul Basarabiei Principatului Moldova, conform condițiilor tratatului de pace de la Paris (martie 1856), Administrația Specială a orașului Ismail a încetat să mai existe.

Tabelul 7

Valoarea exportului și importului de mărfuri prin porturile Ismail și Reni în anii 1844-1855 (în ruble argint)*

Anii	Ismail			Reni			Valoarea totală	Volumul valoric al traficului de mărfuri	Raportul, în %	
	Export	Import	Valoarea totală	Export	Import	Valoarea totală			Ismail	Reni
1844	1142760	67610	1210370	285100	9390	294490	1504860	80,4	19,6	
1845	835330	90020	925350	213370	32080	245450	1170800	79,0	21,0	
1846	729260	66830	796090	158090	22890	180980	977070	81,5	18,5	
1847	593970	88510	682480	187410	16410	203820	886300	77,0	23,0	
1848	1162160	114770	1276930	324330	11160	335490	1612420	79,2	20,8	
1849	989300	138830	1128130	205780	11920	217700	1345830	83,8	16,2	
1850	1256720	82347	1339067	382890	14500	397390	1736457	77,1	22,9	
1851	1841930	115120	1957050	372580	27930	400510	2357560	83,0	17,0	
1852	1791700	92220	1883920	479070	12710	491780	2375700	79,3	20,7	
1853	2191470	125200	2316670	795680	21000	816680	3133350	73,9	26,1	
1854	471581	128940	600521	257800	22860	280660	881181	68,1	31,9	
1855	1525800	821060	2346860	1188490	41800	1230290	3577150	65,6	34,4	
Total	14531981	1931457	16463438	4850590	244650	5095240	1558678	-	-	
În %	88,3	11,7	76,4	95,2	4,8	23,6	100,0	-	-	

* ASRO, F. 147, inv. 1, d.17, f. 27 verso-28.

Tabelul 8

Numărul vaselor comerciale acostate, sub diferite pavilioane,
în porturile Ismail și Reni în anii 1838-1853*

Anii	Porturile		Numărul total de vase comerciale	În %	Raportul, în %, față de numărul total	
	Ismail	Reni			Ismail	Reni
1838	319	104	423	10,1	75,4	24,6
1839	190	55	245	5,9	77,6	22,4
1840	142	32	174	4,2	81,6	18,4
1841	35	19	54	1,3	64,8	35,2
1842	83	15	98	2,3	84,7	15,3
1843	80	13	93	2,2	86,0	14,0
1844	229	71	300	7,2	76,3	23,7
1845	180	73	253	6,0	71,1	28,9
1846	149	38	187	4,5	79,7	20,3
1847	97	40	137	3,3	70,8	29,2
1848	159	43	202	4,8	78,7	21,3
1849	151	26	177	4,2	85,3	14,7
1850	212	63	275	6,6	77,1	22,9
1851	356	90	446	10,7	79,8	20,2
1852	359	115	474	11,3	75,3	24,3
1853	480	168	648	15,5	74,1	25,9
Total	3221	965	4186	100,0	76,9	23,1

* ASRO, F. 1, inv. 214, d. 23, 1833, f. 81 verso-82; A.A. Скальковский. *Торговая промышленность в Новороссийском крае* (manuscris). În: ASRO, F. 147, inv. 1, d.17, anul 1850, f.166 verso.

Analiza izvoarelor de arhivă inedite și a publicațiilor de specialitate ne permite să afirmăm că administrațiile speciale au reprezentat o tentativă de lărgire a autonomiei municipalităților orășenești față de organele puterii regionale și centrale, fără îndeplinirea unei reforme în acest sens. Aceasta permitea desființarea funcției în orice moment pentru a recăpăta autoritatea asupra finanțelor orășenești. Cu alte cuvinte, instituirea administrațiilor speciale a reprezentat o modalitate temporară pentru facilitarea dezvoltării orașelor-porturi de la Marea Neagră și Marea Azov, fără a atinge sistemul falimentar în care s-a pomenit orașul rus în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

După anexarea Basarabiei la Rusia, țarismul pune mari speranțe pe exportul mărfurilor autohtone, în special cele agricole și manufacturiere, prin aceste porturi, contând în noua instituție administrativ-teritorială – Administrația Specială a orașului Ismail. Basarabia întreținea legături comerciale intense cu Sublima Poartă și statele europene prin porturile Ismail și Reni. Prin aceste porturi Basarabia exporta cereale și produse animaliere și importa articole din bumbac și mătăsuri turcești, tutun, vin, mirodenii etc.

Un rol deosebit în exportul mărfurilor autohtone îl dețineau negustorii angroșiști greci și armeni de gilda întâi și a doua Dmitrii Karavasili, Nićolai Iliadi, Ianachi Dispotopolo, Gheorghi și Panait Nabangioglo etc., care au contribuit la extinderea schimburilor comerciale dintre Basarabia și statele europene. Economia ținutului era tot mai mult antrenată în orbita pieței europene.

Întâlnind o concurență puternică dinspre vest – din partea porturilor dunărene Galați și Brăila, și dinspre est – din partea portului Odesa, porturile Ismail și Reni nu se transformă în centre importante ale exportului de cereale ale Basarabiei. În anii '40-50 ai sec. al XIX-lea, direcția exportului de cereale din Basarabia va fi îndreptată preponderent spre Odesa.

Note

¹ А.А. Скальковский. *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края*. Одесса, 1838. Ч. 2. 349 с.; В.К. Виноградов. *Феодосия: Исторический очерк*. Екатеринодар, 1902. 149 с.; Х.Х. Зенкевич. *Керчь в прошлом и настоящем*. Керчь, 1894. 116 с.

² Н.С. Барсамов. *Феодосия*. Симферополь, 1957. 196 с.; Ф.Гусаров, Л.Чуйстова. *Керчь: Историко-краеведческий очерк*. Симферополь, 1965. – 126 с.

³ Керчь: Документы и материалы по истории города / Составитель Л.А. Михайлов. Симферополь, 1993. 361 с.

⁴ В.В. Дмитриев. *Градоначальства півдня України в XIX на початку XX ст.*: Дис. кан. іст. наук. Дніпропетровськ, 2003. 219 с.

⁵ Полное Собрание Законов Российской Империи (далее ПСЗРИ). Собр. I, т. XXIII, 1789-1796. СПб., 1830, № 17208, с. 514.

⁶ ПСЗРИ. Собр. I, т. XXVII, 1802-1803. СПб., 1830, № 20449, с. 272.

⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1459, f. 1.

⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1459, f. 1-1 verso; ASRO, F. 1, inv. 214, d. 13, 1830, f. 6-6 verso; Documentele principale referitoare la instituirea Administrației Speciale a orașului Ismail sunt publicat în: Valentin Tomuleț. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830)*. Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei și Republicii Moldova. – Chișinău, 2002, p. 340-351.

⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1459, f. 77-77 verso.

¹⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1459, f. 2.

¹¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1459, f. 28.

¹² Despre modalitatea instituirii Administrației Speciale a Orașului Ismail, *vezi mai detaliat*: ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1459, f. 35-36.

¹³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1459, f. 54-54 verso.

¹⁴ ПСЗРИ. Собр. II, т. VIII, 1833, №6331. СПб., 1834, с. 422-423.

¹⁵ ПСЗРИ. Собр. II, т. IX, 1834, №7417. СПб., 1835, с. 44.

¹⁶ ПСЗРИ. Собр. II, т. X, 1835, №8653. СПб., 1836, с. 1161.

¹⁷ Oraș, fondat în baza deciziei Senatului din 14 octombrie 1812, la cererea ministrului militar, general locotenentul Gorciakov, având drept argument cererea Comandantului Suprem al Armatei de la Dunăre, amiralul P.I. Ciceakov, care scria că în suburbia cetății Ismail, de către generalul S.A. Tucikov, au fost construite mai mult de 1500 de case și prăvălii, populate de armeni, greci, bulgari, evrei, necrasoviți și coloniști din alte popoare. Fondarea acestui oraș s-a petrecut sub auspiciile generalului S.A. Tucikov, fără cheltuieli din partea vistieriei (ПСЗРИ. Собр. I, т. XXXII, 1812-1813, №25248. СПб., 1830, с. 443).

¹⁸ ПСЗРИ. Собр. II, т. X, 1835, №8405. СПб., 1836, с. 969.

¹⁹ ПСЗРИ. Собр. II, т. XV, 1840, №13396. СПб., 1841, с. 290.

²⁰ Ibidem, p. 290-291.

²¹ ПСЗРИ. Собр. II, т. XV, 1840, №13817. СПб., 1841, с. 617.

²² ПСЗРИ. Собр. II, т. XVIII, 1843, №17227. СПб., 1844, с. 600-601.

²³ Pentru înviorarea comerțului prin porturile dunărene, conform ucazului Senatului din 6 octombrie 1828, în orașul Ismail a fost deschisă, începând cu 24 decembrie, o vamă principală cu dreptul de înmagazinare a tuturor mărfurilor străine permise pentru import, conform tarifului, în afară de cele destinate pentru portul din Sankt-Petersburg (AISR, f. 19, inv. 3, d. 158, f. 12).

²⁴ Мануфактурная промышленность и внутренняя торговля России в 1835 г. În: ЖМВД. 1836, № 8, с.315.

²⁵ ПСЗРИ. Собр. II, т. X, 1835, №7879. СПб., 1836, с. 159.

²⁶ Locuitorilor orașului Ismail le-au fost acordate privilegii pe o perioadă de 25 ani, în baza unor principii similare cu cele conferite portului Kerki în 1826 (AISR, F. 571, inv. 1, d. 769, f. 92-92 verso).

²⁷ ПСЗРИ. Собр. II, т. XII, 1837, №9917. СПб., 1838, с. 71-72.

²⁸ ASRO, F. 1, inv. 214, d. 6, anul 1819, f. 68 verso-69.

²⁹ Коммерческая газета. 1835, № 39, 30 марта.

³⁰ Ibidem.

³¹ ASRO, F. 1, inv. 214, d. 35, anul 1835, f. 6.

³² Ibidem, d. 13, anul 1830, f. 145.

³³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3271, f. 122.

³⁴ Ibidem, d. 2842, f. 40.

³⁵ Коммерческая газета. 1835, № 25, 26 февраля.

³⁶ ASRO, F. 3 inv. 1, d. 78, f. 31-35 verso.

³⁷ Г. Неболсин. Статистическое обозрение о внешней торговле России, ч. I. СПб., 1850, с.151.

³⁸ Ibidem, p. 152.

³⁹ Ibidem, p. 151-152.

⁴⁰ ANRM, F. 2 inv. 1, d. 2994, f. 11.

⁴¹ ASRO, F.1 inv. 214, d. 13, anul 1830, f. 144 verso -145.

⁴² Ibidem, d. 23, a. 1833, f. 2. Începând cu 17 martie 1837, portul Galați deține statutul de port-franc (C. Bușe. *Consecințele imediate ale înființării porto-franco la Galați (1837-1841)*. În: Revista arhivelor. (București). 1970, Vol. XXXII, Nr. 1, p. 87).

⁴³ Doar în 1839, prin porturile Galați și Brăila au fost exportate peste hotare 1219188 sferturi de cereale, inclusiv 730171 sferturi de grâu, 149532 sferturi de porumb și 69485 sferturi de orz. În: А.А. Скалковский. *Измаильское Градоначальство в 1847 году*. În: ЖМВД (СПб). 1849, Ч. 25, с. 412.

⁴⁴ А.А. Skalkovski. *Op. cit.*, p. 419-420.

⁴⁵ Иван Чернявский. *Замечание о Бессарабской области*. În: Новороссийский календарь на 1856 год. Одесса, 1864, с. 315.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ А.А. Skalkovski. *Op. cit.*, p. 420.

⁴⁸ ASRO, F.1, inv. 214, d. 23, anul 1833, f. 2 verso.

⁴⁹ Ibidem, d. 21, anul 1828, f. 16 verso; AISR, F. 19, inv. 3, d. 159, f. 7-7 verso.

⁵⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2591, p. II, f. 318-318 verso; d. 31-28, f. 10-62 verso.

⁵¹ Bric – vas comercial nu prea mare cu două catarge.

⁵² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2591, p. II, f. 381 verso-383 verso.

⁵³ În 1834, în portul Reni, dispuneau de vase comerciale doi negustori, iar în portul Ismail – 20 negustori (М.П. Мунтян. *Экономическое развитие дореформенной Бессарабии*. – În: Учёные записки Кишинёвского Госуниверситета. – Кишинёв, 1971, т.117 (ист), с. 286). În 1838 negustorul de gilda a doua din Ismail Ianachi (Iani) Dispotopolo construiește din bani proprii vasul comercial "Basarabia", care este lansat pe Dunăre la 16 octombrie. Vasul avea un tonaj de 85 tone și a fost încărcat cu 1124 sferturi de cereale, având ca destinație Constantinopolul. (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2664, f. 74, 76-78). În 1839, negustorul de gilda a doua din Ismail, Gheorghi Sidera a construit două vase cu două catarge (Ibidem, f. 114).

⁵⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 4-4 verso. În numărul total al negustorilor din Ismail și Reni n-au fost incluse 5 persoane care nu făceau parte din categoria negustorilor sau care erau din alte orașe.

⁵⁵ AISR, F. 560, inv. 7, d. 600, f. 2.

⁵⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2325, f. 38.

⁵⁷ Ibidem, d. 1619, f. 1.

⁵⁸ Ibidem, f. 2.

⁵⁹ Ibidem, f. 12.

⁶⁰ AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 94.

⁶¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 12 verso.

⁶² Ibidem, f. 19-19 verso.

⁶³ Ibidem, d. 2591, f. 164 verso.

⁶⁴ AISR, F. 398, inv. 2, d. 567, f. 404.

⁶⁵ Журнал Министерства Внутренних Дел. – М., 1848, ч. 23, с. 48.

⁶⁶ Constantin Bușe. *Orașul-port Galați între 1837 și 1847*. În: *Analele Universității București. Istorie (București)*. –1971. Anul XX. Nr. 1, p. 12-13.

⁶⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2591, p. II, f. 397 verso-398.

⁶⁸ Ibidem, f. 398. Suma mărfurilor exportate și importate în 1840 este mai mică în comparație cu anii 30 din considerentul că în 1839, în urma reformei financiare, în circulație a fost pusă rubla de argint, egalată cu 3,5 ruble asiguate.

⁶⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2893, f. 8 verso.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, d. 2985, f. 12 verso.

⁷² Ibidem, f. 41 verso-42.

⁷³ Ibidem, d. 2325, f. 36 verso, 64 verso, f.130 verso-131, 146 verso, d.2985, f.12 verso, 41 verso.

⁷⁴ Ibidem, d. 3200, f. 25 verso.

⁷⁵ Ibidem, f. 45-45 verso.

⁷⁶ А.А. Skalkovski. *Op. cit.*, p. 420.

⁷⁷ ASRO, F.1, inv. 214, d. 23, anul 1833, f. 79-79 verso.

⁷⁸ Ibidem, f. 79.

⁷⁹ Ibidem, f. 79 verso.

SUMMARY

In this paper, based on archival and published sources, the institution of Special Administration of the city of Ismail and the trade through the ports of the Danube in Bessarabia from 1830s to 1850s are examined.

The author finds that special administrations were an attempt to broaden the autonomy of municipalities from regional and central bodies of power, without carrying out a reform in this respect. The establishment of special administrations was a temporary way of the Russian government to facilitate the development of city-ports of the Black Sea, their grain exports and the integration of south-western guberniyas in the European grain market, without reformation of the failing legal frame of the city in the first half of the 19th century.

After the annexation of Bessarabia to Russia, tsarism put high expectations on autochthon export of goods, particularly agricultural and manufactural, relying on new administrative-territorial institution – namely Special Administration of the city of Ismail. Imperial government considered that the establishment of a special administration of Ismail will expand the trade through its ports of the Danube and will create a harsh competition to the ports of Galatz and Braila.

Bessarabia maintained intense commercial relations with the Sublime

Porte and European countries through ports of Ismail and Reni. Via these ports, Bessarabia exported grain and livestock products and imported articles of the Turkish cotton and silk, tobacco, wine, spices, etc. A special role in the export of goods was played by Greek and Armenian wholesaler merchants of first and second guilds, that contributed to extension of trade between Bessarabia and European countries. The economy of the region was increasingly driven to orbit of the European market.

Nevertheless Ismail and Reni ports did not turn into major centres of grain export of Bessarabia due to strong competition, in the west – from the Danube ports of Galati and Braila, and in the east – from the Port of Odessa. In 1840-1850s grain exports of Bessarabia will be directed primarily to Odessa.

In 1857, with the return to the Principality of Moldova of southern territory of Bessarabia, under the terms of the peace treaty of Paris (March 1856) the Special Administration of the city of Ismail ceased to exist.

CONSIDERAȚII PRIVIND INSTITUȚIILE ADMINISTRAȚIEI LOCALE DIN BASARABIA REFLECTATE ÎN ACTELE LEGISLATIVE RUSEȘTI DIN ANII 1812-1837

Silvia BARCARU,

cercetător științific stagiar,

Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei

Ideile autogovernării locale se fac resimțite în Europa pe tot parcursul secolului al XIX-lea împreună cu ideile liberale ale revoluției franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Acestea, se pare, nu erau absolut străine pentru românii din Basarabia. Prin autogovernare locală se avea în vedere ca toate treburile și funcțiile comunităților locale, sătești și urbane să fie administrate de către localnici. Așa cum autogovernarea unei colectivități nu este o creație a statului, ci doar este recunoscută de el, este îndreptățit ca comunitatea să-și administreze singură treburile proprii¹.

Chiar dacă la nivel de stat autogovernarea nu era interpretată ca o administrare de sinestătătoare a comunității locale, a treburilor proprii, ci ca o angajare a societății locale pentru realizarea în teritoriu a sarcinilor administrației de stat, comunitățile tradiționale își diriguiau treburile conform legilor pământului (locale).

Imediat după ocuparea Basarabiei de către Rusia în anul 1812, care era formată din 17 târguri, 685 de sate și 5 cetăți, alcătuind o populație de la 200.000² până la 482.630 de oameni³, administrarea regiunii era efectuată în baza „legiurii locale”, numită și „obiceiul pământului”⁴.

Menționăm însă că principiul fundamental al politicii autorităților țariste în domeniul guvernării pământurilor nou anexate consta în uniformizarea sistemului de administrare și, doar în funcție de situație, se modelau concepte și forme de reorganizare politico-juridică și de administrare temporare, pornind de la situația locală (Finlanda (1809), Polonia (1815), Georgia)⁵. Astfel, chiar dacă, imediat după anexare, în zona de sud a regiunii din stânga Nistrului a fost introdus sistemul de administrare rusesc, în zona de nord a acestui spațiu, în formarea organismelor autoadministrării locale și a instanțelor judecătorești s-a ținut cont, cel puțin pentru început (până pe la 1830-1831), de dreptul civil bazat pe statutul lituanian și principiul eligibilității, moștenite de la Regatul Poloniei⁶.

Prin aceasta se explică faptul că noile autorități au lăsat, provizoriu, în Basarabia anexată, vechea împărțire în ținuturi, așa cum exista ea în Principatul

Moldovei. Reprezentând o unitate administrativ-teritorială specifică Țării Moldovei, instituțiile autocratice țariste din Basarabia au fost nevoite chiar și în actele redactate în limba rusă să utilizeze cuvântul *ținut*, asociindu-l termenului rusesc *uezd*. Astfel, spre exemplu, în *Legea privind administrarea provinciei Basarabia*, instituită prin decretul imperial din 29 februarie 1828, se menționa că „Administrația regiunii Basarabia se împarte în cea regională, județeană (*uezdnoe*) sau *ținutală* (sublinierea noastră – S.B.) și orașenească”⁷.

În istoriografie s-a discutat și se mai discută în contradictoriu despre numărul exact de ținuturi existente la momentul anexării Basarabiei de către Rusia țaristă. Astfel, pornind de la informația deținută în *Regulament* mulți autori au considerat că în Basarabia, la anul 1812, erau 12 ținuturi. Primul care a inclus această informație în circuitul științific a fost A. Zașciuk⁸. Un alt autor, Alexis Nakko, un bun cunoscător al realităților din provincie de la începutul secolului al XIX-lea, a susținut că aici existau 9 ținuturi (Orhei sau Chișinău, Hotin, Soroca, Iași sau Fălești, Hotârnicieni, Codru, Greceni, Bender, Tomarova sau Ismail)⁹. Pe de altă parte, Th. Holban a enunțat o altă idee, susținând că provincia Basarabia era divizată în 8 ținuturi (Orhei sau Lăpușna, Soroca, Hotârnicieni, Codru, Greceni, o parte a ținutului Iași, Hotin și Bugeac)¹⁰.

În perioada interbelică L. S. Berg, care analizează situația Basarabiei de sub ocupația rusească într-o lucrare scrisă în anul 1918, crede că aici existau 12 ținuturi¹¹. Și Ion Nistor menționa, în anul 1923, că „rușii numără noua lor provincie (*oblastie*) Basarabia, păstrând în mod provizoriu vechea împărțire în 12 ținuturi¹². Un alt autor, I. Zaborovschii, în capitolul *Istoria* care a fost integrat în monografia colectivă, îngrijită de Șt. Ciobanu și publicată în anul 1926, credea, de asemenea, că în anul 1812, Basarabia era împărțită în 12 județe (Hotin, Soroca, Iași, Orhei, Lăpușna, Hotârnicieni, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Greceni și Codru)¹³. Același număr de ținuturi este enunțat și de către Alexandru Boldur¹⁴, chiar dacă la pagina următoare precizează că în anul 1814, Basarabia se împărțea în 9 ținuturi.

Nici autorii contemporani nu au reușit să înțeleagă care era numărul exact al ținuturilor în Basarabia la momentul anexării la Imperiul Rus. Astfel, Ia. S. Grosul considera că „în aceste teritorii existau 12 unități administrative – ținuturi”¹⁵. V. Zelenciuc, care analizează organizarea administrativă a regiunii din secolul al XIX-lea, scria că în *Regulament* se prevedea divizarea Basarabiei în 12 ținuturi, însă au fost create doar nouă¹⁶. Ion Moiseev numără și el 12 ținuturi, iar Armand Goșu, autorul capitolului „*Basarabia în perioada ocupației țariste*”, din lucrarea colectivă *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, consideră că autoritățile rusești, în legătură cu recensământul din anii 1816-1817, au efectuat reorganizarea regiunii în 8 ținuturi¹⁷.

Cauzele acestor confuzii au fost dezlegate de către cercetătorul D. Poștarencu, care a reușit să explice cauza confuziilor din istoriografia problemei¹⁸. Confruntând textul Regulamentului de la 1812 cu textul aceluiași Regulament publicat în anul 1868, s-a observat că editorul a omis repartizarea ținuturilor în două grupuri. În primul grup erau incluse ținuturile din Moldova ocupată (din stânga Prutului), în cel de-al doilea grup – structurile administrative din Basa-

rabia propriu-zisă (= Bugeac), adică din spațiul care a fost ocupat de tătarii nogai. Acestea de la urmă, spre deosebire de ținuturile Principatului Moldovei din perioada războiului din 1806-1812, alcătuiau unități administrative specifice – *olaturi*. După ce acestea de la urmă au fost preluate, în anul 1807, de la turci și transmise, prin dispoziția împăratului Rusiei, în administrarea Principatului Moldovei, în fruntea lor Divanul Moldovei a numit doi *ispravnici*. Într-o listă a ispravnicilor de la 4 aprilie 1808, în calitate de ispravnic apare Marc Gaios, care, după informațiile lui Ioan Halipa, semna *ispravnicul Basarabiei*¹⁹. O altă listă, a *liuzilor din ocoalele* (= *olaturile*) *Basarabiei*, din același an, prezentată senatorului Kushnikov, cuprinde ocoalele Bender, Căușeni, Akkerman și Chilia²⁰.

Așadar, la anul 1812 în spațiul de la est de Prut, anexate la Rusia erau 9 ținuturi și nu 12 sau chiar 13, după cum cred unii autori. În fruntea ținuturilor, guvernatorul civil al Basarabiei numea *ispavnicii de ținut*. Într-o adresă pe numele împăratului de la 19 mai 1813, Scarlat Sturdza relatează că intrând în exercițiul funcției la 2 octombrie 1812 a înlocuit toți ispravnicii provinciei Basarabiei, desemnați de către Divanul Principatului Moldovei, cu boieri locali care au depus jurământ de credință Rusiei, numind câte doi ispravnici pentru ținuturile Soroca, Hotin, Iași, Orhei și Bender și câte unul pentru ținuturile Hotârnicieni, Greceni, Codru și Reni sau Ismail. Astfel, este vorba despre 9 (nouă) ținuturi existente în spațiul de la est de râul Prut în momentul anexării lui la Imperiul Rus și nu de 12, cum s-a încercat să se acrediteze de către unii cercetători.

Ținuturile, la rândul lor, erau împărțite în *ocoale*, iar ispravnicii de ținut organizau administrația locală desemnând în funcții conducătorii unităților teritoriale respective. În fruntea ocoalelor stăteau *ocolașii*. Ocoalele cuprindeau în cadrul lor un anumit număr de sate. La cârma satelor stăteau *vornicii* sau *starostii*.

Este necesar să menționăm că prima lege privind organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei, „*Înființarea administrației provizorii în oblastea Basarabiei*”, întocmită, la propunerea lui P. Ciceagov, de către Ioan de Capodistria, nu a fost publicată decât foarte târziu²¹, în anul 1868, și nu a intrat în *Culegerea completă de legi ale Imperiului Rus*, realizată între anii 1826 și 1830 și care a intrat în vigoare din anul 1835. Primul act normativ de administrare a Basarabiei a intrat în vigoare la 2 august 1812. În directă legătură cu anexarea Basarabiei, la 6 august al aceluiași an P.V. Ciceagov îi scria împăratului: „Sire, Basarabia este o țară frumoasă; ea oferă mari avantaje, dar trebuie să-i acordăm o perioadă oarecare de repaus. Eu m-am străduit să acord locuitorilor ceva mai multe privilegii decât vecinilor... ei sunt scutiți de impozite pe un termen de trei ani, în loc de doi...; ei sunt scutiți de recrutare, deoarece într-adevăr populația nu este numeroasă și o măsură contrară îi va face să fugă și pe cei care sunt acolo, în loc să-i atragă”²².

Un alt act normativ de administrare a Basarabiei de după anexarea ei de către Imperiul Rus, este „*Memoriul ce îi servește rezidentului plenipotențiar al Basarabiei drept directivă în vederea organizării administrative a regiunii Basarabia*”. Acesta a fost confirmat de către împăratul Alexandru I la 21 mai 1816. Cercetătorii consideră că prin acest „*Memoriu*” a fost promulgat „*Regulamentul*”

de la 1812²³. Guvernul rus, din cauza problemelor interne, nu a avut posibilitate să se ocupe de organizarea Basarabiei înainte de 1816. Alți autori cred că *Memoriul* este primul regulament organic pentru administrarea regiunii Basarabiei²⁴.

Cea de-a doua lege privind organizarea Basarabiei (dacă considerăm *Regulamentul* din anul 1812 și *Memoriul* din 1816 ca reflectând același cadru legislativ), realizată de funcționarul P. Krinițkii²⁵, cu titlul provizoriu „*Proiectul pentru cele mai de frunte temelii la obrazovania ocârmuirii politicești din lăuntru a oblastei Basarabia*”, a fost publicată în *Culegerea completă a legilor...*, nr. 27357, cu titlul „*Așezământul organizării oblastei Basarabiei*”²⁶. Rescriptul țarului, care însoțește legea menționează că „provincia basarabeană își păstrează compunerea sa națională și de aceea capătă un mod de administrare special”²⁷.

Importante materiale privind organizarea administrației locale din Basarabia din primele decenii de după ocupare găsim în *Colecția completă a legilor Imperiului Rus*. După cum am menționat, analiza acestor acte legislative arată că nu toate au fost publicate în colecția respectivă. Astfel, prima lege, din 2 august 1812, purtând titlul „*Înființarea administrației provizorii în oblastea Basarabiei*”, a fost publicată doar în anul 1868, în „*Notele comitetului de statistică a provinciei Basarabiei*”, sub îngrijirea lui A. N. Egunov. Conform acestei legi în Basarabia au rămas valabile legiurile locale. Încercarea guvernatorului Harting de a introduce legile rusești în Basarabia a declanșat zvonuri, alarmând populația, în special boierimea, că aceasta va fi supusă pedepselor corporale după legile rusești²⁸.

În anul 1818 este publicată legea despre autonomia Basarabiei, „*Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei*”, calificată de către cercetători drept statut sau regulament organic. Pentru a o promulga, țarul a găsit de cuviință să vină la Chișinău. Conform rescriptului împăratului care însoțește legea, „provincia basarabeană își păstrează compunerea sa națională și de aceea capătă un mod de administrare special”. Pentru aceasta a fost creat un organ reprezentativ – *Sfatul Suprem*. Organizarea guvernului provinciei era efectuată cu participarea persoanelor alese de nobilime. Același principiu era valabil și pentru organizarea judecătii. „Așezământul” mai prevedea respectarea limbii moldovenești, dar și a legilor (obiceiurilor) locale.

Pentru perioada de până la 1828, anul când a fost lichidată autonomia regiunii Basarabia, pe lângă documentele legislative ce se referă la organizarea administrativă a oblastei²⁹, apar acte privind mișcările de populație³⁰. Importante sunt documentele privind coloniștii străini (germani³¹, bulgari³² etc.), dar și despre dezertorii din armatele dislocate în Basarabia³³. La începutul anilor 20 ai secolului al XIX-lea se face revizia șerbilor ruși ajunși în Basarabia³⁴, cât și repartizarea arestanților în închisorile din imperiu, inclusiv în cea de la Tighina/Bender³⁵. Tot atunci se procedează la transferarea proceselor asupra cărora s-a făcut apel de la Judecătoria civilă a Basarabiei la Departamentul 2 al Senatului³⁶.

În această perioadă sunt emise și primele acte care au un caracter economic. Astfel, deja la 21 aprilie 1815 apare dicizia Consiliului de Miniștri din Sankt Petersburg, privind darea în concesiune a încasării veniturilor din Basa-

rabia și trimiterea unui funcționar cu misiunea de a examina situația pe teren³⁷. În același an, Consiliul de Miniștri adoptă o decizie privind supunerea locuitorilor Basarabiei la impozitare, cu specificarea ca acestea „să fie exact aceleași ca și până la intrarea trupelor rusești în acel ținut”³⁸. În anul 1823 apare legea referitoare la organizarea în Basarabia a unei Direcții regionale a vâmlor³⁹. De asemenea în acest an este emis un ukaz al Senatului referitor la accizele pentru vodca importată din Basarabia⁴⁰, dar și despre interzicerea ca populația evreiască să realizeze băuturi în satele din Novorosia și Basarabia.

Aceste documente adeveresc că în Basarabia se ducea o luptă permanentă a autorităților centrale împotriva instituțiilor administrației locale, instituind în provincie legile generale ale Imperiului Rus. Dar nici chiar după lichidarea autonomiei Basarabiei de la 1828, când se procedează la implementarea sistemului administrativ rusec, acesta de la urmă nu a reușit să se extindă pe deplin asupra regiunii. Până la marile reforme sociale ruse din anul 1861, și chiar până la începutul anilor 70 ai secolului al XIX-lea, Basarabia își mai păstrează, în sistemul administrativ local, anumite particularități proprii.

Note

¹ Ludmila Coadă, *Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice*, Chișinău, Pontos, 2009, p. 33-35; Zinaida Lupașcu, *Instituțiile politice și cele juridice din Basarabia (1812-1917)*, Chișinău, Arc, 2004, p. 36-41.

² Л. С. Берг, *Бессарабия. Страна, люди, хозяйство*, Chișinău, Universitas, 1993, c. 64.

³ Ion Nestor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, Cartea moldovenească, 1991, p. 179.

⁴ Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul rus*, Chișinău, Prut Internațional, 2006, p. 38; Я. С. Гросул, *Автономия Бессарабии в составе России 1812-1828 гг.*, In: Труды по истории Молдавии, Кишинев, Штиинца, 1982, c. 152-154.

⁵ *Istoria Basarabiei de la începuturi până la 1998*, coord. I. Scurtu; București, 1998, p. 38. Vezi și Z. Lupașcu, *Op. cit.*, p. 22 și nota 59.

⁶ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul istoriei românilor, vol. II. Sub dominațiunea rusească (1812-1918)*. Politica. Ideologia. Administrația; Chișinău, 1992, p. 318.

⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 5v. Vezi analiza terminologiei acestui act la Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, II, Chișinău, 2009, p. 72-73.

⁸ А. Зашук, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального Штаба. Бессарабская область*, Санкт Петербург, 1862, часть первая, c. 23.

⁹ А. Н., *Очерки гражданского устройства Бессарабской области с 1812-1828 г.*, In: Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей, Одесса, 1900, том XXII, c. 113.

¹⁰ Th. Holban, *Prima răpire a Basarabiei*, In: *Viața Basarabiei*, 1940, nr. 9-10, p. 47.

¹¹ Л. С. Берг, *Op. cit.*, p. 65.

¹² I. Nestor, *Op. cit.*, p. 180.

¹³ I. Zaborovschi, *Istoria*, In: Șt. Ciobanu, *Basarabia. Monografie*, Chișinău, Universitas, 1993, p. 133, nota 5.

¹⁴ Al. Boldur, *Op. cit.*, p. 343.

¹⁵ Я. С. Гросул, *Op. cit.*, c. 149.

¹⁶ В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, Кишинев, Штиинца, 1979, c. 86.

¹⁷ История Бессарабии от истоков до 1998 года, coord. Иоанн Скурту, Изд. 2-е, переработанное и дополненное, Кишинев, 2001, c. 43.

¹⁸ Dinu Poștarencu, *Contribuții...*, p. 72-75.

¹⁹ ANRM, F. 1, inv. 1, 3639, f. 42. Apud: D. Poștarencu, *Anexarea Basarabiei...*, p. 48.

²⁰ ANRM, F. I, inv. 1, 3639, f. 103.

²¹ Vezi: Al. Boldur, *Op. cit.*, p. 325, nota 4.

²² Сборник Русского Исторического Общества, Санкт-Петербург 1871, vol. VI, с. 29.

²³ Ф. Скальковский, *Хронологическое обозрение истории Новороссийского. 1730-1823*, Odesa, 1838, partea a II-a, p. 255.

^{24A} Защук, *Материалы для географии и статистики...*, с. 2.

²⁵ Я. С. Гросул, *Op. cit.*, p. 168.

²⁶ Полное собрание законов Российской империи, Санкт-Петербург, 1830, том XXXV, nr. 27357, с. 222-281; Vezi și Al. Boldur, *Op. cit.*, p. 328, nota 1.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Vezi scrisorile boierilor moldoveni din anul 1814, adresată lui Gavriil Bănulescu-Bodoni și, respectiv, împăratului Alexandru I: D. Poștarencu, *O istorie a Basarabiei în date și documente 1812-1940*, Chișinău, 1998, p. 86-87 și p. 87-88.

²⁹ Vezi: *Raportul Sinodului rus privind înființarea eparhiei Chișinăului și Hotimului, aprobat de împăratul Alexandru I la 21 august 1813*, In: Полное собрание законов Российской империи, Санкт Петербург, 1830, том XXXII, с. 613-619.

³⁰ Систематический свод законов Российской империи с основаниями права из оных извлеченными, издаваемый комиссией составления законов. Право гражданское, том пятый, Дополнение к части I, гл. V, Об иностранцах, с. 369.

³¹ Vezi: Decretul imperial din 22 ianuarie 1814, dat Ministerului Afacerilor Interne, prin care s-a permis strămutarea coloniștilor nemți în Basarabia, In: Полное собрание законов Российской империи, Санкт Петербург, 1830, том XXXII, с. 734.

³² Vezi: Decretul emis de împăratul Alexandru I, la 29 decembrie 1819, privind stabilirea în Basarabia a bulgarilor și a altor coloniști transdanubieni, In: Полное собрание законов Российской империи, Санкт Петербург, 1830, том XXXVI, с. 517-520.

³³ Vezi: Despre măsurile privind încetarea părăsirii unităților militare dislocate în Basarabia, In: Новый памятник законов Империи Российской, часть вторая, Санкт Петербург, 1826, с. 50.

³⁴ Памятник из законов. В дополнении значущихся в прежних четырнадцати частях материи вновь состоявшимися узаконениями, Санкт Петербург, 1824, с. 465.

³⁵ Новый памятник законов Империи российской, Санкт Петербург, 1825,

³⁶ Полное собрание законов Российской империи, Санкт Петербург, 1830, том XL, nr. 30439, с. 409-410.

³⁷ Полное собрание законов Российской империи, Санкт Петербург, 1830, том XXXIII, nr. 25825, с- 70-71.

³⁸ Ibidem, nr. 25935, с- 274-275.

³⁹ Памятник из законов. В дополнении значущихся в прежних четырнадцати частях материи вновь состоявшимися узаконениями, Санкт Петербург, 1824, с. 234.

⁴⁰ Ibidem, p. 575.

SUMMARY

Idea about local self-governance, widespread in whole Europe during the XIXth century, wasn't absolutely new for Romanians from Basarabia. It means that all affairs and functions of village and urban communities were managed by local people. Such as self-governance of a local collectivity is not a creation of a village but only is recognized by him, it is admitted that the community manages independently its affairs.

Even the state level wasn't interpreted as an independent administration of local community, of its affairs, but as local society participation in the realizing

of state administration charges on the territory, the traditional communities were governing its affairs according to the land (local) laws.

Immediately after occupation of Basarabia in 1812 by Russia, which included 17 fairs, 685 villages and 5 castles, composing a population from 200.000 (according to Berg, p. 64) to 482.630 people (according to I. Nestor, p. 179), the region administration was effectuated on the basis of "local law" also named "land custom". It was provisionally launched the ancient division in 12 regions: Hotin, Soroca, Orhei, Lapusna, Hotarniceni, Tighina, Cetatea Alba, Chilia, Ismail, Greceni and Codru. The regions were divided in districts, which in turn had included a certain number of villages. In the head of village were vornic (*minister of domestic affairs and of justice*) or staroste (*administrative chief*), but in the head of district were ocolas /*vice-prefect*/, named by district police officer in the head of region.

Important materials regarding local administration arrangement from Basarabia in first decencies of occupation we find in the Complete Collection of laws of Russian Empire. But the analysis of these legislation acts shows that not all of them were published in corresponding collection. Thereby the first law of 2 of August 1812, having the title "Foundation of temporary administration in region Basarabia", was published only in 1868 in "Notes of statistics committee of province Basarabia", under Egunov's supervision. According to this law in Basarabia the local law remained valid. The attempt of governor Harting to introduce the Russian laws in Basarabia provoked rumours, alarming the population, namely the boierime /*aristocracy*/, that they would be exposed to the corporal punishment according to the Russian laws.

It is published a law about Basarabia's autonomy in 1818, "Facility foundation of region Basarabia", qualified by researchers as statutes or organic regulation. The tsar considered necessary to come to Chisinau to promulgate it. According to the emperor rescript which accompanies the law "basarabian province keeps its national structure and that is why it gains a special way of administration". For this it was created a representative body – Supreme Council. Province government organization was effectuated by participation of persons chosen from aristocracy. The same principle was valid for justice organization. "Facility" also meant the respect of Moldavian language and of local laws (customs).

For the period till 1828, when was liquidated the autonomy of region Basarabia, the most of legislative documents refers to the administrative organization of region, to the population movements, to the punishments applied by justice in different cases. Examples: foreign colonists (germans, bulgarians, gagauzians etc.); revision of Russian serfs reached to Basarabia; prisoner's distribution in the prisons of Empire, inclusive in that of Tighina/Bender.

In the same period are emitted the first acts with economical character. In 1823 appears the law regarding the organization of a Regional Direction of Customs in Basarabia. Also in this year it is emitted a ukase of Senate concerning excise on vodka imported in Basarabia.

These documents prove that in Basarabia was a permanent fight of

central authorities against local administration institutions, establishing in province the general laws of Russian Empire. However, we see that even after liquidation of Basarabia's autonomy from 1828 when it is proceeded to the Russian administrative system, the last didn't manage to spread fully on the region. Until the great social Russian reforms from 1861, Basarabia preserve certain individual particularities in local administrative system.

COMITETUL PROVIZORIU REGIONAL AL BASARABIEI

Dinu POȘTARENCU,
cercetător științific,
Institutul de Istorie, Stat și Drept

În istoriografie sunt expuse puține date referitoare la Comitetul Provizoriu Regional al Basarabiei. Astfel, I. A. Anțupov și V. I. Jukov au menționat că organul respectiv a fost creat în luna iulie 1816, unele dintre obiectivele puse în fața acestuia fiind următoarele: elaborarea proiectului regulamentului de administrare a Basarabiei, modificarea statelor instituțiilor regionale și ținutale, stabilirea apartenenței locuitorilor la categoriile sociale privilegiate. În continuare, acești doi autori au enumerat schimbările de ordin administrativ operate pe parcursul funcționării Comitetului Provizoriu Regional al Basarabiei¹. Un alt autor, V. Zelenciuc, a notat, în mod eronat, că în 1815, ca urmare a reorganizării administrative a provinciei, administrația provizorie a fost suprimată și încredințată Comitetului Provizoriu Regional al Basarabiei, care – ceea ce este incorect – „a elaborat Regulamentul privind administrarea Basarabiei, confirmat prin decretul din 26 mai 1816”².

Anexat la Imperiul Rus în conformitate cu prevederile Tratatului de pace ruso-turc de la București din 1812, teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru a fost pus sub administrarea lui Scarlat Sturza, care, după șapte luni de exercitare a funcției de guvernator civil al Basarabiei, s-a îmbolnăvit grav. În locul acestuia, prin decretul imperial din 17 iunie 1813, a fost desemnat, cu statut de interimar, general-maiorul I. M. Harting. Guvernând regiunea pe parcursul a trei ani, I. Harting neglija legile locale, lăsate locuitorilor în virtutea Regulamentului privind constituirea administrației provizorii în Basarabia din 23 iulie 1812, dispunând să fie aplicate cele rusești; ignora statutul oficial al limbii române, acordat prin același regulament. Concomitent, el a urmărit scopul de a introduce modelul rusesc de administrare. Această atitudine răuvoitoare a generalului față de aproape jumătate din populația Moldovei, care s-a pomenit în circumstanțe contrar voinței sale, a provocat nemulțumirea elitei autohtone.

În vederea asigurării unei administrări eficiente a Basarabiei, ceea ce, în ultimă instanță, avea să potolească spiritele agitate ale băștinașilor și să oprească exodul locuitorilor în dreapta Prutului, împăratul Rusiei, Alexandru I, a instituit postul de rezident plenipotențiar al Țarului în Basarabiei (în rusește: polnomocinnâi namestnik) – structură administrativă specifică sistemului rusesc de

guvernare. Prin decretul imperial din 21 mai 1816, postul respectiv i-a fost încredințat general-locotenentului A. N. Bahmêtev, care concomitent deținea funcția de guvernator general militar al guberniei Podolia. Tot la 21 mai 1816, Alexandru I a promulgat și Memoriul ce îi servește rezidentului plenipotențiar al Basarabiei drept directivă în vederea organizării administrative a regiunii Basarabia³.

Primind, la 7 iunie 1816, rescriptul imperial cu privire la desemnarea sa în calitate de rezident plenipotențiar al Basarabiei⁴, A. Bahmetev a preluat conducerea Basarabiei pe data de 29 iunie 1816⁵.

În această primă zi de diriguire a regiunii Basarabia, rezidentul plenipotențiar i-a comunicat mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni că el are intenția să realizeze, treptat, organizarea administrativă a provinciei cu participarea boierimii locale, prin reprezentanții acestei pătri sociale. „Pentru aceasta, misiunea de a da dispoziții în cadrul regiunii, bazate pe legile și obiceiurile pământului, va fi lăsată pe seama Comitetului Provizoriu Regional, constituit sub președinția unui funcționar din partea coroanei și patru nobili, care se disting prin merite și încredere. În postul de președinte îl numesc pe guvernatorul civil al guberniei Ekaterinoslav, funcționarul de clasa a IV-a⁶, Ivan Kalagheorghe, iar alegerea celor din urmă o las la discreția acestei categorii sociale⁷. Informându-l pe mitropolit despre această intenție a sa, A. Bahmetev i-a adresat rugămintea să convină cu boierii în privința alegerii din rândul lor a persoanelor, care urmau să fie incluse în componența comitetului.

În raportul expediat împăratului a doua zi după intrarea sa în exercițiul funcțiunii, A. Bahmetev i-a adus la cunoștință următoarele despre comitetul pe care l-a preconizat: „Până a constitui aici administrația provincială, conform unui nou regulament de organizare, am considerat necesar să întemeiez o administrație temporară sub denumirea de Comitetul Provizoriu al Basarabiei, compus din nobili aleși și trei funcționari din partea coroanei. Prin intermediul acestei instituții, supravegheată de mine, se va da curs tuturor activităților legate de administrarea regiunii, fără a atinge sfera de competență, stabilită în temeiul regulamentului anterior, a celor două departamente existente aici. Îndreptându-și atenția asupra lichidării asuprii locuitorilor, acest comitet, în plus, va avea grijă să cerceteze conturile, să se intereseze de impozitele percepute în cadrul regiunii, întrebuițarea lor și modul privind alcătuirea acestor impozite. De asemenea, el va avea obligația să examineze reclamațiile și să adopte decizii în privința lor⁸.

Mulțumindu-i, prin adresa din 3 iulie, mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni pentru colaborare la formarea Comitetului Provizoriu Regional al Basarabiei, A. Bahmetev, totodată, l-a înștiințat că el a aprobat în calitate de membri ai comitetului persoanele alese de către mitropolit din rândul boierilor, și anume: pe general-maiorul Ilie Catargi, funcționarul de clasa a V-a⁹ Alexandru Ghica, funcționarul de clasa a VII-a¹⁰ Iordache Millo, spătarul Iancu Sturza, spătarul, funcționar de clasa a VIII-a¹¹ Iordache Bucșănescu, spătarul Panait Cazimir, banul Teodor Bașotă, căminarul Ioan Pruncul și stolnicul Matei Râșcanu. Ca președinte al Comitetului l-a desemnat pe Ivan Hristofor Kalagheorghe și, pe deasupra, a mai inclus în componența lui doi membri dintre funcționarii aflați în

serviciul statului – pe funcționarul de clasa a VI-a¹² Matei Krupenski¹³ și pe funcționarul de clasa a VII-a Aleksei Iușnevski. Anunțându-l, în continuare, că a programat deschiderea ședințelor instituției concepute de el în ziua de 4 iulie, la care va asista personal, A. Bahmetev i-a adresat mitropolitului rugămintea să dispună în privința luării de la persoanele alese în Comitet de către prelat a jurământului de fidelitate ca supuși aflați în serviciul majestății sale imperiale¹⁴.

Tot pe data de 3 iulie, A. Bahmetev l-a anunțat pe I. Kalagheorghe: „Formând aici un comitet provizoriu, care, sub conducerea mea, se va ocupa de unele probleme ale organizării interne, eu vă încredințez funcția de președinte al acestui comitet¹⁵.

În ziua de 4 iulie, când Comitetul și-a inaugurat activitatea, rezidentul plenipotențiar a trasat cercul de atribuții al membrilor acestui proaspăt organ administrativ. Potrivit indicațiilor date de el, preocupările comitetului urmau să fie axate pe următoarele probleme ale vieții sociale: 1. Organizarea internă a autorităților ținutale, bazată pe legile și obiceiurile locale. 2. Stabilirea îndatoririlor ale autorităților locale: ale ispravnicului, revizorului (desemnat din partea coroanei pentru a supraveghea acțiunile ce se produceau în limitele ținutului) și funcționarului ținutal¹⁶. Conform indicațiilor date de Bahmetev, acești trei funcționari urmau să constituie o singură instituție, numită instituția provizorie ținutală¹⁷. 3. Restabilirea ordinii prin instalarea în târguri a căpitanilor sau a supravegheților de poliție¹⁸, iar în sate – a supravegheților cu atribuții polițienești, aleși din rândul țăranilor (în rusește: sotski și deseatski, acestea fiind instituții specifice satelor din guberniile rusești), dar „nedepășind limitele necesității și nedistrăgând, fără trebuință, locuitorii”. 4. Stabilirea în orașe a ordinii referitoare la poliție, și anume: organizarea internă cu privire la securitatea antiincendiară, aprovizionarea cu alimente a populației și încartiruire. Comitetul urma să aibă „în vedere aceste aspecte și, examinând situația lor actuală, va lua măsuri în privința organizării lor mai bune, fără a devia de la drepturile și obiceiurile locale, respectând, în caz de necesitate, legile existente, în acest sens, în Rusia”. 5. Cercetarea conturilor cu privire la veniturile anterioare, care „aparțin statului și nu au fost încasate”. 6. Examinarea reclamațiilor adresate de către locuitori asupra funcționarilor din cauza împilării. 7. Examinarea prestațiilor referitoare la livrarea de către isprăvnicii a lemnului, fânului și altele, în vederea lichidării lor urgente. 8. Modul de organizare a cordonului de protecție împotriva ciumei, constituit din locuitori, trimiși la corvoadă. „Cu adevărat, este necesar de a găsi în această privință o altă modalitate de organizare, menită să-i despovăreze pe locuitori. Consider că în locul străjii poate fi folosită categoria de locuitori numită călărași”. 9. Cercetarea situațiilor legate de executarea neizbutită a dispozițiilor cu privire la stabilirea în Basarabia a coloniștilor germani, precum și soluționarea unor litigii referitoare la strămutarea bulgarilor de peste Dunăre¹⁹. Aceste articole enunțate de Bahmetev urmau să fie studiate de către membrii Comitetului cu scopul de a introduce corecturile de rigoare și, în plus, să le adapteze la legile și obiceiurile locale, apoi să le restituie rezidentului plenipotențiar al Basarabiei pentru aprobare.

În cadrul ședinței din 6 iulie 1816, membrii Comitetului au discutat

chestiunea cu privire la constituirea cancelariei Comitetului și au decis ca ea să fie condusă de A. Iușnevski, membru al comitetului, și să fie compusă din doi secretari: unul pentru secția de redactare în limba rusă, iar celălalt pentru secția de redactare în limba română. În subordinea secretarului sectorului de redactare în limba rusă urma să fie un ajutor de secretar, care avea și sarcina de arhivar, un registrator și patru slujbași de cancelarie, pe când celui de limbă română îi erau subordonați doar trei slujbași de cancelarie²⁰. La 21 iulie 1816, rezidentul plenipotențiar al Basarabiei a confirmat acest stat de funcții al Cancelariei Comitetului²¹. Chiar în ziua confirmării statului de funcții, Comitetul l-a numit în calitate de secretar al secției ruse pe Krasnikov, iar ca ajutor al acestuia – pe Marcenko. În cadrul secției moldovenești: ca secretar – pe șătrarul Iordache Alexandri, iar în calitate de copisti – pe Costache Ciornei, Dumitru Samson și Grigore Sandul²².

Ulterior, au intervenit următoarele remanieri în cadrul Cancelariei Comitetului Provizoriu: la 8 august 1816, A. Bahmetev l-a confirmat în funcția de traducător pe funcționarul de clasa a XIV-a Ianovski²³; la 2 octombrie 1816, în locul lui Dumitru Samson, demisionat, a fost numit Mihail Balli²⁴. Examinând, în cadrul ședinței din 13 octombrie 1816, cererea lui Nicolae Harito de a fi angajat ca traducător (cunoștea limbile greacă și română) în statele Cancelariei Comitetului, membrii Comitetului au rezolvat în mod favorabil solicitarea acestuia²⁵.

Pe data de 10 iulie 1816, A. Bahmetev a dispus Comitetului să delege pe rând, în fiecare două săptămâni, câte trei persoane dintre membrii săi aleși pentru a asista în cele două departamente ale Guvernului Regional al Basarabiei²⁶.

În aceeași zi, A. Bahmetev i-a comunicat lui Piotr Leibin, consilier în Departamentul I al Guvernului Regional al Basarabiei, că l-a numit în calitate de membru al Comitetului Provizoriu, însărcinându-l să fie responsabil de chestiunile privitoare la impozitul către stat din cadrul provinciei²⁷. Totodată, A. Bahmetev a informat și Comitetul despre desemnarea acestuia²⁸.

Între membrii Comitetului numiți din partea coroanei și cei aleși din cercul boierilor s-au iscat divergențe serioase chiar la începutul activității acestui for provizoriu. Prin adresa din 17 iulie 1816, rezidentul plenipotențiar a înștiințat Comitetul că lui i-au fost prezentate două acte contrar ordinii stabilite. Pe de o parte, „președintele Comitetului, formulând regulile pentru îndrumarea ispravnicilor, mi le-a înaintat fără ca acestea să fie aprobate cu acordul celorlalți membri. Pe de altă parte, membrii Comitetului, și anume: general-maiorul Catargi, Millo, spătarul Ioan Sturza, spătarul Panait Cazimir, banul Bașotă, căminarul Pruncul și Matei Râșcanu, au prezentat tot aceste reguli, dar cu deosebiri față de cele primite mai întâi și fără semnăturile președintelui și ale celorlalți membri. Respectând procedura, ar trebui ca aceste două acte să fie înapoiate Comitetului pentru a le examina în comun, însă eu, evitând pierderea de timp, atât de trebuincios pentru acțiunile puse pe seama Comitetului și care s-a scurs, după cât se pare, doar în urma unor discuții inutile ce au dat naștere, la sfârșit, unei divergențe vădite între membri, am considerat necesar să alcătuiesc, fără acea tratare generală, amintitele reguli obligatorii pentru ispravnicii ținuturilor, în conformitate cu legile locale și împrejurările actuale ale acestui teritoriu. Aprobând

această instrucțiune prin semnătura mea, eu o trimit Comitetului spre executare²⁹.

La 24 august 1816, A. Bahmetev a sporit componența Comitetului cu încă doi membri: paharnicul Nicolae Catargi și medelnicerul Costache Rusu. Desemnarea acestora el a motivat-o astfel: „Am majorat numărul membrilor pentru a nu produce vreo careva întrerupere în activitatea Comitetului, în cazul absenței unora dintre membrii lui³⁰.

Dirigitorii imperiali din provincie se confruntau cu problema absenței de la ședințele Comitetului a membrilor aleși din mijlocul boierilor. Unul dintre aceștia s-a dovedit a fi medelnicerul Constantin Rusu. Prin raportul din 1 august 1817, A. Bahmetev a fost pus la curent că medelnicerul C. Rusu, din ziua desemnării lui ca membru al Comitetului, a venit de două ori la ședințe și de atunci, pe parcursul a câtorva luni, nu s-a mai arătat³¹.

La 23 august 1817, I. Kalagheorghe l-a informat pe A. Bahmetev despre situația critică ce s-a creat în legătură cu neparticiparea frecventă la lucrările Comitetului a membrilor moldoveni: „Chiar de la instituirea Comitetului Provizoriu al Basarabiei, mulți dintre membrii moldoveni ai acestuia au avut o prezență destul de rară și dezordonată în cadrul lui. Dorind să grăbesc îndeplinirea sarcinilor încredințate Comitetului, m-am străduit să-i determin să frecventeze ședințele. Cu toate acestea, permanent se observă o îndărătnicire fățișă din partea unor membri atât în cazul frecventării Comitetului, cât și în cel al pronunțării concluziilor finale cu privire la chestiunile dezbătute în timpul ședințelor acestuia. Despre aceasta eu v-am comunicat prin intermediul raportului din 28 februarie anul curent. Între timp, am constatat că toate convingerile mele de a-i îndemna pe unii membri să vină mai des la Comitet sunt inutile. Mai cu seamă, Vă comunic în privința funcționarului de clasa a V-a Ghica, care, fără a lua în considerare cererile repetate adresate lui și fără a invoca vreo pricină, de multă vreme nu se prezintă la Comitet. Vă rog să-l obligați pe Ghica să-și exercite funcția și, cu această ocazie, să insistați ca membrii moldoveni să dea dovadă de o frecventare medie a Comitetului³². Referindu-se la acest subiect din raportul lui I. Kalagheorghe, președintele Departamentului al II-lea al Guvernului Regional al Basarabiei, funcționarul de clasa a IV-a Constantin A. Catacazi a menționat prin adresa din 5 septembrie 1817 a declarat membrilor Comitetului: „Scoțând la iveală eschivarea evidentă a membrilor nobili ai Comitetului de la misiunea încredințată lor, acest raport al președintelui servește, totodată, pentru conducere drept motiv de a trage concluzii defavorabile în privința lor. Fiind aleși să asiste în Comitet ca reprezentanți ai întregii nobilimi și purtând răspundere pentru sarcina respectivă, acești membri trebuie să depună o stăruință fără preget spre a îndreptăți încrederea conducerii. Pe când ei manifestă doar neglijență față de funcție. În loc să acorde ajutorul așteptat de la dânsii în vederea încheierii cu zor a lucrărilor Comitetului, ei, pe deasupra, îi pricinuesc acestuia dificultăți și întreruperi simțitoare. Ca urmare a lipsei dlui rezident plenipotențiar, eu, în virtutea puterii atribuite, sunt obligat să le pun în vedere membrilor moldoveni această neglijență a lor și să cer ca ei, asistând la ședințele Comitetului, să contribuie la soluționarea neîncetată a chestiunilor³³.

Curând au intervenit unele schimbări în componența Comitetului. La 15 septembrie 1817, Bahmetev a încunoștințat Comitetul Provizoriu Regional al Basarabiei că, prin decizia oficialităților de la Sankt Petersburg, care îi parvenise, președintelui Comitetului, I. Kalagheorghe, i s-a permis să demisioneze din acest post și să revină în gubernia Ekaterinoslav pentru a exercita în continuare funcția de guvernator civil. Ca urmare, el l-a numit în postul de președinte al Comitetului pe membrul acestuia, funcționarul de clasa a V-a Nedoba³⁴. Iar la 24 octombrie 1817, rezidentul plenipotențiar al Basarabiei a înștiințat Comitetul că A. P. Iușnevski a fost transferat în serviciul armatei, din care motiv el nu mai activează în Comitet³⁵.

Problema privind absența unor membri de la ședințele Comitetului persista. La 16 octombrie 1817, iarăși în lipsa rezidentului plenipotențiar, C. Catacazi, care îl înlocuia, din nou a trimis un mesaj Comitetului în această privință. „A ajuns la urechea mea știrea, consemna el, că unii dintre membrii acestui comitet foarte rar vin la locurile lor de activitate, iar uneori, nemotivat, nu se prezintă și câteva zile la rând”. Și aceasta, sublinia Catacazi în continuare, în timp ce președintele Comitetului, Nedoba, depune eforturi pentru a orienta mersul treburilor pe făgașul trasat. De aceea, el i-a îndemnat pe toți membrii Comitetului să participe în mod activ la lucrările acestei structuri administrative³⁶.

Dar nici acest apel nu a avut efectul scontat. La 19 noiembrie 1817, Nedoba i-a adresat șefului regiunii Basarabia, Constantin Anton Catacazi, un raport în care s-a referit la aceeași problemă veche și spinoasă: „Acele două propuneri ale Excelenței Voastre din 5 septembrie și 16 octombrie, care conțin reproșuri la adresa membrilor moldoveni ai Comitetului că nu-și exercită funcțiile în timpul fixat”, „nu i-a convins în privința necesității de a se comporta cum se cuvine față de îndatoririle sale”. Voind ca activitatea Comitetului să fie cât mai eficientă, Nedoba l-a rugat pe Catacazi să-i „impulsioneze pe membrii Comitetului pentru a participa activ la efectuarea lucrărilor sau să fie numiți în locul lor alți funcționari moldoveni”³⁷. În acest timp, membri ai Comitetului erau: Alexandru Ghica, paharnicul Petrache Catargi și Nicolae Catargi³⁸.

La 13 martie 1818, aflându-se la Chișinău, A. Bahmetev a adus la cunoștință Comitetului următoarea sa dispoziție: „Având în vedere că în prezent numărul membrilor al acestui comitet este redus, eu l-am inclus în componența lui pe moșierul de aici, comisul Râșcanu”³⁹.

Absența de la locul de muncă a persoanelor cu funcții l-a făcut și pe A. Bahmetev să-și exprime nemulțămirea, scriind în acest sens Comitetului la 4 mai 1818: „Potrivit știrii ce a ajuns la mine, unii membri ai instituțiilor de stat, ignorând ordinea și obligația de serviciu, nu numai că nu se prezintă la instituție la ora legiferată și o părăsesc înainte de vreme, dar adesea, fără voie, în genere nu se arată la instituție, din care cauză se târăgănează executarea lucrărilor. Eu propun Comitetului Provizoriu să-și anunțe personalul despre respectarea nestrămutată a următoarei reguli: fiecă persoană să vină la serviciu nu mai târziu de orele opt și să plece nu mai devreme de orele două; nimeni, fără învoirea șefilor, să nu lipsească din instituție, exceptând cazurile de boală. În caz contrar

se vor aplica sancțiuni. De aceea, Comitetul este obligat să indice într-un registru la ce oră vine și pleacă din instituție fiecare membru, precum și pe cei care nu vin de fel și din ce cauză”⁴⁰.

La 8 mai 1818, A. Bahmetev a informat Comitetul Provizoriu că l-a desemnat ca membru al acestui comitet pe funcționarul de clasa a VII-a Bașotă, care exercita funcția de consilier în Departamentul al II-lea al Guvernului Regional al Basarabiei. În calitate de consilier, în locul acestuia, l-a numit pe serdarul ținutului Orhei, Zamfirachi Ralli, iar în postul deținut de ultimul intenționa să-l încredințeze funcționarului de clasa a VIII-a Iamandi⁴¹. Peste două zile, banul Dimitrachi Râșcanu a solicitat Comitetului Provizoriu să-l elibereze din funcție pe motiv de boală⁴². Ca urmare, la 25 mai 1818, A. Bahmetev a comunicat Comitetului despre demiterea lui D. Râșcanu din funcția de membru⁴³. La 11 mai 1818, tot pe motiv de boală, a cerut să fie concediat din demnitatea de membru al Comitetului și Nicolae Catargi⁴⁴.

Pe parcursul existenței sale, Comitetul Provizoriu Regional al Basarabiei a avut o activitate diversă: a elaborat instrucțiuni (bunăoară, cea referitoare la exercitarea funcției de ispravnic), a examinat un șir de reclamații, litigii funciare și de altă natură, și-a adus aportul la elaborarea Regulamentului privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia, promulgat de Alexandru I la 29 aprilie 1818.

Deoarece în continuare administrarea regiunii Basarabia urma să fie efectuată în baza acestui regulament din 29 aprilie 1818, Comitetul Provizoriu Regional al Basarabiei își încheiase misiunea, din care motiv, în virtutea dispoziției date de A. Bahmetev la 1 iulie 1818, activitatea lui a fost sistată⁴⁵.

Așadar, în perioada de la 4 iulie 1816 până la 1 iulie 1818, în Basarabia, la nivel superior, a funcționat o instituție administrativă cu caracter temporar, creată și supravegheată de rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, numită *Comitetul Provizoriu Regional al Basarabiei*, ale cărei decizii, aprobate de rezidentul plenipotențiar A. N. Bahmetev, erau obligatorii pentru Guvernul Regional al Basarabiei.

Note

¹ И.А. Анцупов, В.И. Жуков, *Реформы в управлении Бессарабией с 1812 по 1828 гг.*, în „Ученые записки”, Кишинев, 1957, том XXVI (исторический), Кишиневский Гос. Университет, p. 152.

² В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, Кишинев, 1979, p. 88.

³ Полное собрание законов Российской империи с 1649 года, С.-Петербург, 1830, том XXXIII, nr. 26271.

⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 1.

⁵ Ibidem, f. 2. Despre faptul că anume în această zi a preluat conducerea Basarabiei, Bahmetev a menționat într-un act din 19 februarie 1819 (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 596, f. 261).

⁶ În rusește: deistvitelnâi statski sovetnik – rang civil, care, conform Tabelei despre ranguri din Rusia, corespundea gradului militar de general-maior.

⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 3v-4.

⁸ Ibidem, f. 15.

⁹ În rusește: statski sovetnik.

¹⁰ În rusește: nadvornâi sovetnik.

¹¹ În rusește: kolejski asesor.

¹² În rusește: kolejski sovetnik.

¹³ La 3 iulie 1816, Bahmetev a anunțat Departamentul al II-lea al Guvernului Regional al Basarabiei că, numindu-l pe Matei Krupenski ca membru al Comitetului, acesta rămâne și în funcția pe care o exercită în cadrul departamentului (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 25).

¹⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 18.

¹⁵ Ibidem, f. 24v; ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 7. La adresa expedită lui Kalagheorghe, Bahmetev a anexat lista membrilor incluși în componența comitetului, în ea fiind enumerate 11 persoane (ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 8). În total, 12 membri, împreună cu Kalagheorghe.

¹⁶ În rusește: ținutnâi cinovnik.

¹⁷ În rusește: vremenoie ținutnoie prisutstvie.

¹⁸ În rusește: polițeiski smotritel.

¹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 25v-30; ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 1-6.

²⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 255v-256; F. 4, inv. 1, d. 1, f. 1.

²¹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 1, f. 2.

²² Ibidem, f. 3.

²³ Ibidem, f. 4.

²⁴ Ibidem, f. 19.

²⁵ ANRM, F. 4, inv. 2, d. 1, f. 36.

²⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 109.

²⁷ Ibidem, f. 110v.

²⁸ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 37.

²⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 192-195.

³⁰ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 28.

³¹ Ibidem, f. 39.

³² Ibidem, f. 44.

³³ Ibidem, f. 51v-52v.

³⁴ Ibidem, f. 54.

³⁵ История Молдавии. Документы и материалы. Том II, Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А.П. Юшневского, Кишинев, 1957, p. 457.

³⁶ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 61-62.

³⁷ Ibidem, f. 65.

³⁸ ANRM, F. 17, inv. 1, d. 119, f. 485.

³⁹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 67; F. 17, inv. 1, d. 119, f. 413.

⁴⁰ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 70-70v.

⁴¹ Ibidem, f. 73.

⁴² Ibidem, f. 79.

⁴³ Ibidem, f. 91.

⁴⁴ Ibidem, f. 86.

⁴⁵ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 29, f. 1; ANRM, F. 5, inv. 3, d. 178, f. 1.

SUMMARY

The article reflects, in general, the activity of Provisional Regional Committee of Bessarabia – a temporary administrative institution, which operated in the period from July 4, 1816 until July 1st, 1818.

REFLEXII ISTORIOGRAFICE ASUPRA LICHIDĂRII AUTONOMIEI REGIUNII BASARABIA LA 1828 ȘI MANIFESTĂRILE NOBILIMII LOCALE

Lucia ARGINT,
doctor în istorie,
Liceul Teoretic „Gh. Asachi”, Chișinău

Anul 1828, din punct de vedere istoric, a pus începutul celei de-a treia etape a transformărilor administrative din regiunea Basarabia, aflată sub stăpânire țaristă. Un rol de bază în acest proces l-a avut înlocuirea *Așezământului din 1818* prin *Regulamentul din februarie 1828*, recunoscut ca document ce a oficializat lichidarea particularităților de autonomie a regiunii Basarabia.

Reevaluarea literaturii existente asupra acestui subiect denotă o încărcătură istoriografică mai puțin excesivă, aprecierile contradictorii asupra acestui document fiind mai moderate, comparativ cu cele legate de *Așezământul din 1812* sau de *Așezământul din 1818*. Însă o abordare istorică a mai multor aspecte ce țin de analiza cauzelor lichidării statutului specific de care a dispus Regiunea Basarabia între anii 1812 și 1828 prin aplicarea acestui document și a efectelor *Regulamentului din 1828* pentru administrarea și soarta acestei provincii naționale contribuie la aprecierea mai obiectivă a fenomenelor care au influențat situația ei, comparativ cu alte periferii naționale din cadrul Imperiului Rus.

Apriori, ținem să amintim că pregătirea terenului pentru implementarea noului cod de legi pentru regiunea Basarabia a fost precedat de anumite evenimente ce au condiționat caracterul și finalitatea administrării acestei periferii naționale către anul 1828. Acestea corespund perioadei 1823-1828, atunci când condițiile prielnice au permis oficialităților țariste să realizeze fără obstacole trecerea definitivă a regiunii Basarabia la sistemul administrativ rusesc unic. Un impuls în acest proces strategic țarist se consideră că ar fi reieșit din activitatea guvernatorului general al Novorosiei și al noului rezident al Basarabiei, contele rus M. S. Voronțov (1782-1856), de a cărui acțiuni a depins promovarea proiectului noii *legi organice* din 29 februarie 1828. Istoricul ucrainean V. Șandra, preocupată de activitatea administrativă a contelui M. Voronțov, indică că odată cu intrarea guvernatorului în noua funcție (la 7 mai 1823), a fost anunțat oficial despre revederea politicii administrației centrale de la St. Petersburg față de gestionarea acestei regiuni din cadrul Imperiului Rus². Inițiativa care însă a

marcat întreaga activitate administrativă a rezidentului plenipotențiar M. Voronțov, favorizând decisiv procesul transformării Basarabiei într-o provincie de tip rusesc, ține de proiectarea și elaborarea *Regulamentului din 1828*. Or, în istoria regiunii Basarabia contele M. Voronțov a devenit un simbol al celor mai reacționare modificări administrative țariste.

De rând cu analiza documentului din 1828 și efectele aplicării acestui regulament, în istoriografia dedicată istoriei Basarabiei între 1812 și 1828 s-a întreprins și o reevaluare a cauzelor suspendării autonomiei acestei regiuni și reacția elitei locale. În acest sens, în tratarea cauzelor lichidării autonomiei Basarabiei nu există unanimitate în ceea ce privește o poziție unică istoriografică. Reprezentanți ai diverselor grupări istoriografice prezintă un amalgam de cauze ce ar fi decis anularea autonomiei Basarabiei fără a face vreo precizare care dintre factorii reflectați au fost decisivi. Rolul de bază, astfel, se acordă atât circumstanțelor politicii interne, cât și externe a Imperiului Rus din acel timp. Mai mulți reprezentanți ai scrisului istoric rus din epoca modernă au căutat să identifice cauzele lichidării autonomiei Basarabiei în neajunsurile activității administrației din regiune. În acest sens, autorul A. N. Krupenski menționa că de schimbarea politicii în sfera autoadministrării sunt de vină membrii Consiliului Suprem, care nu au reușit să se consolideze în numele unor scopuri comune: "relațiile dintre ei se manifestau prin dihonii, certuri mărunte și prin intrigi permanente"³. Istoricul L. Casso, analizând desființarea autonomiei Basarabiei, la fel presupunea că acest lucru s-a datorat efectelor luptei interne care persista în Basarabia, și, totodată, faptului că în acea perioadă nu exista o personalitate influentă "...care, ca și în 1814-1816, ar fi apărut self-governmentul basarabean"⁴. Dimitrie Sulima, succesorul mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, celui mai influent apărător al autonomiei Basarabiei, era apreciat ca o persoană care nu dispunea de forță și prestigiul necesar pentru a apăra autonomia politică și culturală în situația haosului administrativ ce se crease în Basarabia⁵. Pe când unii autori îl caracterizează pe arhiepiscopul D. Sulima doar ca pe un continuator al muncii editoriale în domeniul religios, depușă de către G. Bănulescu-Bodoni, "poate mai puțin intensivă, dar folositoare pentru biserica basarabeană"⁶, alții atenționează că vicarul Sulima a contribuit la o consolidare "în direcția contopirii trainice a eparhiei nou create cu Biserica rusească pentru câștigarea încrederii populației moldovenești față de cârmuirea rusească și pentru apropierea moldovenilor de ruși"⁷.

Activitatea elitei locale era percepută ca argument în justificarea lichidării autonomiei de autorul F. Vighel, care afirma că la acel moment nu exista nimic nobil la o asemenea "dvoreanstvo" sau că, în practică, chiar nu există o nobilime basarabeană și, respectiv, nu există nici temelii pe care să se clădească o guvernare autonomă⁸. O cauză analogică a remarcat-o un alt autor ru, baronul B. Nolde, care, la fel, învinuia de nereușita funcționării autonomiei din această regiune gradul de pregătire chiar și în numărul neînsemnat al nobilimii locale⁹. În perioada interbelică activitatea boierilor basarabeni antrenați în administrarea regiunii era îndreptățită. Spre exemplu, P. Halippa, afirma că "tagma prea restrânsă a boierilor din Basarabia, intrând în componența instituțiilor și Înaltului

Sfat, n-au fost în stare să țină piept elementelor abuzive din funcționăria rusească și cea moldovenească"¹⁰. Efectul "ciocnirii celor două sisteme politice diferite prin complexitatea și activitatea lor" a fost reflectată și de Al. Boldur, care susținea că soarta boierimii a reieșit din faptul că, fiind educată în dreptul consuetudinar, ea s-a arătat nepregătită pentru conducerea Basarabiei cu ajutorul legislației ruse¹¹. Istoriografia sovietică la fel a fost preocupată de analiza procesului de lichidare a autonomiei regiunii Basarabia. Autori precum I. Anțupov, V. Jucov și L. Oganean considerau situația externă drept cauză a suprimării autonomiei, în care s-a aflat Rusia la acel timp¹² de rând cu creșterea mișcărilor țărănești din Basarabia, fenomene ce, în opinia lor, ar fi determinat pătura dominantă să solicite un aparat de conducere mult mai influent. Istoricul Ia. Grosul prezenta informația unor autori ai volumelor *Istoriei URSS*, conform căreia, grăbirea procesului de lichidare a autonomiei Basarabiei, ar fi fost legat de tensiunea situației internaționale din acea perioadă: din cauza răspândirii mișcărilor revoluționare în Europa, cât și de declanșarea războiului ruso-turc din anii 1828-1829¹³. Pozițiile prezentate mai sus și-au găsit reflectare și la unii cercetători occidentali din epoca postbelică, ulterior - la diverși cercetători din R. Moldova¹⁴.

Una din atitudinile ce prevalează în cadrul literaturii istorice din diferite epoci atestă că suprimarea autonomiei, la 1828, s-a datorat urcării pe tron a țarului rus Nicolai I, pârtaș al concepțiilor politicii reacționare, opuse predecesorului său, Alexandru I¹⁵. Astfel de opinii sunt exprimate de obicei, atunci când sunt comparate viziunile politice ale celor doi frați: Alexandru I și Nicolai I. Descriind venirea acestui țar la putere, istoricul rus T. Kapustina observă că Nicolai I a moștenit, printre altele, de la înaintașul său două probleme politice nerezolvate: problema Orientală (ce avea să asigure influența asupra Balcanilor) și prezența în cadrul Imperiului Rus a unui stat constituțional - Ducatul Varșovie¹⁶. Autorul specifică că anexarea unui asemenea teritoriu la Rusia a creat multe dificultăți pentru guvernul țarist. În opinia lui Nicolai I, anexarea în cauză a contribuit doar la slăbirea hotarului din partea de vest a imperiului, iar existența unei orânduiri constituționale în Polonia o considera ca pe o regretabilă greșală. Noul țar s-a simțit obligat să respecte constituția poloneză, acceptând chiar a fi încoronat în primăvara anului 1829 ca rege polonez¹⁷. Politica promovată de acest monarh rus, calificat drept "jandarm al Europei"¹⁸ avea toate șansele să reprezinte unul dintre factorii de bază ce a afectat soarta autonomiei provizorii a Basarabiei, deși n-a fost înregistrat nimic preferitor la atitudinea țarului față de alte orânduri liberale existente în acea perioadă: autonomia Finlandei și cea temporară a Basarabiei, care au fost oficializate de către Imperiul Rus, la fel, în baza unor acte constituționale.

Istoricul Al. Boldur atenționa că încă pe timpul țarului Alexandru I "a fost suprimată una dintre cele mai de seamă părți a autonomiei Basarabiei - așa-zisa autogovernare juridică" cu drepturi limitate în domeniul administrativ. Prin aceasta autorul intenționa să demonstreze că elementele fundamentale ale autonomiei au avut de suferit înaintea venirii la putere a țarului Nicolai I¹⁹. Se consideră că politica reacționară a lui Nicolai I doar a accelerat suprimarea autonomiilor unor periferii ale imperiului, inclusiv și cea a Basarabiei.

Mai mulți autori în diferite perioade susțin ideea că distanța mare între metropolă și periferia autonomă condiționează greutățile apărute în procesul de gestionare a unor astfel de periferii, deoarece, în cazul nostru "distanța dintre Basarabia și capitala țării din St.-Petersburg făcea iluzorie orice control serios din partea autorităților centrale"²⁰. Actualmente, sunt expuse mai multe versiuni ale fenomenului analizat. Autorii români H. Hofbauer și V. Roman prezintă modul de "gândire strategică" a Rusiei țariste drept o cauză a limitării autonomiei Basarabiei²¹. Această idee o abordează și cercetătorii din R. Moldova, Iu. Frunțașu și M. Suveică, care explică atitudinea oficialităților imperiale prin faptul că "Nicolai I programa o campanie militară împotriva turcilor, neavând deci nevoie în imperiul său multinațional de experimente cu autonomii administrative. Țarul intenționa noi cuceriri teritoriale și nu dorea ca (eventual) populația acestor teritorii să ceară autonomie"²². Cu toate acestea, istoricul Ia. Grosul considera că motivele lichidării autonomiei Basarabiei fuseseră mult mai serioase. În opinia sa, unul din aceste motive era legat de tendința generală a politicii țariste, orientată spre centralizarea și dezvoltarea puterii autocrate în această regiune, ce reprezenta un loc convenabil pentru concentrarea armatei ruse în timp de război. Un alt motiv pe care îl invoca Ia. Grosul consta în faptul că "...autoritățile țariste nu se mai puteau baza pe o boierime locală nestabilă, ce deținea la acel timp majoritatea voturilor în conducerea regională și locală a Basarabiei". O următoare cauză, în opinia autorului, consta în planurile guvernului țarist, hotărât să accelereze procesul, introducând în Basarabia experiența concentrării și transmiterii întregii puteri în mâinile unui favorit de al său - *guvernatorul general* - fapt realizat deja în celelalte periferii ale imperiului (Georgia, Polonia, Finlanda)²³. De rând cu cele menționate, se mai indica (de fapt, idee lansată și de Al. Boldur) și motivul în legătură cu reorientarea politică țaristă față de periferiile naționale, care trebuie căutate în evoluția întregii politici interne a Rusiei, aceasta aflându-se în dependență, la acel moment, de procesul descompunerii relațiilor feudale și formarea relațiilor capitaliste. În circumstanțele create, țarismul urmărea lichidarea autonomiilor naționale, fenomen obișnuit, pentru că "vechea experiență sugera absolutismului utilizarea unor măsuri deja probate în limitarea unor particularități ce reprezentau pericol pentru interesele regimului existent". Modificarea componenței naționale a populației din Basarabia, în special din zona sudică, era considerată de Ia. Grosul drept încă un motiv în lichidarea autonomiei din acest ținut²⁴. În una din concluziile sale, autorul G. F. Jewsbury afirma că în cazul în care Basarabia ar fi fost o regiune mai importantă, limitarea autonomiei s-ar fi petrecut mai devreme²⁵. O explicație în acest context poate fi găsită în cadrul istoriografiei contemporane ruse, ai cărei reprezentanți indică direct pericolul separatismului pe care îl prezenta descentralizarea pentru stabilitatea imperiului. Analizând rolul problemei naționale ca factor al destrămării Imperiului Rus, istoricul rus V. S. Deakin atenționează că "etniile incluse în componența unui imperiu multinațional cu un nivel înalt de dezvoltare pot fi menținute în cadrul acestui stat doar prin forță. Dacă imperiul nu demonstrează o astfel de forță, el este sortit destrămării". Autorul a evidențiat următorii factori ce condiționează pericolul pentru integritatea teritorială a

imperului: locuirea compactă a etniei în spațiul teritorial integrat, existența unor tradiții administrative proprii, nivelul înalt de dezvoltare a culturii. Ultimele, în opinia autorului, au capacitatea să provoace etnia înglobată în imperiu, să înainteze cerințe pentru obținerea statutului de autonomie, iar mai apoi, pentru independență politică²⁶.

Cercetătorii din R. Moldova, studiind unele poziții istoriografice existente anterior asupra "necesității" lichidării autonomiei Basarabiei în 1828, vin să confirme anumite opinii devenite tradiționale. A. Grițco, de exemplu, bazându-se pe informațiile istoricilor Al. Boldur și Ia. Grosul, atenționează că "la promulgarea noului *Regulament din 1828*, [deși] nu au fost nominalizate cauzele promulgării noii legi, în *Ucazul către ocârmuitorul Senat* se observă o tendință de îndreptățire a necesității introducerii legii din 1828, explicându-se necesitatea de "alcătuire a celui deplin așezământ a acestei ocârmuiri"²⁷. Drept argumente trebuiau să servească următoarele: a) haosul creat de criza economică cauzată de războiul ruso-turc din anii 1806-1812; b) "îmbolnăvirile" frecvente ale reprezentanților nobilimii locale; c) lezarea și scăderea prestigiului Consiliului Suprem. Ceea ce ține de rolul pe care l-a avut neorânduiala caracteristică conducerii provinciei în lichidarea autonomiei Basarabiei (fenomen frecvent descris de contemporanii epocii), A. Grițco opinează că anume această stare creată în regiune a cauzat obținerea unei mai mari "atenții" din partea centrului orientat spre Basarabia, soluționarea problemei fiind întreprinsă prin extinderea ordinii de drept ruse. De asemenea, ca motiv pentru lichidarea autonomiei ar fi putut servi, în opinia autorului, și propunerea lui M. Voronțov privind limitarea drepturilor nobilimii locale de a participa la administrarea regiunii, deoarece "boierii locali sunt analfabeți"²⁸. Cercetătorul P. Macari evidențiază drept cauze de bază în lichidarea autonomiei Basarabiei viabilitatea deosebită a reminescențelor sistemului otomano-fanariot în tandem cu poziția și activitatea boierimii care reprezenta categoria de funcționari locali²⁹. Cercetătorul din R. Moldova, V. Tachi, consideră că însăși autoritățile țariste se fac vinovate de atitudinea nobilimii locale, deoarece ineficiența generală a birocrăției ruse a fost suprapusă oportunistului local, fenomen dezvoltat chiar de prevederile *Așezământului din 1818*, care permitea participarea nobilimii locale în administrație prin intermediul alegerilor nobilimii³⁰. Profesorul rus R. Turovski, argumentând imposibilitatea unei constante în relațiile dintre centrul imperial și periferiile etnice ale Rusiei în sec. al XIX-lea ca factor al anulării autonomiei în astfel de regiuni, atenționează că guvernul țarist nu se mai putea baza pe o elită locală care se afla permanent "între ciocan și nicovală"³¹.

Rolul boierimii basarabene ca factor al suprimării autonomiei Basarabiei în cadrul literaturii de specialitate este analizat și din alt punct de vedere. În unele cazuri, în calitate de motiv al lichidării autonomiei Basarabiei, istoriografia contemporană evidențiază în special rezistența pasivă a boierimii sau lipsa de unitate în sânul mării boierimi locale³². În acest sens, G. F. Jewsbury, criticând ineficiența reprezentanților autohtoni în activitatea organelor administrative provinciale, susținea că: "autogovernarea și reformele instituționale s-au realizat prin intermediul celei mai degenerate părți a acestei clase. În egoismul lor, ei au

considerat măriniemia rușilor drept semn de nepăsare sau, mai rău, de slăbiciune, nerealizând că *Așezământul din 1818* putea fi revocat tot atât de ușor pe cât fusese și promulgat". Jewsbury indica asupra scopurilor boierimii care se reduceau mai mult la goana după averi în detrimentul intereselor de stat ale Rusiei în a cărei componență se afla regiunea Basarabia, fapt ce a influențat procesul de înlăturare a boierilor locali de la conducere³³.

O explicație întâlnită în cercetările mai multor autori este legată de pasivitatea manifestată de boierimea din Basarabia în perioada de limitare a statutului de autonomie, răspunsul fiind căutat în realizarea din timp a unor măsuri de precauție care au și cauzat temperarea unor reacții în rândul elitei locale. În perioada interbelică lipsa rezistenței din partea boierilor se explica prin faptul că "...tagma aceasta a nobilimii basarabene a fost cea mai ispitită de favorurile rusești – arma Petersburgului. În goană după măriri și privilegii, unii boieri moldoveni și-au uitat și neamul, și provincia și s-au făcut deseori cozi de topor împotriva a lor săi"³⁴. Această poziție are actualmente tot mai mulți susținători printre cercetătorii din R. Moldova și România, care indică că pentru a anticipa o posibilă rezistență în Basarabia, guvernul rus a dăruit pământuri nobililor de diferită proveniență, impunându-i astfel să depună jurământ de credință față de noile oficialități. Prin acest mijloc de donație, se dilua opoziția elitei locale. Concomitent, masa moldovenilor influenți a fost diluată și prin egalarea lor în drepturi cu nobilii ruși, obținând pe această cale și în continuare funcții și privilegii³⁵. Astfel, pentru boierii locali lichidarea autonomiei Basarabiei nu a însemnat ridicarea drepturilor de supușenie față de Imperiu. Asemenea politică a permis țarismului să desființeze autonomia Basarabiei³⁶ fără mare efort. Cercetătorul din R. Moldova, A. Cusco, va remarca: "în Basarabia nu a avut loc nici măcar "convertirea la modernitate" a nobililor, fenomen ce a influențat negativ potențialul boierimii autohtone ca "generator" al conștiinței naționale. Pe lângă toate acestea, nobilimea basarabeană nu era omogenă sub aspect etnic și nu era interesată, în cea mai mare parte, să schimbe *statu-quo*-ul dominației rusești. În plus, lipsa comunicării dintre boierime și restul societății i-a împiedicat pe nobili să aibă un cuvânt de spus în ce privește soarta regiunii, mai ales în condițiile societății patriarhale, boierii căutând să se delimiteze cât mai tranșant de păturile "inferioare" ale populației, în primul rând de țărănime. Alte motive ale "inerției" nobililor ar fi, pe de o parte, dinamica componenței lor în condițiile înnobilărilor masive făcute de autoritățile rusești pentru a "dilua" și mai mult caracterul românesc al tagmei boierilor și, pe de altă parte, avantajele integrării în sistemul rangurilor nobiliare ruse, fie și cu prețul rusificării. Perspectivele carierei îi interesau pe boieri mult mai mult decât o ipotetică sacrificare pentru niște idei pe care, în majoritatea lor, nu le înțelegeau și nu le acceptau"³⁷.

În lucrarea *O istorie sinceră a Românilor* atestăm că în Basarabia, spre deosebire de Transilvania și Bucovina, rusificarea elitei românești, din punct de vedere mental (devotament față de țară), a privat populația de o pătură conducătoare, antrenată în efortul de emancipare națională. Astfel, autorul Fl. Constantiniu era de părerea că rusificarea administrativă a declanșat absolutismul birocratic și autorusificarea spontană pe care localnicii, în special cei din elita

provinciilor cotropite, o considerau avantajoasă³⁸. Deoarece atitudinea boierimii din Basarabia, care până la 1828 a participat la guvernarea acestui ținut, reprezenta expresia opiniei politice, reacția nobilimii locale în anul lichidării autonomiei a devenit subiect de interes istoriografic. În acest sens, în cadrul istoriografiei se conturează două poziții: prima poziție o susțin autorii care consideră că procesul de lichidare a statutului de autonomie, efectuat la sf. anilor '20 în regiunea Basarabia, n-a întâmpinat rezistență din partea nobilimii băștinașe; a doua poziție este susținută de acei autori, care demonstrează contrariul. Spre exemplu, în sursele de epocă s-au înregistrat doar nemulțumiri în rândul boierimii față de introducerea în anul 1828 a „*Așezământului pentru ocârmuirea "oblastei" Basarabia*”, și, în special, prevederile ce reglementau introducerea limbii ruse în funcționarea instituțiilor de stat. La 25 mai 1828, locțiitorul guvernatorului civil al Basarabiei, P. Kuric, în raportul său adresat conțelului M. Voronțov sublinia că în rândurile nobilimii basarabene exista „o puternică decepție” legată de dezavantajele pe care le-au observat pentru sine în acest regulament; aceasta creându-le o stare de îngrijorare³⁹. Și istoricul L. Casso susținea că: "Schimbarea acestei administrații autonome nu a provocat printre boierii basarabeni mare nemulțumire, însă îndelungă vreme a rămas întristarea pentru drepturile primite grație hazardului, dar pierdute grație destinului"⁴⁰.

Reprezentanții istoriografiei interbelice exprimau mai multe versiuni cu privire la manifestările pasive ale boierimii din ținut. O parte dintre autori, în tendința de a le justifica, afirmă că, "aceste protestări nu prea seamănă cu protestări în întregul sens al cuvântului: cu toate acestea, boierii nici n-au putut să protesteze altfel, ci au făcut numai conform împrejurărilor de atunci"⁴¹. Istoricul Al. Boldur căuta să descopere în comportamentul boierilor prezența unei bariere psihologice din cauza conștientizării superiorității legislației ruse față de cea tradițională: "Această legislație impunea, deoarece dădea răspunsuri la toate cazurile vieții. Funcționarii ruși, știutori ai legilor, trebuiau să pară nobilimii basarabene magi și vrăjitori"⁴². Iată de ce, în opinia autorului, într-o anumită măsură, suprimarea autonomiei "n-a fost ațătare", ci numai o manifestare a "regretului" pentru drepturile pierdute⁴³. În cadrul istoriografiei sovietice din fosta RSSM, se vehiculau cu alte idei, care se aflau în favoarea unor așa factori cum ar fi: intensificarea răscoalelor țărănești⁴⁴; predominarea sentimentului de satisfacție la boierimea locală, aceasta fiind satisfăcută, fiind egalată în drepturi cu nobilimea rusă⁴⁵; păstrarea relațiilor feudale, ce nu leza interesele moșierilor moldoveni, era scopul aparatului birocratic țarist în administrarea Basarabiei, ca și în întreaga Rusie⁴⁶; lipsa unei pături sociale noi (burghezia națională) și a relațiilor capitaliste (ca în Finlanda și Polonia) a influențat potențialul dezvoltării mișcării naționale de amploare în Basarabia⁴⁷.

O parte a opiniilor istoriografice din trecut rămân actuale, găsind susținere din partea cercetătorilor consacrați din Republica Moldova și din România. Existența unei reacții (fie și moderate) față de procesul de rusificare o confirmau, în special, reprezentanții istoriografiei române interbelice, accentuând că la sfârșitul deceniului doi al secolului al XIX-lea, în ținut s-a declanșat un șir întreg de coliziuni și tensiuni în structurile supreme eligibile, condiționate de efectele

tendenței de răspândire masivă a limbii ruse. De exemplu, istoricul P. Cazacu amintea că la 1825, când a izbucnit răscoala decembriștilor, boierii moldoveni au hotărât, din proprie inițiativă, să trimită o delegație la St. Petersburg pentru a prezenta o petiție. Inițiativa n-a fost susținută, deși s-a făcut un demers către contele M. Voronțov⁴⁸. Motivul ar fi fost cerințele pentru dreptul folosirii limbii "moldovenești", cu statut de instrument necesar pentru treburile administrative. Polemizând cu unii istorici care negau existența unei mișcări naționale pentru păstrarea autonomiei în Basarabia, autorii A. Karețki și A. Pricop demonstau, în același timp, contrariul: "...fără dubii, se poate afirma că în această zonă, a existat împotrivirea autohtonilor, care a luat forme specifice, din pricina măsurilor regimului, atât în vremea lui Alexandru I, dar mai ales în timpul lui Nicolae I. Rezistența moldovenilor s-a manifestat mai cu seamă în planul suprastructural"⁴⁹.

Detășându-ne de versiunea precum că lupta nobilimii locale pentru limba moldovenească a fost cauzată doar din interes personal (deoarece fără menținerea limbii autohtone boierii nu puteau avansa în carieră), trebuie ținut cont că respectarea graiului băștinașilor reprezintă una dintre componentele de bază ale autonomiei naționale; astfel că boierii moldoveni, pledând pentru menținerea limbii, apărau și o particularitate de bază a autonomiei.

Actualmente, în urma unor reevaluări a izvoarelor istorice, apar noi dovezi ce permit a demonstra prezența încercărilor de rezistență în rândurile boierimii locale din acea perioadă. Un argument în acest sens, este și opinia istoriografiei contemporane, potrivit căreia existau unele măsuri oficiale asupra boierilor și clerului din Basarabia, învinuiți de susținerea ideilor filoromâne. În acest sens, în vederea contracarării unor astfel de manifestări „românofile” și unioniste, în ținutul dintre Prut și Nistru a fost pusă în aplicare dispoziția imperială de la 2 iulie 1826 în baza căreia guvernatorul general al Basarabiei și Novorosiei, contele M. Voronțov, a ordonat să fie supravegheați un șir de boieri și reprezentanți ai clerului din mai multe localități ale Basarabiei⁵⁰. Manifestarea de către țarism a unor astfel de suspiciuni față de orientările politice ale boierimii vorbesc de prezența unor aspecte ale luptei inițiate de moldoveni și în următorii ani după 1828 împotriva asimilării pe care o promova guvernarea țaristă⁵¹. Totodată, apariția în Basarabia, în cele două decenii după anexare, a unei opoziții boierești față de planurile țariste privitor la soarta „autogovernării” regiunii, de rând cu tendințele unioniste, reprezintă un argument în favoarea opiniei care susține existența atitudinii antirusești în rândurile nobilimii locale, combătând afirmațiile istoriografiei sovietice privind „năzuința seculară” a românilor din Moldova și Muntenia de a renunța la independență și de a deveni gubernii ordinare ale Imperiului Rus.

Politica țaristă față de autonomia Basarabiei nu reprezintă un caz aparte, ci corespunde unui proces general al practicii administrative specifice absolutismului țarist în regiunile eterogene. Literatura de specialitate demonstrează că și în alte periferii naționale politica țaristă din acel timp, reorientată spre o administrație centralizată, exercitată și bazată pe un aparat birocratic, a tins să paralizeze inițiativa și velleitatea de autonomie din partea forțelor locale și în alte zone. Spre exemplu, la începutul anilor '20 ai secolului al XIX-lea au fost

sesizate schimbări în politica lui Alexandru I și față de autonomia Poloniei⁵². Libertățile economice și sociale ale polonezilor iritau cercurile comerciale ruse, motiv pentru care (după N. Ceachir) țarismul începe limitarea autonomiei, prin reducerea atribuțiilor Seimului polonez: introducând cenzura, desființând și interzicând publicațiile de opoziție, organizațiile secrete, astfel, instituind dreptat în Polonia principiile absolutiste ale Imperiului Rus. Motivul suprimării drepturilor și libertăților acordate polonezilor îl constituie (în opinia istoriografiei poloneze) teama lui Alexandru I față de o eventuală revoluție în Europa⁵³. Procesul de limitare a autonomiei va fi sesizat pe parcurs și în Finlanda - la sfârșitul secolului al XIX-lea⁵⁴. Istoriografia rusă contemporană atenționează asupra faptului că acest proces de limitare a autonomiei în asemenea periferii naționale ale Imperiului Rus a reprezentat un fenomen inevitabil. Practica țaristă administrativ-teritorială a apelat la standardele duble și elementele unei asimetrii regionale în relațiile cu regiunile sale. În secolul al XIX-lea periferiile imperiului au cunoscut contradicția dintre cele două tendințe ale cursului statal: pe de o parte, aplicarea elementelor politicii centralizatoare menite să asigure o integritate statală, iar pe de altă parte, acordarea autonomiilor regiunilor administrative, tolerând temporar "independența" acestor periferii în care dinamica instituțiilor și flexibilitatea modelului administrativ-teritorial se deosebea de cel existent în imperiu⁵⁵.

Pe lângă caracterul statutului de autonomie, un element ce o face deosebită pe Basarabia de Polonia și Finlanda rămâne a fi funcționalitatea administrației locale, reprezentată de nobilimea sa, în perioada autonomiei provizorii. În primii ani după anexare, moldovenii n-au demonstrat solidaritatea necesară pentru inițierea unor acțiuni care ar fi avut ca scop folosirea resurselor imperiale în interes local, lucru care putea fi obținut doar în cazul unei colaborări eficiente. În mare parte, anume de unitatea boierilor a depins funcționalitatea guvernării autonome, pentru întreaga societate a provinciei. Comparând nivelul de manifestare a rezistenței naționale din Basarabia în perioada autonomiei cu cel din așa provincii ca Polonia și Finlanda, aflate în condiții de aparentă analogie la începutul secolului al XIX-lea, se evidențiază mai mulți factori cu caracter juridic și social-politic.

Spre deosebire de Basarabia, provinciile Polonia și Finlanda dispuneau de o burghezie deja formată, cu o legislație sistematizată de care se conduceau și până la anexare, de relații capitaliste etc. Unii autori din epoca interbelică au încercat să demonstreze că lecția n-a fost învățată de către elita locală și că oportunismul balcanic, ca „particularitate” a nobilimii basarabene, n-a dispărut nici după anul 1828, deoarece ulterior pe teritoriul Basarabiei nu s-a înregistrat nici un partid sau curent naționalist. Înfăptuirile unora, care încercau să lupte pentru drepturile naționale, s-au desfășurat în chip sporadic, fără a avea legătură între ele⁵⁶. Același fenomen va fi evidențiat ulterior și de către istoriografia sovietică din RSSM⁵⁷, dar care a pus accentul pe lipsa în Basarabia secolului XIX a unei *culturi politice participative* menite să genereze o opoziție locală cu pondere în administrația regiunii. În situația când, de rând cu altele, tot mai mulți nobili locali alegeau conformismul, toate protestele unor astfel de grupări de

boieri, ce reprezentau așa-numita rezistență moderată, nu puteau constrânge procesul de transformare a Basarabiei în gubernie rusă.

Cercetătorul din R. Moldova, V. Tachi, opinează în acest sens, pentru mai mulți factori: acțiunile autorităților imperiale în cazul Basarabiei au reprezentat o constituționalizare artificială, fără precedent în istorie, iar unității administrative i-a fost acordat statut bazat pe ideea politică a lui Montesquieu, privitor la existența în fiecare teritoriu cucerit a legilor sale specifice. În consecință, modificarea structurii politice din Basarabia a fost parte a procesului general de respingere a experimentului constituțional din periferiile de vest. Finalul acestui proces a depins, în mare parte, de eșecul de a ajunge la un compromis între Centrul imperial și elitele. În ceea ce privește asigurarea încorporării cu succes a acestora în structura politică imperială, la momentul când imperiul a depășit nivelul acapărării și al resurselor de funcționari, nu mai era nevoie de serviciile elementelor locale, fapt care în timp și în practică s-a dovedit a fi o eroare⁵⁸. În concluzie, menționăm că reevaluarea istoriografică evidențiază, de rând cu alți factori ai lichidării autonomiei, specificul regimului politic al Imperiului Rus în secolul al XIX-lea. În cazul dat, opiniile istoriografiei contemporane coincid cu cele ale unor reprezentanți din perioada interbelică, remarcând că pentru un imperiu precum era Rusia, nu era admisibil îmbinarea celor două principii contradictorii – autonomia și regimul absolutist.

Funcția esențială a aparatului politico-administrativ gubernial a constat în rusificarea populației locale, acțiune desfășurată cu succes în rândul celei mai mari părți a boierimii basarabene, dar eșuată în marea masă a populației rurale care a rămas să reprezinte majoritatea locuitorilor provinciei, deoarece: „ceea ce caracteriza administrația rusească din Basarabia, era completa ei izolare de masele țărănești, care își trăiau viața lor aparte”⁵⁹, și nu altfel, cum se încerca a se impune tratarea istoriografiei sovietice⁶⁰.

Analiza surselor istorice publicate în ultimele decenii a reconfirmat tendințele administrației țariste prin *Regulamentul din 1828*, care se orienta nu numai spre o lichidare a statutului de autonomie provizorie a Basarabiei, ci și a tuturor particularităților specifice locale, totodată, demonstrând că rezultatele n-au fost în stare să realizeze principalul obiectiv politic țarist: diminuarea ponderii băștinașilor. Experiența politicii imperiale ruse în Basarabia indică că anexarea regiunii n-a devenit un „avantaj” pentru Rusia absolutistă, pentru care acest teritoriu a devenit pe parcurs o sursă de complicații internaționale. Cu toate acestea, experiența autoadministrării Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea reprezintă acel complex de idei și tehnologii a modelului absolutist rus ce reflectă particularitățile unei organizări a spațiului imperial în variantă regională.

Note

¹ TAȘCĂ, M. *Izvoarele dreptului privat în Basarabia*. Teză de doctor în științe juridice. Chișinău, USM, 2005, 68.

² ШАНДРА, В. С. *Новоросійський і Бессарабський генерал-губернатор М. С. Воронцов*. În: *Укр. іст. Журн*, 2002, nr. 1, p. 67.

³ BOLDUR, Al. *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812- 1828*. Chișinău, Tipografia Eparhială "Cartea Românească", 1929, p. 87.

⁴ КАССО, Л. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. Москва, Печатня Снигиревой, 1913, p. 225.

⁵ СЮБАНУ, Șt. *Basarabia. Populația, istoria, cultura*. Chișinău, Ed. Știința, 1992, p. 163.

⁶ JEWSEBURY, G., F. *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828*. București, Polirom, 2003, p. 53

⁷ BUZILĂ, B. *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918; 1918-1944)*. București, Ed. Fundației Culturale Române; Chișinău, Editura "Știința", 1996, p. 48.

⁸ Apud, BOLDUR, Al. *Op. cit.*, p. 100.

⁹ NOLDE, B. *La formation de l'Empire russe*. Vol. I. Paris, Institut d'Études slaves, 1952. 408 p

¹⁰ HALIPPA, P. *Autonomia Basarabiei de la începutul secolului trecut*. În: *Viața Basarabiei*, 1940, Nr. 9-10, p. 62-63.

¹¹ BOLDUR, Al. *Op. cit.*, p. 87.

¹² ГРОСУЛ, Я. *Автономия Бессарабии в составе России*. În: *Труды по истории Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1982, p. 158.

¹³ Ibidem, p. 208, 211.

¹⁴ JEWSEBURY, G., F. *Op. cit.*, p. 169 etc.

¹⁵ GRAMA, D. C. *Tendințele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859)*. București, Actami, 2000, p. 13.

¹⁶ КАПУСТИНА, Т. А. *Николай I*. În: *Вопросы истории*, 1993, nr. 11-12, p. 40.

¹⁷ CORNEA, V. *Probleme sociale ale perfecționării activității administrației publice locale*. Teză

de doctor în sociologie. Chișinău, USM, 2008, p. 40-41.

¹⁸ GRAMA, D. C. *Op. cit.*, p. 197.

¹⁹ BOLDUR, Al. *Op. cit.*, p. 87.

²⁰ FRUNTAȘU, Iu. *O istorie etnopolitică a Basarabiei 1813-2002*. Chișinău, Cartier, 2002, p. 77.

²¹ ДЯКИН, В. С. *Национальный вопрос во внутренней политике царизма XIX в.* În: *Вопросы истории*, 1995, nr. 9, p. 59.

²² GRÎȚCO, A. „*Așezământul pentru ocârmuirea oblostrei Basarabiei*” (1828) - un document inedit din patrimoniul MNIM. În: *Тургеția*. Anuar VI-VII. Chișinău, 1998, p. 42 etc.

²³ GRAMA, D. C. *Op. cit.*, p. 197.

²⁴ Ibidem, p. 208-209.

²⁵ КАПУСТИНА, Т. А. *Указ.соч.*, p. 47.

²⁶ МАКАРЬ, П. *Конституция Бессарабии в объятых бессарабской действительности*. (Историко - антропологически этюд). În: *Stratum plus*. 2001-2002, nr.5, p. 130.

²⁷ ТАКИ, В. *Историческая память и конструирование региона после присоединения к империи: особая форма правления в Бессарабии в 1812-1828*. *AB IMPERIO*, 2004, nr. 3, p. 3.

²⁸ Ibidem, p. 3. http://gender_az.org/shablon_ru.shtml?doc/ru/books/20_12_2004.

²⁹ ТУРОВСКИЙ, Р. *Бремя пространства как политическая проблема России. Какое территориально-политическая модель в наибольшей степени соответствует особенностям российской географии*. În: *Логос*, 2005, nr.1, p. 428.

³⁰ ȘARCĂ, F. *Ținutul dintre Nistru și Prut în secolele XVIII - XIX*. În: *Zorile Bucovinei*, 1991, 20 februarie, p. 9.

³¹ HALIPPA, P. *Moldovenii din Odessa*. În: *Viața Basarabiei*, 1942, nr. 7, p. 153.

³² LITINSCHI, N. I. *Constatări (Anexarea Basarabiei de către Rusia în 1812)*. În: *Viața Basarabiei*, 1944, nr. 3-4, p. 25.

³³ JEWSEBURY, G., F. *Op. cit.*, p. 147-148]

³⁴ SUVEICĂ, M. *Organizarea administrativă a Basarabiei după anexare (1812-1828)*. În: *Caiete de Istorie*, 2002, nr. 3, p. 3.

³⁵ CUSCO, A. *Basarabia văzută de celălalt sau eterna dilemă a identității*. În: *Contrafort*, nr. 9-10, p. 231. <http://www.contrafort.md/2002/95-96/422.html>.

³⁶ CONSTANTINIU, Fl. *O istorie sinceră a Românilor*. București: Univers Enciclopedic, 1997, p. 25.

³⁷ IOVVA, I. *Politica Rusiei Țariste în Basarabia*. În: *Politica*, 1991, nr. 3, p. 1.

- ³⁸ CORNEA, V. Probleme sociale ale perfecționării activității administrației publice locale. Teză de doctor în sociologie. Chișinău, USM, 2008, p. 30.
- ⁴⁰ КАССО, Л. Указ. соч., p. 225.
- ⁴¹ ОГАНЯН, Л. *Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX-го века*. Ч. I. Под ред. И. Г. Будака. Кишинёв, Штиинца, 1974, p. 276.
- ⁴² BOLDUR, Al. *Op. cit.*, p. 102.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 103.
- ⁴⁴ АНЦУПОВ, И. ЖУКОВ, В. *Реформы в управлении Бессарабией с 1812-1828 гг.* În: Учёные записки К. Г. У., Т. XXVI, 1957, p. 158.
- ⁴⁵ CAZACU, P. *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*. Chișinău, „Știința”, 1992, p. 46.
- ⁴⁶ GRAMA, D. C. *Op. cit.* p. 204.
- ⁴⁷ *Ibidem*, p. 207-208.
- ⁴⁸ KAREŢKI, A., PRICOP, A. *Lacrima Basrabiei*. Chișinău, Știința, 1993, p. 152.
- ⁴⁹ NEGRU, Gh. *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000, p. 15.
- ⁵⁰ ФРОЯНОВ, И. *История России от древнейших времён до XX в.* Учебник истории для вузов. Ленинград, Лениздат, 1974, p. 58-59. <http://lib.ru/TEXTBOOKS/history.txt>.
- ⁵¹ SUVEICĂ, M. *Organizarea administrativă a Basrabiei după anexare (1812-1828)*. În: Caiete de Istorie, 2002, nr. 3, p. 229.
- ⁵² CIACHIR, N. *Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*. București, Ed. Oscar Print, 1998.
- ⁵³ *Ibidem*, p. 61.
- ⁵⁴ КЛИНГЕ, М. *Очерк истории Финляндии*. Кеуруу: Отава, 1990.
- ⁵⁵ ДАМЕШЕК, Л. М. *Национальная и окраинная политика как фактор хозяйственного освоения сопредельных территорий Российской империи (XVIII - начало XX века)*. În: Роль государства в хозяйственном и социокультурном освоении Азиатской России XVII - начала XX века: Сборник материалов региональной научной конференции. Новосибирск: РИПЭЛ. 2007, p. 83 etc.
- ⁵⁶ POPOVSCHI, N. *Din negura trecutului. Crâmpoie de amintiri*. În: *Viața Basrabiei*, 1944, nr. 5-7, p. 297.
- ⁵⁷ IORGA, N. *Neamul românesc în Basarabia*. București, Ed. Fundației Culturale Române, 1995, p. 207.
- ⁵⁸ МАКАРЬ, П. *Конституция Бессарабии» в объёмах бессарабской действительности*. (Историко - антропологический этюд). În: *Stratum plus*. 2001-2002, nr. 5.
- ⁵⁹ МИНАИЛ, Р., МИНАИЛ, Z. *Acte în limba română tipărite în Basarabia: Bibliografia tipăriturilor românești din Basarabia (1812-1830)*. București, Ed. Academiei Române, 1993, p. 305-306 etc.
- ⁶⁰ Курс лекций по истории Молдавии. Лекция 6: Бессарабия в составе России. Под ред. Бабилунга Н. В. Бомешко Б. Г. Тирасполь, Приднестровский гос.- корпоратив. ун-т им. Т.Г. Шевченко, 1990, p. 236; БУДАК, И. Г. *Буржуазные реформы 60-70 годов XIX века в Бессарабии*. Кишинев, Картя Молдовеняскэ, 1961, p. 26.

SUMMARY

The article represents a research on reflection of the evolution of historiography interpretations and evaluations on the model of the tsarist administrative system in Bessarabia in the beginning of the XIX century and the impact of foreign governing for this region.

Historiographic reflections on liquidation autonomy region Bessarabia and Show local nobility comprises an analysis of the events and circumstances that followed the 1828 Act. The purpose and consequences of liquidation of the administrative attributions of the local character of the region of Bessarabia was

determined. Based on the results of historiographic reevaluation, we came to the following conclusions: in the historiography, there were distinctive stages and tendencies in tackling the subject studied in all "the historiographic groups" presented. Revision of the epoch sources and the analysis of the new historical sources enable to summarize the ideas that single out the contradictory historiographic treatments of the problems related to the failure in functioning of the autonomy of the region of Bessarabia between the years of 1812-1828 present at the contemporary period as well. This assortment led to confrontation of two distinct concepts of the researched problem treatment: on the one hand, from the point of view of the imperialist narration (like in was in the case of the modern and Soviet Russian historiography) and the national narration (in the case of the Romanian interwar and contemporary historiography Republic of Moldova and Romania). The obtained results attest the necessity of a permanent historiographic revision of the existing sources for the purpose of rethinking of the processes and phenomena of the history of Bessarabia of the XIX century.

О РОЛИ ПОЛИЦИИ В АДМИНИСТРИРОВАНИИ ГОРОДОВ БЕССАРАБИИ В ДОРЕФОРМЕННЫЙ ПЕРИОД (1812-1870гг.)

Михаил БЕЛОУСЮК

Современная действительность характеризуется высоким динамизмом социальных процессов, радикальными переменами в социально-экономической и политической жизни общества. Одним из важнейших направлений государственной деятельности является защита прав человека и укрепление общественного порядка. Процессы преобразования общественно-политической жизни происходят на фоне повышения уровня преступности, появления новых способов и видов преступных посягательств, а также проникновения коррупции в органы государственной власти и управления.

Так, огромное значение приобретает изучение страниц истории правоохранных институтов. Знание их структуры, компетенции и форм работы помогает объяснить события и процессы прошлого и прогнозировать наше обозримое будущее. Для комплексного изучения проблем современности необходимо исследовать их генезис и эволюцию. Только так можно найти основные пути и способы выявления положительных тенденций и распознать негативные явления. В создании и функционировании государственной системы управления особая роль принадлежала полиции как органу государственного контроля над населением. В момент своего зарождения термином «полиция» охватывалась почти вся деятельность государства, со всей совокупностью «государственных и общественных мер, направленных к споспешествованию народа»¹.

Часто, изучая историю Царской полиции, рассматривали ее в основном лишь как орудие самодержавия, уделяя большее внимание ее репрессивному предназначению. При этом недостаточно внимания отводилось общесоциальным функциям этого органа. Таким образом, многостороннее изучение указанной проблематики придает ей особую актуальность.

В данном сообщении попытаемся выяснить основное предназначение городской полиции Бессарабии в дореформенный период с точки зрения управленческой структуры, ее место и роли в жизни бессарабского города того времени посредством исследования законодательной базы, ее формирования и функционирования, изучения структуры и численного состава на различных этапах ее существования².

Действительно, городская полиция Бессарабии с момента аннексии в состав Российской империи была проводником политики самодержавной власти на местах. В то же время, полиция занималась охраной общественного порядка в городах, пресекала нарушения законов, преследовала преступников, участвовала в регулировании экономики, здравоохранения, социального призрения, городского благоустройства и санитарии, в области общественных и частных отношений. Многофункциональность полицейской деятельности определяет актуальность ее изучения. Тем более, что опыт деятельности городской полиции XIX в. в организации предупреждения и пресечения различных видов преступлений, во взаимоотношениях с городским обществом может стать ключом к решению ряда проблем современных органов страны³.

Городская полиция Бессарабии, хоть и основывалась на принципах российского законодательства (Полиция России организована в XVIII в.⁴), ей все же были присущи и собственные отличительные черты по сравнению с аналогичными учреждениями Российской империи.

В качестве источников исследования обозначенной тематики можно выделить: законодательные акты, сведения современников и, в особенности архивные материалы: официальную переписку, документы полицейского делопроизводства, годовые отчеты городских полиций, ведомости решенных дел и т.д.

Различные виды исторических источников обладают разной степенью субъективизма, поэтому требуют разностороннего критического анализа. Большинство документов полицейского делопроизводства создавалось непосредственно в процессе функционирования полиции, составители их не преследовали никаких иных целей, кроме фиксации сообщаемых сведений, поэтому они обладают высокой степенью достоверности. Оценивая комплекс делопроизводственных источников, нужно указать на их неполноту. Необходимо отметить особую важность для исследования данной проблематики переписки главнокомандующего Дунайской армией с кишиневским полицмейстером о введении полицейского управления в городах Бессарабской области в 1812-1813 годах⁵.

Так, после аннексии территории Бессарабии Городская полиция⁶ была организована исключительно по русскому образцу, согласно русским законам и инструкциям министерства внутренних дел (полиции)⁷. Примечательным является двойственное подчинение полицейских органов. С одной стороны, они подчинялись главе гражданской администрации, с другой - командующим крепостями. Основной целью был контроль над жизнедеятельностью городов, начиная от уборки улиц и заканчивая политическими убеждениями горожан⁸. В рядах полиции, городской в том числе, были преимущественно люди, присланные из империи⁹.

2 февраля 1813 года вступает в силу акт, по которому Канцелярия гражданской администрации была преобразована в Областное правитель-ство Бессарабии¹⁰, из 2-х департаментов. Первый департамент состоял из 3-х управлений, одно из которых занималось делами полиции¹¹. Его осо-

бенностью являлось управление русским чиновником (советником) П. Лейбином¹².

Этим еще раз подтверждается исключительная роль полиции, как органа государственного управления, с одной стороны, и «недоверительное» отношение к местному населению и лишение возможности участия в управлении краем, с другой.

С введением должности полномоченного наместника Бессарабии начинает свою работу Временный комитет, одной из основных функций которого было поддержание общественного порядка в городах и селах края¹³. В распространенном специальном предписании Бессарабскому временному комитету полномоченный наместник указывал на невмешательство комендантов крепостей в дела городских полиций (1816 г.)¹⁴. Функции областного правительства по поддержанию общественного порядка сохранялись в рамках 3-го исполнительного (полицейского) управления, 1-го Департамента¹⁵.

«Уложение об устройстве области Бессарабии» (1818 г) предусматривало и структуру организации полиции в городах и «тыргах» края. По русскому образцу были сформированы коллегиальные органы - «Управы благочиния».

Так, полиция городов Бессарабии руководилась полицмейстером, которому помогали обер-коменданты, приставы, околоточные надзиратели полиции, советники и другие чины. Штаты полиции варьировали в зависимости от размера города, количества жителей и других факторов¹⁶. Города делились на сектора и кварталы, которые управлялись квартальными¹⁷.

Особая роль принадлежала Кишиневской полиции, которая была самой многочисленной по штату (начальник городской полиции - полицмейстер, 4 комиссара, 8 квартальных, 1 копиист, 1 переводчик, смотрящий за рынком, 40 десятников, 12 постовых)¹⁸. Об увеличении штата Кишиневской полиции свидетельствуют архивные материалы (докладные записки, переписка полицмейстеров и губернатора, ведомости решенных дел, годовые отчеты городских полицмейстеров и т.д.)¹⁹.

Другие города имели более скромное полицейское представительство: полицмейстер, 2 комиссара, 4 квартальных, копиист, 12 постовых. В зависимости от состояния каждого города, наместник мог изменять количественный состав городских полиций, обладая прерогативой назначения полицейских чиновников²⁰.

В 1822-1823 гг. происходит увеличение численного состава городских полиций. Об этом свидетельствует переписка губернатора с городскими полицмейстерами²¹.

Основными функциями органов полиции были: контроль исполнения законов и решений местных органов власти, контроль исполнения церковных ритуалов, принятие мер по охране здоровья населения, защита городской торговли, поддержание правопорядка, предотвращение и расследование преступлений.

Проведение политики привлечения неместного населения в органы

городской полиции не могло не привести к ослаблению национальной автономии края. В Национальном Архиве сохранились документы, свидетельствующие о возникновении конфликтов между чиновниками из местного населения и присланными из России²². Архивные материалы засвидетельствовали множественные жалобы на злоупотребления полицейских чинов. Расследование этих жалоб входило не в компетенцию судебных инстанций, а непосредственно в компетенцию гражданского губернатора, которому и починалась вся полиция края²³.

С ликвидацией автономии Бессарабии в 1828 году произошли изменения и в организации деятельности полиции, создается городское управление полиции во главе с полицмейстером. Следующей вехой в истории полиции Бессарабии является утверждение новой структуры и штата МВД империи, а также появление ДЕПАРТАМЕНТА ПОЛИЦИИ, основной функцией которого являлась организация местной полиции и контроль над ее деятельностью. В соответствии с решением Верховного Совета Бессарабии от 1828 г. уголовное преследование по особо тяжким преступлениям было передано из компетенции городской и земской полиции в компетенцию судов²⁴.

После ликвидации института генерал-губернаторства в Царской России в 1837 г. начальником Бессарабской полиции и главным представителем верховным представителем становится губернатор²⁵. Вершину полицейской пирамиды завершал министр внутренних дел.

Согласно закону, изданному в 1853 г. в городах формируются полицейские команды из низших военных чинов, неспособных к строевой службе, которые подчинялись полицмейстеру. Таким образом, происходит увеличение численности полицейских, связанное с ростом населения в городах, ростом самих городов Бессарабии как экономических и административных центров.

В 1862 году в Российской Империи началось внедрение реформы полиции. Коснулась она и Бессарабии. Уездная и городская полиция уездных городов объединена и в каждом уезде создано единое полицейское управление во главе с исправником²⁶.

Дальнейшая история полиции связана с внедрением реформ, которые коснулись всех сфер государственного устройства, в том числе полиции - последняя рассматривалась не только как государственный орган обеспечения общественной безопасности и борьбы с преступностью, но и как один из институтов государственного управления. Суть реформ в полиции состояла в ликвидации сословного элемента (вотчинной полиции), дальнейшей специализации и ликвидации раздробленности в своей организации, окончательное отделение судебных функций. Основная цель реформ заключалась в повышении эффективности деятельности полиции и поднятие авторитета данной структуры²⁷.

Несмотря на внедрение данной реформы и повышение организационных и функциональных основ деятельности полиции, основная цель достигнута не была. Деятельность полиции продолжала оставаться неэф-

фективной и не пользовавшейся авторитетом среди городских жителей. Зачастую в органах полиции работали необразованные, корыстные и малоопытные люди, которые безграмотно оформляли процессуальные документы. Данные факты признавались местными властями²⁸.

“Устав уголовного судопроизводства” (1864 г.) запрещал полиции самостоятельное производство обысков и выемок. Основная нагрузка подобного рода ложилась на судебного следователя, до прибытия которого принимались меры сохранения в неприкосновенности места происшествия. Только в случаях поимки с поличным, а также реальной перспективы утраты оставленных следов полиция уполномочивалась на проведение всех неотложных следственных действий: осмотров, освидетельствований, обысков, выемок, допросов (исключительно лиц, находящихся в тяжелом состоянии, близком к физической смерти).

Остановимся на некоторых аспектах деятельности полиции в тот период времени. Так, производство по уголовным делам тогда подразделялось на три этапа: следствие, суд, исполнение приговора. Кроме осуществления следствия и исполнения приговора, на полицию возлагались также и судебные функции, правда, по незначительным, маловажным правонарушениям²⁹. Следствие, как этап производства по уголовному делу, дифференцировалось на предварительную и формальную стадии³⁰.

Предварительное следствие начиналось по жалобе потерпевшего, донесению прокуроров, явке с повинной, а также по собственному усмотрению полиции. В ходе его полиция должна была установить, действительно ли имели место деяния, заключающие в себе признаки преступления, и провести необходимые розыскные действия.

На формальной стадии устанавливались личность преступника и обстоятельства преступления. Доказательства фиксировались в протоколах, подписываемых лицом, производящим следствие, и обвиняемым.

Право введения расследования по уголовным делам в то время предоставлялось весьма широкому кругу должностных лиц и органов. Его могли проводить нижние земские суды, управы благочиния и различные присутствия, состоявшие из полицмейстеров, частных приставов и следственных приставов уголовных дел. Таким образом, уголовный сыск (оперативно-розыскная деятельность) к середине XIX века уже выделялся как форма участия полиции в раскрытии преступлений, причем как составная часть дознания.

В XIX в. представление о полиции в общественном сознании уже ассоциировалось лишь с принудительной деятельностью государства по обеспечению публичной безопасности и порядка, а равно и осуществляющими такую деятельность органами³¹.

В результате исследования можно сделать вывод о том, что деятельность городской полиции в рассматриваемый период времени играла неоднозначную роль. С одной стороны, она являлась инструментом по реализации политики Царской России по внедрению в Бессарабии административной системы российского образца и искоренению национальной спе-

цифики управления, с другой стороны, с огромными полномочиями участвовала в администрировании важнейших сфер жизнедеятельности бессарабского общества.

Изучая эволюцию полиции в рассматриваемый период, можно отметить постепенную функциональную «специализацию» полицейских органов, «выкристаллизовывание» специфических функций (лишение многих хозяйственных и судебных функций). Однако, полномочия городской полиции оставались очень значительными и затрагивали не только общественную сторону жизни общества, но зачастую и личную жизнь. Примечательно, что многие процессуальные и функциональные особенности деятельности полиции сохранились и до наших дней.

Приложение

Временные правила об устройстве полиции в городах и уездах губерний, по общему учреждению управляемых. 25 Декабря 1862 г. (Извлечение)

1. Впредь до издания общего учреждения полиции, в губерниях, управляемых по общему учреждению... земскую и городскую полицию соединить в один состав, за исключением всех губернских и некоторых более значительных городов, посадов и местечек, коим сохранить свою отдельную от уездной полицию.

2. С преобразованием полиции на основании вновь изданных правил, теперешних земских исправников переименовать в уездных исправников, и как назначение их по сим правилам будет впредь зависеть от правительств, то из выбранных дворянством нынешних исправников оставить в новой должности тех только, кои по усмотрению начальников губерний, могут действительно с пользой исполнять обязанности, на них возглавляемые...

6. Там, где городская и земская полиция на основании новых правил, будут соединены в один состав, городнические управления присоединить к земским судам, звание же городничих или полицмейстеров упразднить, возложив их обязанности на уездных исправников, а обязанности городских полиций на уездные полицию. Земские суды, при новом образовании, именовать повсеместно уездным полицейским управлением.

7. В городах, сохраняющих отдельную от уездной полицию, оставить ее в подчинении полицмейстерам, а городнические правления именовать городским полицейским управлением.

31. Как уездное, так и городское полицейское управления непосредственно подчиняются начальнику губернии и губернскому правлению.

32. Губернское правление дает полицейским управлениям, уездным исправникам и полицмейстерам указы; начальник губернии делает зависящие от него распоряжения полицейским управлениям или предписания на имя исправника или полицмейстера, в особых случаях прямо на имя одного из станových приставов. (Источник: *Полное собрание законов Российской империи*, Собр. 2. Т. XXXVII. Отд. 2. № 39087).

Note

¹ Шеймин П., *Полиция* // Энциклопедический словарь Русского библиографического института «Гранат». 7-е изд. М., 1898. Т. 16. С. 320-339.

² Изучение всего комплекса проблем исторической эволюции городской полиции в Бессарабии в дореформенный период, несомненно, будет являться предметом дальнейшего специального исследования.

³ Балмуш В., *Эволюция моделей администрирования органов общественной безопасности в Бессарабии (1812-1917)* // Закон и Жизнь, 2002, 12, с. 48-49.

⁴ Об учреждении Министерства внутренних Дел, 8 сентября 1802 г. См: Полное собрание законов Российской империи (далее ПСЗРИ). Собр.1. Т. XXVI, №20406. Об учреждении полиции в городах. Высочайшая резолюция на доклад Полицимейстерской Канцелярии. 23 апреля 1733 г. (ПСЗРИ. Собр. 1. Т. IX. № 6378), Устав благочиния или полицейский. 8 апреля 1782 г. (ПСЗРИ. Собр. 1. Т. XXI. № 15379), об учреждении министерств см. Ерошкин Н. *История государственных учреждений дореволюционной России*, Москва, 1983, с.159-161.

⁵ ANRM, Fond 5, inv.3, d.1.f.1.

⁶ Основные города Бессарабии в то время Хотин, Сорока, Орхей, Кишинэу, Бендер, Аккерман, Измаил, Бэлць (1818 г.).

⁷ ANRM, Fond 2, inv.1, d.3.f.11-12.

⁸ Оганян Л.Н. *Общественное движение в Бессарабии в первой четверти века*, Часть 1, Кишинев, 1974, стр.30-33.

⁹ Бессарабский статистический комитет. Записки. Т.3, Кишинев, 1868, с. 121-134.

¹⁰ ANRM, f. 4, 16.

¹¹ Poștarencu D. *O istorie a Basarabiei în date și documente 1812-1940*, Chișinău, Cartier istoric, 1998, p. 65.

¹² Свиньин П. *Описание Бессарабской области*, // Записки Одесского Общества Истории и древностей, т.4, Одесса, 1867, с. 226.

¹³ ANRM, Fond 4, inv.1, d.48, f. 3-5 verso, 15-23.

¹⁴ ANRM, Fond 4, inv.2, d.5, f. 1.

¹⁵ ANRM, Fond 5, inv.3, d.104, f. 4-7 verso; vezi Poștarencu D. *Op.cit.*, p. 79

¹⁶ Циркуляры Министерства полиции о введении должности полицмейстера в г.Бэлць и в Атаках (1814-1816 годах)

¹⁷ Mihail P., Mihail Z. *Acte în limba română tipărite în Basarabia. Partea 1 (1812-1830)*, București, 1993, p. 34-35

¹⁸ Ibidem, p. 104-105.

¹⁹ ANRM, F. 2, inv.1, d.5512, Переписка полицмейстера и губернатора о деятельности кишиневской градской полиции и об увеличении ее штатов (1850 г.); ANRM, Fond 2, inv.1, d. 7589 Сведения о полицейском устройстве в городах и уездах области.(1863 г.); ANRM, Fond 2, inv.2, d.13, 21 Формулярные списки чиновников городских полиций Бессарабской области (1813-1814гг.); ANRM, Fond 2, inv.2, d.37, 50,66 переписка бессарабского генерал-губернатора с бессарабским областным правительством о принятии и увольнении с должности городских полиции (1822-1841гг.).

²⁰ Cornea S. *Organizarea administrativa a Basarabiei (1812-1917)*; Cahul, 2003, p.87.

²¹ ANRM, Fond 2, inv.1, d.799, f. 3-23.

²² ANRM, Fond 3, inv.1, d. 706, f. 1-2 verso. О конфликте по национальному признаку в Измаиле в 1825 между русскими комиссарами Болотниковым и Маленовичем и исправником Петраки.

²³ ANRM, Fond 3, inv.4, d.92, f. 2-9 Предупреждение со стороны правительства в адрес Оргеевского суда о передаче дел, касающихся полиции, гражданскому губернатору или правительству (1819 г.).

²⁴ ANRM, Fond 3, inv.1, d.1213, f. 3-4.

²⁵ Ерошкин Н. *Op.cit.*, с.173-176.

²⁶ Федоров Г.К. *Государственно-административное устройство и местное право Бессарабии (1812-1917 гг.)*. Кишинев, 1974, с.67

²⁷ Документ представлен в качестве приложения к данному сообщению и содержит ряд сведений о реформе 1862 года, которые можно почерпнуть из Полного Собрания Законов Российской империи, Собр. 2. Т. XXXVII. Отд. 2. № 39087; См. так же *Городовое положение* // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. СПб., 1874. Т. 45. № 48498, с. 428-455.

²⁸ ANR, Fond 3, inv.1, d. 238, p. I, f. 122-123.

²⁹ Aramă Elena, *Istoria dreptului public pe teritoriul dintre Prut și Nistru în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Chișinău, Știința, 2002, pp.125-126.

³⁰ Иванова Е.А. *Правовые основы организации и деятельности общецей полиции России (XVIII – начало XX в.)*. Краснодар: Кубанский государственный аграрный университет, 2003, 102 с.

³¹ В 1880 г. завершилось создание единой системы полицейских органов в Российской империи. См.: Соловей Ю.П., *Российское полицейское право: история и современность* // Государство и право, Москва, Институт государства и права РАН, «Наука», 1995, № 6, с. 75-76.

SUMMARY

The present communicate is the result of the research on the topic of role of police in basic towns of Bessarabia in 1812-1870, which represents actual, but insufficiently studied theme.

The goal of the work is to define the degree of historical evolution, activity and significance of town police institution in Bessarabia in this period of time.

The thesis is the summarizing research in which, on the wide empirical base, the attempt of representing the activity of police offices in towns of Bessarabia as a one of the principal administrative institutions, able to implement political and ideological view of the Russian Empire.

In the present article we have proved that the town police offices of Bessarabia despite the fact that it was based on the principles of the special Regulations, it had its own characteristic and distinctive features in comparison with the analogue bodies in the Russian Empire.

The scientific and practical significance of the given work is the enlargement of the theoretical base for the further understanding of the principles of functioning of the police offices in Bessarabia in before reforms introduction period (1870). This communicate also can help to understand and significance, specifics of activity and some deficiencies of police in republic of Moldova.

After researching the documentary sources and special literature we can point that the Russian empire police offices had an ambiguous role. Mostly negative influence upon national administrative traditions and a substantial contribute to incarnation into Russian administrative system, but at the same time town police offices had positive contribution to maintain the majority of spheres of life.

**МЕЖДУ «БЕЛЫМ ОРЛОМ» И «КРАСНОЙ ЗВЕЗДОЙ»:
ПОЛЬСКО-СОВЕТСКАЯ ВОЙНА
(25 АПРЕЛЯ – 10 ОКТЯБРЯ 1920 г.)
И ПОЗИЦИЯ ПРАВИТЕЛЬСТВА РУМЫНИИ**

**Даниэль ХРЕНЧУК,
доктор (кандидат) исторических наук,
Университет «Штефан чел Маре», Сучава**

Рождение независимого польского государства 11 ноября 1918 года напрямую связано с личностью и деятельностью маршала Юзефа Пилсудского¹ на фоне международной геополитической эволюции и метаморфоз², произошедших на территории Центральной Европы после окончания первой мировой войны³. С первых же дней после провозглашения независимости ситуация в Польше являлась одновременно сложной и уязвимой⁴, поскольку имелись – за исключением «Великой Румынии» – вопросы и территориальные споры со всеми ее соседними странами⁵, бывшие в действии со времен реконфигурации границ с 1772 года (первого разделения)⁶. Польские политические лидеры выражали различные мнения по вопросу о будущем своего государства и территориальной конфигурации; большинство было на стороне Юзефа Клеменса Пилсудского⁷, который поддерживал «ягеллонский проект»⁸, т. е. восстановления Польши в границах 1772 года (до ее первого разделения)⁹. В отличие от Юзефа Пилсудского и его сторонников, Роман Дмовски, харизматический лидер в польском праве, поддерживал "Идею Piast", базирующуюся на территориальном ограничении Польши, но с сильным акцентом на ассимиляцию национальных меньшинств. Юзеф Пилсудский считал¹⁰ – как и большинство поляков – что Россия является "польским врагом номер 1", и это отношение оставалось практически неизменным на протяжении всей его жизни¹¹. Эта позиция маршала Юзефа Пилсудского была совершенно понятной и, в то же время, обоснованной, если принять во внимание его личный опыт и негативную роль России в развитии польского государства¹². Представителями стран Альянса, объединившимися на Парижской мирной конференции (1919-1920)¹³, была внимательно рассмотрена и обсуждена ситуация с польскими государственными границами¹⁴. Большевицкая угроза и события, происходившие на территории бывшей Русской и Австро-Венгерской империи,

привлекли внимание Представителей стран Альянса к данной территории, а также к действиям, разработанным Юзефом Пилсудским¹⁵. События в западных регионах России, участвующих в гражданской войне¹⁶, дали ему возможность попытки восстановить историческое польское пространство¹⁷. Возвращаемые, по плану Пилсудского, восточные территории отражали впечатляющее этническое и религиозное разнообразие: украинцы, русские, белорусы (православные и греко-католики), евреи (различных конфессий), поляки и литовцы (римско-католическая церковь), которые представляли этнические общины, заинтересованные в создании своего собственного государства. Интересы Польши пересекались с интересами Литвы, Беларуси и Украины, противостоящими военным и политическим намерениям большевистской России завоевания бывших царских владений. Юзеф Пилсудский¹⁸ с большой решительностью принялся за реализацию "ягеллонского проекта"¹⁹, проводя с этой целью переговоры с большевиками²⁰ или с лидерами контрреволюции²¹ о порядке признания восточных границ II Польской Республики²². Военные и политические события в Украине повлияли на планы Юзефа Пилсудского, приведя в скором времени к польско-украинскому военному конфликту. В марте 1917 года в Киеве была образована Центральная (автономная) Рада Украины во главе с Михаилом Грушевским, который 23 июня 1918 года провозгласил создание Украинской Республики²³. В июле 1917 года Рада поручает Владимиру Виниченко²⁴ формирование украинского правительства, в котором Семен Петлюра занимается военными вопросами. Большевики захватили власть 25 октября / 7 ноября 1917 года; Центральная Рада 25 декабря 1917 года провозгласила независимость Украинской Народной Республики²⁵. В конце 1917 года между Центральной Радой и руководством Украинской Народной Республики, возникли разногласия; появились автономистские тенденции, поддерживаемые гетманом Павлом Скоропадским, опиравшимся на немцев²⁶. Он правил Украиной в период с марта по ноябрь 1918 года. 22 января 1918 года Рада провозгласила Украинскую республику "свободной и суверенной"²⁷. После распада Австро-Венгерской империи поляки взяли под контроль западные регионы, а украинцы – восточные²⁸. 1 ноября 1918 года была провозглашена Западно-Украинская Республика, которая простирала свой контроль вплоть до Львова²⁹, в основном польского, поэтому спонтанные конфликты с поляками были исчерпаны³⁰. Национальный Украинский Совет официально взял власть в Лемберге (Львове), Станиславе и Тернополе³¹. Этот совет провозгласил 13 ноября 1918 года Западно-Украинскую Народную Республику³², которая включала, кроме Восточной Галиции, Подкарпатскую Украину и часть Буковины³³. По этой причине в скором времени вспыхнул конфликт между украинцами и поляками, с одной стороны, и румынами и украинцами, с другой³⁴. В конце ноября 1918 года Польский национальный комитет в Париже выступил с протестом против решения германских властей помочь созданию единого украинского государства за счет польского. Однако украинцы уже сообщили в Париж, что уже образовали государство, которое включало Вос-

точную Галицию, Подкарпатскую Украину и часть Буковины³⁵. До подписания Брест-Литовского мирного договора между Советской Россией и Центральными державами, 13 марта 1918 года большевистская армия ввела в Харькове "Украинскую Советскую власть"³⁶. Она провозгласила Украинскую Советскую Социалистическую Республику. Большевистские войска оккупировали Киев в конце февраля 1918 года. В соответствии с Брест-Литовским договором, большевики были вынуждены признать независимость Украинской Народной Республики и эвакуироваться с ее территории³⁷. Генералы Казимеж Сосновский и Шептицкий восстановили польскую армию, насчитывавшую 200 000 военных. В период с 20 по 22 октября 1918 г. произошло крупное столкновение между польской и украинской армиями. 22 ноября 1918 года был отбит польской город Львов (Лемберг), но в начале января 1919 года весь регион попал под польский контроль. Маршал Фердинанд Фош предложил решение о перемирии между поляками и украинцами, ссгласно которому Львов, в основном польский, отходит Польше, зона нефтяных месторождений переходит под контроль Украины. На заседании Верховного Совета 3 февраля 1919 года, посвященного польско-украинскому перемирию, маршал Фердинанд Фош попросил поддержки у Польши, заявив, что оккупация Львова украинскими войсками может привести к падению польского правительства. Дэвид Ллойд Джордж на заседаниях Верховного Совета 22-23 января 1919 года настойчиво выступает за отправку войск под командованием генерала Станислава Халлера ("голубой армии", как ее называли). Три недели спустя, в середине февраля 1919, официально начались военные действия между Польшей и Советской Россией. Украинское правительство, возглавляемое Евгением Петрушевичем, вошло в город Станислав, где 3 января 1919 года было провозглашено объединение обеих частей Украины³⁸. Их цель, однако, была другой: украинцы Галиции хотели воевать с поляками, а Киев, планировал начать атаку против большевиков. В конце 1918 г. Большевистские войска во главе с Владимиром Антоном-Овсеенко начали наступление³⁹ и 4 февраля 1919 года они достигли предместий Киева. Большевистское наступление имело целью военную оккупацию Киева 5 февраля 1919 года. Здесь был создан Украинский Совет Народных Комиссаров ССР, возглавляемый Кристианом Раковским⁴⁰. Директорат, возглавляемый Симоном Петлюрой, переехал в Винницу⁴¹. Украинская Народная Республика потеряла западную Волынь и Подолию⁴². Правительству Литвы удалось стабилизировать линию фронта в направлении Schanlen-Wiekomir-Ковно-Гродно, доходящих до польской границы в Сувалки. Советские войска попытались пройти дальше от Брест-Литовска, но были остановлены поляками; таким образом, хронологически, это было первое столкновение между двумя армиями. Большевистская армия атаковала польские войска, несмотря на первоначально признанное право польского народа на независимость. С начала марта 1919 года большевики заняли места Пинска, Бржещц и Вильно (Вильнюс). Контрнаступление польской армии под руководством Юзефа Пилсудского, начатое в апреле 1919 года, привело к

восстановлению на этой территории контроля большевиков; но в мае 1919 года войска под командованием Пилсудского достигли границ, зафиксированных двумя годами позже в Рижском договоре⁴³. В декабре 1919 – январе 1920 года Юзеф Пилсудский координировал широкомасштабные военные операции на востоке страны, имевшие целью создание украинского государства, служащего своеобразным стратегическим буфером между Польшей и большевистской Россией⁴⁴. Советские лидеры В. И. Ленин, Л. Троцкий и Г. В. Чичерин⁴⁵ предложили 28 января 1920 года Юзефу Пилсудскому новый вариант границы⁴⁶, параллельно готовясь к нападению на Польшу⁴⁷. 9 февраля 1920 года Юзеф Пилсудский приказал начать общее наступление против Красной Армии⁴⁸, и ему удалось одержать победу над большевистскими войсками в Wolhinia (Украина)⁴⁹. 21 апреля 1920 года Юзеф Пилсудский и украинский националистический лидер Симон Петлюра заключили договор, который четко регламентировал, какие украинские регионы впоследствии должны были быть включены в состав польского государства⁵⁰. Совместное выступление польских и украинских войск было начато 25 апреля 1920 года. 27 мая 1920 года полякам вместе с украинским войском удалось завоевать Киев, свергнув коммунистическое правительство во главе с Кристианом Раковским⁵¹. Начиная с 29 мая 1920 года, большевистская армия развернула генеральное контрнаступление, направленное на вывод польских войск. В начале июня 1920 года Киев возвращается под контроль большевистских войск, и в Москве говорят о начале "всемирной революции"⁵². 4 июля 1920 года большевики вступили на территорию Польши⁵³, скандируя лозунг "На Запад!"⁵⁴, что вызывало озабоченность как среди общественности, так и среди западных политических и военных кругов. В то же время лозунг "руки прочь от России!"⁵⁵ приносит большевистскому режиму волну международного сочувствия (зверства Ленина, Сталина и других были мало известны в Европе)⁵⁶. Немецкие докеры в Данциге и железнодорожники в Брно выступали против отправки помощи полякам⁵⁷. Западные правительства направили в Варшаву миссию союзников во главе с британским лордом виконтом Д'Абероном, в которую входили, среди прочих, французский генерал Морис Вейган⁵⁸ и молодой капитан Шарль де Голль⁵⁹. Варшава была чрезвычайно важной целью для большевистских войск в их наступлении на Центральную Европу⁶⁰. Юзеф Пилсудский организовал защиту Варшавы от востока с помощью армии генерала Лючана Желиговского, которая одновременно с другой группой военных под командованием генерала Владислава Сикорского начали мощное контрнаступление на севере⁶¹. Юзеф Пилсудский вместе с другими военными командирами 7 августа 1920 года разработал стратегический план, который предусматривал начало мощного наступления на левом фланге большевистской армии. Между нападением со стороны большевиков на Варшаву и польским наступлением, был предусмотрен, согласно плану, промежуток в три дня, который имел целью ослабить давление со стороны большевиков на Варшаву. В соответствии со стратегическим планом обороны Варшавы, разработанным Юзефом Пилсудским, 5-6 августа

1920 года лучшие войска были размещены в районе Деблина-Люблина. С наступлением, начавшимся от Млодина или Варшавы, операция на Марне исключалась, поскольку существовала опасность лобового столкновения с большей частью войск Михаила Тухачевского⁶². На юге генерал Эдвард Рыдз-Шмыглу подвергал большевистские войска постоянным нападениям. 14 августа 1920 года генерал Владислав Сикорский осуществил настоящий "блицкриг", при поддержке танков, проходивших ежедневно 30 км, с тем чтобы захватить советские войска на севере страны. Силы советских войск, как это часто бывает в таких ситуациях, были расщеплены на огромной дистанции, что существенно затрудняло связь между командными пунктами и средствами коммуникации. Полякам удалось перехватить и расшифровать радиосообщения между советскими военными и политическими лидерами, восстанавливать полученную таким образом информацию. Кроме того, войска во главе со страшным Семеном Буденным по приказу И. В. Сталин, не выполнили поручения, переданного Михаилом Тухачевским, чтобы направиться к Варшаве через Люблин, поскольку Сталин хотел использовать Первую кавалерийскую армию для захвата Львова⁶³. Возникшие трудности связи между кавалерийской армией Семена Буденного и командным центром Михаила Тухачевского привели к тому, что посланные ему 14 августа 1920 года распоряжения он получил лишь 17 августа, с возможностью выполнить их только 20 августа 1920 года. Перед решающим столкновением в Варшаве было ясно что, соотношение сил явно неблагоприятно для поляков, но шансы избежать столкновения были ничтожны⁶⁴. Иностраные дипломаты – за исключением посла Великобритании и Ватикана – в спешке покидали Варшаву. Уверенный в своей победе, Михаил Тухачевский совершил некоторые тактические ошибки. В частности, еще до нападения на Варшаву силы большевиков были разделены – шаг, продиктованный сомнительными основаниями – на три основные направления. Скорее всего, по решению Ленина, основная масса войск была направлена на Польский коридор и Восточную Пруссию. Цель операции состояла, по замыслу большевистских лидеров, в воссоединении Восточной Пруссии с Германией, стимулируя тем самым участие немецких националистов в конфликте с Польшей. Большевистские лидеры также рассчитывали, в плане достижения мировой революции, на начало сильных общественных движений в Венгрии и Чехословакии, предшествующих установлению механизмов большевистских режимов. Маневры, предпринятые большевиками, привели не к чему иному, как к "роковому" прорыву, блестяще спланированному Юзефом Пилсудским. Битва за Варшаву началась с нападения на местность Вепрж и низменности Демблин, – операций, после которых удалось развернуть мощное наступление в северном направлении. Быстро оценив уязвимость большевистских войск, Юзеф Пилсудский приказал солдатам XIV-го отдела выполнить мощный удар с фланга в зоне Бржешч-Варшава⁶⁵. Выполненный таким образом маневр, будто вдохновленный самим Наполеоном, удивил большевистские войска, но когда, наконец, они осознали величину совершенной ошибки, путаница и дезорга-

низации уже доминировали в сложившейся ситуации. На фоне тактической и стратегической интуиции, Юзеф Пилсудский одержал одну из самых блестящих побед в истории под названием "Чудо на Висле" ("„kud nad Wisła")⁶⁶, сыгравшую ключевую роль в блокировании дорог коммунизма в Европе⁶⁷. Одержанная победа была квалифицирована лордом виконтом Д'Абероном как "восемнадцатое сражение в мировой истории"⁶⁸, с точки зрения иерархии личного участия, в которой также фигурируют победа в Туре (732), одержанная христианами над мусульманами, или победа на Марне (1914), одержанная французами над немецкими войсками⁶⁹. В дальнейшем были еще столкновения польских войск с силами большевиков (русская армия была окружена в Белостоке после памятного наступления польских легионеров). Наиболее значительная победа над армией Семена Буденного была одержана в Комарове (31 августа 1920 года), она считается величайшей битвой кавалерии, происходившей в двадцатом веке⁷⁰. После этих боев расположение польских войск стабилизировалось по линии Тарнополь-Дунбо-Минск-Дриса⁷¹. Поражения в войне с Польшей заставили Москву просить перемирия, которое было принято польской стороной 12 октября 1920 года, и завершилось заключением 18 Марта 1921 г. в "Рижского мирного договора" ("линия Керзона")⁷². Этот мирный договор признавал победу поляков в войне, а западные территории Украины и Беларуси были разделены между двумя лагерями. Содержание мирного договора вызвало недовольство в Украине, которая себя почувствовала преданной со стороны Польши (поляки нарушили положения союзного договора с украинцами, которые запрещали сепаратное заключение мира). Победа Юзефа Пилсудского над войсками большевиков на три десятилетия отдалила от Центральной Европы опасность коммунизма⁷³ (верно и то, что центрально-европейские страны не продемонстрировали, что понимают значение победы поляков). В то же время, советско-польская война ускорила переговоры между Польшей и Румынией о подписании совместного альянса против большевистской угрозы. Юзеф Пилсудский хотел создать федерацию, которая будет включать страны, лежащие между Балтийским и Черным морями, и большевистская угроза тем самым будет блокирована. Альянс II Польской Республики и Румынского королевства являлся важным элементом в этой планируемой федерации государств, к которой могли присоединиться Венгрия, Чехословакия и Литва, – страны, провозгласившие независимость после 1918 года, которые (по крайней мере теоретически) должны были иметь общие стратегические и политические интересы. На практике территориальные разногласия между указанными выше государствами (ревизионизм, проявленный Венгрией в отношении Трансильвании; разногласия Польши и Чехословакии относительно территории Тешен и Польши с Литвой по поводу города Вильнюса и прилегающей области) не позволили реализовать проект федерации, задуманный Юзефом Пилсудским. Позиция румынской дипломатии в отношении советско-польской войны испытала влияние переговоров, имевших место с большевистской Россией; правительство Великой Румынии было крайне заинте-

ресовано в признании большевистской/советской Россией объединения Бессарабии с Румынией и возвращении материальных ценностей, конфискованных в начале 1918 г. правительством В. Ленина⁷⁴. Речь идет о дипломатической позиции, которую правительство Александра-Вайды Воеводы и, особенно, Александра Авереску заняло в отношении польско-советской войны⁷⁵. Во время правления Александра-Вайды Воеводы (ноябрь 1919 – март 1920 года) Румыния начала переговоры с большевиками о мирном урегулировании разногласий, имеющих у двух стран. В период польско-советской войны Советская Россия стремилась показать ее заинтересованность в практическом достижении взаимопонимания с Румынией⁷⁶. Советские лидеры постоянно использовали тактику мирных переговоров, чтобы избежать участия Румынии на стороне Польше в советско-польском военном конфликте⁷⁷. Румынские дипломаты постоянно отстаивали идею раздельного рассмотрения вопросов о проблеме признания Бессарабии и возврата сокровищ. Вмешательство румынских депутатов во время польско-советского конфликта убедительно доказывают это. Некоторые политические лидеры обвиняли румынское правительство в том, что не был использован удачный момент для окончательного решения вопроса о Бессарабии. Такое отношение выражал и историк Николае Йорга, упрекавший позже правительство Александру Авереску в том, что оно не смогло воспользоваться благоприятными обстоятельствами, которые привели бы "к окончательному миру с Русской республикой, основанном на национальной целостности Румынии в пределах существующих границ"⁷⁸. То же мнение, согласно которому Румыния должна занимать иную позицию в Восточной Европе, разделял и дипломат Виктор Кадере⁷⁹. Та же идея была высказана и дипломатом Григоре Гафенку. На заседании Собрания депутатов 3 декабря 1930 года он обвинил дипломатов 20-х годов в жестком подходе к отношениям с Советским Союзом – через призму Франции и Англии. Депутат подчеркивает в этой связи следующее: "Таке Ионеску не прожил достаточно долго, чтобы понять, что эта формула больше ничего не значит; каждый великий союзник проводил в отношении России иную политику"⁸⁰. В этом контексте проходили первые встречи румынских и большевистских дипломатов; они проводились в Копенгагене, столице нейтрального государства⁸¹. Французская дипломатия вмешивалась в попытки Румынии возобновить дипломатические отношения с большевиками, и это повлияло на отношение румынского правительства к советско-польской войне⁸². Французское правительство избегало прямого контакта с большевиками, предпочитая сильное военное вмешательство; Англия же выражала более прагматичную позицию⁸³. Ллойд Джордж сумел убедить Александра-Вайды Воеводу⁸⁴, что договоренность с большевиками была бы более полезной, чем прямое военное вмешательство и связанные с ним материальные потери, которые затруднительно будет даже подсчитать после войны⁸⁵. Польская дипломатия предложила Бухаресту распорядиться Одессой и совместное польско-румынское правление над украинской территорией⁸⁶; это предложение было отклонено правительством Румынии⁸⁷.

В то же время, в Румынии правительство Александра-Вайды Воеводы было заменено Кабинетом министров, возглавляемым генералом Александру Авереску. В новом составе правительства руководство Министерством иностранных дел принимает на себя Таке Ионеску (13 июня 1920 года). Отношение Таке Ионеску к советско-польской войне отличалось от его предшественника. Находясь под влиянием Франции, Таке Ионеску не торопился с переговорами с Советами. Позже, когда польско-советская война была прекращена (25 апреля 1920 года), переговоры с Советами были приостановлены на время. Александру-Вайда Воевод поставил в вину Таке Ионеску, что он упустил удобный момент для заключения договора с Советской Россией. Реакция Вайды Воеводы объяснялась интересом, который проявляли Советы к урегулированию отношений с Румынией. В ответ на Высочайшее послание зимой 1920 года Виржил Маджару заявил, "советское правительство надеется на заключение мирного договора с Румынией, чтобы избежать мирного соглашения с Польшей (s.p.)"⁸⁸. Позиция румынского государства в советско-польской войне была представлена румынскими историками как политика абсолютного нейтралитета, но эта позиция имела свои нюансы. Западные государства и, в частности Франция, пытались вовлечь Румынию к участию в войне на стороне Польши. Так, в докладе от 31 марта 1920 года Анри Камбон, министр Франции в Бухаресте, подчеркивал: "Я чувствую, что румынское правительство близко к соглашению, предоставляющему Польше свободное передвижение, а территория Румынии будет простирается вдоль Черного моря. Румынское правительство отвергло это предложение, заявив, что не ищет приключений за ее пределами"⁸⁹. Позиция Румынии в отношении этой войны оставалась нейтральной, как это констатировал 5 мая 1920 года министр Бельгии в Бухаресте Хейндрикс. Он сообщил своему начальству, что Румынии "не нравится следовать Польше в политике приключений, которыми она занималась"⁹⁰. Бельгийский дипломат подчеркивал, что румынские политические лидеры избегали осложнений с большевистской Россией, чтобы не ставить под угрозу шансы на переговорах с «восстановленной» Россией⁹¹. В мае 1920 г. польский генерал Тадеуш Рошадовский⁹² приехал в Бухарест, чтобы обсудить с властями Румынии ряд вопросов.

Правительство Великой Румынии проявило "активный дружественный нейтралитет"⁹³ в отношении к польской войне, отношение, оправданное опасением подвергнуться нападению со стороны Венгрии⁹⁴. Генерал Александру Авереску был довольно сдержан в отношении сближения с Польшей⁹⁵. Интересы дипломатической и политической безопасности Румынии не позволяли вмешиваться в этот конфликт. 14 июня 1920 г. Московское радио передало сообщение, в котором отмечалось, что правительство Александру Авереску оказалось "весьма осторожным и осмотрительным, чтобы не вмешиваться в эту авантюру (s.p.)"⁹⁶. Развитие военных действий, которые велись на границах Румынии, свело бы на нет мирные усилия румынской дипломатии, поскольку было ясно, что если большевики одержат победу, то они не будут удовлетворены только оккупацией Польши и Украины.

7 июля 1920 года генерал Константин Кристеску подготовил рапорт на имя министра обороны генерала Константина Ланга Рышкану, в котором предложил меры, которые должны были быть приняты в условиях ухудшения ситуации на польско-советском фронте⁹⁷. Он предлагал, во-первых, укрепление числа подчиненных Восточному командованию, защищающему советско-румынскую границу⁹⁸. 10 июля 1920 года в секретном докладе, адресованном лично генералу Александру Авереску, военный министр, Рышкану, указал, что "последние события, происходящие на нашей восточной границе имеют первостепенное значение для Румынии. Польская армия понесла тяжелые потери. В Польше сейчас наблюдается большая депрессия и горячее стремление к миру"⁹⁹. В связи с этим министр предложил предпринять вместе с союзниками быстрые совместные дипломатические действия "по достижению диалога с Россией"¹⁰⁰. Рышкану предложил начать прямые переговоры с Россией, "так как наша гипотетическая война [с советами – прим. авт.], исключается"¹⁰¹. Депутат-коммунист Георге Кристеску 17 июля 1920 года обратился в Министерство иностранных дел, потребовав объяснений по поводу приглашения, которое было сделано Румынии со стороны Польши и других западных держав, для участия в войне против Советского Союза¹⁰². Также Ионеску отрицал это обвинение. Н. Д. Коча, коллега по партии Кристеску, представил Собранию депутатов содержание телеграммы, посланной правительству Румынии Г. В. Чичериним, в котором советское правительство выражает уверенность в том, что "все спорные вопросы между сторонами можно уладить за стол переговоров и что все территориальные вопросы между обеими сторонами можно урегулировать полюбовно"¹⁰³. В этих условиях, отмечает депутат-социалист, "единая и демократическая Румыния должна почетно заключить окончательный мир с благородным русским народом"¹⁰⁴. В парламенте велись дискуссии по поводу переговоров с Советами, которые правительство продолжало вести в неофициальном порядке. 9 августа 1920 года, в трудное время для Польши в борьбе против большевиков, в румынском парламенте выступил депутат-социалист Томас Драгу. Он так обратился от имени фракции социалистов к генералу Александру Авереску: «Я призываю премьер-министра поддержать новые предложения в интересах мира; это единственное решение, которое находится в соответствии с единодушным желанием румынского народа»¹⁰⁵. Александру-Вайда Воевод, как один из тех, кто был инициатором контактов с Советами требовал новых инициатив правительства по достижению добрососедских государственных отношений с Советской Россией. Учитывая, что это "подходящее время для возобновления мирных переговоров с Россией", Вайда Воевод обвинил новое правительство в нерешительности по поводу проведения конкретных переговоров с Советской Россией. Это обращение было поддержано депутатом Н. Д. Коча, который заявил: "Если бы этот мир был заключен, когда это предлагал господин Вайда, он был бы подписан в условиях гораздо более благоприятных для румынского народа, чем это может произойти сегодня или завтра"¹⁰⁶. Крестьянский лидер Вирджил Маджару был убеж-

ден, что "советское правительство было заинтересовано в заключении мирного договора с Румынией", чтобы избежать военного союза Румынии с Польшей¹⁰⁷.

Мы принимаем к сведению озабоченность политических лидеров того времени в определении политико-дипломатической и стратегической формулы, гарантирующей восточные границы Румынии¹⁰⁸. Нейтралитет в отношении советско-польской война был, на наш взгляд, самым разумным решением, принятым румынской дипломатией, но последующее изменение отношения Франции, и особенно Англии, к большевистскому советскому режиму значительно осложнило проблему урегулирования румынско-советских отношений. Румынская дипломатия избежала участия в польско-советской войне, – решение, которое не принесло ей выгод – в надежде, что этот подход поможет решить спорные вопросы с большевиками. Также Ионеску работал в направлении создания политическо-оборонительного альянса между Румынией и Польшей – странами, которые имеют общие интересы по отношению к большевистской России. Это соглашение было подписано 3 марта 1921 года в Бухаресте и успешно возобновлено в 1926, 1931 и 1936 годах.

Note

¹ См. подробнее: Daniel Hrenciuc, *Mareșalul Józef Piłsudski: o viață în serviciul Poloniei (1867–1935)*. În: Revista de Istorie a Moldovei. Chișinău, 2007, nr 1 (69), p. 45– 60.

² L. Haden Guest, *The Struggle for Power in Europe 1917–1920*, London, Hodder and Stoughton Limited, 1921, p. 10.

³ Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne 1920 – 2000*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 30.

⁴ Herbert Adams Gibbons, *The Reconstruction Poland and Near Est. Problems of Peace*, The Century Co., 1917, p. 28 și urmt.

⁵ Jean Baptiste-Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale 1919 – 1947*, vol. I, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006, p. 34.

⁶ Comision Polonaise Des Travaux Preparations A La Conference De La Paris, *Droits de la Russie sur la Lithuanie et sur la Ruthenie-Blanche*, Paris, Mai 1919, p. 4–11.

⁷ Piotr S. Wandycz, *Soviet-Polish Relations 1917–1921*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1969, p. 65.

⁸ Wojciech Rojek, *Territorial Changes in the North, Middle and South-East Europe After World War I 1917–1924*, în vol. *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*, sous la direction de George Cipăianu et Vasile Vesa, Presses Universitaires de Cluj, 2000, p. 180.

⁹ Jean Marie Le Breton, *Europa Centrală și Orientală între 1917 și 1990*, București, Editura Cavallioti, 1996, p. 19.

¹⁰ St. J. Boncza, Joseph Piłsudski, *The Founder of Polish independence and Chief of the Polish State*, London and Edinburgh, Sampson Low, Morston Co., Ltd, 1921, p. 5.

¹¹ Ю. Пилсудский родился 5 декабря 1867 года в Цюлове, под Вильно (в настоящее время Вильнюс в Литве), в польско-литовской семье. Во время обучения в лицее Вильно и впоследствии, в 1885 г., будучи студентом медицинского факультета в Харькове, Пилсудский воочию видел выступления русских против поляков; эти впечатления наложили отпечаток на всю его жизнь. Czesław Miłosz, *Orașul tinereții mele*, în vol. *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, coordonatori Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 123;

Nicolae Cambrea, *Mareșalul Piłsudski, omul de stat și comandant suprem al forțelor poloneze în războiul din 1920*, Brașov, Institutul Tipografic „Unirea”, 1939, p. 15.

¹² Arthur Bullard, *The Russia Pendulum Autocracy-Democracy-Bolshevism*, Toronto, The MacMillan Company, 1919, p. 120-121.

¹³ Daniel Hrenciuc, *România și Polonia. 1918 – 1931. Relații politice, diplomatice și militare*, Rădăuți, Ediția a II-a revăzută și adăugită, prefață Gh. Buzatu, Editura Septentrion, 2003, *passim*.

¹⁴ F. G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria Universală*, volumul 3, *Evoluția lumii contemporane*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 353-354.

¹⁵ Ellis Ashmead –Bartlett *The Tragedy of Central Europe*, London, Thorton Butterworth Ltd., 1923, p. 212-214.

¹⁶ R. W. Pethybridge, *The bolsheviks Disorder (1917-1918)*, în „The Slavonic and East European Review”, University of London, vol. XLIX, No. 116, July 1971, p. 410.

¹⁷ Piotr S. Wandycz, *Soviet-Polish Relations 1917-1921*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1969, p. 65.

¹⁸ Jean Marie Le Breton, *Măreția și destinul bătrânei Europe 1492-2004*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 165-166.

¹⁹ Weronika Gostynska, *Tajne rokowania polsko-radzieckie. Materiały archiwalne i dokumenty*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, p. 18. Richard Pipes, *op. cit.*, p. 240. Условия польско-большевистского соглашения, выдвинутые Юзефом Пилсудским, включали: прекращение большевистской пропаганды на польской территории, вывод большевистской армии на расстояние 10 км от советско-польской демаркационной линии, признание права Беларуси и Украины на самоопределение, в том числе и территорий Беларуси и Украины, находившихся под советской оккупацией, город Динабург должен был быть возвращен Латвии. Советская армия располагается в зоне украинской части Днепра. Советы не согласились с последними тремя условиями и своими действиями стремились лишь выиграть время.

²⁰ Henry Kissinger, *Diplomația*, traducere de Mircea Ștefanu, Radu Paraschivescu, Ediția a II-a, București, Editura All, 2002, p. 226. Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei. Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Ediție îngrijită și comentarii de Doina Barcan Sterpu, Iași, Editura Institutului European, 1998, p. 18: «Летом 1919 года произошли существенные изменения в балансе сил между большевиками и контрреволюционной армии» – Nicolae Iorga, *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei (1914-1940)*, București, Institutul Cultural Român, 2008, p. 107.

²¹ Raymond Leslie Buell, *Poland Key To Europe*, Second Edition Revised, New York & London, Alfred A. Knopp, 1939, p. 74.

²² *Eastern Galicia an Independent Commonwealth*, published by the National Council of Eastern Galicia, Viena, 1920, p. 19 – 20.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 20.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Alexander Shoulguin, *The Problems of the Ukraine. The Ethnic Question. The National culture. The economic life. The Will of the people*, London, The Ukrainian Press, Bureau, p. 33.

²⁷ Daniel Hrenciuc, *Op. cit.*, *passim*.

²⁸ Alexandra Viatteau, *Pologne entre l'Est et l'Ouest*, Paris, Editions Hora Decima, 2009, p. 94.

²⁹ Natalya Yakovenko, *Ukraine British Strategies and Concepts of Foreign Policy, 1917-1921 and After*, în „East European Quarterly”, London, XXXVI, No. 4, January 2003, p. 470.

³⁰ Natalya Yakovenko, *Op. cit.*, p. 470.

³¹ Norman Davies, *Op. cit.*, p. 521.

³² Arkivum Akt Nowych, (A. A. N.), Warszawa, Fond Komitet Narodowy Polski (K. N. P.), dosar nr. 84, f. 72-77.

³³ *Ibidem*.

³⁴ „Patria”, Cluj Napoca, I, nr. 36, 28 noiembrie 1919, p. 2.

³⁵ *Eastern Galicia...*, *passim*.

³⁶ *Vezi și Memorandum to the Government of the United States on the Recognition of the Ukrainian People's Republic*, Published by the Friends of Ukraine, Munsey Building Washington D. C. 1920, p. 12.

³⁷ L. Haden Guest, *Op. cit.*, p. 38.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Arthur E. Adams, *Op. cit.*, p. 397.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Raymond Leslie Buell, *Op. cit.*, p. 76.

⁴² Alexandra Viatteau, *Op. cit.*, p. 128 și urmt.

⁴³ Marian Chiriac Popescu, *Op. cit.*, p. 13.

⁴⁴ Nicholas Werth, *Istoria Uniunii Sovietice de la Lenin la Stalin*, București, Editura Corint, 2000, p. 19. Преследуемый партизанами, адмирал Александр Колчак был взят в плен и расстрелян под Иркутском в январе 1920 года.

⁴⁵ Hans Roos, *Geschichte der Polnische Nation 1918-1985*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1986, p. 80.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Nicolae Cambrea, *Mareșalul Piłsudski, omul de stat și comandant suprem al forțelor poloneze în războiul din 1920*, Brașov, Institutul Tipografic „Unirea”, 1939, p. 92.

⁴⁸ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (A. M. A. E.), București, Fond România Dosare Speciale. R. I. *Relații cu U.R.S.S.*, vol. 42, f. 9. *Telegrama nr. 176, 26 februarie 1920, Legația României din Paris, C. C. Arion către M.A.S.* Игнорируя предупреждения лорда Джорджа Натаниэля Керзона, министра иностранных дел Англии.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Piotr S. Wandycz, *Op. cit.*, p. 124 – 125.

⁵¹ Zygmund J. Gasiorowski, *Joseph Piłsudski in the Light of American Reports, 1919-1922*, în „The Slavonic and East European Review”, Volume XLIX, Number 116, July 1971, p. 425-426; „Glasul Bucovinei”, III, 5 mai 1920, p. 4

⁵² Christopher Andrew, Oleg Gordievski, K. G. B. *Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, traducere Doina Mihalcea-Știucă, București, Editura All, 1997, p. 48.

⁵³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Op. cit.*, p. 168.

⁵⁴ Norman Davies, *God's Playground. Volume II, 1795 to the Present. A History of Poland*, Revised Edition, Oxford University Press, 2005, p. 294.

⁵⁵ Alexandru V. Ștefănescu, „Primejdia roșie” (1919-1921): *Războiul polono-sovietic*, în „Dosarele Istoriei”, București, XI, nr. 3 (115), 2006, p. 8. Французская социалистическая газета «L'Humanité» писала по тому поводу: «Ни человека, ни денег, ни снаряда для капиталистической и реакционной Польши. Да здравствует русская революция!».

⁵⁶ Norman Davies, *op. cit.*, p. 294.

⁵⁷ *Ibidem*. 30000 кавалеристов, которые направила Венгрия, не смогли приехать в Польшу, поскольку им не был позволен транзит через Чехословакию.

⁵⁸ *Piłsudski...*, p. 298.

⁵⁹ Frédéric Guelton, *L'Armée Française et la Nouvelle Architecture politique et militaire de L'Europe 1919-1921*, în vol. *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*, sous la direction de George Cipăianu et Vasile Vesa, Presses Universitaires de Cluj, 2000, p. 316-320. Vezi și Constantin Vlad, *Diplomația secolului XX*, București, Fundația Europeană Titulescu, București, 2006, p. 69 și urmt.

⁶⁰ Arthur Bullard, *Op. cit.*, p. 152.

⁶¹ Viscount D'Abernon, *A optsprezecea bătălie decisivă din istoria lumii. Lângă Varșovia, în anul 1920*, (editor Arthur Dobiecki), Varșovia, București, 1934, p. 78-80.

⁶² Nicolae Cambrea, *Op. cit.*, p. 235.

⁶³ Alexandru V. Ștefănescu, *Op. cit.*, p. 9.

⁶⁴ *Ibidem*. Юзеф Пилсудский написав завещание и прошение об отставке – которые запечатал в конверте – от занимаемых военных и политических функций, он отправился лично руководить операцией.

⁶⁵ Nicolae Cambrea, *Op. cit.*, p. 256.

⁶⁶ Фраза "Чудо на Висле" принадлежит Станиславу Стронскому, оппоненту Пилсудского. Со временем эта фраза потеряла свою негативную коннотацию, в ней отражены военный и стратегический гений маршала Юзефа Пилсудского.

⁶⁷ Winston Churchill, *Al doilea război mondial*, vol. I, București, Editura Saeculum I.O.

1996, p. 21. Черчилль писал: "Советские войска, направляющиеся с целью подчинить Польшу, действительно были отброшены в битве за Варшаву; Германия и Италия испытали влияние коммунистической пропаганды и целей, также и Венгрии подпала еще на некоторое время под контроль коммунистического диктатора Бела Кун. Хотя маршал Фош мудро отметил, что «большевизм никогда не пересекал границ, одерживая победу», основы европейской цивилизации были потрясены в первые послевоенные годы.

⁶⁸ Viscount D'Abernon, *Op. cit.*, p. 11.

⁶⁹ „Glasul Bucovinei”, VIII, Cernăuți, nr. 478, 27 iulie 1920, p. 1; Józef Piłsudski, *op. cit.*, p. 5; Norman Davies, *Europe A History*, Oxford, New-York, 1997, p. 934-935; Maurice Baumont, *La faillite de la paix (1918-1939)*, vol. I, Paris, 4-editions, Payot, 1960, p. 88; „Viața Românească”, București, XII, nr. 3, vol. XLIII, iulie-august 1920, p. 154.

⁷⁰ Alexandru V. Ștefănescu, *Op. cit.*, p. 10.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Oscar Halecky, *History of Poland*, London, Routledge Kegan Paul and Hurlay, 1986, p. 285; Zygmund J. Gasirowski, *op. cit.*, p. 427. „Glasul Bucovinei”, III, nr. 502, 3 august 1920, p. 3, nr. 518, 5 septembrie 1920, p. 1; Boris Bajonov, *Kremlinul anilor '20*, Oradea, Editura Cogito, 1991, p. 8; A. M. A. E., Fond 71/Polonia. *Politica internă. 1920 – 1922*, vol. 14, f. 28. *Raport nr. 813 din martie 1920*.

⁷³ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 178 – 179; Emilian Bold, Răzvan Locovei, *Relații româno-sovietice (1918 – 1941)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 12; R. J. Crampton, *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea ... și după*, București, Editura Curtea Veche, 2002, p. 61; Stéphane Courtois (coordonator), *Dicționarul comunismului*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 74-76.

⁷⁴ Mihail Bruhliș, *Rusia, România și Basarabia 1812, 1918, 1924, 1940*, Chișinău, Editura Universității, 1992, *passim*. Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei 1812 – 2002*, Chișinău, Editura Cartier, 2002, p. 127.

⁷⁵ Ludmila Rotari, *Mișcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 51.

⁷⁶ A. M. A. E., Fond România. *Dosare Speciale. R.1. Relații cu UR.S.S.*, vol. 42, f. 16. *Raport din 23 februarie 1920*.

⁷⁷ *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională – 1918. Documente interne și externe, februarie 1920-decembrie 1920* (în continuare se va cita *Desăvârșirea*), vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, doc. nr. 864, p. 51.

⁷⁸ Ion Bitoleanu, *Politica externă a României Mari în dezbaterile Parlamentului, 1919-1939*, Constanța, Editura Mondograf, 1995, p. 208; D. A. D., nr. 19, 30 decembrie 1920, p. 409.

⁷⁹ D. A. D., nr. 19, 15 februarie 1920, p. 573.

⁸⁰ Ion Bitoleanu, *Basarabia și raporturile româno-ruse în timpul războiului polon-sovietic*, în „Analele Universității Spiru Haret”, București, Seria *Istorie*, 2000, nr. 3, p. 126.

⁸¹ Constantin I. Stan, *Aliați și adversari. Relațiile româno-ruse*, București, Editura Paideia, 2006, p. 330.

⁸² Monitorul Oficial, *Dezbaterile Adunării Deputaților* (D. A. D.), București, nr. 19, 15 februarie 1920, p. 573; „Viața Românească”, Iași, XII, vol. XLII, nr. 3, iulie 1920, p. 495; A. M. R., f. 80. *Raport informativ nr. 773, din 30 martie 1920, al Grupului de Armată General Popovici, semnat de către maiorul Niculescu, către Ministrul de Război*.

⁸³ Tiberiu Velter, *Relațiile româno-britanice între anii 1914-1924*, Cluj Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 150.

⁸⁴ A. M. A. E., Fond România. *Dosare Speciale. R.1. Relații cu U.R.S.S.*, vol. 42, f. 20. *Teleg. confident. nr. 981, 26 februarie 1920*.

⁸⁵ Valeriu Florin Dobrinescu, *Some Considerations on the Romanian-English Relations (1919-1940)*. „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XVIII, 1981, p. 71; A. M. A. E., Fond România. *Dosare Speciale. R.1. Relații cu U.R.S.S.*, vol. 42, f. 20; *Teleg. confident. nr. 981, 26 februarie 1920*. Paralel, по данным неофициальных переговоров с большевистской дипломатией, Румыния предоставила в распоряжение войск под командованием Деникина (базирувавшегося в г. Одессе) средства, необходимые для переправы Днестра, при посредстве командования 41 дивизии. А.М.А.Е., Fond România. *Dosare*

Speciale. R. 1. Relații cu U.R.S.S., vol. 42, f. 20; *Teleg. confident. nr. 981, 26 februarie 1920; Ibidem*, f. 32, 77, 78. *Telegrama nr. 452, din 9 martie 1920; Telegrama nr. 115, din 18 martie 1920; Legația României din Copenhaga, Trăsnea Grecianu către M.A.S.; idem, Fond 71/Polonia. 1920-1944, Dosare Speciale, Partea I-a. Relații cu U.R..S.S. și Ucraina Sovietică*, vol. 35, f. 208.

⁸⁶ *Idem*, Fond 71/Polonia. 1920-1944, *Dosare Speciale, Partea I-a. Relații cu U.R.S.S. și Ucraina Sovietică*, vol. 35.

⁸⁷ A. A. N., Fond M. S. Z., dosar nr. 224, f. 19; A. M. A. E., Fond România. *Dosare Speciale. R. 1., Relații cu U.R..S.S.* vol. 42, f. 27. *Radiograma nr. 1.309, din 1 martie 1920, Cicerin către Carnavon*. Важную роль сыграла Румынско-польская конференция в Варшаве (13-24 марта 1920 года). Для участия в этой конференции был специально вызван из Парижа генерал Тадеуш Розвадовский, который имел влиятельные связи в румынских политических кругах. Александру Флореску было поручено представлять румынское правительство на конференции в Варшаве. По этому случаю Николае Йорга пишет: «Как мы можем идти вместе с поляками? Они призывают к возвращению Старого Королевства от 1772 года. А мы не хотим ничего иного, кроме наших национальных прав...» Apud Nicolae Iorga, *Op. cit.*, p. 117.

⁸⁸ Apud Ion Bitoleanu, *Op. cit.*, p. 129.

⁸⁹ Daniel Hrenciuc, *Op. cit.*, p.

⁹⁰ Valeriu Florin Dobrinescu, *Op. cit.*, p. 85.

⁹¹ *Ibidem*, p. 86.

⁹² A. A. N., Fond M. S. Z., dosar nr. 224, f. 7. Henryk Bułhak, Antoni Zielinski, *op. cit.*, p. 114-115; Польская историография (H. Bułhak, Al. Zielinski) утверждает, что намеревался, по этому случаю, вовлечь Румынию в участие в конфликте даже король Фердинанд, но желание сохранить нейтралитет возобладало. Документальные материалы из архивов министерства иностранных дел в Варшаве (Fondul M.S.Z.) подтверждают нейтралитет Румынии в отношении польско-советской войны. А. М. А. Е., Fond România. *Dosare Speciale, R. 1., Relații cu U.R..S.S.*, vol. 42, f. 137. Великие державы, в частности Франция, не отказывались от намерения вовлечь Румынию в польско-советской войны. Черновицкая газета «Голос Буковины» 22 июня 1920 года в статье под названием «Поможем Польше» пишет о прибытии группы французских генералов в Бухарест, чтобы подтолкнуть Румынию ко вступлению в войну с Польшей. („Glasul Bucovinei”, III, nr. 450, 22 iunie 1920, p. 10). Учитывая тот факт, что Румыния и Польша имеют общую границу, румынские власти приняли меры к созданию "санитарного кордона", в то время как очень много жителей из Восточной Галиции приезжали в Буковину, чтобы приобрести продукты питания. Параллельно с этим, Служба безопасности подвергала строгому надзору румынских граждан польского происхождения из числа этнических поляков в Буковине, которые могли стать добровольцами. Исследованные документы доказывают тот факт, что румынские власти из районов, прилегающих к зонам военных действий, никоим образом не рекомендовали для зачисления этнических поляков добровольцами в польскую армию, исключительно для того, чтобы избежать вовлечения в боевые действия и перемещения военных по территории Румынии. Arhivele Naționale Istorice Centrale (A. N. I. C.), București, Fond *Direcția Generală a Poliției (D. G. P.)*, dosar nr. 1/1920, f. 10; f. 108-137.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*; Constantin Iordan, *România în relațiile internaționale din sud-estul european. Probleme ale păcii, securității și cooperării (1919-1924)*, București, Editura All, 1999, p. 88.

⁹⁵ Румыния оказывала, по мере возможности, продовольственную помощь польскому народу, испытывавшему связанные с войной трудности; она была направлена во Львов и Люблин. А. А. N., Fond *Ambasada Poloniei la București*, dosar nr. 133, f. 14. *Raport din 1 noiembrie 1920*. В то же время Румыния позволила использовать свою территорию для возвращения поляков с Украины, юга России, Кавказа и Турции через Бессарабию, Буковину и Молдову (1919-1921); местные органы власти Аккермана, Рени, Галаца, Черновца оказывали финансовую поддержку этой деятельности, с учетом финансовой нестабильности и расходов, связанных с войной. Waldemar Rezmer, *Polskie formacje wojskowe w Rumunii (1917-1919)*, în vol. *Comunitatea popoarelor și a culturilor. În lumea relațiilor polono-române. Materialele simpozionului*, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii, 2008, p. 36 – 37.

⁹⁶ *Relații româno-sovietice. Documente (1918-1934)*, redactor responsabil Dumitru Preda,

vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1999, doc. nr. 36, p. 52; *Desăvârșirea*, doc. nr. 893, p. 404-405.

⁹⁷ Marian Chiriac Popescu, *Op. cit.*, p. 121.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Arhivele Militare Române (A. M. R.), București, Fond Marele Stat Major (M. St. M.), Secția 3 Operații, dosar nr. 997, f. 78.

¹⁰⁰ Idem, Fond 5418, poziția 997, dosar nr. 4/1, 1920.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Ion Bitoleanu, *Op. cit.*, p. 207; D. A. D., nr. 23, Ședința din 21 iulie 1920, p. 380.

¹⁰³ Ion Bitoleanu, *Op. cit.*, p. 207.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ D. A. D., nr. 43, 18 august 1920, p. 896.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Трудно оценить значимость намерений большевистских дипломатов, так как тайне они готовили план вторжения на территорию Румынии. Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus 1924-1947*, volumul II, București, Editura Albatros, 2003, p. 20-21.

¹⁰⁸ Henryk Walczak, *Sprawa sojuszu polsko-rumuńskiego w latach 1919-1921 w świetle raportów i depeș postla RP w Bukareszcie Aleksandra Skrzyńskiego*, în vol. *Români și polonezi în Europa. Istorie și prezent. Materialele simpozionului*, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii, 2006, p. 240-250. Eugen Wolbe, *Ferdinand I, întemeietorul României Mari: o biografie*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 273. В определенных польских кругах считается, что румынский нейтралитет в отношении Польши был более выгодным, чем активное участие в качестве обеспечения правого крыла польской армии cf. Pawel Rutkowski, *Rola Rumunii w wojnie polsko-sowieckiej*, în vol. *Comunitatea popoarelor și a culturilor. În lumea relațiilor polono-române. Materialele simpozionului*, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii, 2008, p. 157-161. Отстраненность Румынии от участия в польско-советской войне было подтверждено заявлением В. И. Ленина, сделанным, в феврале 1921 года: "Но еще остались некоторые государства, такие как Румыния, которые не пытались бороться с Россией. Это значит, что если Румыния не решила начать войну в благоприятный для нее момент, то теперь, когда нами был полностью ликвидирован фронт Врангеля, еще более маловероятно, что она осмелится пойти на этот шаг". *Probleme fundamentale ale istoriei patriei și ale Partidului Comunist Român (Crestomație)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 355.

SUMMARY

The present study shows the main aspects of the Soviet – Polish war, as well as the position of the Romanian governments towards it. Proving maturity, the Romanian diplomacy considered that it was useless to involve in the conflict, this aspect being admitted on the 14th of June, 1920, by the Moscow Radio station. Supposing that the Bolshevik were victorious, the evolution of the military hostilities which took place at the Romanian frontiers could revoke the pacifist efforts of the Romanian diplomacy, as it was obvious that the Bolshevik armies wouldn't have been pleased if they had conquered only Poland and Ukraine. For this reason, on the 7th July, 1920, General Constantin Cristescu wrote a report to the Minister of War, General Rășcanu, in which he analyzed the measures that were to be taken if the situation on the Polish – Soviet front had got worse. One of the first suggestions was the reinforcement of the establishments subordinated to the Eastern Headquarters which were defending the Romanian – Soviet frontier. On the 10th of July, 1920, a secret report, personally addressed to Averescu by General Rășcanu, the Minister of War,

showed that "the latest events which occur at our Eastern frontier, are extremely important to Romania. The Polish army suffered heavy losses. There is a great depression and a fervent desire for peace in Poland." Consequently, the Minister proposed an urgent approach with the Allies for a common diplomatic action "in order to reach an agreement with Russia. At the same time, Rășcanu suggested to start direct negotiations with Russia "since the hypothesis of our own war is out of question." The Romanian neutrality towards the Polish – Soviet war is approved by the military men, as well. Despite ideological differences, the Romanian political circles agreed to the Romanian external options. The Parliament continued the dispute over the negotiations which the members of the government carried unofficially with the Soviet government. The debates in the Romanian Parliament, founded on the question "was it better or not to conclude a treaty with the Bolshevik Russia", reflected the political- diplomatic dilemmas during the years 1919 – 1921. Beyond the contents of the political debate itself, we should mention the political leaders' interest in identifying a diplomatic formula to guarantee the Romanian eastern frontiers. Since the issue could not be raised directly in Parliament, suffice it to say that, against the background of these debates, Take Ionescu acted discreetly in order to materialize the project of the Little Agreement. According to the traditional principles of external politics and regardless the political structure of the government, the Romanian diplomacy constantly aimed at dealing with these issues peacefully, without resorting to weapons. Despite the Allies' pressure, this conduct continued even in the circumstances when the Soviet Russia encountered difficulties. The neutrality option towards the Polish – Soviet war was, in our opinion, a wise solution adopted by the Romanian diplomacy, but, the fact that France, and especially England, later changed their attitude towards the Soviet/ Bolshevik regime complicated the issue of the impartial settlement of the Romanian – Soviet relationships. The documents reevaluated by us (archives, press articles, different studies or specialized papers) lead to the conclusion that Romania kept its neutrality towards the Polish – Soviet war. Romanian neutrality represented a real fact, despite the French pressures or the Polish promises of making Romania its partner in the possibility of sharing Ukraine. The Romanian diplomacy knew how to preserve and strengthen the traditional line of its external political views, trying, in a pacifist manner, to settle the litigious matters with the Bolshevik people. Correctly anticipating the Bolshevik Russian real intentions, Take Ionescu proceeded to carry out a defensive political alliance between Romania and Poland, states which had common interests in Bolshevik Russia. Anyway, a correct estimation of the proper position Romania should have had towards the Polish – Soviet war is extremely difficult, due to the age context, as well as to the ulterior evolution of events.

LOCUL SOVIETELOR SĂTEȘTI ȘI ORĂ ȘENEȘTI ÎN SISTEMUL ADMINISTRATIV DE COMANDĂ DIN URSS

Adrian DOLGHI,
doctor în istorie

Universitatea de Stat din Moldova

După instaurarea puterii sovietice în Rusia (octombrie 1917), noul guvern a început o politică de lichidare a vechilor organe administrative în teritoriu și de constituire a propriului sistem administrativ. Organele administrației publice locale țariste – zemstvele, au continuat să activeze în primii ani ai puterii sovietice, deoarece noul guvern nu era gata să înlocuiască imediat vechiul sistem administrativ. Începând cu anul 1917, noua administrație centrală a statului a început realizarea sloganului „*Toată puterea sovietelor*”, lansat încă în timpul revoluției, dar și a luptei împotriva guvernului Kerenski. În ciuda faptului că unul din primele decrete ale Guvernului Provizoriu prevedea extinderea atribuțiilor administrației locale: „*Cu privire la lărgirea drepturilor administrațiilor orășenești în sectorul alimentară*” (publicat la 28 octombrie 1917), „*Cu privire la atribuțiile administrației orășenești în privința reglementării problemei locuințelor*” (publicat la 30 octombrie 1917), „*Cu privire la comitetele funciare de voloste*” (Hotărârea Comisariatului Poporului pentru Agricultură din noiembrie 1917), a devenit clar că noul guvern nu va putea coexista cu vechiul sistem administrativ patriarhal. În luna noiembrie 1917, a avut loc Adunarea de Zemstvă, care a încercat să găsească căile de ieșire din criză, dar deja la 19 decembrie 1917 a fost publicat decretul președintelui Sovietului Comisarilor Norodnici, V. I. Lenin „*Cu privire la instituirea Comisariatului Norodnic al Administrației Publice Locale*”, adoptat în scopul de a „*unifica activitatea tuturor instituțiilor orășenești de zemstvă*”. Instituției nou create, de la Comisariatul Afacerilor Interne, i-au fost transferate în subordine: Direcția generală a economiei locale, visteria creditului Orășenesc și de zemstvă și alte instituții referitoare la administrația publică locală¹. Astfel, organele reprezentative (de sus în jos) au intrat într-un sistem unificat al puterii de stat. Administrația publică locală sub forma sovietelor de deputați ai norodului, de facto, a început să reprezinte celula primară a aparatului de stat unificat.

Revoluția din Octombrie a adus schimbări radicale în sistemul și structura administrației publice locale. În octombrie 1917, activau deja mai mult

de 1430 soviete de deputați ai muncitorilor, soldaților și peste 450 de soviete de deputați ai țăranilor.

Către sfârșitul lunii decembrie a anului 1917, atitudinea noului guvern față de instituțiile de autoadministrare locală se schimbă. Astfel, la 24 decembrie 1917 Comisariatul Afacerilor Interne s-a adresat către toate sovietele cu scrie-soarea „*Cu privire la organizarea administrației publice locale*”, prin care sovietele erau chemate să ia în mâinile lor rezolvarea problemelor locale, a puterii de stat în localități². Iar prin decretul din 27 decembrie 1917 a fost dizolvată Adunarea de Zemstvă și creat comitetul de lichidare a zemstvelor. Din acest moment instituțiile de zemstvă, din punct de vedere juridic, au încetat să existe pe teritoriul controlat de bolșevici. În primăvara anului 1918 s-a încheiat procesul de lichidare a organelor de zemstvă și ale autoadministrării orășenești. Până la 20 martie 1918 a funcționat Comisariatul Administrației Publice Locale, dar după părăsirea coaliției guvernamentale de către socialiștii revoluționari (eserii de stânga) a fost desființat ca instituție de sine stătătoare. După consolidarea sovietelor în centrele guberniilor și județene asemenea instituții au început să fie organizate la nivel de voloste și sat.

Referitor la soviete, ca organe ale administrației publice locale în URSS „*Enciclopedia Sovietică Moldovenească*” menționează că „*Sovietele au crescut și s-au consolidat, devenind organe ale dictaturii proletarietului – baza politică a primului stat socialist din lume*”³. De asemenea, enciclopedia sovietică precizează că sovietele constituiau un sistem unic de reprezentanță populară, de sus până jos, organizații din cele mai democratice⁴, în același timp „*activitatea sovietelor este îndrumată de forța conducătoare a statului sovietic – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice*”⁵. Însăși enciclopedia sovietică constată caracterul totalitar al sistemului politic și administrativ din URSS, sesizând lipsa separației puterii de stat în Uniunea Sovietică: „*spre deosebire de statele burgheze, unde puterea legislativă este separată de cea executivă, ambele fiind separate de masele truđitoare, Sovietele de deputați ai oamenilor muncii întrunesc în persoana reprezentanților aleși ai oamenilor muncii atât funcțiile puterii legislative, cât și cele ale puterii executive*”⁶.

Analizând legislația din primii ani ai puterii sovietice, decretul și hotărârile menționate mai sus, putem evidenția trei trăsături de bază caracteristice sovietelor locale: ele au fost organe ale puterii de stat și de control, care acționau în limitele regiunilor administrative de atunci; între soviete a existat o interacțiune organizatorică și de subordonare ierarhică pe verticală; în determinarea competențelor și limitelor atribuțiilor sovietelor locale, se institua independența lor în chestiuni de importanță locală, dar activitatea lor se admitea doar în conformitate cu deciziile administrației centrale și a sovietelor superioare.

Procesul transferării puterii de stat în teritoriu de la vechile organe administrative de tip țarist la soviete a fost de scurtă durată: un anumit timp, organele administrației locale de zemstvă și orășenești funcționau în paralel cu sovietele locale, în unele cazuri aceasta fiind chiar eficientă.

Conform Constituției Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse din anul 1918, obiectivele sovietelor locale erau următoarele: să pună în aplicare

toate dispozițiile organelor superioare ale puterii sovietice; să ia toate măsurile pentru a dezvolta din punct de vedere cultural și economic teritoriul administrat; să rezolve toate problemele ce au importanță locală (pentru regiunea respectivă); să unifice toată activitatea sovietică în regiunea dată⁷. În același timp, toate veniturile și cheltuielile sovietelor locale au fost puse sub controlul centrului.

La sfârșitul anului 1919 au fost înființate noi unități administrative locale fără a se ține cont de dimensiunea lor (și de fostele unități administrative - gubernia, județul, volostea, orașul, satul). Ele au început să se numească comune. În soviete au fost înființate organe speciale (secții comunale) pentru administrarea gospodăriei comunale. În aprilie 1920, a fost întemeiat organul central reglator - Direcția Generală a Gospodăriei Comunale.

Activitatea „economică” independentă a sovietelor a început în toamna anului 1924 cu formarea bugetelor locale. Odată cu dezvoltarea relațiilor marfă-bani, sovietele locale au început să acumuleze mijloace pentru formarea propriilor bugete. Baza acestora devin veniturile de la impozitele restabilite, plățile pentru locuințe și servicii comunale.

În general, în perioada anilor 1917-1918, pentru soviete era caracteristic o oarecare descentralizare a sistemului ierarhic sovietic, redistribuirea prerogativelor în direcția consolidării drepturilor și competențelor nivelurilor de jos ale sistemului; lărgirea prerogativelor social-economice ale sovietelor locale prin organele executive ale acestora, prin absorbția organelor teritoriale locale, structurilor guvernamentale centrale, formarea unor servicii speciale de administrare a gospodăriei comunale; încercări de antrenare largă în procesul electoral în teritoriu a „oamenilor muncii”, mobilizarea sovietelor în condițiile menținerii controlului politic strict din partea partidului de la conducere; constituirea unei baze materiale și financiare a sovietelor locale, restabilirea sistemului de impozitare în condițiile reanimării relațiilor marfă-bani; crearea bazei juridice, ce asigura relativa „autonomie” a sovietelor locale.

După adoptarea Constituției URSS din anul 1936 și a Constituției RSFSR din 1937 toate sovietele locale au început să fie alese prin vot universal secret. Congresele sovietelor au fost desființate, iar toate organele administrative ale puterii de stat au început să fie numite soviete. Conform Constituției URSS din anul 1936, sovietele locale trebuiau să se preocupe pe teritoriul administrat de construcția de stat, economică și social-culturală: să aprobe planurile de dezvoltare economică și socială și, bugetul local; să conducă cu organele de stat, întreprinderile, instituțiile și organizațiile subordonate; să asigure respectarea legilor, protecția ordinii publice, a drepturilor cetățenilor; să contribuie la consolidarea potențialului de apărare a țării⁸.

În limitele competențelor sale, sovietele locale trebuiau să asigure o dezvoltare social-economică complexă pe teritoriul administrat, să monitorizeze respectarea legii de întreprinderile, instituțiile și organizațiile subordonate instituțiilor superioare amplasate pe teritoriul respectiv; să coordoneze și să controleze activitatea lor în domeniul utilizării terenurilor, construcțiilor, utilizarea forței de muncă, producției bunurilor de larg consum, serviciilor socio-culturale, casnice etc.

Exclusiv de competența sovietelor locale ținea: alegerea și schimbarea componenței comitetelor executive; constituirea, alegerea și schimbarea componenței comisiilor permanente ale sovietului, audierea rapoartelor comitetelor executive și a comisiilor permanente.

Sistemul administrativ sovietic a fost aplicat pe teritoriul țării noastre începând cu anul 1924, când, la 12 octombrie, autoritățile sovietice au creat Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească în componența Ucrainei. RASSM cuprindea raioanele transnistrene de astăzi ale Republicii Moldova, plus raioanele Balta, Bârzula, Ocnele Roșii, Kodâma, Kotovsk, Crutii, Pesceana și Ananiev din actuala regiune Odesa din Ucraina. La 2 august 1940 Sovietul Suprem al URSS a adoptat Legea cu privire la formarea RSSM în baza a 8 raioane ale RASSM și 6 județe ale Basarabiei⁹. Restul teritoriilor au trecut la RSSS Ucraineană. Acest de În 1990 Sovietul Suprem al RSSM a calificat acest act drept unul ilegal, deoarece proclamarea RSS Moldovenești a fost un rezultat al pactului Molotov-Ribbentrop; populația din Basarabia nu a participat la adoptarea prezentei legi (32 de basarabeni prezenți la ședința Sovietul Suprem al URSS au participat în calitate de invitați, dar nu în calitate de membri); în rezultatul actului din 2 august 1940, populația dintre Prut și Nistru a fost împărțită între cele două republici - RSSU și RSSM, fără consimțământul ei. Adoptând Legea cu privire la constituirea RSSM, Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice și-a depășit atribuțiile, pentru că în conformitate cu Constituția din anul 1936, Sovietul Suprem nu avea dreptul de a forma republici, dar numai să le primească în componența URSS.

La 2 iulie 1940 Biroul Politic al CC al PC (b) unional a permis CC al PC (b) al Ucrainei să formeze în Basarabia 9 comitete județene, comitete executive județene și comitete orașenești. La 3 iulie 1940 Biroul Politic al CC unional a aprobat componența lor: din 75 de oameni numai 4 erau basarabeni, ceilalți ucraineni și ruși¹⁰.

La 4 iulie 1940, la Moscova, Biroul Politic al CC al PCUS a examinat problema soartei populației din Basarabia și Bucovina de Nord. A fost încredințat RSSU să numească în RSSM reprezentanții sovietelor. Prezidiul Sovietului Suprem al URSS, a numit în funcție membrii comitetelor județene, din 75 de funcționari împuterniciți să constituie sovietele județene doar 2 erau români¹¹. Au fost numiți și membrii comitetelor județene de partid, din 52 de membri doar 7 erau moldoveni. În așa mod, în toate funcțiile de răspundere au fost numite persoane de origine alogenă. Membrii comitetelor executive raionale erau numiți de către Comitetul executiv județean, iar comitetele raionale formau comitetele executive sâtești.

După cum s-a menționat mai sus, a șaptea sesiune a Sovietului Suprem al URSS la prima convocare, din 2 august 1940, a adoptat Legea cu privire la constituirea RSSM. Prin legea dată Sovietul Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste a hotărât: „a forma Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. A include în componența Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale orașul Tiraspol, raioanele Grigoriopol, Dubăsari, Kamensk, Râbnița, Slobozia și Tiraspol ale Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești,

orașul Chișinău și județele Bălți, Bender, Chișinău, Cahul, Soroca, Orhei din Basarabia”¹². Atribuțiile constituționale ale Sovietului Comisarilor Poporului și ale Sovietului Suprem al RASS Moldovenești, temporar, până la alegerea organelor supreme de stat ale RSSM, au fost lărgite până la nivelul organelor republicii unionale. Au fost create 18 comisariate republicane și direcții, care au reglementat relațiile social-economice în prima perioadă de existență a RSS Moldovenești.

În noiembrie comitetele de plase au fost transformate în raionale. În total au fost formate 58 de comitete raionale de partid, 6 județene și 4 orașenești¹³, 11 soviete orașenești și 1178 soviete sătești¹⁴.

Decretul Sovietului Suprem al RSSM din 12 noiembrie 1940 a consfințit divizarea administrativ-teritorială a țării în raioane, fiind confirmată prin Constituția RSSM (1941). Astfel, între Prut și Nistru a fost instituit sistemul administrativ de patru nivele – sat (sau orașel), raion (oraș), județ, republică, iar pe malul stâng al Nistrului – de trei nivele (fără județe).

Organele locale ale puterii de stat (articolul 54 al Constituției RSSM din anul 1941) erau sovietele de deputați ale muncitorilor. Sovietele de deputați județene, raionale, orașenești, sătești se alegeau de populație pe termen de doi ani și în limitele teritoriului său conduceau prin comitetele executive domeniile cultural, politic și economic, formau bugetul local, asigurau menținerea ordinii publice, asigurau respectarea legilor și protecția drepturilor cetățenilor, contribuiau la consolidarea capacității de apărare a țării.

Sistemul politic al RSSM în perioada postbelică nu se deosebea cu mult de cel din spațiul sovietic din perioada interbelică. Pentru a perfecția divizarea teritorial-administrativă a RSSM și a o aduce în concordanță cu modelul sovietic, Biroul CC al PC (b)M a adoptat două hotărâri: la 26 septembrie 1944 și la 13 ianuarie 1945,¹⁵ care prevedeau ca județele să fie reorganizate în regiuni (oblasti). Din cauza că teritoriul republicii era prea mic pentru a avea mai multe nivele ale diviziunilor administrative reforma a fost amânată. Abia la 6 octombrie 1947 CC al PC (b) din toată Uniunea a emis hotărârea, conform căreia, structurile de conducere județene au fost desființate fără a fi înlocuite altele în locul acestora. Decizia a fost aplicată în teritoriu prin hotărârea Biroului CC al PC (b)M din 16-17 octombrie 1947¹⁶. Deși deciziile au fost adoptate cu scopul de a reduce din birocrăția de partid, acest lucru nu s-a întâmplat, deoarece funcționarii s-au mutat cu locurile, foștii funcționari județeni au completat rândurile nomenclaturiştilor din raioane.

Următoarea încercare de a reorganiza teritorial republica a fost crearea okrugurilor, conform hotărârii Biroului CC al PC (b)M din 1 februarie 1952¹⁷. Okrugurile au început să aibă aceleași prerogative administrative ca și fostele județe. Sistemul administrativ a fost definitivat după adoptarea noii constituții a URSS în 1977 și a celei din RSSM în 1978, potrivit căreia, sovietele de deputați ai poporului – Sovietul Suprem al RSS Moldovenești, Sovietele raionale orașenești, raionale din orașe, de orașel și sătești de deputați ai norodului – constituie un sistem unitar al organelor puterii de stat¹⁸. Deși în Constituție sunt prezente un șir de prevederi democratice cu privire la activitatea sovietelor locale, între articolele Constituției pot fi identificate un șir de prevederi ce demonstrează că

sovietele locale din republicile unionale reprezentau instituții executive ale sistemului administrativ de comandă. În acest sens sovietele locale de deputați ai norodului, pe lângă multiplele funcții de a rezolva toate chestiunile de însemnătate locală, trebuiau să traducă în viață hotărârile organelor de stat superioare, să conducă activitatea sovietelor inferioare de deputați ai norodului, să exercite controlul asupra respectării legislației de către întreprinderile, instituțiile și organizațiile de subordonare superioară, aflate pe acel teritoriu, iar hotărârile sovietelor locale trebuiau să fie îndeplinite în mod obligatoriu de către toate întreprinderile, instituțiile și organizațiile, aflate pe teritoriul sovietului etc.¹⁹

În lumina acestor transformări, în anii 60-80 ai secolului al XX-lea în URSS au fost adoptate mai multe decizii cu privire la problemele perfectării autoadministrării locale. Hotărârea Comitetului Central al PCUS „Cu privire la îmbunătățirea activității Sovietelor de deputați ale muncitorilor și întărirea legăturilor lor cu masele” (1957), „Cu privire la activitatea Sovietelor locale de deputați din regiunea Poltava” (1965), „Cu privire la îmbunătățirea activității Sovietelor sătești de deputați ai muncitorilor” (1967), „Cu privire la măsurile de perfectare a activității Sovietelor raionale și orașenești de deputați ai muncitorilor” (1971), Hotărârea Comitetului Central al PCUS, Prezidiului Sovietului Suprem al URSS și al Consiliului de Miniștri al URSS „Cu privire la mărirea în continuare a rolului Sovietelor de deputați ai norodului în construcția economică” (1981) etc.

Dar aceste inovații nu au avut rezultatul dorit din cauza sistemului administrativ de comandă. Deoarece, oferindu-le prerogative noi, centrul nu asigura sovietele cu mecanisme materiale, organizaționale și structurale, și aceste modificări deveneau doar declarative.

Atenția asupra problemelor autoadministrării locale în Uniunea Sovietică a crescut în a doua jumătate a anilor 1980, când s-a decis trecerea de la metodele de conducere pur administrative la cele economice. Treptat a început să se afirme ideea că administrația locală este un nivel independent de realizare a puterii constituționale a poporului, iar orânduirea democratică a societății e posibilă doar prin separarea administrației locale de puterea de stat.

Primul pas practic în această direcție a fost adoptarea, la 9 aprilie 1990, a Legii URSS „Cu privire la principiile generale ale autoadministrării locale și economiei locale în URSS”. Conform legii, sistemul autoadministrării locale a inclus sovietele locale, organe de autoadministrare socială și teritorială a populației (soviete și comitete ale microraioanelor, comitete de bloc, stradă, cartier, sătești și alte organe) precum și referendumurile locale, adunări, întruniri ale cetățenilor, alte forme ale democrației indirecte. Nivelul teritorial primar al autoadministrării locale era recunoscut sovietul sătesc, orașelul (raionul), orașul (raionul din oraș). Legea a oferit republicilor autonome și unionale dreptul de a forma și alte niveluri (reieșind din realitățile locale)²⁰.

În opinia autorilor V. V. Eremyan și M. V. Fyodorov, perioadei sovietice i-au fost caracteristice:

– Ierarhia strictă a relațiilor sociale, a structurii unităților autoadministrării locale a dus la instalarea subordonării pe verticală a instituțiilor individuale.

De aceea, deja în toamna anului 1917, sovietele au început procesul de unificare a sistemului administrativ prin elaborarea principiilor de funcționare pe verticală: voloste (sau oraș) – județ – gubernie – regiune – stat;

– Nu întotdeauna metodele democratice de gestionare formau și reprezentări respective despre caracterul interacțiunii subdiviziunilor autoadministrative, a organelor autoadministrării locale și instituțiile puterii de stat (de exemplu, sovietele locale considerau toate hotărârile sovietelor ierarhic superioare, ale congreselor și conferințelor sovietelor unionale sau republicane, obligatorii pentru îndeplinire);

– Conținutul funcțional al unității autoadministrării locale – sat, raion, oraș, regiune etc., ca reglator al mobilizării politice – trebuia, în cele din urmă, să formeze și sensul dublu al naturii sovietelor. Cu toate acestea, asupra evoluției sovietelor, transformării lor din organe ale autoadministrării locale în organe ale administrației și puterii de stat, au influențat condițiile istorice de constituire și evoluție a URSS. Unul dintre primele simptome ce au marcat schimbarea principiilor activității sovietelor locale, a fost renunțarea la alegeri și trecerea la sistemul „angajaților eliberați”, desemnați în funcții de conducere de sovietele superioare. Incluziunea sovietelor în sistemul puterii de stat, transformarea țării în republică a sovietelor de jos în sus – a compromis natura autonomă a sovietelor ca organe ale administrației publice locale²¹. Apreciind sistemul administrației publice locale în perioada sovietică, în baza documentelor adoptate și literaturii de specialitate²² distingem un șir de caracteristici de bază ale sovietelor:

1. În conformitate cu ideologia oficială, constituirea sistemului „sovietic” al administrației publice locale a fost rezultatul activității creative a „maselor truditoare”, al aspirației spre democrația adevărată. Concepția coincidea și cu principiile doctrinare ale Partidului bolșevic, cu teza despre necesitatea de abolire a statului și trecerea la „autoadministrarea socială comunistă”. În același timp, autoadministrarea de zemstvă și orășenească au fost respinse ca „reminiscente burgheze”.

2. În contrast cu utopia comunistă doctrinară, practica reală a bolșevismului a mers pe calea constituirii unui sistem politic totalitar cu un control atotcuprinzător al vieții publice și private a cetățenilor. În limitele sistemului social-politic construit, sovietele locale reprezentau celula primară a sistemului ierarhic al sovietelor, ce au „uzurpat” atât funcțiile legislative, cât și cele executive și de distribuție, iar uneori și cele judecătorești.

3. Principiul democratic – „burghez”, de separare a puterilor în stat, a fost înlocuit cu *principiul unității puterii*, care, în realitate s-a transformat în dictat al aparatului birocratic de partid. În cadrul procesului politic unic a avut loc o lărgire specifică a construcției administrative create („uzurparea inversă” a celor mai elementare funcții de autoadministrare a sovietelor).

4. Ca parte a sistemului politic totalitar, sovietele locale aveau rolul nu de subiect, dar de obiect al influenței politice în rezolvarea problemelor importante, manifestându-se în calitate de organe inferioare ale puterii de stat. În acest caz, ele îndeplineau funcții pur decorative de mascare a regimului politic totalitar constituit în URSS.

5. În procesul de rezolvare a problemelor locale secundare, sovietele, într-un șir de cazuri se manifestau în calitate de subiect al procesului de administrare, dar aria îngustă de funcționare nu le permitea să acționeze ca un organism real de autoconducere al societății. Acest rol al sovietelor, într-o anumită măsură, le-a permis să compenseze excesele totalitarismului, orientând energia „maselor truditoare” spre patul lui Procust al activităților și inițiativelor locale, neafectând esența regimului social-politic format. Din punct de vedere al ideologiei, acest lucru a creat populației comunităților locale iluzia „puterii poporului”, a „democrației”, a „coparticipării” la treburile publice și statului, contribuind, astfel, la stabilizarea sistemului politic al totalitarismului.

6. În perioada de apogeu a totalitarismului, în ultima fază a epocii staliniste, rolul sovietelor locale a fost redus la minim, la rolul de unealtă a sistemului politic supraierarhicizat, încât nu mai puteau îndeplini funcția compensatoare.

7. Centralizarea excesivă a sistemului politic a încălcat stabilitatea pilonilor de bază ale acestuia, menținându-se doar datorită autorității liderului carismatic.

8. Pentru a restabili „echilibrul dinamic” al sistemului, elita de partid a mers pe calea cunoscutei (deși limitate) descentralizării, care a calmat tensiunile sociale și a dat celulelor de jos ale sistemului sovietic (sovietelor locale) o anumită dinamică. Lărgirea drepturilor și atribuțiilor lor, întărirea relativă a bazei lor materiale, cunoscuta democratizare a activității și structurării lor, implicarea în treburile publice a maselor largi „de muncitori” au amânat prăbușirea sistemului totalitar, oferindu-i un răgaz.

9. Cu toate acestea, cunoscuta democratizare a sistemului politic („dezhgețul hrușciovist”) a slăbit controlul atotcuprinzător al aparatului de partid asupra vieții social-politice a țării, care au intrat în conflict cu însăși esența sistemului totalitar. În rezultat s-a început a bate pasul pe loc: sistemul totalitar, epuizând la acel moment posibilitatea de a se dezvolta în continuare, a intrat într-o perioadă de declin și degradare (perioada „stagnării”).

10. Procesul complex de degradare a societății sovietice s-a răsfrânt și asupra celulelor inferioare ale sistemului administrativ (politic) – sovietelor locale. Ele își pierdeau treptat autonomia și așa formală, de asemenea și legătura cu masele, fără a cărei sprijin și fără independența financiară încetatau a mai fi organe de autoadministrare locală, reprezentând prin activitatea lor doar puterea de stat în teritoriu. Astfel și se explică caracterul dependent al acestei instituții în perioada „socialismului dezvoltat”.

11. Deciziile adoptate de administrația centrală de a promova independența economică a sovietelor locale nu au putut stăvili monopolul departamental, deoarece pentru sistemul administrativ de comandă, el este esențial. Lipsa relațiilor de piață a condamnat sovietele locale la dependență fatală de centrul de distribuție, îngustând la maximum baza materială.

12. Acțiunile întreprinse în perioada „restructurării”, de democratizare a activității sovietelor, au contribuit la învierea lor, creând, astfel, premisele pentru transformări decisive spre constituirea autoadministrării locale.

13. Cu toate acestea, măsurile de „restructurare” au demonstrat o dată în plus imposibilitatea reformării sovietelor locale în limitele sistemului politic totalitar, atunci când s-a pus problema demontării lor și a orânduirii sociale, formării societății civile cu organizare politică total diferită: pe bază democratică și cu o economie de piață orientată social, care ar permite de a forma organe ale autoadministrării locale în sensul deplin al cuvântului.

14. Trecerea la un sistem de autoadministrare locală reieșea, în mod logic, de la dezvoltarea socială precedentă a țării. Aceasta era necesar pentru a rezolva în mod eficient problemele locale, care nu mai puteau fi rezolvate „de sus” în mod corespunzător. „Zigzagul” de șaptezeci de ani al istoriei nu a fost în zadar, din acesta au fost deduse învățăminte corespunzătoare, în special, a devenit absolut clară necesitatea stringentă a autoadministrării locale ca atare.

Note

¹ Собрание Узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства от 28.12.1917 г., с. 153.

² Ibidem, p. 179.

³ Enciclopedia Sovietică Moldovenească. Chișinău, Academia de Științe a RSS Moldovenești, Vol. 6, 1976. p. 185.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, p. 185-186.

⁶ Ibidem, p. 186.

⁷ Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Принята V Всероссийским съездом Советов в заседании от 10 июля 1918 года // Кукушкин Ю. С., Чистяков О. И. *Очерк истории Советской Конституции*. М., Политиздат, 1987. с. 256.

⁸ Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик Утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 декабря 1936 года (с последующими изменениями и дополнениями) // Кукушкин Ю. С., Чистяков О. И. *Очерк истории Советской Конституции*, с. 305.

⁹ Седьмая сессия Верховного Совета СССР. Стенографический отчет. М. 1940, с. 183.

¹⁰ Stavilă V. *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică*. Chișinău, 2000, p. 41.

¹¹ Frunțașu, Iulian, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Chișinău, Cartier, 2002. p. 164.

¹² Седьмая сессия Верховного Совета СССР. Стенографический отчет. М., 1940, с. 183.

¹³ Корнован Д. *Очерки истории КПМ*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1968, с. 248-250.

¹⁴ Moraru A., *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria, 1812-1993*. Chișinău, Editura Universul, 1995. p. 323; Șișcanu E. *Regimul totalitar bolșevic în R.S.S. Moldovenească (1940-1952)*. Chișinău: Civitas, 1997, p.19.

¹⁵ AOSP RM, f. 51, inv. 2, d. 9, partea II, f. 404-405, inv.3, d.10, f.194-195.

¹⁶ Ibidem, inv. 5, d. 82, f. 217; Ibidem, d. 23, f. 304 - 305.

¹⁷ Ibidem, inv.11, d. 53, f.10-11; Enciclopedia Sovietică Moldovenească, Vol. 6, p. 186.

¹⁸ Конституция (Лежа фундаменталэ) а Републичий Советиче Социалисте Молдовенешть. Адоптата ла сессия а опта екстраординарэ а Советулуй Супрем ал РСС Молдовенешть де лежислатура а ноуа ла 15 априлие 1978. Кишинэу, Картя Молдовеняскэ, 1984. п. 23.

¹⁹ Ibidem, p. 37.

²⁰ Закон об общих началах местного самоуправления и местного хозяйства в СССР // Ведомости СНД и ВС СССР, 1990, N 44, с. 914.

²¹ Еремян В. В., Федоров М. В. *История местного самоуправления в России*. Часть II. - М.: Изд-во РУДН, 1999, с. 292.

²² Vezi: Буров А. Н. *Местное самоуправление в России: исторические традиции и современная практика* / Науч. ред. А.И. Нарежный; Ростовский гос. ун-т. – Ростов н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 2000; Еремян В. В., Федоров М.В. *История местного самоуправления в России*. Часть II. М., 1999; Игнатов В.Г. Становление государственного управления и местного самоуправления в современной России. Ростов н/Дону: Сев-Кавк. Акад. Гос. службы, 2001; История государственного управления России: Учебник / Под ред. проф. В. Г. Игнатова. Изд. 3-е. Ростов н/Дону, Феникс. 2003.

SUMMARY

After 1917 in Russia was established a political regime where all the representative authorities (from up down) were getting into a united administrative system. The local administration in a form of people deputy Soviets begins to represent the primary link of the state machine.

For the soviet period it was characteristic: the strictly hierarchy of social relations, the structure of the local auto administration units which bring on the installation of subordination on vertical of the individual institutions. Because of it in the autumn of the 1917 the Soviets began the process of unification with the elaboration of working outlines on the vertical: city – district – province – region – state; not always the democratic methods of administration of the corporation were compose the respective representations about the structure of interaction between auto administration institutes, auto administration authorities and the institutes of state power; the functional content of the auto administration units – village, district and so on such as adjustment of political mobilization have must to organize the double sense of Soviets nature. One of the first symptoms which had mark out the change of outlines of activities of local Soviets was the renounce to elections and passing to the system of “free employers”, designate to lead functions of superior Soviets. The inclusion of Soviets in state power system, the transformation of the country from down to up – initially have compromise the autonomous nature of the Soviets.

In contrast with communist utopia, the real practice of bolshevism has gone in direction of constitution of the totalitarian political system with his all-inclusive control on public and private life of citizens. In the limitation of the social-politic system set, the local Soviets were the primary cell of the hierarchical system of the Soviets which had “usurps” the legislative, executive and sometimes judicial functions. As a part of totalitarian political system the local Soviets had the role not of the subject but of the object of the political influence which was demonstrate in an attribute of inferior authority of state power. In this case they had only decorative functions for hiding the totalitarian political regime constituted in USSR.

In the apogee period of the totalitarianism the role of the Soviets was reduced to minimum, thus could not exercise the compensator function. Despite

all of this the „hrushchiovist thaw” restricted the control of the state machine on the social-politic life of the country. In the consequence the totalitarian system having overdrive the possibilities of his development and had come into a period of decline and degradation. The process of degradation of the soviet society also was demonstrated by the inferior links of the political system. They lost independence, relations with mass without their support and without financial independence they stopped to be auto administration authority representing only by the state power in the territory. The absence of market relations blamed the local Soviets to dependence for the center of distribution which restricted their material base.

КОЛИЧЕСТВЕННО-КАЧЕСТВЕННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В НОМЕНКЛАТУРЕ СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ В 1945 – 1953 гг.

Виктор КРУПЫНА,
кандидат исторических наук,
Институт истории Украины НАН Украины

По окончании Второй мировой войны перед страной выросла масса проблем и задач. Прежде всего, надлежало поднять хозяйство, одеть, обусть и накормить народ. Успешное и быстрое восстановление страны зависело не только от удачных подходов, решений, пропаганды, но и от чиновничьего корпуса. Именно от их личности, деловых качеств, организаторских способностей во многом зависел успех или провал внедряемой политики.

Кадровый вопрос после войны был очень актуален. Потери в годы войны многих опытных и образованных функционеров обусловили замещение многих должностей людьми с низким образовательным уровнем, профессиональной квалификацией. Это непосредственно влияло на эффективность процесса руководства, и влияло негативно. Если ЦК КП(б)У удалось сохранить свой кадровый костяк, то на нижних эшелонах власти нужных руководящих работников остро не хватало. Наспех назначенные во время войны функционеры не справлялись с выполнением поставленных задач, случалось, компрометировали себя и власть в целом. Типичными стали настроения временности, порывы штурмовщины, стремление обеспечить себя и подобные, вредящие делу явления.

Вместе с формальным заполнением вакантных должностей необходимо было следить за «чистотой рядов», не допуская людей случайных и проводя тщательный отбор самых достойных. Изменилась страна, изменилось общество, изменились задания и способы их достижения. Опираясь на статистические отчеты о составе, сменяемости и выдвижении новых кадров, составляемые отделами партийных, профсоюзных и комсомольских органов на начало каждого года, проследим изменения в составе номенклатуры Советской Украины послевоенного времени в национальном, половом, образовательном разрезах, показателях стажа работы, причин сменяемости и др.

Прежде всего, отметим, что в исторической литературе под номен-

клатурой принято понимать перечень наиболее важных должностей в государственном аппарате и общественных организациях, кандидатуры на которые предварительно рассматривались, рекомендовались, утверждались и отзывались партийным комитетом – от райкома, горкома до ЦК КПСС¹. Данный термин имеет два значения: 1) номенклатура как принцип подбора персонала, как кадровая политика, предусматривающая назначение и отрицательная выборность или конкурсный отбор на вакантные должности; 2) номенклатура как само лицо, как чиновник, назначенный на номенклатурную должность. В данной статье мы будем рассматривать номенклатуру как функционера, как представителя власти.

Рассмотрение номенклатуры в данной статье будет происходить на двух уровнях – номенклатура ЦК КП(б)У – КПУ и номенклатура областных комитетов КП(б)У – КПУ. В состав номенклатуры ЦК ВКП(б) – КПСС, ЦК КП(б)У – КПУ входили должности не только партийной вертикали (первые секретари обкомов, горкомов, райкомов; заведующие отделами обкомов, первые секретари обкомов комсомола), но и руководящие посты советских и хозяйственных органов: председатели исполкомов областных, городских, районных советов депутатов трудящихся, председатели областных судов и прокуроры областей, директора и главные режиссеры республиканских драматических театров; заведующие кафедрами истории КПСС, марксизма-ленинизма, директора крупнейших институтов; директора заводов оборонной промышленности; редактора крупнейших областных газет и др. Номенклатура областного списка также включала должности различных отраслей, но рангом ниже: заведующие секторами обкомов, заместители заведующих отделами обкомов, горкомов, райкомов; первые секретари райкомов комсомолов; секретари облисполкомов; председатели обкомов профсоюзов, редакторы районных газет, секретари партийных организаций вузов, учреждений культуры, творческих союзов и др.

На 1 января 1948 года номенклатура ЦК КП(б)У насчитывала 15131 должность, а через 5 лет – 15122. Номенклатура областных комитетов партии в 1948 г. включала 48532 должности, а на 1 января 1953 г. – 48812². Количественный состав номенклатуры на протяжении 1945 – 1953 гг. оставался стабильным с незначительными колебаниями, стабильной была некоторая неуккомплектованность. В частности, на 1 января 1946 г. Должности руководящих работников номенклатуры ЦК КП(б)У были заполнены на 96%, аппарат ЦК – всего на 88%. Почти такое же положение было с укомплектованностью руководящих работников советских, партийных и хозяйственных органов (95,8%) и аппарата обкомов (91%)³. В 1952 г. в аппарате ЦК были вакантны в основном должности инструкторов. Так, на 1 января 1953 г. номенклатура ЦК была замещена на 98,3%, тогда как обкомов – на 96,1%. Уровень неуккомплектованности на протяжении рассматриваемого периода оставался практически стабильным при несущественных колебаниях.

Причины такого положения следует искать в следующих обстоятельствах. Во-первых, происходил поиск оптимальной управленческой

структуры СССР, поэтому отделы кадров попросту не успевали за номенклатурой должностей периодически укрупненных и воссозданных республиканских и союзно-республиканских министерств. Во-вторых, желание захватить как можно больше должностей в свой список утрудняло работу отделов ЦК, которые массу времени должны были тратить на кадровую работу. Дела некоторых чиновников, представленных к утверждению, могли несколько месяцев ожидать своего рассмотрения. Так, на начало 1953 г. по отделу партийных, профсоюзных и комсомольских органов ЦК КП Украины 11 человек более полугодом ожидали своего утверждения после избрания на конференциях или сессиях депутатов трудящихся⁴. Часто обкомы «грешили» представлением в ЦК неполного пакета документов, неудовлетворительным изучением кадров и выдвижением недостойных, снятием определенного чиновника без предоставления замены. Некоторые работали даже без утверждения вышестоящей организацией, что являлось недопустимым. 24 апреля 1953 года секретариат ЦК КП Украины принял постановление «О некоторых недостатках в подборе кадров», в котором вскрыл отмеченные выше недостатки. При детальном анализе ситуации в отделах ЦК обнаружилось, что некоторые из них просто завалены работой по подбору и утверждению кадров. В результате отдел городского хозяйства предлагал «пересмотреть номенклатуру ЦК КП Украины по Министерству жилищно-гражданского строительства УССР», а отделы тяжелой промышленности, административный и сельскохозяйственный отдел просили сократить номенклатуру своих должностей⁵.

Несущественные изменения произошли в половом и национальном составе номенклатуры. Слой руководителей – это, как правило, мужская среда и даже в советской стране, где, по заявлениям пропагандистов, было установлено настоящее равноправие полов, такая диспропорция оставалась в силе. В номенклатуре ЦК в 1947 году женщины занимали 2,6% должностей, а в 1952 году – уже 5%. В числе 748 первых секретарей сельских райкомов партии в начале 1953 г. было всего 7 женщин. На уровне областей в период позднего сталинизма количество женщин увеличилось с 10,5% до 12,3%. При этом женщины в республике доминировали количественно.

Незначительные изменения произошли в национальном составе обоих уровней. Это отобразилось в увеличении кадров «местной национальности». В номенклатуре ЦК количество украинцев выросло с 62,5% до 69,4%, тогда как на областном уровне – с 64,5% до 74%. Состав кадров коренной национальности увеличивался, прежде всего, за счет россиян – их количество уменьшилось на 3% по списку ЦК и на 7% по списку обкомов. Почти вдвое уменьшилось количество евреев в номенклатуре ЦК. Стабильным оставался возраст номенклатуры ЦК – 41 год, а на 1 января 1953 г. даже 40 лет.

Национальный аспект кадрового вопроса был актуализирован воссоединением западноукраинских земель с Украиной. Послевоенная советизация этой территории находила мало коренных сторонников «новой» власти, преданных местных кадров фактически не было. Поэтому сюда

направлялись чиновники из РСФСР или восточных областей УССР. Несмотря на то, что сюда приезжало много украинцев по национальности, часть из них не знала украинский язык. Относительно западноукраинских земель (Волынской, Дрогобычской, Львовской, Ровенской, Станиславской, Тернопольской, Черновицкой, Закарпатской областей), а также Измаильской области важен был другой показатель – «из местных кадров». По данным украинского исследователя Владимира Барана, в 1946 г. кадры с востока занимали на западноукраинских землях 87,9% номенклатурных должностей в обкомах партии, полностью доминировали в советских, профсоюзных, комсомольских органах, среди руководителей предприятий и учреждений. В августе 1949 г. с 8346 должностей номенклатуры обкомов КП(б)У из местных работало только 1224 человека или 14,6%. Каждый второй или третий из местных работал на должностях номенклатуры горкомов и райкомов Львовской и Станиславской областей⁶. По данным украинского историка Василия Гулая, в 1953 г. из 742 секретарей областных, городских и районных комитетов партии местными жителями были только 62 чел. (8%), среди председателей, их заместителей и секретарей исполкомов городских и районных советов депутатов трудящихся местные украинцы составляли 44%⁷.

Не изменилось положение и в начале 1950-х годов. Кадровая ситуация на западноукраинских землях оставалась сложной и напоминала «палку о двух концах». С одной стороны, требовалось беспрекословное внедрение политики Кремля, проведение насильственной коллективизации сельского хозяйства, а с другой – следовало привлекать местные кадры на руководящие должности. Поскольку коренные жители проявляли небольшую старательность во многих начинаниях, ЦК КП(б)У решал эту дилемму в пользу реализации политики, пусть даже руками приезжих, оставляя местным кадрам второстепенные должности. В то же время, присланные на запад республики специалисты не всегда доказывали свою профессиональную пригодность, игнорировали местную специфику, что вызывало недоразумения с местными жителями. Низким оставался их культурно-образовательный уровень, особенно работников силовых структур.

В профессиональной деятельности определенную роль играет уровень образованности работника. Если национальный и половой аспекты при нормальном ведении дел могли игнорироваться, то уровень подготовленности, вытекающий из образования и непосредственно влияющий на профессионализм, в повседневной деятельности играл заметную роль.

Образовательный уровень на протяжении рассматриваемого периода также не оставался стабильным. Возвращение миллионов фронтовиков, восстановление системы образования, тщательный отбор кандидатов привели к улучшению показателей образованности в номенклатуре ЦК. Если на начало 1948 г. почти каждый третий имел высшее или незаконченное высшее образование, то на начало 1953 г. – чуть больше половины. Соответственно уменьшилось количество чиновников со средним (в т. ч. неполным средним или средним специальным) образованием – с 49 до 43%.

Более чем вдвое уменьшилось количество функционеров с начальным образованием. То есть, как и подобает республиканской партийной верхушке, наблюдалась положительная динамика в образованности кадров, чего нельзя сказать о номенклатуре уровня пониже.

Статистические показатели образованности номенклатуры областного списка ухудшались. Если в начале 1948 г. работников с высшим или незаконченным высшим образованием было 28,5%, то через 5 лет – их доля сократилась до 27%. И хотя на 1,5% уменьшилось количество людей со средним (в т. ч. неполным средним или средним специальным) образованием такую динамику нельзя считать положительной, поскольку на 3% увеличилось количество номенклатуры с начальным образованием. Причину такой ситуации следует искать в том обстоятельстве, что ежегодно номенклатура высшего ранга на 62 – 65% пополнялась за счет людей с меньших должностей, в т. ч. обкомовской номенклатуры. Во-вторых, номенклатура обкомовского списка включала много должностей, сопряженных с работой в народном хозяйстве, для которых важнее было иметь производственный опыт.

Новизной начала 1950-х гг. в статистических отчетах стало появление графа о наличии партийно-политического образования. Его на начало 1953 г. имел каждый пятый номенклатуры ЦК и каждый шестнадцатый номенклатуры обкомов. Потребность в дополнительной идеологической закалке обуславливалась последствиями войны. Соприкосновение с зарубежной действительностью, возрастание прозападных симпатий, некоторая либерализация режима подживляли «вольномудство». Обуздание этих тенденций в общественно-политической жизни возлагалось на «ждановщину». Для номенклатуры была упорядочена деятельность партийных школ. В 1946 г. была создана Республиканская партийная школа, некоторые областные были упразднены, а другие укрупнены. Главными учебными дисциплинами были история Коммунистической партии, политическая экономия и марксистско-ленинская философия. Постановление ЦК КПСС от 26 июня 1956 г. «О мероприятиях по дальнейшему улучшению подготовки руководящих партийных и советских кадров», хотя и констатировало «большую проведенную работу», среди прочего отмечало оторванность знаний от практических нужд. Интересно, что аналогичное постановление от 2 августа 1946 г. констатировало, что учебные планы «перегружены огромным количеством предметов», в середине 1950-х гг. же количество предметов нареканий не вызывало, тогда как направленность учебных курсов вызывала озабоченность. «Перезагрузка» партийных школ имела профилактический характер, как идеологическая закалка, а не повышение общеобразовательного уровня. Наличие партийно-политического образования была дополнительным козырем в карьере.

Статистические отчеты не дают полной картины относительно профессий, полученных по основному образованию. Учет велся только по таким, как агрономы, инженеры, тогда как экономисты и юристы занимали далеко не первые места. Заметное представительство имели выпускники педвузов и университетов.

С одной стороны, образование играло заметную роль в работе по причине непосредственного влияния на производительность работы, но с другой – при попадании в партийную или государственную номенклатуру многие де-факто осваивали азы новой для них специальности – менеджмента. Дискуссионным вопросом является необходимость высшего образования для некоторых функционеров производственной сферы*, секретарей партийных организаций; для них жизненный опыт и практические способности ведения хозяйства были куда важнее.

Важным моментом в профессиональной карьере чиновника являлась вертикальная мобильность. Не отрицая существования субъективного фактора, влияющего на продвижение по служебной лестнице (знакомства, родственные или земляческие связи), по нашему мнению, он не был определяющим. Все-таки, точкой отсчета для карьеры было положение в подконтрольной сфере.

Как указывают украинские историки Александр Лысенко и Тамара Першина, комплектование украинских управленческих структур в первое послевоенное время происходило за счет коммунистов – участников партизанского движения, демобилизованных, незначительного количества резервированных. Приоритет «политических качеств» работника над «деловыми» оставался в силе, поэтому на руководящие должности приходили люди преданные, но непрофессионалы. Отсюда – большой процент сменяемости. Например, в 1945 г. каждый третий среди сменившихся в номенклатуре ЦК был освобожден по причине некомпетентности и компрометации⁸.

Озабоченность состоянием в номенклатуре советской Украины выражала постановление ЦК ВКП(б) от 26 июля 1946 г. «По отчету ЦК КП(б)У по подготовке, подборе и распределении руководящих партийных и советских кадров в украинской партийной организации». Оно констатировало, что политика в отношении руководящих кадров была поставлена «неудовлетворительно». За последние полтора года среди руководящих республиканских, областных, городских и районных работников партийных, советских и хозяйственных органов Украины сменился каждый второй, причем 62% сменных руководителей занимали последнюю должность менее года. Особенно большая текучесть наблюдалась в низовых звеньях. Указанное в постановлении положение имело отпечаток военного времени: подбор и выдвижение кадров наспех, отсутствие резерва, неудовлетворительная подготовка и переподготовка кадров, недооценка идеологической работы, сращивание партаппарата с государственными и хозяйственными органами⁹. До конца 1946 г. в Украине было проведено 10 пленумов обкомов и 15 собраний областного партийного актива, центральным вопросом обсуждения которых стал именно кадровый.

Проверку исполнения поручений ЦК по устранению отмеченных

* В 1952 году в списке номенклатуры ЦК КП(б)У насчитывалось 820 председателей колхозов.

недостатков при подборе, распределении и выдвижении кадров провел Л. Каганович, возглавивший в марте 1947 года республиканскую партийную организацию. Проведенный анализ показал, что за вторую половину 1946 года сменяемость по указанным руководящим кадрам упала до 21,5%, а в первой половине 1947 г. – до 10,6%¹⁰. Правда, это улучшение касалось только руководящих кадров различных рангов и ведомств, тогда как по списочной номенклатуре ситуация была несколько иной.

На протяжении послевоенного периода количество ротаций в номенклатуре ЦК имело волнообразную кривую и составляло от 17 до 30%. Среди таких были как те, кто получил повышение, был снят за нарушение директив вышестоящих органов, так и те, кто уволился по состоянию здоровья или семейным обстоятельствам. Ежегодно от 1,5 до 4% представителей власти умирали.

Для рассмотрения причин ротаций разделим их на 3 условные группы: «ротации положительные» (с положительной формулировкой), «негативные» (с негативной формулировкой) и «нейтральные» (с нейтральной формулировкой). К «положительным ротациям» отнесем сменяемость с такими формулировками, приведенными в статистических отчетах:

- выдвинуты на большую работу;
- направлены для укрепления отстающих участков работы;
- направлены на учебу.

«Негативные ротации» проходят по статистике следующим образом:

- освобождены как несправившиеся с работой;
- отстранены от работы за нарушение директив вышестоящих орга-

нов;

– отстранены от работы как скомпрометировавшие себя.

К «нейтральным формулировкам» относятся такие причины сменяемости, как:

- перемещены для укомплектования вновь созданных должностей;
- призваны в Красную армию;
- умерли;
- освобождены по болезни и семейным обстоятельствам;
- освобождены по другим причинам.

Следует отметить, что в конце 1949 г. статистическая отчетность была оптимизирована. До этого времени, кроме вышеуказанных, существовали графы «перемещены в целях более правильного использования», «перемещены в порядке изменения обстановки в работе», «без указания причин освобождения», а классифицировать эти перемещения на положительные или отрицательные весьма трудно. Если в номенклатуре ЦК с целью более правильного использования в 1945 – 1947 гг. перемещалось достаточно много – от 6 до 10% чиновников, то «изменение обстановки в работе» влекло за собой сменяемость от 1 до 4% работников.

Акцентируем внимание на условности такой классификации, поскольку за многими статьями тяжело разглядеть настоящую причину увольнения. Случалось, что скомпрометировавшие себя во избежание скандала

писали заявления об уходе «по собственному желанию». В улучшении статистической картины было заинтересовано и ближайшее руководство, ведь плохая картина свидетельствовала «об ослаблении политической и воспитательной работы» с соответствующими выводами. По статьям с негативными формулировками лишались должности в случае откровенно аморальных действий, открытого конфликта, общественного резонанса от которых нельзя было избежать. Встречаются случаи, когда в высшие партийные учебные заведения отправляли людей, не имевших опыта партийной и производственной работы, что противоречило правилам отбора.

Возвращаясь к ротациям номенклатуры уровня ЦК, отметим, что в период 1945 – 1947 годов количество «положительных ротаций» по списку ЦК уступало «отрицательным»: 20,4% против 30% в 1945 г., 21% против 35,8% в 1946 году, 28,6% против 34,3% в 1947 г. При этом с 50 до 36% упал суммарный показатель сменяемости по «нейтральным» причинам. В начале 1950-х годов положительные формулировки ротаций стали доминировать над отрицательными: 37% против 35% в 1950 г. и 36,5% против 32% в 1951 году, хотя 1952 год был противоположен предыдущему. Все время среди группы «нейтральных ротаций» достаточно высокие показатели наблюдались по графе «освобождены по другим причинам» (от 10 до 17%), которая имеет скрытый смысл. Интересно, что по данным за 1946, 1947 и 1951, 1952 годы количество уволенных по графе «освобождены как несправившиеся с работой» соответствует динамике увеличения или уменьшения ротации вообще.

По обкомовской номенклатуре статистика позволяет судить только о 1947 и 1952 годах. В это время показатель сменяемости колебался от 24 до 27%. Данные свидетельствуют о почти равных показателях «положительных» и «отрицательных ротаций» в 1947 году (соответственно 28,5% против 27,6%) и резкому увеличению увольнений с негативными формулировками в 1952 г. (23,5% против 37,5%).

Таким образом, статистика свидетельствует о сложном положении в кадровой сфере. Пристальное внимание Москвы к республиканским кадрам несколько улучшило положение в этой сфере. В номенклатуре ЦК почти выровнялись суммарные объемы сменяемости с положительными, отрицательными и нейтральными формулировками, но указанное явление относится прежде всего к основным руководящим кадрам, начиная от секретарей райкомов и председателей райисполкомов и выше, директора крупнейших заводов и др. Они проходили более тщательный отбор при назначении, да и страх потерять должность и социальный статус несколько сдерживал их от легкомысленных решений.

На областном уровне ощущалась нехватка кадров. Здесь подобрать замену было сложнее – в 1952 г. до 28% возросло количество освобожденных без одновременной замены, тогда как в номенклатуре ЦК этот показатель равнялся 17%. Несмотря на более широкие источники комплектования подходящих людей, подобрать замену было не так просто. Давала знать о себе война: учитывались не только место и род занятий кандидата в

1941 – 1945 гг., но и его ближайшие родственники. Всех лучших кооптировало ЦК.

Сложилась интересная ситуация. ЦК ВКП(б) и республиканское ЦК уделяли пристальное внимание номенклатуре, но, тем не менее, удалось достичь лишь суммарного выравнивания увольнений с положительными и отрицательными формулировками. Складывается впечатление, что ЦК было просто бессильно в этом вопросе. Показатели «негативных ротаций» могли искусственно сдерживаться, лакироваться, отображаться по другим статьям. Причина низких темпов улучшения показателей сменяемости кроется в таком явлении, как превращение номенклатуры должностей в номенклатуру определенных лиц. Круг замыкался, тасовалась одна и та же кадровая колода. Этот процесс, отмеченный в партийных постановлениях, со временем усугублялся.

В русле общесоюзных тенденций увеличивался срок пребывания на занимаемые должности, как в номенклатуре ЦК, так и в номенклатуре обкомов, с почти 2-х до 4-х лет. Одновременно, способному чиновнику было под силу сделать карьеру. Происходило вытеснение номенклатуры, назначенной в военное время, одновременно создавались новые структуры руководящих органов и др. Статистические отчеты свидетельствуют, что около 2/3 назначенных функционеров на вакантные должности номенклатуры ЦК выдвигались с «меньших должностей», а среди чиновников областного списка с 1948 по 1953 годы этот показатель возрос с 50 до 67,5%. Важно было попасть на номенклатурную должность (например, инструктора), а потом, при удачном стечении обстоятельств, можно было надеяться на повышение.

Показатели партийного стажа тоже имели определенную закономерность. В номенклатуре обкомов в 1947 г. наибольшее представительство имели вступившие в партию в 1943 г. и позже (21,5%), далее шли члены ВКП(б) с 1939 – 1940 гг. В 1952 г. ситуация изменилась и первенство уверенно вели вступившие в 1946 г. и позже (23,1%) и 1943 -1945 гг. (22,8%). Подобная тенденция была характерна и для номенклатуры ЦК. В 1947 г. В ней безоговорочно доминировали партийцы с довоенным стажем членства, после войны постепенно вырываются вперед вступившие в партию в 1943 – 1945 гг. (21%). Члены партии послевоенного призыва, вчерашние фронтовики постепенно вытесняли партийцев сталинского призыва второй половины 1930-х гг.

Таким образом, послевоенные годы ознаменовались существенными качественными изменениями номенклатуры Советской Украины. Окончание войны, постепенное восстановление народно-хозяйственного комплекса способствовали улучшению работы с кадрами. Номенклатура упрочила свое положение, с двух до четырех лет выросла длительность пребывания среднего чиновника на занимаемой должности. К руководящим и ответственным должностям продвигались чиновники послевоенного призыва – прошедшие войну, доказавшие преданность родине и незапятнавшие себя коллаборационизмом, вступившие в партию в 1943 году и позже. Этот набор

постепенно вытеснял номенклатуру сталинского призыва второй половины 1930-х гг. Увеличилось представительство украинцев, назначалось больше женщин, хотя они составляли очень малую часть. Средний возраст номенклатуры составлял около 40 лет, т.е. период жизни, соединяющий определенный жизненный опыт, энергию и амбициозность. Необходимым элементом профессионального роста стало наличие партийно-политического образования, в ходе которого в сознание представителей власти внедрялись марксистско-ленинские установки с правками И. Сталина.

Качественные изменения в среде номенклатуры ЦК КП(б)У и областных комитетов партии несколько отличались. Если в первой увеличилось количество людей с высшим образованием, то в номенклатуре областного списка образовательные показатели ухудшились. Республиканская и областная партийная, советская, хозяйственная верхушка аккумулировала все лучшее, и естественно, черпала пополнения из номенклатуры областного уровня. Качественные показатели номенклатуры областного уровня не улучшались: было тяжелее подобрать замену, да и назначенные на вакантные должности не блистали образованием, как правило, имея среднее или незаконченное среднее образование.

Пристальное внимание к номенклатурным кадрам Советской Украины со стороны Кремля привело к снижению количества увольнений с негативными формулировками. Номенклатура медленно освобождалась от кадров военного времени, назначенных наспех и часто не имевших ни достаточного образования, ни опыта соответствующей работы.

Библиография

¹ Коржихина Т.П., Фигатнер Ю.Ю. *Советская номенклатура: становление, механизмы действия* // Вопросы истории. 1993. № 7. С. 25.

² Здесь и далее статистические данные о номенклатуре взяты из Центрального государственного архива общественных организаций Украины (далее – ЦГАООУ): Ф. 1. Оп. 67. Номенклатура ЦК КП(б)У – КПУ: за 1947 г. Д. 53. Л. 1-4об.; за 1950 г. Д. 161. Л. 1-4 об.; за 1951 г. Д. 237. Л. 1-4 об.; за 1952 г. Д. 392. Л. 1-4 об.; номенклатура областных комитетов КП(б)У – КПУ: за 1947 г. Д. 54. Л. 1-4 об.; за 1952 г. Д. 394. Л. 1-4 об.

³ ЦГАООУ. Ф. 1. Оп. 23. Д. 3915. Л. 29-33.

⁴ ЦГАООУ. Ф. 1. Оп. 24. Д. 2763. Л. 9.

⁵ ЦГАООУ. Ф. 1. Оп. 24. Д. 2763. Л. 6, 17, 30, 42.

⁶ Баран В. *Україна: новітня історія (1945 – 1991 рр.)*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. С. 32, 499 – 500.

⁷ Гулай В. *Кадрова політика радянського режиму в Західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.)* // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2002. Вип. 37/2. С. 203.

⁸ Лисенко О. Є., Першина Т. С. *Відродження державного управління в УРСР (1943 – 1945 рр.)* // Нариси історії державної служби в Україні / [О. Г. Аркуша, Є. І. Бородін, С. В. Віднянський та ін.; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]. Голов. упр. держ. служби України, Інститут історії України НАН України. – К.: Ніка-центр, 2008. С. 420-424.

⁹ ЦК ВКП(б) и региональные партийные комитеты. 1945–1953 / Составители В. В. Денисов, А. В. Квашонкин, Л. Н. Малашенко, А. И. Минюк, М. Ю. Прокуменчиков, О. В. Хлевнюк. М.: «Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН)», 2004. С. 49 – 52.

¹⁰ ЦГАООУ. Ф. 1. Оп. 23. Д. 4375. Л. 1.

SUMMARY

The article dedicated to the nomenclature staff changes of Central Committee of Communist party of Ukraine (CC CPU) as well as of regional Committees of Communist party, so called *obkoms*. The Soviet nomenclature included not only party officials but also personal of executive and economic institutions. The indices of national and gender structure, educational level, continuous of party service, cause of staff rotation as well as their quantitative variability were used as the main sources of present investigation.

During post-war period the amount of Ukrainians in nomenclature of CC CPU and *obkoms* increased almost to 70 percent. There were many women among the newly appointed personal. The average age of officials was about 40 years. The tenure of office increased from 2 to 4 years. The people, who became the party member after 1943, came to power. By 1953, every fifth member of CC CPU and every sixteenth of *obkoms* nomenclature had party and political education.

The significant positive changes of CC CPU nomenclature had happened: the amount of officials with higher and incomplete higher education increased from 36 to 52 percents. As the result, it became easier to find a substitute for vacant positions, almost 2/3 of appointments transferred from low positions. The rotation index varied from 17 to 30 percents.

The quality of *obkom* nomenclature wasn't improved: the level of higher and incomplete higher educational stayed the same, while the number of officials with low level of education increased from 13 to 16 percents. Every fourth *obkoms'* official changed each year, and it was harder to get the substitute.

IUGOSLAVIA – FORMULA DESTRĂ MĂRII. EVOLUȚIA SCHIMBĂRILOR TERITORIAL-ADMINISTRATIVE ȘI SOCIAL-POLITICE (ANII 90 AI SECOLULUI al XX-lea)

Lilia ZABOLOTNAIA,

doctor în istorie,

Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM,

Anna BARBACARI,

Facultatea de Drept și Științe Politice,

Universitatea Lyon-2

Începutul anilor 1990 este marcat de destrămarea Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, fapt care a condus la cele mai sângeroase războaie în Europa de după 1945. Ca și în alte țări din Europa de Est, criza a rezultat din numeroase contradicții de ordin economic, politic, ideologic și național, care s-au manifestat în procesul dezvoltării societății iugoslave, în special în anii 80.

În anul 1988, conducerea federală a întreprins o serie de măsuri în scopul depășirii crizei economice și politice din țară; amendamentele Constituției cu privire la unitatea pieței iugoslave, reforma monetară, aprobarea noii componente a Vecei unionale executive (1989) ș.a.m.d. Însă, principiile Federației iugoslave nu au fost atinse. Creșterea manifestărilor naționale în anii 1988-1989 în toate republicile și regiunile iugoslave a determinat demisia autorităților politice din Voivodina și Muntenegru. Contradicțiile interetnice au atins apogeul în anul 1990. *La congresul al XIV-lea extraordinar al Uniunii comuniste a Iugoslaviei (UCI) din ianuarie 1990 delegațiile Sloveniei și Croației au părăsit sala în mod demonstrativ. Din această clipă UCI a încetat, practic, să mai activeze în calitate de partid unitar al Iugoslaviei.*

În februarie 1990, participanții la adunarea Partidului Independent Democrat din Iugoslavia, care a avut loc în orașul Voiniț (Croația), au anunțat despre posibila formare a regiunii autonome Serbia (viitoarea republică Serbska Kraina). Aceasta a fost o reacție la hotărârea adoptată, în august 1989, de către Saborul croat cu privire la anularea statutului oficial al alfabetului chirilic în localitățile sârbe ale regiunii. În februarie 1990, guvernul Sloveniei ia măsuri de răspuns la blocada economică din partea Serbiei.

În aprilie 1990, în Slovenia au avut loc alegeri parlamentare și presiden-

țiale. Pentru prima dată în perioada postbelică în Iugoslavia au fost organizate scrutine în baza principiului pluripartit. În calitate de președinte a fost ales M. Kućean. În același timp, alegeri similare au avut loc în Croația. Două treimi din mandatele de deputați în Sabor au fost obținute de Uniunea democratică croată, iar liderul acesteia, F. Tugiman a devenit președintele Croației. Peste câteva luni, la 2 iulie 1990, *Scupșcina din Slovenia a adoptat o declarație cu privire la suveranitatea deplină a Republicii Slovenia. Acest eveniment, de fapt, a pus începutul destrămării federației republicilor iugoslave, reunite în 1945.*

Alegerile în noile parlamente ale Serbiei, Muntenegrului, Macedoniei, Bosniei și Herțegovinei au avut loc în noiembrie-decembrie 1990, ceea ce a permis formarea noilor organe de conducere în toate cele șase republici, care reflectau spectrul politic al noilor mișcări politice (în septembrie erau înregistrate 119 partide și mișcări). În Serbia și Muntenegru au învins comuniștii reformați, iar în celelalte majoritatea voturilor au obținut partidele de opoziție. În același timp, au fost formate guverne de coaliție în Bosnia și Herțegovina, Macedonia și Slovenia, doar în Croația a venit la putere o conducere monopartiinică.

Proiectele de confederație și federație

După venirea la putere a noilor forțe politice, tendința spre autodefinire neexprimată, spre independență și neatarnare a făcut ca republicile să conștientizeze necesitatea de a se uni pe baza unor principii noi și să caute alte forme de uniune a republicilor egale. La sfârșitul anului 1990 a început o adevărată luptă politică în problema viitoarei organizări a statului. Lupta se ducea, în principal, între adepții a două concepții, care prevedeau, respectiv: 1) *confederația* sau uniunea statelor suverane, 2) *federația* – stat unic, având o structură internă cu mai multe trepte și un centru cu înțelțuriciri largi. Încă în octombrie 1990, *Croația și Slovenia* au propus *modelul confederativ* de organizare a Iugoslaviei, după tipul Comunității europene. Acesta prevedea, între altele, păstrarea spațiului economic unic, încheierea acordurilor vamale și financiare unice. Fiecare stat membru al confederației trebuia să dispună de forțe armate proprii, iar la nivelul confederației se propunea “coordonarea și racordarea eforturilor de apărare”. În domeniul politicii externe, după părerea croaților și slovenilor, organele confederației ar fi putut asigura “rezolvarea în comun a unor anumite probleme de politică externă”, iar în baza înțelegerilor reciproce să asigure reprezentanța diplomatică în țările terțe.

Modul, în care Croația a abordat ideea transformării Federației Iugoslave, a întâmpinat o atitudine ostilă din partea sârbilor. Majoritatea acestora erau convinși că croații doresc cu orice preț să “distrugă Iugoslavia”, iar ideea confederației este doar un pretext decent pentru această acțiune.

În februarie 1991, conducerea supremă din *Serbia și Muntenegru* a făcut o declarație comună cu privire la viitoarea organizare constituțională a Iugoslaviei, în conformitate cu care “Iugoslavia trebuie să fie o *federație democratică sub forma unui stat unional*. Confederația ar însemna lichidarea Iugoslaviei ca tot întreg...”. Concepția de federație, propusă de Serbia și Muntenegru, prevedea că

organele unionale vor avea împuterniciri în domeniul apărării, politicii externe, sistemului financiar, precum și în domeniul asigurării drepturilor omului. Treptat, contradicțiile dintre părțile negociante s-au transformat în confruntări: Slovenia și Croația au declarat în mod unilateral inexistența RFSI și ieșirea lor din componența ei, iar Serbia și Muntenegru continuau să insiste asupra legalității Iugoslaviei.

Poziția conducerii sârbe era susținută de sârbii croați și bosniaci. Încercând să se asigure împotriva unor posibile urmări a destrămării Iugoslaviei, sârbii croați au format pe teritoriul Croației două regiuni autonome, care, după declararea independenței Croației, în mai 1991, au manifestat dorința de a rămâne în cadrul Federației Iugoslave.

În noiembrie 1991, în comunitățile sârbe din Bosnia și Herțegovina a fost organizat un plebiscit, în cadrul căruia sârbii bosniaci, de asemenea, și-au exprimat dorința de a păstra statul unitar Iugoslavia. Ei au refuzat să participe la *referendumul republican din 1 martie 1992, care, de facto, sancționa independența Bosniei și Herțegovinei* și, în felul acesta, au spulberat ultimele speranțe de a reanima Iugoslavia în forma ei «trunchiată» (fără Croația și Slovenia).

Toate încercările de a păstra statul unitar iugoslav au suferit eșec. Agonia Iugoslaviei a durat ceva mai mult de un an. În primăvara anului 1991 criza federației a atins apogeul, după care inevitabil urmează faza de descompunere. Sârbii continuau să insiste în dorința lor de a păstra cu orice preț federația iugoslavă, deși acesta era un lucru de neconceput pentru croați. În această situație, ultimii au preferat să plece în mod demonstrativ, “trântind ușa” și punând capăt disensiunilor îndelungate. Această “judecată a lui Solomon”, însă a avut un efect invers celui scontat. Ea a condus la o nouă escaladare a conflictului, care, de fapt, s-a transformat într-un război nedeclarat între Serbia și Croația.

Calea republicilor iugoslave spre independență nu a fost simplă și univocă. Din cauza lipsei unor acorduri și a urgenței, declarațiile de independență purtau un caracter unilateral, iar ieșirea din cadrul Iugoslaviei nu s-a făcut în bază legală, deoarece nu au fost reglementate problemele granițelor și cele ce țineau de patrimoniul succesoral, nu au fost împărțite datoriile, iar relațiile economice, militare, culturale, din domeniul științei, constituite de-a lungul timpului, erau rupte imediat și în totalitate. După declararea independenței, Slovenia și Croația, Serbia și Muntenegru au încercat, la rândul lor, să deducă din formula unirii o soluție a disoluției: cine a aderat, la timpul său, (în 1918) la Serbia poate pleca. Serbia și Muntenegru își păstrează, în aceste condiții, dreptul de supremație în cadrul statului iugoslav.

SLOVENIA

Declaraarea suveranității. “Războiul mic”

Slovenia și-a proclamat suveranitatea și a declarat despre ieșirea sa din Iugoslavia la 25 iunie 1991, invocând Declarația republicii din 2 iulie 1990 și rezultatele plebiscitului din 23 decembrie 1990, în cadrul căruia 88,5% din populație a optat pentru despărțirea de Iugoslavia. Guvernul Iugoslaviei s-a

pregătit pentru această separare și în ziua proclamării suveranității a adus la hotar unitățile Armatei Populare a Iugoslaviei (API), dislocate în Slovenia. Acest lucru a condus, în mod inevitabil, la ciocniri militare. Războiul din Slovenia, numit acum “războiul mic”, a durat circa trei săptămâni, de la 27 iunie până la 18 iulie și s-a încheiat cu retragerea API de pe teritoriul ei. Pierderile Armatei Populare a Iugoslaviei au constituit 35 (44) de morți și 152 (184) de răniți. Din partea Sloveniei au fost înregistrați 3 morți și 66 de răniți.

Slovenia independentă în anii 90: politica, economia

În ianuarie 1992, Slovenia a fost recunoscută de țările Uniunii Europene și peste puțin timp a devenit membru cu drepturi depline al OSCE și ONU. Populația tinerei republici în anul 1990 constituia circa 1,9 mln de oameni, dintre care 88% erau sloveni, 3% croați și 2% sârbi. Suprafața țării estede 20 254 km pătrați. *Slovenia reprezintă o republică parlamentară.* Organul suprem legislativ era Scupșcina, care avea două camere – Adunarea de Stat (90 de deputați, aleși pe un termen de 4 ani) și Consiliul de Stat (40 de membri, aleși pe un termen de 5 ani).

În cadrul alegerilor parlamentare din decembrie 1992 majoritatea locurilor le-au obținut liberal-democrații (25 de locuri), Democrații Creștini Sloveni (14 locuri) și foștii comuniști – Partidul reînnoirii social-democratice. Din nou în calitate de președinte, pe un termen de 5 ani, a fost ales M. Kučean (aflat în funcție din 1992). La alegerile parlamentare din 1996 majoritatea voturilor a revenit iarăși liberal-democraților (25 de mandate). Partidul popular a obținut 19 locuri, iar Partidul social-democrat – 16. În noiembrie 1997, M. Kucean a obținut o nouă victorie, fiind ales în funcția de președinte al țării.

Devenind stat independent, Slovenia a pornit imediat pe calea integrării europene. În anul 1994 a avut loc o cotitură în situația economică a țării. Produsul intern brut a crescut cu peste 5%, inflația a scăzut până la 18,3%, iar în 1995 constituia 10%. Din anul 2000 procesele de reînnoire din Slovenia au devenit un obiectiv de invidiat pentru fostele republici din fosta Federație Iugoslavă și pentru alte țări europene postcomuniste. *În prezent Slovenia este unicul stat din Europa Centrală și de Sud-est în care venitul național a depășit nivelul de 10 mii de dolari pe cap de locuitor.* Acest lucru a fost posibil datorită promovării și realizării consecvente a reformelor economiei de piață.

Slovenia a renunțat destul de repede și hotărât la fostul sistem de conducere iugoslav. Ieșirea din criza autoconducerii a fost găsită nu în perfecționarea vechiului sistem, ci în renunțarea totală la el în favoarea unor modele moderne, preluate din practica mondială. În virtutea coraportului forțelor social-politice, care s-a stabilit în Slovenia, renunțarea la vechile metode în economie nu a însemnat distrugerea bruscă a acesteia, cum s-a întâmplat în majoritatea celorlalte țări. Autoritățile slovene au manifestat o atitudine pragmatică și nu au permis distrugerea societății și a economiei. Aceasta a fost posibil datorită faptului că fostele întreprinderi cu autogestionare și-au păstrat o largă independență economică, transformându-se în principalii subiecți ai economiei de piață care se constituia.

CROAȚIA Proclamarea independenței. Războiul sârbo-croat și consecințele lui

Croația, spre deosebire de Slovenia, nu a reușit să depășească atât de ușor greutățile legate de crearea statului independent. Evenimentele tragice din Croația, care s-au transformat într-un adevărat război, au curmat mii de vieți, mai ales din rândul populației pașnice. Croația consideră că Serbia este agresorul, iar Serbia se reprezintă drept apărător al populației sârbe din Croația - aceasta este esența conflictului. Fără îndoială, una dintre principalele surse de tensionare a relațiilor sârbo-croate este problema sârbilor croați. "Problema sârbă" în Croația constă în faptul că sârbii croați tind spre autodeterminare politică și națională, ceea ce nu este acceptat de croați, deoarece văd în acțiunile sârbilor un pericol pentru unitatea și integritatea teritoriului croat.

La sfârșitul lunii mai 1991 în Croația a avut loc un referendum, în cadrul căruia 94% din cetățeni s-au pronunțat pentru un stat croat suveran și independent. Sârbii croați au ignorat referendumul, încă, în decembrie 1990, ei au proclamat crearea regiunii autonome Serbska Kraina pe teritoriul Croației. În curând a apărut și cea de-a doua autonomie sârbă, care cuprindea Slavonia de Est, Barania și Sremul de Vest. După ciocnirile cu poliția și cu forțele interne armate, sârbii croați au format detașamente proprii de autoapărare. Din primăvara anului 1991 ciocnirile dintre sârbi și croați s-au transformat într-un război sângeros.

La 25 iunie 1991, Croația și-a proclamat independența, iar, în ianuarie 1992, țările Uniunii Europene au recunoscut oficial existența ei. În mai 1992, Croația a devenit membru al ONU, însă pacea nu s-a instaurat pe pământul ei. În noiembrie 1991, numărul total al combatanților din formațiunile armate croate a atins cifra de 110 mii (după alte surse - 200 mii), adică 2,3% din populația republicii. Conform datelor neoficiale, în luptele de pe teritoriul Croației și-au pierdut viața mai mult de 30 mii de oameni, iar numărul refugiaților a ajuns la o jumătate de milion. Războiul avea un caracter înfiorător și era însoțit de atrocități cumplite față de populația pașnică. Pe parcursul unui an lupta s-a dat între sârbii care locuiau compact pe 1/3 din teritoriul țării, aceștia nedorind să iasă din componența Iugoslaviei, și armata croată, care încerca să mențină unitatea statului. Sârbii au creat Republica Serbska Kraina (RSK) și încercau să se separe de Croația, însă nu au fost susținuți de comunitatea mondială. În lucrările istorice este expusă opinia judicioasă (E. Guskov, A. Karasev) că războiul din Croația nu a fost un război între Serbia și Croația, după cum se afirmă greșit uneori; acesta a fost un război al croaților, care își apărau dreptul de a se separa de RSFI, în limitele hotarelor deja existente, și al sârbilor din Croația, care nu doreau să trăiască în același stat cu croații.

Acest război a scos la iveală una dintre cele mai dificile probleme în ceea ce privește dreptul națiunilor la autodeterminare: cine are dreptul la autodeterminare - statul sau poporul. Dacă acest drept este al statului, atunci republicile doar își concretizează frontierele și stabilesc condițiile secesiunii

(ale ieșirii unei părți din cadrul statului). Dacă acesta este dreptul unui popor din cadrul unei republici multinaționale - atunci care este statutul granițelor interne și care este modalitatea de a le schimba și cine, în acest caz, este succesorul de drept al federației.

În februarie 1992, Consiliul de Securitate al ONU a luat hotărârea de a introduce forțele de pace în Croația, plasându-le de-a lungul granițelor cu Republica Serbska Kraina (RSK), ceea ce a condus la o oarecare stabilizare a situației. Din 1992 până în 1995 viața economică și politică a Croației se desfășura în teritoriile în care nu aveau acces autoritățile sârbe din RSK; acestea erau împărțite în patru zone (sectoare), în fiecare din ele fiind dislocate «căștile albastre».

Intrarea "căștilor albastre" a stopat confruntările militare, fără ca părțile beligerante să ajungă la un compromis acceptabil în privința Croației. Nu s-au rezolvat principalele probleme, cele mai importante dintre ele fiind: constituirea statului democratic, obținerea unui echilibru interetnic, stabilitatea socială și economică. În anul 1995, în timpul operațiunilor militare, armata croată a ocupat teritoriul RSK și, drept urmare, 200 mii de sârbi au părăsit republica.

Croația în anii 90: viața economică și politică

În august 1992, în Croația au avut loc alegeri parlamentare și prezidențiale anticipate. Președinte al țării a fost reales F. Tugiman. Parlamentul croat - Saborul - este constituit din Camera reprezentanților, în număr de 138 de deputați, și Camera comunelor, reprezentată de 98 de deputați. În Camera comunelor sunt aleși câte 3 reprezentanți din cele 31 de jupanii (unități administrative), iar 5 reprezentanți sunt numiți suplimentar de președintele țării. Majoritatea din cele două camere ale parlamentului au constituit-o membrii Uniunii Democratice Croate (UDC), care au obținut 21 de locuri. La alegerile parlamentare din 1995 UDC a reușit să-și păstreze mai mult de jumătate din mandatele din parlament. Locul doi privind numărul de mandate i-a revenit Partidului social-democrat (Uniunea reformată a comunistilor din Croația), care a obținut 9% din mandate.

În ceea ce privește dezvoltarea economică, Croația, ca și Slovenia, avea un potențial vast. Războiul, însă, care s-a purtat nemijlocit pe teritoriul Croației, precum și pierderea temporară a controlului asupra părții sârbe a țării au pricinuit daune enorme economiei republicii. O bună parte a industriei și a infrastructurii din Croația a fost distrusă, pierderile de pe urma războiului au constituit 18,7 miliarde de dolari. Scăderea economică în Croația a ajuns, în perioada 1989-1994, la indicele de 46%. În 1994, s-a reușit diminuarea inflației, iar, în mai 1994, a fost introdusă moneda națională. Datoria externă a țării a crescut de la 3 miliarde de dolari în 1990 până la 10 miliarde la sfârșitul anilor 90. Împreună cu datoria internă de stat aceste restanțe constituiau 30% din PIB. Exportul cifrat la 4,5 miliarde de dolari aproape că nu a crescut din 1994. În același timp, volumul importurilor a crescut până la 8,9 miliarde de dolari. Economia Croației avea o tendință stabilă spre importuri. Croația a dezvoltat relații de bună vecinătate cu Austria, Ungaria, Slovenia, Germania, Albania.

S-a redus posibilitatea de a acoperi datoriile externe din contul propriilor rezerve valutare: în 1995 – cu 3%, în 1996 – cu 48%, în 1997 – cu 37%. În 1999, guvernul intenționa să acopere deficitul bugetar de 4 miliarde de cuni croați (mai mult de 1 miliard de mărci germane) din contul privatizării. În prima jumătate a anului, această sursă de finanțe a asigurat doar 26 miliarde de cuni. Conform opiniei economiștilor croați din opoziție, cauza a constat în faptul că toate obiectele ce prezentau vreun oarecare interes erau deja vândute. Ca rezultat al privatizării nomenclaturiste, bunurile expuse pentru vânzare s-au concentrat în mâinile a 200 de familii, ce aveau legături strânse cu regimul de conducere. În ceea ce privește vânzarea giganților economiei croate, marele capital străin nu se grăbea să le achiziționeze. În prezent problema acoperirii deficitului bugetar este legată în mod concret de vânzarea telecomunicațiilor croate, fapt care va mări brusc inflația, ce se menține în prezent la nivelul de 6%. Acest lucru ar putea genera o tensionare a situației sociale, care și așa este destul de dificilă din cauza majorării ratei șomajului, care a crescut din 1990 de două ori, de la 9% până la 18% (2000). În ansamblu, după estimările specialiștilor, Croația are nevoie de cel puțin 10 ani pentru a atinge nivelul anului 1990 la principalii indici social-economici.

MACEDONIA

Crearea statului independent Macedonia și problemele recunoașterii lui

Crearea statului independent și suveran, a "statului național al poporului macedonean", a fost proclamată de parlamentul republicii la 17 septembrie 1991. Drept bază pentru acest act au servit rezultatele referendumului din 8 septembrie 1991, în cadrul căruia 1.021.981 de alegători, adică 68,32% din numărul total (1.495.807) sau 95,08% din numărul participanților la scrutin au optat pentru suveranitatea republicii. Voința poporului, exprimată în cadrul referendumului, precum și decizia Adunării Macedoniei din 17 septembrie 1991 și-au găsit expresie în Constituția adoptată la 17 noiembrie 1991. "Republica Macedonia, se spune în art. 1, este un stat suveran, independent, democrat și social".

La 21 februarie 1992, conducătorii Macedoniei și ai RFSI au semnat un acord cu privire la retragerea unităților Armatei populare a Iugoslaviei de pe teritoriul republicii. În felul acesta, Macedonia a evitat ciocnirile armate și separarea ei de RSFI a avut loc pe cale pașnică.

Însă dobândirea suveranității se complica din cauza dificultăților legate de recunoașterea internațională. La 17 decembrie 1991, în cadrul ședinței miniștrilor de externe ai țărilor Uniunii Europene (UE), care a avut loc la Bruxelles, au fost stabilite criteriile, în a căror bază urmau să fie recunoscute noile state din Europa de Est și din fosta URSS. Adunarea Macedoniei din 19 decembrie 1991 a adoptat o declarație specială cu privire la acceptarea totală a cerințelor UE (respectarea prevederilor Statutului ONU, garantarea drepturilor pentru minoritățile și grupurile naționale, aderarea la principiul inviolabilității

frontierelor ș.a.m.d.) și disponibilitatea de a le îndeplini necondiționat. După aceasta, la 29 decembrie, Macedonia a prezentat la Comisia de Arbitraj a Conferinței în problema Iugoslaviei o cerere cu rugămintea de a fi recunoscută pe plan internațional ca stat unitar, răspunzând afirmativ, în conformitate cu declarația de la Bruxelles, la întrebările puse de UE. La 6 ianuarie 1992 parlamentul republicii a introdus un amendament în Constituția din 17 noiembrie 1991: "**Republica Macedonia nu are pretenții teritoriale față de țările vecine**". Și totuși, recunoașterea suveranității fostei Republici Iugoslave Macedonia a fost suspendată. *Principala piedică o constituia poziția Greciei.* Ultima insista (și continuă să insiste) ca republica să renunțe la numele propriu "Macedonia", precum și la simbolurile statului, cum ar fi Steaua virgină a dinastiei macedonene a vechiului stat Macedonia (acest simbol figurează pe drapelul de stat al Macedoniei). În februarie 1992, țările-membre ale UE au declarat, la Conferința de la Lisabona, că sunt gata să recunoască republica, cu condiția schimbării denumirii ei, la care Macedonia a răspuns cu un refuz categoric. În luna martie 1992, problema recunoașterii fostelor republici ale Iugoslaviei a fost examinată de statele-membre ale UE împreună cu SUA. În privința Macedoniei părțile au convenit "să soluționeze pozitiv problema recunoașterii ei", imediat ce vor fi satisfăcute cerințele pe care UE le are față de ea.

"Părtașii" fostei Republici Iugoslave Macedonia, argumentează că numele propriu "Macedonia" corespunde situației geografice a țării, locului ei în peninsula Balcanică și, ceea ce este mai important, autodeterminării majorității populației. Conform datelor oficiale din 1991, se consideră "macedoneni" 1 314 283 din cei 2 033 964 de locuitori ai republicii, adică 64,6%. La referendumul din 8 septembrie 1991, majoritatea cetățenilor țării, indiferent de apartenența lor națională, la fel, s-au pronunțat pentru crearea statului suveran, cu un nume absolut concret – "Republica Macedonia". Ignorarea acestui lucru ar însemna, de fapt, încălcarea principiilor echității și democrației. În altă ordine de idei, se consideră că schimbarea denumirii republicii nu va rezolva problemele existente, ci doar va agrava situația din regiune, și așa destul de încordată.

Grecia consideră că argumentele aduse mai sus nu sunt convingătoare și propune propriile contraargumente. Republica ocupă doar o parte a regiunii istorico-geografice Macedonia, și una destul de mică – 26 494 km², pe când Grecia are un teritoriu de 35 230 km². Cât privește "națiunea macedoneană" despre ea nici nu poate fi vorba, deoarece nu există în genere. În afară de aceasta, anume păstrarea de către republică a denumirii ei proprii va constitui un pericol real pentru pacea și stabilitatea din regiune, și nu invers. Posedând acest nume, republica îl va folosi drept bază pentru a înainta pretenții teritoriale față de statele cu care se mărginește: Albania, Bulgaria, Grecia, Serbia, deoarece fiecare dintre ele cuprinde anumite părți ale Macedoniei. Nu există garanții sigure că, mai devreme sau mai târziu, republica nu se va folosi de acest factor, pentru a încerca să unească sub egida sa toate pământurile Macedoniei istorice.

Recunoașterea Republicii Macedonia. Dezvoltarea politică și economică în anii 90.

Calitatea de arbitru între Macedonia și Grecia și-a asumat-o ONU. În luna aprilie 1993, republica a fost primită în ONU, cu denumirea provizorie de *Fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, până la reglementarea litigiilor, survenite în legătură cu denumirea acestui stat. În luna iunie 1992, Macedonia era recunoscută deja de 72 de țări, 36 dintre ele acceptând denumirea Republica Macedonia. În 1995, Macedonia a devenit membru al OSCE și al Consiliului Europei. În 1995, după patru ani de discuții acerbe, Macedonia și Grecia au semnat la New-York un acord cu privire la normalizarea relațiilor, iar în 1996 a fost semnat un tratat de normalizare a relațiilor dintre Macedonia și Republica Unională Iugoslavia.

După obținerea independenței, în Macedonia s-au inițiat schimbări radicale în sistemele economic și politic. Constituția a consfințit crearea statului civil, democratic și de drept. Organul legislativ suprem al republicii este parlamentul monocameral, ales pe un termen de patru ani – Adunarea Republicii Macedonia, care numără 120 de deputați. Adunarea alege președintele republicii pe un termen de patru ani. La 27 ianuarie 1991, președinte a devenit C. Gligorov. În primii cinci ani parlamentul a examinat mai mult de 700 de acte legislative, care reglementează toate sferele vieții sociale, economice și politice. Evoluția sistemului politic și democratizarea lui în Macedonia sunt legate de dezvoltarea pluripartidismului, de statornicirea sistemului reprezentativ al puterii și conducerii. În anul 1994, au fost înregistrate oficial 60 de partide politice, dintre care 15 reprezentau interesele minoritățile naționale. La primele alegeri, desfășurate în condiții de independență în octombrie-noiembrie 1994, majoritatea absolută în parlament a obținut-o “Uniunea pentru Macedonia” (cu 85 din cele 120 de mandate).

În timpul acțiunilor militare din Croația, Bosnia și Herțegovina, în scopul asigurării propriei securități, Macedonia s-a adresat către ONU cu cererea ca aceasta să trimită în țară un detașament de “căști albastre”. În decembrie 1993 Parlamentul Macedoniei a adoptat hotărârea de aderare la NATO. Toate partidele, fără excepție, au susținut această decizie.

Situația economică a Macedoniei, după obținerea independenței, era deosebit de grea. PIB-ul s-a redus din 1991 până în 1993 cu 30%, rata șomajului a atins cifra de 40%, iar nivelul producției industriale a scăzut cu 50%. Guvernul a adoptat un program de stabilizare economică, coordonat cu FMI și Banca Mondială, al cărui priorități erau crearea condițiilor pentru funcționarea economiei de piață și privatizarea cât mai grabnică. În 1995, s-a reușit stoparea inflației și tot în același an Banca Mondială a acordat Macedoniei un credit de 85 mln. dolari pentru susținerea sectorului financiar și a întreprinzătorilor. Drept sursă pentru creșterea economică ulterioară au servit întreprinderile mici și mijlocii, construcțiile, agricultura, turismul și sfera serviciilor.

Problemele naționale

Macedonia, al cărui teritoriu constituie 25.700 km² și este un stat multi-național în care, în afară de națiunea titulară, locuiesc și alte naționalități. Conform recensământului din anul 1994, populația țării număra 2 075 196 persoane, dintre care 1 378 687 erau macedoneni, 478 967 – albanezi, 39 866 – sârbi, 47 408 – țigani. Majoritatea populației (66,66%) reprezintă creștinii ortodocși, musulmanii constituie 30,06%, iar catolicii – 0,49%. Albanezii își revendică drepturi mai largi, solicitând deschiderea unei universități albaneze, o participare mai largă (la nivel de 30%) în toate structurile statului, iar aripa radicală a *minorității albaneze* cere autonomie pentru regiunile Macedoniei de Vest, promovând *ideea reunirii tuturor albanezilor într-un stat independent*. Este caracteristic faptul că albanezii locuiesc compact în raioanele de vest ale republicii, care se mărginesc cu Albania și cu regiunea autonomă Kosovo, care intra în componența Serbiei. În astfel de orașe ca Tetovo, Gostivar, Debar, Kicevo, Struga, Kumanovo numărul albanezilor variază de la 50 la 80 %. În afară de aceasta, 180 de sate sunt din punct de vedere etnic absolut “pure” (unitare)

Interesele minorității naționale albaneze sunt reprezentate de patru partide politice. Lider între ele este Partidul Propășirii Democratice (PPD). El a fost înființat în aprilie 1990, în orașul Tetovo, iar în luna noiembrie a aceluiași an, la primele alegeri parlamentare, a obținut un succes important, ocupând locul trei în ceea ce privește numărul de mandate în Adunarea națională a Macedoniei.

Populația albaneză, nemulțumită de starea ei social-economică, vede izvorul tuturor relelor în faptul că nu are o poziție de egalitate cu majoritatea macedoneană. *În anii 90 minoritatea națională albaneză* (care constituie mai mult de 22% din întreaga populație a republicii, iar numărul ei crește datorită ratei înalte a natalității, aceasta fiind de patru ori mai mare decât la macedoneni), prin intermediul partidelor sale politice, *a încercat să obțină statutul de populație ce stă la baza formării statului, revendicându-și autonomia politică și declararea limbii albaneze ca limbă de stat, alături de limba macedoneană*. Revendicările lor au fost expuse într-un șir de documente (*Declarația cu privire la statutul de egalitate a albanezilor din Macedonia* (iulie 1991), *Memorandumul din 21 octombrie 1991, Adresarea către parlamentari cu privire la introducerea amendamentelor în Constituție* (decembrie 1992), sub care și-au pus semnăturile 150 mii de oameni) care au fost remise organelor de stat și organizațiilor internaționale.

Autoritățile oficiale ale Republicii Macedonia susțin că populația albaneză va beneficia de drepturile și libertățile care se cuvin unei minorități, *însă consideră că este inadmisibilă schimbarea statutului ei și formarea vreunei unități administrative pe teritoriul republicii din motiv că, după părerea lor, acest fapt va pune în pericol integritatea statului*. Însă populația albaneză, sub conducerea partidelor sale politice, insistă asupra satisfacerii revendicărilor înaintate.

Observatorii politici atrag atenția asupra unității și sincronizării acțiunilor întreprinse de albanezii din Macedonia și cei din regiunea autonomă Kosovo. Conștientizând pericolul care planează și în scopul evitării eventualelor

conflicte interetnice, Macedonia a obținut dislocarea pe teritoriul ei a 300 de militari americani și 700 de militari din țările scandinave. Însă, după cum au demonstrat-o evenimentele ulterioare, aceasta nu a redus pretențiile albanezilor. În anul 1999, în timpul operațiunilor militare din Serbia cca 200 mii de albanezi și-au găsit adăpost în Macedonia iar, în anul 2001, ei au început un război împotriva poporului macedonean.

BOSNIA ȘI HERȚEGOVINA (BH) Contradicțiile naționale dintre musulmani, sârbi și croați. Războiul din anii 1992-1995 în Bosnia și Herțegovina

Istoria Europei în prima jumătate a anilor 90 a fost umbrată de un sângeros război civil (aprilie 1992 – începutul anului 1995), care a izbucnit pe teritoriul fostei republici iugoslave Bosnia și Herțegovina, curmând viața a 25-60 mii de oameni. *Bosnia și Herțegovina a fost recunoscută ca stat de comunitatea internațională în 1992, însă, de facto, ea nu exista ca o formațiune statală unică.*

Pe teritoriul ei războiul civil s-a purtat între trei grupuri etno-confesionale (statisticile reflectă datele recensământului din 1991): musulmani (43,7%), sârbi (31,3%) și croați (17,3%), care și-au creat propriile formațiuni statale – Republica Bosnia și Herțegovina, Respublica Serbska și Republica Herțegovina-Bosnia.

Recunoașterea grabnică a Bosniei și Herțegovinei, în primăvara anului 1992, a intensificat disensiunile interetnice și au devenit obișnuite ciocnirile armate din cauza că părțile beligerante nu se puteau înțelege în privința organizării statale comune a Bosniei și Herțegovinei. Sârbii propuneau să fie discutată varianta confederativă de coexistență a celor trei popoare. Ideea separării teritoriale a Bosniei și Herțegovinei între comunitățile musulmană, sârbă și croată pe baza constituirii unor cantoane a fost susținută de liderul Croației, F. Tugiman. Partea musulmană și președintele A. Izegbetovici, obținând susținerea Occidentului prin recunoașterea grabnică a suveranității republicii, apărau concepția unui stat musulman unitar, a unei republici unitare și indivizibile. Însă divizarea sau, practic, împărțirea teritoriului între cele trei popoare, s-a început prin escaladarea unui conflict militar. Numărul total al combatanților încadrați în formațiunile militare din această republică muntoasă constituia, la începutul anului 1993, circa 150 mii de oameni. Concomitent, în republică existau fronturile sârbo-musulman, sârbo-croat și croat-musulman. În Bosnia și Herțegovina, în cadrul armatei oficiale a Bosniei luptau 40 mii de mogiahezi din țările islamice, au fost observați voluntari din Serbia și Rusia. În iunie 1992, în condițiile extinderii conflictului, mandatul “căștilor albastre” a fost prelungit, iar împuternicirile lor au fost lărgite pentru a asigura funcționarea aeroportului Sarajevo, precum și pentru transportarea de ajutoare umanitare în acest oraș și în localitățile învecinate. În afară de aceasta, Forțele internaționale de pază controlau zonele libere pentru zboruri și zonele de “securitate” ale ONU, care au fost instituite de Consiliul de Securitate în jurul a cinci orașe bosniace și în jurul capitalei Sarajevo.

Tratatul în vederea dezamorsării crizei bosniace au început încă până la izbucnirea războiului civil și au continuat pe tot parcursul acestuia. Marile puteri și organisme internaționale au întreprins nenumărate tentative de a găsi ieșire din criză. În luna august 1991, a fost instituită Conferința internațională pe problemele Bosniei și Herțegovinei, care, pe parcursul câtorva ani, a încercat să elaboreze diverse planuri de soluționare a conflictului. Planul Cutiliero (1992) presupunea împărțirea țării în cantoane naționale, planul Vens-Owen (1993) prevedea împărțirea teritoriului republicii în 10 provincii. În același an, Owen și Soltenberg au propus să fie examinată varianta “unirii celor trei provincii”. În anul 1994, grupul de contact, constituit pentru tratative de către miniștrii de externe ai SUA, Rusiei, Marii Britanii, a purces la realizarea unei doctrine dure ce prevedea “constrângerea pentru acceptarea păcii”. S-a propus ca Bosnia și Herțegovina să fie împărțită în două state: musulmano-croat și sârb în cadrul unei țări unitare – Bosnia și Herțegovina. Însă nici unul dintre planurile propuse nu a fost acceptat de părțile implicate în conflict.

În luna martie 1994, la Washington, în prezența președintelui B. Clinton, a fost semnat un acord între croați și musulmani cu privire la crearea *Federației Bosnia și Herțegovina pe teritoriul Bosniei și Herțegovinei*. La 30 mai 1994, în sectorul musulman al orașului Sarajevo a fost convocată Scupșcina legislativă a federației, la care au fost aleși președintele ei (croatul K. Zubak), vicepreședintele (musulmanul E. Ganici) și prim-ministrul (musulmanul H. Silaigici). Sârbii din Bosnia și Herțegovina au refuzat categoric să adere la Federația Bosnia și Herțegovina.

Încă în ianuarie 1992 sârbii au creat Republica Sârbă în Bosnia și Herțegovina și au format organele lor proprii de conducere – Scupșcina, Guvernul, Preziđiul și Armata republicană. Nefiind recunoscută de nici o țară din lume, pe durata războiului, această republică a căpătat trăsăturile unui stat național independent, iar liderii ei tindeau, în primul rând, să iasă din componența Bosniei și Herțegovinei, și, în al doilea rând, să obțină recunoaștere internațională. Anume acest scop a devenit o prioritate, care a stat la baza unirii imediate cu Serbia și Muntenegru, care au format, în 1992, Republica Unională Iugoslavia.

Acorul de la Dyton. Formarea Federației Bosnia și Herțegovina și Republica Serbska

Reglementarea conflictului militar, politic și național s-a reușit doar în toamna anului 1995. Astfel, în noiembrie 1995, la baza militară Ritpaterson a Forțelor Militare Aeriene ale SUA de la Dyton (Ohio), s-au dus tratative privind reglementarea crizei bosniace. Cele trei săptămâni de negocieri au culminat cu încheierea, la 21 noiembrie 1995, a Acordului de pace. Semnarea lui oficială și solemnă a avut loc la Paris, în decembrie 1995. *Acordul de pace de la Dyton* a constituit un bilanț al celor patru ani de război civil în Bosnia și Herțegovina și a trasat perspectivele viitoarei organizări statale a acestei foste republici iugoslave.

Conform acordului, odată cu păstrarea frontierelor externe ale Bosniei și Herțegovinei, recunoscute în plan internațional, s-a produs divizarea ei inter-

nă în două părți, fiind create două "Formațiuni" – **Federația Bosnia și Herțegovina** (cuprinzând 51% din teritoriu) și **Republika Serbska** (49%), care se uneau în **Bosnia și Herțegovina**. Formațiunile au dreptul să stabilească relații particulare cu țările vecine, racordându-le la suveranitatea și integritatea teritorială a Bosniei și Herțegovinei. Pentru realizarea acordului în țară au fost introduse forțe militare internaționale.

Toată perioada, care a urmat după anul 1996, a fost legată de realizarea programului trasat de Acordul de la Dayton, și anume: delimitarea teritoriului fiecărei părți, cu transferarea puterii asupra regiunilor respective; retragerea reciprocă a armatelor și punerea lor sub controlul forțelor internaționale; pregătirea pentru alegerile parlamentare. La 14 septembrie 1996, au avut loc alegeri parlamentare în organele centrale de stat și în organele republicane ale puterii. În Scupșcina din Bosnia și Herțegovina au fost aleși reprezentanții partidelor musulman, sârb și croat. În prezidiul BH au intrat A. Izetbecović, M. Kraišnik și K. Zubak, fiecare din ei care ocupând succesiv postul de președinte, schimbându-se după fiecare opt luni. În calitate sa de organ de conducere a țării, Prezidiul adoptă hotărâri în bază de consens. În iulie 1996, și-a dat demisia președintele republicii P. Karagić, iar, în septembrie 1996, în acest post a fost aleasă B. Plavšić.

În afară de Prezidiu și Scupșcina Parlamentară bicamerală, statutul de organe comune ale puterii dețin, de asemenea, Curtea Constituțională, Banca centrală, Comisia pentru drepturile omului, condusă de un împuternicit special (ombudoman), Comisia pentru problemele refugiaților și a monumentelor strămutate, Comisia pentru infrastructură.

Însă multe probleme au rămas nerezolvate. Organele comune ale puterii BH începeau cu greu să funcționeze, nu erau distribuite, în mod echitabil, resursele repartizate pentru reconstrucția BH. Astfel, în 1996 resursele financiare au fost repartizate în proporție de 98% pentru FBH și doar 2 % pentru RS. Situația financiară s-a schimbat în 1997, când Comisia Europeană a aprobat repartizarea a 60 mln. de dolari pentru RS.

Instaurarea calmului în regiune a permis marilor puteri să reducă de două ori forțele internaționale CBC/IFOR – de la 30 la 60 de mii, prelungindu-le mandatul într-o variantă modificată.

În felul acesta, Acordul de pace de la Dayton și prezența în țară a forțelor internaționale CBC/IFOR și-au îndeplinit sarcina principală: au oprit războiul, au păstrat pacea și au organizat primele alegeri sub egida OSCE. A rămas deschisă o singură problemă nerezolvată, dar cea mai importantă – contradicțiile naționale dintre musulmani și sârbi. Una dintre manifestările „nesoluționării” era distribuția teritorială. Astfel, Sarajevo i-a revenit în întregime Federației, în timp ce conform tuturor planurilor anterioare, se prevedea ca orașul să fie luat sub protectoratul ONU (planurile Wens-Owen, Owen-Stoltenberg și al Grupului de contact).

O consecință a nerealizării stipulației în cauză a fost emigrarea a mai mult de 100 000 de locuitori din partea sârbă a orașului care și-au părăsit casele și s-au refugiat, acest fenomen însemnând eșecul total al concepției caracterului

multinațional al capitalei BH. Creând o perspectivă pentru reglementarea pașnică a conflictului, înțelegerile de la Dayton ascund, pe de altă parte, pericolul unei noi escaladări a conflictului, deoarece, soluția ratată reprezenta o variantă de compromis, impusă de forțele din exterior.

Bosnia și Herțegovina ocupă un teritoriu de 51129 km². Conform recensământului din 1992, populația țării era de 4 365 000 de oameni, iar recensământul din 1996 au înregistrat 3 524 000 locuitori.

REPUBLICA UNIONALĂ IUGOSLAVIA (Serbia și Muntenegru)

Crearea Republicii Unionale Iugoslavia (RUI)

Rămânând după destrămarea RSFI într-o izolare internațională aproape totală, Serbia și Muntenegru își apărau activ dreptul de „a nu ieși” din Iugoslavia. La 27 aprilie 1992, în cadrul adunării solemne a Scupșcinei RSFI, Scupșcinei Republicii Serbia și a Scupșcinei Republicii Muntenegru reprezentanții poporului din ultimele două republici au declarat continuitatea statutului internațional, statal, politic și de drept al RSFI în cadrul noului stat comun – Republica Unională Iugoslavia (RUI). În felul acesta, a apărut de acum cea de-a treia Iugoslavie, alcătuită din două republici – Serbia și Muntenegru, având capitala la Belgrad, și sârba ca limbă de stat. În cadrul Republicii Serbia erau incluse, de asemenea, două regiuni autonome – Kosovo și Metohia-Voivodina. În aceeași zi, a fost adoptată Constituția RUI, care proclamă suveranitatea și independența Serbiei și a Muntenegrului în cadrul statului democratic cu un spațiu economic unic. RUI a anunțat că recunoaște toate republicile iugoslave, care și-au declarat independența, că nu are pretenții teritoriale față de fostele republici din RSFI.

RSFI avea, în 1992, o suprafață de 102 173 km². Populația ei constituia, în 1991, 10 406 751 de oameni (în 1996 – 10 872 000). În Serbia locuiau 9,79 milioane de oameni, dintre care: în Voivodina – 2 mln., Kosovo și Metohia – 1,7 mln. și în Muntenegru – 616,5 mii de oameni, ceea ce înseamnă că 94% din populație era amplasată în Serbia. Serbia este un stat multiethnic, din totalul populației (după statisticile din 1991) sârbi alcătuiesc 62%, albanezi 17%, muntenegreni 5%, unguri 3%. În aspect confesional creștinii ortodocși constituiau 80% din numărul locuitorilor țării.

RSFI în condițiile sancțiunilor internaționale

După evenimentele din luna mai 1992, dezvoltarea RSFI a avut loc în condițiile sancțiunilor internaționale care i-au fost impuse, fiind învinuită de participarea la acțiunile de război pe teritoriul Bosniei și Herțegovinei. Sancțiunile din 30 mai 1992 prevedeau embargoul total, stoparea tuturor operațiunilor financiare, a tuturor transporturilor aeriene, încetarea colaborării științifice și tehnice și chiar excluderea sportivilor RSFI din competițiile internaționale, toate acestea făcând ca țara să se pomenească într-o situație catastrofală. Pentru legă-

tura cu lumea exterioară Iugoslaviei i-au fost lăsate doar telefonul și comunicațiile poștale și feroviare. În trei ani de aplicare a sancțiunilor Iugoslavia a suferit pagube în valoare de 45 miliarde de dolari, s-a produs o scădere însemnată a producției, și a volumul transporturilor interne, exista o penurie cruntă de medicamente ș.a.m.d. *La începutul războiului Iugoslavia avea una dintre cele mai dezvoltate infrastructuri economice și era bine pregătită pentru procesele de transformare. După război însă, economia Iugoslaviei a fost aruncată cu zeci de ani înapoi.* O problemă deosebit de grea pentru RUI au devenit refugiații. În august 1992, conform statisticilor oficiale, în Muntenegru, erau 52,5 mii, iar în Serbia, circa jumătate de milion de refugiați. Printre aceștia erau nu numai sârbi, ci și croați, evrei, musulmani.

Constituirea legală a noilor structuri ale puterii în RUI

Pentru crearea federației era nevoie de noi structuri ale puterii. La alegerile în Vecea cetățenilor din Scupșcina Unională, care au avut loc în luna mai 1992, în scupșcinile regiunilor autonome și în organele locale ale puterii cel mai mare număr de voturi l-au obținut formațiunea de guvernământ Partidul Socialist al Serbiei (PSS), în frunte cu Slobodan Milošević, și Partidul Radical din Serbia (PRS), condus de V. Šešel, iar în Muntenegru – Partidul Democrat al Socialiștilor (PDS).

În iunie 1992, în calitate de președinte al RUI a fost ales cunoscutul scriitor, academicianul D. Ciosič, la postul de prim-ministru a fost invitat M. Panič, om de afaceri american, de origine sârbă. Principala sarcină a noului guvern și a noii formațiuni statale era constituirea unor noi norme și legi, anularea sancțiunilor economice și politice aplicate de Consiliul de Securitate al ONU. D. Ciosič și M. Panič promovau o politică de colaborare activă cu organismele internaționale, o politică de compromisuri reale, demonstrând dorința de instaurare a păcii. S. Milošević însă îl învinuia pe Ciosič de prea multe cedări și de încălcarea constituției. După victoria pe care a obținut-o la alegerile extraordinare în Scupșcina Unională a RUI din decembrie 1992, reuniunea majoritară a socialiștilor și radicalilor din parlamentul unional, la 1 iunie 1993, l-a înlăturat, prin vot secret, din funcție pe D. Ciosič. Noul președinte al țării a devenit Z. Lilič, propus de PSS. De facto însă, țara era condusă de S. Milošević.

În Muntenegru, spre deosebire de Serbia, exista o stabilitate politică. În cadrul tuturor alegerilor poziți a de lider îi revenea Partidului democrat al Socialiștilor (PDS). În calitate de președinte rămânea permanent M. Bulatović, care se bucura de o extraordinară popularitate în țară.

În 1994, în Iugoslavia a fost adoptat Programul de stabilizare economică (propus de D. Avramović), care a dat rezultate vizibile chiar din primul an – micșorarea prețurilor cu 10,3%, majorarea volumului producției cu 50%, reducerea inflației ș.a.m.d. Sancțiunile împotriva RUI au fost ridicate definitiv doar în octombrie 1996 și în țară a început accelerarea reformelor economice.

Destrămarea RSFI și agravarea situației în Kosovo și Metohia

Când destrămarea RSFI a devenit un fapt evident, iar republicile Croația și Slovenia au pornit pe calea separării (respectând toate normele dreptului internațional), albanezii din Kosovo au hotărât să le urmeze exemplul. Delegații albanezi din Scupșcina din Kosovo au votat *Declarația Constituțională*, care proclama Kosovo drept Republică. Scupșcina Serbiei a considerat această acțiune ilegală și a dizolvat Scupșcina din Kosovo (regiunile Kosovo și Voivodina fuseseră desființate în 1989), însă, la 7 septembrie 1990, deputații albanezi, într-un mod secret, au adoptat o nouă constituție a regiunii, au proclamat Republica Kosovo, ai cărei cetățeni trebuie să-și decidă singuri soarta. Această acțiune a fost calificată de Serbia ca anticonstituțională și care subminează integritatea ei teritorială. Considerând că autonomia regiunii a fost suprimată, albanezii au inițiat o campanie de nesupunere civică. *Situația din regiune se caracteriza printr-o confruntare etnică dură între sârbi și albanezi, fiecare dintre părți motivându-și drepturile etnice asupra acestor pământuri.* Conform datelor Direcției statistice a Iugoslaviei, în 1988, în regiune erau înregistrați 917 mii de albanezi sau 66% din totalul locuitorilor. Sârbi, albanezii sau persoane care se considerau iugoslavi constituiau 250 mii, musulmanii – 72 mii, turcii – 21 mii și țigani – 97 mii. În urma conflictului regiunea s-a divizat în două societăți paralele – albaneză și sârbă. Fiecare avea puterea sa, economie proprie, învățământul propriu și cultura separată. *În sectorul economic dominau albanezii, care creau firme particulare și aveau capitaluri mari. În structurile politice se manifestau preponderent sârbi, deoarece albanezii boicotau alegerile și refuzau să ocupe posturi administrative.*

Avangarda politică a albanezilor a devenit Uniunea democratică din Kosovo (UDC din 1989), condusă de Ibrahim Rugova. În septembrie 1991, albanezii din Kosovo au organizat un referendum cu privire la independența regiunii și s-au pronunțat unanim în favoarea republicii independente. Ulterior, la 24 mai 1992, au avut loc alegerile președintelui și parlamentului: Președinte al „Republicii Kosovo” a devenit Ibrahim Rugova, iar UDC a obținut 78% din sufragii.

Esența problemei în Kosovo constă în faptul că interesele majorității poporului din regiune, care dorește să se separe de Iugoslavia și să-și creeze un stat național independent în Balcani, unindu-se cu Albania, se ciocnesc cu interesele Republicii Serbia și ale Iugoslaviei, care vor să-și păstreze propria integritate teritorială.

Teritoriile Macedoniei și ale Muntenegrului, de asemenea, au intrat în planurile albanezilor din Kosovo. În 1994, când s-au purtat tratative pe problema Bosniei și Herțegovinei, Rugova se aștepta ca sârbi din Bosnia să pledeze pentru relații confederative cu Serbia, ceea ce ar fi favorizat albanezilor din Kosovo să stabilească relații confederative cu Albania. Visul lui Rugova era ca regiunea Kosovo să devină republică independentă, deschisă pentru Serbia și Albania, iar albanezii din Muntenegru să obțină autonomie. În privința albanezilor din Mace-

donia el pleda pentru statutul de „popor de bază al statului”, ceea ce le-ar fi permis lor să ceară autonomie și, posibil, să-și formeze și o republică. În toamna anului 1994, în cuvântările lui Rugova se făceau auzite, tot mai des, ideile reunirii regiunii Kosovo cu Albania.

Radicalizarea mișcării secesioniste în Kosovo și Metohia a început în anul 1998. În cadrul acestei mișcări se puteau distinge trei direcții. *Prima – era de ordin politic, activa prin intermediul UDC, în frunte cu Rugova. Pronunțându-se pentru independență, el nu excludea posibilitatea unor tratative cu conducerea RSI. Cea de-a doua era legată de activitatea „guvernului din ilegalitate”, în frunte cu Buiar Bucos, care îi ținea sub control, prin sediul său din orașul Ulm (Germania), pe albanezii emigranți. Cea de-a treia direcție era de ordin extremist și se manifesta prin metode teroriste, în cadrul Armatei de Eliberare din Kosovo (AEK). AEK avea drept scop crearea unui „teritoriu liber”, recunoașterea luptei sale ca fiind una de eliberare națională, susținerea organismelor internaționale și separarea de Iugoslavia. Ulterior, a intrat în vigoare planul de unire a teritoriilor din Kosovo, Muntenegru, Macedonia și Sangeac, în care locuiesc majoritatea albanezilor. Liderul AEC era Adem Demiç.*

Agravarea relațiilor și amestecul organismelor internaționale

Occidentul insista asupra tratativilor, însă albanezii nu le acceptau, înaintând tot noi și noi condiții. Mai întâi ei au pretins ca tratativele să aibă loc la nivel iugoslav, nu la nivel sârb, apoi au cerut introducerea forțelor armate NATO sau instituirea unui protectorat internațional asupra regiunii Kosovo. La începutul lunii octombrie 1998, situația a devenit incendiară. În regiune se dădeau lupte, iar NATO a prevenit Iugoslavia că s-ar putea recurge la bombardamente aeriene, dacă forțele polițienești și cele militare își vor continua acțiunile represive. Reprezentanții NATO au declarat că alianța este gata să dea lovitura fără aprobarea Consiliului de Securitate. Țările-membre ale NATO au început pregătirile pentru un eventual atac: se puneau la punct planurile operative, se formau echipe și se pregăteau avioanele.

Pericolul bombardamentelor aeriene asupra teritoriului Serbiei a jucat, în octombrie 1998, rolul sabiei lui Damocles: pentru înlăturarea acestui pericol, la 13 octombrie, Milošević a semnat un acord cu R. Hallbrouk, în care se prevedea retragerea armatelor sârbe din regiunea Kosovo și dislocarea pe acest teritoriu a 2 mii de observatori ai OSCE, instaurarea unui regim de control aerian al avioanelor NATO asupra teritoriului Kosovo, precum și introducerea „forțelor de intervenție în țările vecine în cazul apariției unor probleme”. Misiunea Europeană a observatorilor OSCE a fost condusă de ambasadorul W. Woker.

Rusia s-a opus planurilor militare ale NATO, declarând că acestea trebuie să treacă o procedură specială în Consiliul de Securitate și că acțiunile de constrângere pot conduce la destrămarea sistemului legislativ, pe care se bazează relațiile dintre membrii comunității internaționale. Rusia a fost susținută de China și de Bielorusi.

De la 6 până la 23 februarie 1999 în castelul Rambouillet de lângă Paris

a avut loc prima rundă de tratative, care a durat 17 zile. Propunerile Grupului de contact, examinate în cadrul convorbirilor, conțineau principiile de rezolvare a problemei Kosovo, inclusiv „Elementele unei largi autonomii pentru Kosovo”.

După terminarea primei faze a tratativilor, părțile au adoptat o declarație. Delegația iugoslavă cerea să fie stabilite și fixate elementele autonomiei pentru Kosovo, confirmându-se, totodată, integritatea teritorială a Serbiei și Iugoslaviei. În declarația delegației albaneze se sublinia că ea va semna tratatul, în cazul în care poporul albanez din Kosovo i se va permite să organizeze, peste trei ani, un referendum cu privire la problema independenței. Tratativele s-au blocat și organizatorii conferinței au cerut o pauză, care a durat de la 25 februarie până la 15 martie.

Cea de-a doua rundă a tratativilor a început la Paris la 15 martie. Delegația iugoslavă a propus să fie semnată partea politică a tratatului și să fie continuate negocierile în ceea ce privește contingentul și caracterul prezenței forțelor internaționale în Kosovo pentru executarea prevederilor acordului. Însă aceste propuneri nu au fost acceptate. Delegației albaneze i s-a permis să semneze acordul în mod unilateral. Tratativele au eșuat din nou. SUA și NATO au început pregătirile pentru pedepsirea Iugoslaviei, care s-a făcut „vinovată de zădărnicierea tratativilor”. La 24 martie 1999, NATO a început bombardamentele asupra Iugoslaviei care au durat 78 de zile. Bombardamentului a fost supus tot teritoriul Iugoslaviei. Potențialul economic al celor 19 țări ale lumii, participante la aceste bombardamente, era de 679 de ori mai mare decât cel al Iugoslaviei. Aviația NATO a aplicat lovituri aeriene asupra a 995 de obiecte. La atacurile aeriene au participat 1200 de avioane (850 militare), au fost lansate 1 mie de rachete de croazieră, 3 mii de bombe. Alianța Nord-Atlantică a pierdut 61 de avioane, 7 helicoptere, 30 de avioane fără pilot și 238 de rachete de croazieră.

În urma bombardamentelor, în primele două luni și-au pierdut viața 2 mii de civili, circa 7 mii au fost răniți, dintre care 30% erau copii. Pierderile materiale ale Iugoslaviei sunt evaluate între 60 și 100 de miliarde de dolari.

Bombardamentele au provocat imense valuri de refugiați din Kosovo. În anul 1998, în timpul ciocnirilor militare dintre combatanți albanezi și armata iugoslavă, din regiune au plecat 170 mii de oameni, în principal femei și copii. De la începutul bombardamentelor, adică după 24 martie, conform datelor Direcției comisariatului suprem al ONU pentru problemele refugiaților, din Kosovo s-au refugiat 790 mii de etnici albanezi, 100 mii de sârbi, un număr considerabil de țigani, adâghezi, musulmani. Cea mai mare parte a albanezilor s-au refugiat în Macedonia și Albania, ceilalți s-au deplasat în Serbia și Muntenegru.

NATO și SUA continuau să insiste ca Milošević să se conformeze ultimatumului, care presupunea evacuarea armatei iugoslave din regiune, introducerea în teritoriu a armatelor alianței și întoarcerea refugiaților. Milošević a refuzat categoric să se supună. În procesul reglementării politice și diplomatice s-a implicat activ Rusia.

Grație eforturilor diplomației ruse și finlandeze, la 3 iunie 1999, Milošević a semnat *Actul cu privire la instaurarea păcii*, aprobat de Scupșcina din Serbia. El stipula dislocarea în Kosovo a forțelor internaționale sub egida ONU,

din cadrul cărora vor face parte și forțele NATO „sub conducerea unită”, crearea administrației provizorie a regiunii, acordarea regiunii Kosovo „o autonomie largă în cadrul RSI”.

La 10 iunie 1999, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat rezoluția 1244 care prevedea că reglementarea crizei politice din Kosovo se va efectua în baza acordurilor la care au ajuns miniștrii de externe „ai celor opt mari puteri la 6 mai 1999 și altor înțelegeri”. Consiliul de Securitate a confirmat adeziunea sa față de suveranitatea și integritatea teritorială a RSI, precum și necesitatea creării unor structuri de autoconducere regională în Kosovo. În rezoluție se cerea ca „Republica Unională Iugoslavia să înceteze, imediat și într-un mod ce poate fi supravegheat, toate violențele și represaliile în Kosovo, să înceapă și să termine evacuarea controlată, pe etape, din Kosovo a tuturor militarilor, polițiștilor și a forțelor militarizate, în conformitate cu un grafic urgent, cu care se va sincroniza desfășurarea forțelor internaționale de securitate în Kosovo”. S-a decis ca în Kosovo, sub egida ONU, să fie deschise reprezentanțe internaționale civile și reprezentanțe în problemele securității cu personalul și echipamentele respective, să fie realizată demilitarizarea AEK.

Evacuarea armatei iugoslave din Kosovo, sub controlul NATO, a generat un val de refugiați sârbi, al căror număr era, la mijlocul lunii iunie, de 80 de mii. Combatanții albanezi nu se grăbeau să se dezarmeze și au început persecutarea sârbilor.

La 20 iunie 1999, din Kosovo au fost evacuate ultimele unități ale armatei iugoslave. Secretarul general al NATO, Xavier Solana, a declarat oficial încetarea bombardamentelor pe teritoriul Iugoslaviei. Reprezentanții NATO și ai AEK au semnat un acord de demilitarizare a AEK. Între NATO și Rusia s-a ajuns la o înțelegere cu privire la dislocarea unui contingent armat rus de 3600 de persoane în teritoriile special rezervate din sectoarele american, englez, francez și german din Kosovo. Pacea, deși șubredă, a fost totuși instaurată.

Bibliografie selectivă

- Albu C., Andreescu E., Carata V.* Piața Comună și perspectiva anului 2000. București, 1993.
Almond G., Verba S. Tipuri de cultură politică // „Arena politică”, 1996, N. 5.
Bal A. Economii în tranziții. Europa Centrală și de Est. București, 1997.
Barber J. Istoria Europei moderne. București, 1993.
Beaud M. Istoria capitalismului. Chișinău, 2001.
Bertrand Ch. Europa în balanță. București, 1996.
Bârsan M. Integrarea economică europeană. Cluj-Napoca, 1995.
Brzezinski Z. Europa Centrală și de Est în ciclul tranziției. București, 1995.
Capidan Th. Macedoromanii. București, 2000.
Ciachir N. Istoria universală modernă, vol. II. București, 1998.
Ciupercă I. Totalitarismul, fenomen al secolului XX. Partea I. Iași, 1997.
Dahrendorf R. Reflecții asupra revoluțiilor din 1989. București, 1993.
Dicționar de istorie a secolului XX (A. Carol, Carrogues, M. Ivernel). București, 2000.
Duțu Al. Conștiința europeană și specific național // *Academica*, an. V, Nr. 11/59, 1995.
Florian R. Controversele secolului XX. București, 1997.
Gaillard J.-M., Rowley A. Istoria continentului european. Chișinău, 2001.
Ghermani I. Despre democrație. Cluj-Napoca, 1996.

- Girauld R.* Identitate și conștiința europeană în secolul XX. Hachette, 1994.
Hagan T. Politica de democrație. Cluj-Napoca, 1995.
Jelavich Ch., Jelavich B. Formarea statelor național-balcanice, 1804-1920. Cluj-Napoca, 1999.
Jelavich B. Istoria Balcanilor, vol. II, 2000. Institutul European, 2000.
Larousse. Mică enciclopedie de geografie. Copyright. București, 2000.
Larousse. Cronologia universală. București, 1996.
Martens W. O Europă cealaltă. București, 1995.
Moisuc V. Premisele izolării politice a României. 1914-1940. București, 1991.
Manolescu N. Dreptul la normalitate. Discursul politic și realitate. București, 1991.
Milza P., Berstein S. Istoria secolului XX. Vol. 2-3. București, 1998.
Morar F. De la logica confruntării la logica cooperării, în Sfera politică. 2001, nr. 89.
Munteanu R. Drept european. Evoluție, instituții, ordine juridică. București, 1996.
Nichita V. Integrare europeană. Bacău, 1996.
Papacostea V. Balcania! // *Secolul XX*, Nr. 7-9, 1997.
Păun N. Europa Centrală și de Est în ciclul tranziției. București, 1995; *Idem.* Construcția europeană modernă. Cluj-Napoca, 1997; *Idem.* Istoria construcției europene. Epoca postbelică. Cluj-Napoca, 1999.
Ramonet I. Geopolitica haosului. București, 1998.
Rață Gh. Integrarea europeană – istorie, documente, analize. TACIS. Chișinău, 2001.
Sandu D. Sociologia tranziției. București, 1998.
Secolul XX. Europele din Europa. Nr. 10-12, 1999; Nr. 1-3, 2000. București.
Serebrian O. Va exploda Estul? Geopolitica spațiului pontic. Cluj-Napoca, 1998; *Idem.* Politosfera, Chișinău, 2001.
Soulet J.-F. Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre. Iași, 1998.
Ștefănescu Șt. Români și conștiința europeană. // *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice.* Seria IV. T. XX, 1995.
Tămaș S. Geopolitica. București, 1995.
Thom Fr. Sfârșitul comunismului. Iași, 1996.
Tismăneanu V. Noaptea totalitară. București, 1995; *Idem.* Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel. Iași, 1997.
Todorova M. Balcanii și balcanismul. București, 2000.
Varatic V. Preliminării ale raportului Basarabiei și nordului Bucovinei 1938-1940. București, 2000.
Zub Al. Istorie și finalitate. București, 1991.

***

- Agenda 2000.* Renforcement et elargissement de l'Union Europeenne. Luxemburg, 2000.
Ambrosi C. L'apogée de l'Europe. 1871-1918. Paris, 1993.
Amin Ash. Dietrich Micael Toward a New Europe? Edward Elgar Publishing Limited, 1991.
Andrusz G., Syelenyi I. Cities after Socialism. Oxford, 1996.
Annual bulletin of Transport statistics. United Nations. New York and Geneva, 1999.
Arnold H. Maastricht-the Beginning or the End. Aussen Politik. 3rd quartier, 1993, vol. 44, Nr. 3.
Aslund A. Gorbachevs Struggle for Economic Reform. 2nd ed. London, 1991.
Baylis T. The West and Eastern Europe. 20 th Century. Fund Book, 1994.
Bernstein S. Democracies, regimes autoritaires et totalitarismes au XX siècle. Paris, 1992.
Berlund S. The new democracies in Eastern Europe: party systems and political clearages. Vermont, USA, 1991.
Bogdan H. Histoire des pays de l'Est. Paris, 1990.
Boudet J. Cronologie de l'histoire de l' Europe. Paris, 1991.
Boyer R. La grande transformation de l'Europe de l'Est: une lecture regulationniste. Paris, 1993.

- Breton J.-M.** L'Europe Centrale et Orientales de 1917 a 1990. Paris, 1994.
- Brown I.E.** Eastern Europe and comunist rule. Durham, 1988.
- Brzezinski Z.** A Plan for Europe. Foreign Affairs. Jan. – Febr., 1995, vol. 74, Nr. 1.
- Carpentier J. Leburn F.** Histoire de l'Europe. Paris, 1992.
- Carrere d'Encausse H.** L'Empire éclaté, la revolte des nations en URSS. Paris, 1998.
- Carter F., Norris H.** Changing Shape of the Western Balkans. London, 1994.
- Castellan G.** Le Monde des Balkans, poudrière ou zone de paix? Paris, 1994; *Idem*, Histoire des peuples d'Europe Centrale. Paris, 1994.
- Claval P.** Cultures et régions transfrontalières en Europe et l'aube du Marché unique, les enseignements. In: Révue géographique de l'Est, Nancy, N.2, 1991; *Idem*. Géopolitique et géostratégie. La pensée politique, l'espace et le territoire au XX siècle. Paris, 1994.
- Coffey P.** The Future of Europe. București, 2000.
- Corbu F.** Politics and culture in South - East Europe. București. 1999.
- Cordell K.** The politics of entity in the Central Europe, 2000.
- Chronique du 20-siecle.** Paris, 1995.
- De Menil G.** Les sommets économique; les politiques nationales à l'heure de l'indépendance. Paris, 1993.
- Decroly J.- M., Vanlaer J.** Atlas de la population européenne. Edit. De l'Université libre de Bruxelles, 1991.
- Degrise Ch.** Dictionnaire d'Union Européenne. Politiques. Institutions. Programmes. Paris - Bruxelles, 1998.
- Delors J.** Le nouveau concert européen. Paris, 1992; *Idem*. Our Europe. Ed. Verso, 1992.
- Dézert B.** L'Europe. Géographie, historique, sociopolitique et économique. Paris, 1998.
- Dinan D.** Ever Closer Union? London 1994.
- Du Réau E.** L'idée d'Europe au XX siècle. Des mythes aux réalités. Questions au XX siècle. Bruxelles, 1996.
- European Union law after Maastricht.** London, 1996.
- Europe brisée, Europe retrouvée. Nouvelles réflexions sur l'unité européenne au XX siècle.** Sorbonne, 1994.
- Europe, hier- aujourd'hui- demain.** Economica. Paris, 2001.
- Feron F., Thorval A.** L'Etat de l'Europe. Paris, 1992.
- Ferro M.** Chronologie universelle du monde contemporain. Paris, 1993.
- Fondation Robert Schuman.** Les nouvelles frontières de l'Europe. Paris, 1993.
- Foucher M.** Fronts et frontières. Paris, 1991.
- Frechet H.** Histoire de l'Europe au XX siècle. Paris, 1994.
- Fremont A.** L'Europe entre Maastricht et Sarajevo. Montpellier, 1996.
- Garde P.** Les Balkans. Paris, 1994; *Idem*. Vie et mort de la Yougoslavie. Paris, 1992.
- Gerbet P.** La Construction de l'Europe. Paris, 1994.
- Gimbel J.** The Origins of the Marshall Plan. Stanford CA, 1968.
- Gras Ch., Livet G.** Régions et régionalisme. Paris, 1977.
- Guillaume P., Delfoud G.** Nouvelle histoire économique. Tome 2. Le XX siècle. Paris, 1977.
- Haus L. V.** Western doctrines on East - West. Trade. Theory, history and policy. New York, 1992.
- Histoire de l'Europe.** Paris, 1972.
- Histoire du monde. De 1918 a nos jour.** Paris, 1996.
- Hogan M.** The Marshall Plan. New York, 1987.
- Hlihor C.** Romania and the Geopolitics of the Great Powers of Europe between 1918-1919. In: Romanian Civilization. Vol. VIII. 1999-2000. № 3.
- Kesselman M., Krieger J., Allen Ch., Ost D., Hellman S., Ross G.** European Politics in Transition. Third Edition. Boston - New York, 1997.
- Kiss L.** Political and economic transformation in East Central Europe. Oxford, 1995.
- La Cronique Illustrée de l'Histoire du Monde.** Paris, 1997.
- L'European histoire, civilisation, institutions.** Paris, 1994.
- Les institutions europeennes.** Paris, 1997.
- Le Petit Larousse Illustre 2001. Le premier du siècle.** Paris, 2000.
- Kastoryano R.** Quelle identite pour l'Europe? Paris, 1995.
- Keyserling H.** Analyse spectrale de l'Europe. Paris, 1990.
- L'Union Europeen.** Bruxelles, 1994.
- Makedonia: istoria kai nolimikh,** 1992.
- Mayhew A.** Recreating Europe. The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe. Cambridge University Press. 1998.
- Marga An.** Philosophy in the Eastern transition. Cluj, 1993.
- Davies Norman.** Europe: A. History. Oxford, 1996.
- Podraza A.** The Western European Union and Central Europe: a new relationship. London, 1992.
- Prévélakis G.** Les Balkans, culture et géopolitique. Paris, 1994.
- Radanyi J.** Régions et pouvoirs régionaux en Europe de l'Est. Paris, 1989.
- Ress G.W.** International Politics in Europe: "The New Agenda". Routledge, 1993.
- Pantev P.** Coping with conflicts in the central and southern Balkans. Sofia. 1995.
- Picht R.** L'identite europeenne. Bruxelles, 1994.
- Poland. An encyclopedic guide.** Warsaw, 2000.
- Rey V.** Nouvelles campagnes de l'Europe Centrale et Orientale. Paris, 1996.
- Retegan.** The End of the War in Europe: Consequences for the States of Central and Eastern Europe, a Comparative Study.
- Rials S.** Destin du fédéralisme. Paris, 1986.
- Ristovski B.** Macedonia and the macedonian peoples. Vienna, 1999.
- Roux M.** Nations, Etats et territoires en Europe de l'Est et en URSS. Paris, 1992.
- Sciavone G.** International Organization Dictionary. 1999.
- Sellier A. et J.A** Atlas des peuples d'Europe Centrale. Paris, 1991.
- Sidjanski D.** L'avenir federalist de l'Europe. Paris, 1992.
- Serre Fr.** L'Union europeenne: l'ouverture a l'Est. Paris, 1994.
- Soulier G.** L'Europe. Histoire, civilisation, institutions. Paris, 1994.
- Tavitian R.** Le systeme economique de la Communauté europeenne. Paris, 1990.
- Taylor T.** NATO and Central Europe: problems and opportunities a new relationship. London, 1992.
- Tchakaloff M.-Fr.** Les grandes etapes de l'organisation de l'Europe. Paris, 1996.
- Tchoubarian A.** The European Idea in History in the Nineteenth and Twentieth Centuries. A View from Moscow. Newbury, 1994.
- Tennewein M., Zarischova K.** Central and Eastern Europe on the way into the European Union. Problems and prospects of integration in 1996. Gütersloh, 1996.
- The World Almanac and book of facts 2000.** Copyright 2000.
- The States of Easten Europe.** V.I. North-Eastern Europe, 1999.
- Van P.** The EC, Eastern Europe and European Unity. New York, 1993.
- Vallee Ch.** Le droit des Communautés europeennes. Paris, 1993.
- Vucković M., Nikolić.** Stanovnistvo Kosova u Razdobju od 1918 do 1991 godine, Munchen, 1996.
- Weber E.** Une histoire de l'Europe. tt. I-II. Paris, 1986.
- Weidenfeld W.** Central and Eastern Europe on the Way into the European Union. Gütersloh, 1997.
- World economic and social Survey 2000.** Irend and poleceis in the world economy. United Nations, New York, 2000.
- World economic and social Survey 2000.** Trends and poleceis in the world economy. United Nations, New York, 2000.

***

Арон А. Демократия и тоталитаризм. М.: 1993.

Ари Г., Сенкевич И. Краткая история Албании. – М.: 1965.

Бирюков П.Н. Международное право. М.:1998.

- Большой справочник история.* М.:1999.
- Брукан С.* Плурализм и социальные конфликты. Социально-исторический анализ социалистического общества. – М.: 1990.
- Бутенко А.* От тоталитаризма к демократии (Польша, 1980). М.: 1995.
- Виноградов К.Б.* Боснийский кризис 1908-1909. М.: 1964.
- Волокитина Т.* Программа революции. У истоков народной демократии в Болгарии. М.: 1990.
- Волков В.* Революционные преобразования в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. // Вопросы истории. 1996. № 6.
- Восточная Европа на историческом переломе: Очерки революционных преобразований 1984-1990 гг.* М.: 1991.
- Восточноевропейские страны: 90-е годы.* Вып. 1, 2, 3. М.: 1992.
- «Восточноевропейский социализм»: становление режима, попытки модификации, причина краха.* М.: 1992
- Гибанский А.* У начала конфликта. Балканский узел. // Полис. 1991. № 1.
- Городнянский А.В.* Историческая ретроспектива сербохорватского конфликта. // Славяноведение. 1997. № 3.
- Гуськова Е.Ю.* Кризис в Косово. История и современность. // Новая и новейшая история. 1999. № 5.
- Демократические революции в Центральной и Восточной Европе: 10 лет спустя.* // Новая и новейшая история. 2000. № 2.
- Дипломатический словарь в 3 томах.* М.: 1984-1986.
- Европейское право.* Учебное пособие. М.: 2000.
- Задорожнюк Э.* Революции 1989 г. и поворот к новой региональной идентичности восточноевропейских стран. // Славяноведение. 2000. № 3.
- Зайцева О.Г.* Международные организации: принятие решений. М.: 1998.
- Изменения в системе международных отношений. Роль Европы.* М.: 1995.
- Историография и источниковедение стран Центральной и Юго-Восточной Европы.* М.: 1980.
- История дипломатии,* т. 1-5. М.: 1970-1975.
- История и сталинизм.* М.: 1991.
- История Югославии,* т. 2. М.: 1963.
- История южных и западных славян,* т. 1-2.Т.2. М.: Изд. МГУ, 1998.
- Исторические и историографические вопросы международных отношений. XX век.* Барнаул: 1993.
- Европа в международных отношениях.* 1918-1939. М.: 1978.
- Каменецкий В.М.* Политическая система Югославии. М.: 1991.
- Князев Ю.* Конфликт на Балканах. Год планеты. М.: 1993.
- Краткая история Албании.* / Под ред. Л.Ариш. М.: 1992.
- Кузьмин М., Мурашко Г., Носкова А.* Переходный период в европейских странах социализма: исторические реалии и поиски новых исследовательских подходов. // Новая и новейшая история. 1990. № 1.
- Маркович Д.* Югославо-российские отношения. // Международная жизнь. 1998. № 7
- Мартис Николас.* Фальсификация истории Македонии. Афины: 1992.
- Международное право. Словарь – справочник.* Ред. Трофимова В.Н.М.:1997.
- Мусатов В.Л.* Восточная Европа в процессе перемен. // Новая и новейшая история. 1991. № 2.
- Национальный вопрос в Восточной Европе. Прошлое и настоящее.* М.: 1995.
- Нация и национальный вопрос в странах Центральной и Юго-Восточной Европы.* М.: 1991.
- Нешатаева Т.Н.* Международные организации и право. М.:1998.
- Новопашин Ю.* Пребывание советских войск в Восточной Европе как предпосылка революционных событий 1989-1990 гг. // Славяноведение. 1998. № 4.
- Очаги тревоги в Восточной Европе.* М.: 1994.
- Писарев Ю.А.* Образование югославского государства. М.: 1975.

- Писарев Ю.А.* Сербия и Черногория в годы I Мировой войны. –М.: 1968.
- Посттоталитарная Восточная Европа: проблемы развития.* // Славяноведение. 1994. № 1.
- Ройзи К.* Восточноевропейские потрясения. // Международная жизнь. 1991. № 7.
- Семиряга М.И.* Тайны сталинской дипломатии. М.: 1992.
- Сергеев Е.Ю.* Новейшая история. Подробности 1945-1999. М.:2000.
- Славянские народы и вторая мировая война.* // Славяноведение. 1996. № 3.
- Смирнова Н.Д.* История Албании в XX веке. М.: 2003.
- Социальная структура и политическое движение в странах Центральной и Юго-Восточной Европы в межвоенный период.* М.: 1986.
- Социокультурные процессы в странах Восточной Европы (после II Мировой войны).* М.: 1992.
- СССР и страны Центральной и Юго-Восточной Европы в середине и второй половине 1940-х годов.* // Славяноведение. 1991. № 6.
- Страны Центральной и Восточной Европы и развитие европейской региональной кооперации.* // Славяноведение. 1997. № 3.
- Теория международных отношений на рубеже столетий.* Под ред. К.Бруса и С.Смита.М.:2002.
- Тодоров Н.* Балканской узел противоречий. История и современность. // Новая и новейшая история. 1993. № 3.
- Топорнин Б.Н.* Европейское право.М.: 1999.
- Тоталитаризм. Исторический опыт Восточной Европы.* М.: 1995.
- Хитрова Н.* Россия и Черногория. т.1-2. М.: 1993.
- Цыганков П.А.* Международные отношения. Учебное пособие. М.: 1996.
- Чубарьян А.* Происхождение «холодной войны» в историографии Востока и Запада. // Новая и новейшая история. 1991. № 3.
- Шлемин П.* Национальные отношения права человека. М.: 1993.
- Шрепpler X. А.* Международные экономические организации. Справочник. М.: 1998.
- Энгельгардт Г.* Республика Сербская по Дейтонским соглашениям. // Славяноведение. 1997. № 3; *Idem.* Россия и Балканский кризис, 1992. Формирование подхода к урегулированию. // Славяноведение. 2000. № 3
- Экономические и политические реформы в странах Восточной Европы и Азии.* М.: 1992.
- Югославский кризис и Россия. Документы, факты, комментарии.* Т. 1-2. М.: 1993.
- Язьков Е.Ф.* История стран Европы и Америки в новейшее время. 1918-1945. Курс лекций. М.: 2001.

SUMMARY

The beginning of the 1990s is marked by the disintegration of the Socialist Federalist Republic of Yugoslavia, a fact that has led to the most bloody and various wars in Europe in the post-war period. Similar to the other Eastern European countries, the multilateral crisis of the Yugoslav Federation, was the result of numerous contradictions of economic, political, ideological and national order, which occurred in the development of Yugoslav society, especially in the 80s.

After the coming to power of new political forces in the early 90s, the speechless trend towards self-determination and independence made the Yugoslav Republics realize the need to unite on other grounds than the old ones and thus tried to find new ways of unification.

In late 1990 started a real political battle questioning the future organization (political, administrative and territorial) of the Yugoslav state.

The fight went mainly between followers of two concepts, which have claimed for: 1) the union and the confederation of the sovereign states; 2) the federation – a unique state with a intern structure, with several executive branches, but one powerful center.

All attempts to preserve the Yugoslav State united, suffered failure.

The Yugoslva agony lasted little than a year. In the spring of 1991, the federalist crisis has reached such a point, where it was simply inevitable to have a state desintegration.

The path to independence of the Yugoslav Republics was not straightforward or unequivocal.

РЕФОРМИРОВАНИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА УКРАИНЫ, БЕЛАРУСИ И МОЛДОВЫ В 1990-е – 2000-е гг.: ДИСКУССИИ, ПРОЕКТЫ, РЕЗУЛЬТАТЫ

**Александр АНДРОЦУК,
кандидат исторических наук**

Одним из перспективных направлений современных исторических и политологических исследований является изучение политических и социально-экономических трансформаций, происходивших в конце 1980-х – начале 2000-х годов в республиках бывшего Советского Союза и странах так называемого «социалистического лагеря». Реформированию политического и социального строя часто сопутствовали острые и сложные проблемы. В новых независимых государствах предметом политических дискуссий и столкновения позиций стали вопросы регионализации, территориальной реформы, децентрализации власти и формирования полноценного местного самоуправления. Большинство стран бывшего социалистического лагеря, страны Балтии пошли путем реформирования системы местного самоуправления и сформированного на советских принципах административно-территориального устройства. В 1998-1999 гг. завершилась территориальная реформа в Польше, став заключительным этапом институциональных трансформаций в стране¹. В декабре 1997 г. конституционный закон о создании 14 высших территориальных единиц самоуправления принял парламент Чехии. В 1994 г. в Литве вступил в силу Закон об административно-территориальных единицах Литовской Республики и их границах. Вопросы, касающиеся реформирования территориального устройства Латвии, некоторое время регулировались Законом об административно-территориальной реформе 1998 г. Затем, в 2004 г. очередная территориальная реформа реорганизовала существовавшие ранее 26 районов в 5 регионов. Существенные изменения в систему местного самоуправления Эстонии были внесены в 1993 г. со вступлением в действие Закона об уездных администрациях². Параллельно происходило формирование соответствующих управленческих структур, отвечающих за выработку и реализацию региональной политики, соответствие нормативно-правовой базы каждого из государств европейским стандартам.

(Штефан-Водэ), Кутузов (Яловень). В соответствии с Постановлением Верховного Совета Советской Социалистической Республики Молдова от 27 июля 1990 г. нескольким селам были возвращены исторические названия. Так, село Главан снова стало именоваться Цариградом, село Суворов – Александру Ион Куза, а селу Фрунзень вернули старое название Ченуша. Газета «Независимая Молдова» писала в 1991 г. о том, что одновременно с президентскими выборами и референдумом в поддержку независимости Гагаузии в Чадыр-Лунгском районе прошел местный плебисцит о возвращении городу старого названия Чадыр¹¹.

В белорусской прессе начала 90-х годов также неоднократно появлялись публикации о проблемах топонимики¹². В одной из публикаций говорилось о необходимости подготовки детально разработанной и продуманной программы упорядочения топонимической системы Беларуси. При этом приводился список из 52 населенных пунктов, которым, по мнению Алексея Рогалева, целесообразно вернуть исторические названия¹³. По данным В. Лемтюговой, за последние годы исторические названия были возвращены нескольким десяткам белорусских сел¹⁴.

Кроме того, издавались нормативные акты, регламентирующие написание названий населенных пунктов. В 1990 г. молдавский парламент одобрил предложения республиканской Академии наук о новом написании названий населенных пунктов. Названия городов и улиц должны были дублироваться на молдавском и русском языках. А в 1995 г. парламент законодательным путем закрепил принципы передачи на русском языке названий городов и сел республики. «Переложение» топонимов с молдавского на русский осуществлялось по принципу транслитерация – побуквенной записи звучания слова в языке-источнике. Такое решение вызвало неоднозначную реакцию в обществе, в частности, среди русскоязычного населения. Пресса публиковала протестующие и негодующие выступления граждан, которые апеллировали больше к логике и традиции¹⁵.

В октябре 2005 г. парламент Молдовы внес ряд поправок в законодательство, регламентирующих вопросы топонимики. Согласно поправкам, названия населенных пунктов и улиц должны указываться на молдавском языке, а на территориях, имеющих статус автономии, – также на других языках, установленных соответствующими законами.

Работы по упорядочению написания названий проводилась и в Беларуси. В 2004-2005 гг. были подготовлены и введены в действие *Инструкция по передаче на русский язык наименований географических объектов Республики Беларусь*, *Инструкция о порядке создания и ведения Государственного каталога наименований географических объектов Республики Беларусь*, *Инструкция по учету и регистрации наименований физико-географических объектов Республики Беларусь*. Кроме этого, в 1994 г. был подготовлен общегосударственный классификатор Республики Беларусь *Система обозначений объектов административно-территориального деления и населенных пунктов*, который являлся фактически главным источником информации об административно-территориальном устройстве стра-

ны и наименованиях областей, районов, сельсоветов и населенных пунктов. На его основе в 1999 г. началась работа над созданием Единого реестра административно-территориальных и территориальных единиц Республики Беларусь – источника наиболее достоверной информации об административно-территориальных и территориальных единицах республики. По состоянию на 1 февраля 2009 г. реестр содержит данные о 27 711 объектах, а также информацию об изменениях с 2000 г.¹⁶

Украина также имеет подобный классификатор, изданный в 1997 г.¹⁷ При отсутствии специального закона, вопросы наименования/переименования населенных пунктов и административно-территориальных единиц отчасти регулирует принятый в 2005 г. Закон Украины *О географических названиях*¹⁸.

Таким образом, источники по проблеме топонимической реформы в Украине, Беларуси и Молдове в новейшее время позволяют заметить, что в этот период не наблюдалось каких-либо всплесков в изменениях названий населенных пунктов, подобно «волнам» масштабных переименований во времена СССР. Исключением могут быть, возможно, первые годы государственной самостоятельности, когда общество питало особый интерес к возвращению исторических названий. С другой стороны, изменения названий административно-территориальных единиц и населенных пунктов фактически не имели характера топонимической реформы, будучи часто бессистемным и довольно хаотичным процессом. В случае Украины фактически впервые прозрачную связь между реформой топонимики и официальной политикой памяти продемонстрировал Указ Президента Украины от 28 марта 2007 г. № 250 *О мероприятиях в связи с 75-й годовщиной Голодомора 1932 – 1933 годов в Украине*. Среди прочего, указом предполагалось переименование топонимических объектов, названия которых связаны с историческими личностями, виновными в этой трагедии. Наиболее развитым можно считать законодательство, регламентирующее вопросы написания и передачи на разных языках географических названий и административно-территориальных объектов. Еще одной особенностью процессов, происходивших в сфере топонимической реформы, стал большой общественный резонанс вокруг этих вопросов, особенно характерный для украинского общества, разделенного по линиям отношения к своему историческому прошлому.

Значительно сложнее обстояли дела с реформированием административно-территориального устройства, поскольку такая реформа затрагивала многие важные проблемы: децентрализация власти и создание управленческих структур, реформирование местного самоуправления, реализация задекларированных прав национальных меньшинств и т.п. С другой стороны, разрыв устоявшихся хозяйственных связей, экономический кризис, сложные демографические процессы требовали принятия решений о территориальных реформах. Существенную роль играли также внешние факторы, в частности, территориальные претензии со стороны соседних стран и возникновение в отдельных регионах движений ирредентизма,

создававшие угрозы дезинтеграции и распада новопровозглашенных независимых государств Украины, Беларуси и Молдовы.

Как уже говорилось, Украина, Молдова и Беларусь были унитарными республиками, сохранившими к концу 1980-х годов административно-территориальное устройство, сформированное в советский период их истории. В последующий период наименьшие трансформации в сравнении с советским периодом претерпела административно-территориальная система Беларуси. Большинство изменений не имели кардинального или принципиального характера и были связаны в основном с регистрацией или снятием с учета населенных пунктов, изменением административного подчинения в рамках района или сельского совета, приобретением административного статуса и т.п. На 2009 г. территория Беларуси разделена на 6 областей, 118 районов, 1465 сельских советов.

В отличие от Беларуси, в Украине и Молдове разгорелись острые дискуссии по поводу реформирования территориального устройства. Пути реформирования территориального устройства виделись политическими и общественными силами, отдельными политиками по-разному. Предлагаемые проекты нового территориального устройства часто были полны патриотической романтики и лишены серьезной аргументации.

Украина начала 1990-х – яркий пример подобного разнообразия проектов и дискуссий по поводу их жизнеспособности. Одним из первых форумов, продемонстрировавших разное видение будущего территориального устройства, стала научно-практическая конференция, проведенная по инициативе Администрации Президента Украины, Секретариата Верховного Совета и ряда государственных и научных институций в ноябре 1992 г. в Киеве¹⁹. Выступления и дискуссии во время конференции показали отсутствие у политиков общих подходов к проблеме. Так, лидер Украинской республиканской партии М. Горынь озвучил на конференции предложение создать в Украине 80-90 административных единиц, наподобие французских департаментов. Председатель Украинской крестьянской демократической партии С. Плачинда предлагал деление на 15 округов, созданных по «историко-этно-экономическому» принципу²⁰. Академик В. Мамутов считал достаточным создание в Украине 10, 12 или 15 областей, а кандидат географических наук Л. Немченко предлагал федеративно-земельное устройство с 13 регионами²¹. Пользовалась популярностью идея разделения на «земли». В одной из публикаций учитель В. Музыка-Заколотный предложил сформировать 35 краев на базе природно-ландшафтных зон²². Оригинальностью отличался проект «лучевого» (от столицы) деления территории Украины на 10 частей и создания на их основе административно-территориальных единиц²³.

В Молдове в начале 1990-х годов существовал законопроект об административном устройстве территории, который предполагал реорганизацию районов в 7 или 9 уездов (жудецев). Этот проект так и не был рассмотрен, в том числе, в силу того, что парламентская группа «Жизнь села» категорически противилась административно-территориальной реформе²⁴.

Большинство подобных споров происходило на уровне научного (политологического, юридического, исторического) и общественного дискурса. Одновременно шел процесс формирования законодательной базы, призванной регламентировать вопросы административно-территориального устройства. Самые общие принципы территориального устройства были закреплены в соответствующих статьях Конституций каждой из стран. В этом контексте следует заметить, что некоторые конституционные проекты Украины предполагали существование земельного территориального деления.

С середины 1990-х годов вопрос из плоскости политологических споров перешел в область государственного права. Со временем большинство противостояний мнений и позиций (за исключением ситуации вокруг статуса Приднестровья) удалось направить в нормативно-правовое поле. В Украине, Беларуси и Молдове были разработаны проекты законодательных актов об административно-территориальном устройстве. Однако в Украине реформа застопорилась на стадии обсуждения законопроекта, вызвав при этом значительный общественный резонанс²⁵.

Формальным началом подготовки территориальной реформы в Украине можно считать создание в 1996 г. специальной комиссии по административной реформе. Одной из ее задач было «внедрение в Украине рационального административно-территориального деления». В том же году была разработана Концепция административной реформы. Началась подготовка закона об административно-территориальном устройстве. В 1997 г. он был рассмотрен в Верховном Совете Украины. Авторы законопроекта фактически сохраняли status quo и лишь детально прописывали все вопросы формирования и функционирования системы административно-территориального устройства. После обсуждения Верховный Совет Украины поручил Комитету по вопросам государственного строительства, деятельности советов и местного самоуправления доработать законопроект в соответствии с высказанными замечаниями. Свои предложения по проекту закона высказал и Президент Украины Л. Кучма. Однако второе обсуждение, предварительно назначенное на сентябрь 1998 г., состоялось лишь в 2001 г. Острое обсуждение законопроекта осталось безрезультатным и его в очередной раз вернули на доработку. Принципиальное значение имело решение о необходимости активного обсуждения положений будущей реформы в обществе²⁶. С этого времени обсуждение и создание разного рода государственных и правительственных структур для подготовки реформы шло параллельно²⁷.

18 марта 2003 г. Верховный Совет Украины поддержал проект закона о территориальном устройстве²⁸. После политического кризиса 2004 г. и смены руководящей элиты политики вернулись к проблеме. В правительстве Ю. Тимошенко была введена должность вице-премьер-министра по территориальной реформе, которую занял Р. Безсмертный (февраль 2005 г.). В апреле 2005 г. проект закона *О территориальном устройстве Украины* (первые варианты проекта имели название *Об административно-территориальном устройстве*) были опубликованы для обсуждения в официальном издании правительства «Урядовий кур'єр».

Законопроект предполагал создание нескольких уровней административно-территориальных единиц (регионы, районы, громады) и существенно пересматривал критерии создания АТЕ. Так, сельская территориальная единица («громада») создавалась при условии проживания на ее территории не менее 5 тыс. чел., а район – при численности населения не менее 70 тыс. чел. Предполагалось также создание таких административно-территориальных единиц, как города-районы (не менее 70 тыс. жителей) и города-регионы (не менее 750 тыс. жителей)²⁹.

Попытки форсированного внедрения реформы до парламентских выборов 2006 г. вызвали критику со стороны политической оппозиции. Отдельные положения законопроекта категорически не были восприняты общественностью. Особое недовольство высказывали жители сельской местности, справедливо увидевшие в реформе угрозу ухудшения своего социально-экономического положения. Несовершенство законопроекта и новый виток внутривластного противостояния в Украине привели к тому, что о реформе было забыто на неопределенное время.

Более результативной стала законодательная деятельность в этом направлении парламента Беларуси. До 1998 г. в стране действовал Указ Президиума Верховного Совета Республики Беларусь от 18 января 1983 года *О порядке решения вопросов административно-территориального устройства Республики Беларусь* (СЗ БССР, 1983 г., № 3, ст. 61), который утратил силу с принятием 5 мая 1998 г. закона № 154-3 *Об административно-территориальном делении и порядке решения вопросов административно-территориального устройства Республики Беларусь*. В 2005 и 2007 гг. в упомянутый закон были внесены некоторые поправки и дополнения, касающиеся, в частности, законодательного закрепления нового типа сельских населенных пунктов – агрогородков.

Закон 1998 г. с дополнениями определил систему административно-территориального устройства государства Республики Беларусь. В соответствии с нормативным актом к административно-территориальным единицам в Республике Беларусь относятся области, районы, сельсоветы, а также города и поселки городского типа.

Наиболее радикальные попытки пересмотреть территориальное устройство имели место в Молдове. На 1 января 1990 г. в республике насчитывалось 40 районов, 10 городов республиканского подчинения. После принятия Конституции ее нормы были развиты в ряде последовавших друг за другом законов. Так, Законом № 306-ХІІІ от 7 декабря 1994 г. территория Республики Молдова была организована в 38 районов, административно-территориальную единицу со специальным юридическим статусом и муниципий Кишинев, которые включали в свой состав села и города.

Как и в Украине, проблематика территориальной реорганизации в Молдове не имела в своей основе хорошо проработанной концепции и не стала предметом консенсуса между ключевыми политическими игроками. В результате парламентское законодательство в этой сфере неоднократно модифицировалось. К примеру, депутаты посчитали закон от 7 декабря

1994 г. противоречащим конституционным принципам и неэффективным в силу чрезмерного деления территории. В результате 12 ноября 1998 г. был принят новый *Закон об административно-территориальном устройстве Республики Молдова № 191-ХІV* (Официальный монитор Республики Молдова, № 116-118/705 от 30.12.1998.) В основу территориальной реформы была заложена идея укрупнения бывших районов и преобразования их в уезды. В соответствии с принятым законом административно-территориальное устройство Республики Молдова имело два уровня: села (коммуны) и города (муниципии) составляли первый уровень; а 10 уездов (жудецев), автономное территориальное образование Гагаузия (в нее входило 32 населенных пункта) и муниципий Кишинэу (обладал специальным статусом и включал 33 населенных пункта) формировали второй уровень. Число населенных пунктов в уездах варьировалось от 26 (Тараклия) до 251 (Бельцкий жудец). Предполагалось, что 147 населенных пунктов на левом берегу Днестра могли получить специальные статусы³⁰.

Пренебрежение основополагающими принципами территориальной организации, по мнению специалистов, привело к социально-экономическому дисбалансу, вызвало возмущения и политическую нестабильность. Главным показателем несостоятельности реформы стала негативная позиция большинства населения, которое отрицательно реагировало на неэффективность местного управления и проявившиеся со временем последствия дезурбанизации. Потеряв статус административных (районных) центров, большинство городов Молдовы стремительно стали приходить в упадок³¹. В ходе реализации реформы не были учтены исторические традиции населенных пунктов, не проводились консультации с населением, ряд примэрий были ликвидированы, а мелкие населенные пункты включены в примэрии более крупных сел. Это привело к многочисленным обращениям и протестам местного населения. В результате в закон было внесено 7 изменений, а через четыре года после принятия он был признан недействительным.

В такой ситуации проблемы, вызванные административно-территориальной реформой, стали целью предвыборных кампаний. Так, Партия коммунистов Республики Молдова зафиксировала в качестве одной из задач своей предвыборной программы возвращение к районам. Результатом стало проведение очередной территориальной реформы после победы партии на выборах. Новый *Закон об административно-территориальном устройстве Республики Молдова № 764-ХV* был принят 27 декабря 2001 г. (Официальный монитор Республики Молдова, 2002 г., № 16, ст. 53) и вошел в силу 23 марта 2003 г. – даты проведения всеобщих выборов в местные органы власти. Суть Закона № 764/2001 состояла фактически в воссоздании районов и уменьшении числа жителей, необходимого для самостоятельного формирования административно-территориальной единицы с 2500 до 1 500 чел. Территория страны была разделена на 32 района, 5 муниципиев (Кишинев, Бельцы, Тирасполь, Бендеры, Комрат), автономное территориальное образование Гагаузия и административно-территориаль-

ные единицы левобережья Днестра, которым мог быть предоставлен статус автономии. Таким образом, новая реформа во многом возвращает административно-территориальное деление государства до 1998 г., но сохраняла и ряд последовавших изменений. Вместе с тем, остались проблемы территорий спорной юрисдикции, возникшие в связи с образованием Гагаузии и последствиями приднестровского конфликта. К тому же, принятие нового закона не обошлось без активизации политических споров³². С целью совершенствования территориального устройства в 2003, 2006 – 2008 гг. в закон вносились некоторые изменения.

На 2002 г. в Молдове насчитывалось 1678 населенных пунктов. Статус городских поселений имели 66 из них, в том числе 5 муниципиев, 6 городов муниципального подчинения (все подчинены Кишиневу) и 47 – районного, 8 поселков городского типа (сохранились только на левом берегу). Несмотря на ряд существенных недостатков, новая административно-территориальная реформа выполнила главную задачу – установила относительное единообразие административно-территориальных единиц по всей стране³³.

Вместе с тем, существовал ряд факторов, которые переводили проблему территориального обустройства из сферы политических дискуссий и правовых регламентаций в практическую плоскость, а их острота требовала принятия неотложных решений. Речь идет о возникших на территориях новых независимых государств региональных проектах и идеях автономного статуса для территорий компактного проживания национальных меньшинств. Если в новейшей истории Беларуси сложно найти примеры политического регионализма (с некоторой натяжкой в этом контексте можно рассматривать так называемый «полесский» или «новоятвяжский» проект конца 1980-х – начала 1990-х годов), то в Украине и Молдове вышеупомянутые факторы существенно влияли на политические процессы последних десятилетий. Не затрагивая проблем исторической легитимации региональных проектов, рассмотрим лишь те аспекты проблемы, которые имели непосредственное влияние на выработку региональной политики центральной власти и принятие решений о территориальном устройстве.

В условиях разваливавшегося единого советского пространства население ряда территорий задекларировало свое несогласие с политическим курсом все более самостоятельной республиканской власти и приступило к формированию собственных региональных/национальных проектов.

19 августа 1990 г. на съезде депутатов всех уровней южных районов Молдовы была провозглашена независимая Гагаузская республика, принята декларация о независимости и суверенитете. Осенью 1990 г. в Гагаузии состоялись парламентские выборы, а 1 декабря 1991 г. прошли выборы президента республики. После неудачных попыток радикально противостоять гагаузскому автономистскому движению центральное правительство вынуждено было искать компромиссное решение. В свою очередь, лидеры региона также несколько умерили свои требования. Главным из них оставалось требование автономии. После прихода к власти в Молдове более

умеренных сил удалось достичь некоторого компромисса с гагаузской политической элитой³⁴. Результатом соглашения стало принятие Парламентом Республики Молдова Закона об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери) №344-ХІІІ от 23 декабря 1994 г. Исследователи заметили, что в столь сложной проблеме уже самое название документа имело значение: Гагауз Ери можно перевести как «земля гагаузов», а термин «Гагаузия» напоминал по форме название страны. Таким образом, закон признавал и сам народ, и его территорию³⁵.

Закон (Ст.1.) определял Гагаузию (Гагауз Ери) как территориальное автономное образование с особым статусом как формой самоопределения гагаузов, являющееся составной частью Республики Молдова. В случае изменения статуса Республики Молдова как независимого государства народу Гагаузии гарантировалось право на внешнее самоопределение. В состав Гагаузии могли войти населенные пункты, в которых гагаузы составляют более 50 процентов населения, а в некоторых случаях – даже менее половины. Для определения территориальных границ будущей автономии 5 марта 1995 г. был проведен референдум в 34 населенных пунктах юга Молдовы. По результатам референдума в состав нового территориального автономного образования вошло 30 населенных пунктов, а столицей автономии стал город Комрат. Статус автономии за Гагаузией был закреплен Конституцией Молдовы (1994 г.).

Таким образом, к середине 1990-х путем правового урегулирования удалось решить гагаузскую проблему. При проведении последующих территориальных реформ специальный статус Гагаузии был отображен в соответствующих документах. В «Приложении 4» к законам о территориальном устройстве 1998 и 2001 гг. были перечислены населенные пункты, входящие в состав «автономного территориального образования Гагаузия».

В описанных выше событиях мы усматриваем некоторые параллели с ситуацией, сложившейся в Украине вокруг правового статуса Крыма. После серьезного политического напряжения, кульминацией которого стало провозглашение независимости полуострова, принятие Конституции и избрание президентом Ю. Мешкова, Киеву удалось, используя противоречия внутри крымской элиты, постепенно вернуть отношения с Крымом в правовое поле. 22 сентября 1994 г. парламент Украины принял постановление *О политико-правовой ситуации в Автономной Республике Крым*, поручив Верховному Совету автономии до 1 ноября привести Конституцию и законы АР Крым в соответствие с Конституцией и законами Украины. Проявив максимум терпения, 17 марта 1995 г. Верховный Совет Украины упразднил крымскую Конституцию, а заодно и институт крымского президентства. С этого времени, несмотря на довольно мощный потенциал защитников крымского регионализма, инициатива перешла к центру³⁶.

Гораздо сложнее обстояла ситуация с определением правового статуса Приднестровья. Движение за выделение Приднестровья из Молдовы возникло в начале 90-х годов как реакция на националистическую прорумынскую политику Кишинева. В период с декабря 1989 г. до сентября 1990 г. в

разных местах левобережья Днестра прошла серия плебисцитов в поддержку идеи Приднестровской автономии. 2 сентября 1990 г. была провозглашена Приднестровская Молдавская Советская Республика как составная часть СССР. После провала путча, 26 августа 1991 г. ПМР приняла декларацию о независимости и суверенитете, а референдум 1 декабря 1991 г. поддержал этот акт. Одновременно И. Смирнов был избран президентом ПМР. За этим последовало обострение отношений и непродолжительное, но одно из самых острых на пост-советском пространстве столкновение, после которого начались переговоры между Кишиневом и Тирасполем.

В конце 1992 – начале 1993 г. Молдова предложила региону статус *Приднестровской самоуправляемой территории*. Ответом стало предложение парламента ПМР о «создании Молдавской конфедерации» в составе Гагаузии, Приднестровья и Молдовы как независимых стран. В декабре 1993 г. была опубликована известная резолюция ОБСЕ, предлагавшая Кишиневу признать широкую автономию левобережья Днестра и создать специальный регион Приднестровье. 28 апреля 1994 г. М. Снегур и И. Смирнов подписали декларацию о необходимости обозначить специальный правовой статус Приднестровья в составе единой и неделимой Молдовы. Такой статус гарантировала Приднестровью новая Конституция Молдовы. В апреле 1995 г. Кишинев представил свой проект закона об особом статусе Приднестровского региона, основанный на предложениях ОБСЕ³⁷. Но последовавший за этим переговорный процесс оказался безрезультатным.

Все это время Кишинев предлагал Приднестровью расплывчатую «широкую автономию», а Тирасполь настаивал на конфедерации, фактически означавшей признание самопровозглашенного государства.

С начала 2000-х все более обговариваемой стала идея федерализации Молдовы. После серии консультаций летом 2002 г. в Киеве в качестве официального документа ОБСЕ был представлен проект приднестровского урегулирования через преобразование унитарной Молдовы в федеративное государство. Следуя европейским рекомендациям, президент Молдовы Владимир Воронин предложил Тирасполю сообща подготовить Конституцию будущего федеративного государства, утвердить ее на референдуме и в 2004 г. провести выборы властных структур объединенной страны. Тирасполь поддержал эти предложения с оговоркой, что федеративное государство должно строиться на принципах равенства субъектов.

Летом 2005 г. Молдова заявила о готовности предоставить Приднестровью статус автономно-территориального образования в форме республики. В подтверждение своих намерений 22 июля 2005 г. парламент страны принял *Закон об основных положениях особого правового статуса населенных пунктов левобережья Днестра (Приднестровья) № 173* (Monitorul Oficial, 2005, № 101, ст.478). Законодательный акт (Ст. 3.) предусматривает существование в составе Республики Молдова автономно-территориального образования с особым правовым статусом – Приднестровья, как ее неотъемлемой составной части. Оговаривается, что населенные пункты левобережья Днестра могут войти в состав Приднестровья или

выйти из его состава по результатам местных референдумов. Некоторые положения Закона, в частности, о наличии у Приднестровья своего Верховного Совета, Конституции, официальной символики, указывают на то, что региону фактически был предложен статус административно-территориального образования в форме республики. Подобно Гагаузии, Приднестровью гарантировалось право на выход из состава республики в случае принятия решения об объединении Молдовы с другим государством или в случае утраты страной статуса субъекта международного права.

Тем не менее, сторонам так и не удалось найти компромиссное решение проблемы. Очередной референдум в Приднестровье, состоявшийся 17 сентября 2006 г., еще более осложнил поиски выхода из сложившейся ситуации. 97,2% принявших участие в голосовании поддержали курс на независимость ПМР и последующее свободное присоединение Приднестровья к Российской Федерации. 94,9% посчитали невозможным отказ от независимости ПМР и вхождение Приднестровья в состав Республики Молдова.

Некоторые российские эксперты полагают, что результаты референдума не приведут к изменению статуса ПМР и не повлияет на позицию международного сообщества по отношению к региону. В отличие от Российской Федерации, Молдова, Украина, США и европейские международные структуры не признали этот приднестровский референдум легитимным.

В свою очередь, в начале 2000-х гг. Гагаузия, используя идею федерализации Молдовы, стала более активно требовать расширения своей автономии (пересмотра принципов распределения экономических выгод, создания региональной политической партии, расширения представительства в парламенте и т.д.). Основное же требование заключалось в создании федеративного Молдавского государства, в котором Комрат стал бы равноправным членом, наряду с Кишиневом и Тирасполем. Однако, нужно также отметить, что идея федерализации воспринималась частью политической и культурной элиты Молдовы как угроза всей молдавской государственности.

Как видим, в новейшей истории Украины и Молдовы наиболее популярным инструментом легитимации требований особого территориального статуса для региональных/этнических обществ были местные референдумы. Кроме уже упоминавшихся, в контексте рассмотрения вопросов территориальной организации необходимо вспомнить также плебисциты, прошедшие в разных регионах Украины в 1990-е годы.

1 декабря 1991 г., одновременно с Всеукраинским референдумом в поддержку Акта провозглашения независимости, местные консультативные опросы прошли в Закарпатье и Одесской области. На референдум, организованный в соответствии с решением Закарпатского областного совета от 31 октября 1991 г., был вынесен вопрос «Согласны ли Вы с тем, чтобы Закарпатье получило статус автономной территории в составе Украины и не входило в какие-либо другие административные территории или госу-

дарственные образования?»³⁸. Верховный Совет Украины в ответ на такие действия местных властей признал решение о проведении референдума противоречащим Конституции Украины, предложив провести консультативный опрос. При этом, по предложению Л. Кравчука, баллотировавшегося в это время на пост президента Украины, была изменена формулировка вопроса в бюллетене опроса: термин «автономный край» заменен на выражение «специальная самоуправляемая административная территория» («спеціальна самоврядна адміністративна територія»), который не имел четкой юридической дефиниции. 1 декабря 1991 г. 78% принявших участие в голосовании поддержали этот неопределенный статус. И хотя результаты референдума были признаны недействительными (поскольку подобный опрос не относился к компетенции местных органов власти)³⁹, его итоги в последующие годы стали одним из ключевых аргументов в защиту закарпатского/русинского автономного/сепаратистского проекта.

В тот же день жителям Береговского района Закарпатской области предстояло принять участие в еще одном опросе. Им было предложено поддержать идею создания в границах района венгерского автономного территориального округа. 81,4% принявших участие в голосовании поддержали стремление к созданию венгерской автономии⁴⁰. С целью реализации результатов референдума, руководство района разработало проект Закона Украины *О Венгерском автономном территориальном округе*⁴¹, согласно которому округ должен был стать административно-территориальным образованием в составе Закарпатской области Украины с особым правовым статусом. Но в конце 1992 г. областной совет отклонил идею создания ВАО как недостаточно подготовленную.

Начиная с 2000 г., в СМИ некоторое время имела резонанс идея создания Притиснянского района, которую высказал руководитель Общества венгерской культуры Закарпатья, народный депутат Украины М. Ковач. Предлагалось создать на основе населенных пунктов нескольких районов с венгерским населением (Береговского, Мукачевского, Ужгородского и Виноградовского) Притиснянский район с центром в Берегово. Такое предложение было неоднозначно воспринято частью руководителей местных органов самоуправления венгерского меньшинства и активно поддержано политическими партиями и правительством Венгрии. В ответ украинская сторона представила контраргументы: недостаточный экономический потенциал территории, усложнение управления слишком громоздким образованием, опасность межнационального напряжения и цепной реакции и т.д.⁴²

Под непосредственным влиянием ситуации в Молдове разворачивались события в Болградском районе Одесской области Украины, населенном болгарскими. В октябре 1991 г. группа депутатов районного совета начала активно пропагандировать в местной прессе идею проведения съезда народов Юга Одесской области. По замыслу инициаторов, его решения могли стать ключевыми в создании территориальной (национальной) или административно-территориальной автономии (Буджакской Автономной

Республики) в местах компактного проживания болгар, гагаузов, албанцев и других народов⁴³. С этой целью было решено провести в декабре 1991 г. референдум на территории Болградского района. В решении районного совета требование автономии было трансформировано в идею Болградского национального округа в составе Украины, которую поддержали 83% принявших участие в референдуме. Обращение Болградского районного совета и принятые нормативные документы были отправлены в Верховную Раду Украины.

Симптоматично, что ситуация с болгарским национальным меньшинством во многом повторилась на территории Молдовы в событиях вокруг проблемы Тараклийского района.

Таким образом, исследование показало, что ситуации, в которые попали Украина, Беларусь и Молдова после распада СССР, оказались во многом идентичными. Довольно отчетливо просматривались параллели и в дискуссиях о территориальном устройстве новых государств, особенно в первые годы их существования. Однако ответы на главные вызовы времени оказались, отчасти, разными. Они определялись накалом внутривнутриполитической борьбы, степенью выраженности и поддержки (внутренней и внешней) региональных движений, активностью национальных меньшинств в отстаивании своих требований, умении центрального руководства каждой из стран решать возникающие проблемы.

Библиография

- ¹ Друга хвиля польських реформ / За ред. Р.Колярської-Бобінської. Харків, 2002. С. 10-23.
- ² Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення. К., 2003. С. 25-42.
- ³ См.: публикации И. Бобкова, О. Бреского, О. Бреской, О. Шпараги в журнале «Перекрестки».
- ⁴ Адміністративно-територіальний устрій України: Історія та сучасність. К., 2002. 269 с.; Адміністративно-територіальний устрій України. Шляхи реформування. К., 2007. 366 с.; Демина Т. А. *Форма державного устрою Молдавії: Теоретико-історический и правовий анализ*: Автореферат дисс. канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.01 – Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве. М., 2008. 25 с.; Мальгин А. В. *Украина: Соборность и регионализм*. Симферополь, 2005. 280 с.; Надолішній П. І. *Етносоціальний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики*. К., 1998. 262 с.
- ⁵ Katchanovski, Ivan. *Cleft Countries: Regional Political Divisions and Cultures in Post-Soviet Ukraine and Moldova (Soviet and Post-Soviet Politics and Society 33)*. Stuttgart, 2006. 296 pp.; *National integration and violent conflict in post-Soviet societies: The cases of Estonia and Moldova*. Ed by Pol Kolsto. Colorado, 2002. 299 pp.
- ⁶ Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення. К., 2003. 322 с.
- ⁷ Чугаєвський М. *На часі топонімічна реформа* // Памятки України: історія та культура. 2001. № 1/2. С. 201-203.
- ⁸ Подсчитано автором по даним Класифікатора об'єктів адміністративно-територіального устрою України: ДКО 14-97. У 3 т. К., 1997. Т. 3. С. 902-1196.
- ⁹ Відомості Верховної Ради Української РСР. 1990. № 20. Ст. 316.

- ¹⁰ Романюк М. Соціально вмотивовані інновації у сфері закарпатоукраїнської топонімії кін. ХХ ст. // Інтернет-ресурс: <http://ekzyl.livjournal.com/18684.html>. Последнее посещение 26.05.2008.
- ¹¹ В Чадыр-Лунге – три вопроса // Независимая Молдова. 1991. 3 декабря.
- ¹² Віж М. *Вяртаць! Але як?: Да праблемы вяртання беларускым паселішчам гісарычных імёнаў* // Голас Радзімы. 1991. 7 лістап.; Дзянісаў У. *Чаму Менск стаў Мінскам* // Добры вечар. 1991. 21 студз.; Жураўскі А. *Карысна заглядваць і ў гісторыю...* // Звязда. 1991. 26 ліп.; Рогалеў А. *І ўсё ж Мінск!* // Звязда. 1991. 25 ліп.; Рогалеў А. *Тапанімічная "рэвалюцыя": Пра дзве хвалі перайменаванняў – у 1938-1939 і 1964 гг.* // Звязда. 1991. 29 жн.
- ¹³ Рогалев А. *О "старой" и "новой" топонимии Белоруссии* // Политический собеседник. 1991. № 8. С.21-22.
- ¹⁴ См.: *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Мінская вобласць*. Мінск, 2003. 605 с.; *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гомельская вобласць: нарматыўны даведнік*. Мінск, 2006. 382 с.; *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Магілёўская вобласць: нарматыўны даведнік*. Мінск, 2007. 406 с.
- ¹⁵ *Так может все-таки «Кагул»?* // Советская Молдавия. 1990. 24 апреля.
- ¹⁶ Повилан А.П. *Единый реестр административно-территориальных и территориальных единиц Республики Беларусь как часть государственного земельного кадастра* // Інтернет-ресурс: Геоинформационный портал ГИС-Ассоциации: [www http://www.gisa.ru/53082.html](http://www.gisa.ru/53082.html) Последнее посещение 11.08.2009.
- ¹⁷ Класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України: ДКО 14-97. У 3 т. / Державний класифікатор України – офіційне видання. К., 1997. Т. 1. 383 с.; Т. 2. 383-797 с.; Т. 3. 797-1197 с.
- ¹⁸ Відомості Верховної Ради України. 2005. № 27. Ст.360.
- ¹⁹ Актуальні проблеми управління територіями в Україні. Матеріали науково-практично конференції. Київ, 26-27 листопада 1992 р. К., 1993. 348 с.
- ²⁰ Там же. С. 89.
- ²¹ Там само. С. 86.
- ²² Музика-Заколотний В. *Використати перевагу суміщення адміністративно-територіального поділу України з її фізико-географічними та ландшафтними зонами* // Розбудова держави. 1996. № 5. С.35-38.
- ²³ Кравченко В. І. *Територіальний устрій та місцеві органи влади України* / Наукові доповіді Національного інституту стратегічних досліджень. Вип. 43. К., 1995. С.43.
- ²⁴ Creangă I. *Administrația publică locală în contextul actualelor prevederi constituționale și perspectiva unor noi reglementări constituționale*. // Creangă. I., Popa V. *Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele*. Chișinău, 2005. p. 199-231. Эл. версия материала: http://www.ecmimoldova.org/fileadmin/ecmimoldova.org/docs/trands.expertReport/8_I.Creanga-Russian.pdf.
- ²⁵ См.: Андрущук О. В. *Конструювання територіального устрою України: від проєктів до спроб реалізації (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.)* // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Вип.1. К., 2007. С. 187-202.
- ²⁶ *Стенограма засідання Верховної Ради України від 13 вересня 2001 р.* // Інтернет-ресурс: http://www.rada.gov.ua/zakon/session8/STENOGR/13090108_06.html. Последнее посещение 11.02.2005
- ²⁷ Телешун С. *Окремі аспекти реформування адміністративно-територіального устрою в контексті останніх урядових пропозицій*. // Право України. 2003. № 1. С. 9-10.
- ²⁸ Урядовий кур'єр. 2003. 8 квітня.
- ²⁹ Урядовий кур'єр. 2005. 22 квітня.
- ³⁰ Крянгэ И. *Указ. работа*.
- ³¹ Герцен А.А. *Новое административное устройство Молдавии* // География. 2002. № 17.
- ³² Крянгэ И. *Указ. работа*.
- ³³ Там же.
- ³⁴ Chinn J., Roper S. *Territorial autonomy in Gagauzia* // Nationalities Papers. 1998. Issue 26. No 1. pp. 96-98.
- ³⁵ Ibid, p.98.

- ³⁶ Копиленко О.Л. *Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: Монографія*. К., 2002. С. 150-154.
- ³⁷ Kolsto P., Malgin A. *The transnistrian republic: A case of politicized regionalism* // Nationalities Papers. 1998. Vol. 26. No 1. pp. 107-121.
- ³⁸ Голос України. 1991. 6 листопада.
- ³⁹ Гаврош О. *Автономія Закарпаття: народний самовияв чи номенклатурний путч? Хроніка подій з десятирічної відстані* // І.Незалежний культурологічний часопис. 2002. № 23. С.310.
- ⁴⁰ Голос України. 1991. 4 грудня.
- ⁴¹ Вісник Берегівщини. 1992. 22 лютого.
- ⁴² Закарпаття в етнополітичному вимірі. К., 2008. С. 586-588.
- ⁴³ Дружба. 1991. 2 жовтня.

SUMMARY

After disintegration of the USSR the independent countries faced on the necessity of reformation of most constituents of the soviet system, in particular territorial division. In this paper the questions of the administrative and territorial transformations on the post-Soviet space are analyzed in the context of the state-building processes in Ukraine, Belarus and Moldova. The discussions about reformation or maintaining of the soviet territorial system at the beginning of 1990th, the most original projects and ideas of new territorial division, including the projects of federalization Ukraine and Moldova are examined. The comparative analysis of the attempts of legislative regulation of the questions of territorial division, and the implementation of the territorial reforms in 1990-2000th (preparation of the territorial reform in Ukraine, reformation of the territorial division in Moldova in 1999, 2003), as well as analysis of the problem of reform of toponymy in the context of creation of new ideologies are presented in this paper.

DOCUMENTAR

UN IZVOD DE MOȘII DIN BASARABIA
ÎNTOCMIT ÎN FEBRUARIE 1814

Tudor CIOBANU,
Institutul de Istorie, Stat și Drept

Prevederile tratatului de pace de la București din 16/28 mai 1812¹ au creat o situație incertă asupra regimului de stăpânire a moșiilor din teritoriul anexat. Articolul șapte al acestui document prevedea: „... cât și locuitorii, care, fiind în ținuturile părăsite statului Rusiei, se află azi în țările Înaltei împărății, vor fi liberi să-și vândă avuțiile și proprietățile lor, pe care le dețin în ținuturile respective, locuitorilor din acele ținuturi, cui anume doresc să le vândă...”

De asemenea să se procedeze și invers, adică, creștinii care posedă proprietăți în ținuturile părăsite și cedate statului Rusiei și care sunt născuți în ținuturile respective, dar care, în momentul de față, locuiesc în țările otomane, să aibă posibilitatea de a se transfera, dacă doresc, și de a se stabili cu familiile și cu copiii avuțiile lor în ținuturile menționate...”². Pentru această operațiune stăpânilor de moșii li s-a oferit un termen de 18 luni de la ratificarea tratatului. Înainte de semnarea tratatului au avut loc mai multe convorbiri dintre împuterniciții otomani și cei țariști pentru a clarifica conținutul articolelor. În raportul lor, către vizirul Ahmed pașa delegații otomani au notat că s-a ajuns la acord atât pentru termen, cât și pentru faptul ca procesul să fie reciproc, așa cum se discutase și în cadrul tratatelor de la Giurgiu, când a fost semnat armistițiul. „Numai că, deși în discuțiile de la Giurgiu se scrise ca cei de acest fel, care doresc să se transfere, să-și lase cui anume doresc avuțiile și lucrurile sau să și le vândă și să le aranjeze cum vor...” prin articolul șapte al tratatului de pace de la București li s-a impus celor care nu doreau să rămână în teritoriul anexat „să-și vândă avuțiile și proprietățile lor tot locuitorilor acelei țări (Imperiului Rus – n.n.)”³. Delegații ruși și-au argumentat astfel poziția: „Cei de acest fel, care se vor transfera, dacă nu și-ar vinde avuțiile și proprietățile lor, ar dori, în astfel de cazuri, să plece, lăsându-le tot ca avuțiile lor proprii, iar acest lucru ar crea o situație nepotrivită”⁴.

Înălți reprezentanți ai bisericii și ai mării boierimi ai Țării Moldovei, necunoscând la început în detalii prevederile tratatului, dar intuind, probabil, ce li se poate întâmpla, la 2 octombrie 1812 cer domniei: „Această a noastră prea

plecată arătare să se aducă la îndurarea înaltei Porți, căria ne rugăm, și până la hotărâre, să se mijlocească către curtea împărăției Rusiei, spre a nu fi ôpriți pământeni Moldaviei, nici acum – nici mai în urmă, a aduce de la moșiile lor de peste Prut – din pământul Moldovii Besarabia, pâine și vite de pe acelea moșii...”⁵.

Termenul final pentru schimbul sau vânzarea moșiilor din spațiul pruto-nistean a celor ce se decisese să rămână în Țara Moldovei expira la 2 ianuarie 1814. Cu câteva luni înainte, la 5 noiembrie 1813⁶, mitropolitul Moldovei, Veniamin, de rând cu mării dregători ai țării îl roagă pe domn să ceară sultanului amânarea termenului cu un an sau cel puțin cu șase luni⁷.

Semnatarii mai arată că mării stăpâni funciari care au decis să rămână în spațiul pruto-nistean, acceptând supușenia rusă, au prea puține moșii în Moldova de până la Prut pentru a reuși să facă schimb de stăpâniri cu ei „... și acei câți se află cu lăcuința în partea aceia de peste Prut, nu au aice mai mult de cât până la patru sau cinci moșii dintru acele mai mici”⁸. În același document se arată ca moșiile din teritoriul anexat se vând la prețuri de nimic, din care cauză vinderea ar fi avut drept urmare „... acea de istov cădere a familiilor învechite au ajuns a se face simțitoare...”⁹. Pentru a evita această situație, în viziunea celor care au semnat documentul, era posibil ca mai mulți reprezentanți ai familiilor de boieri să treacă în teritoriul cedat Imperiului Rus, pentru a obține astfel dreptul de a-și administra moșiile.

În Țara Moldovei a fost organizat un „Comitet asupra desfacerii locuitorilor celor din dreapta Prutului de averile lor din oblastia Basarabiei”¹⁰. La 2/14 ianuarie 1814 expira termenul pentru schimbul sau vânzarea moșiilor din Basarabia. În februarie 1814 a fost alcătuit un „Izvod de moșiile ce s-au cumpărat în oblaste Basarabiei cu arătari numele satelor i în ce țin(u)t anumi să află, cum i numele vânzătorilor i a cumpărătorilor, 1814 fevr(uarie)”¹¹ pe care i-l publicăm mai jos. Documentul este scris cu caractere paleografice însumând date despre stăpânii care au vândut și respectiv cei care au cumpărat 387 moșii și părți de moșii din ținuturile Țării Moldovei anexate în 1812.

În pofida insistenței marilor dregători laici și religioși termenul nu a fost prelungit, fapt menționat și în magzar-ul din 16 iulie 1814¹². Mai mulți dintre stăpânii de moșii care au dorit să rămână în Țara Moldovei au reușit să încheie în așa fel contractele de vânzare sau schimb de moșii încât să rămână în posesia acestora. Subiectul este descris de Nicolae Iorga¹³ și Alexandru Lepădatu¹⁴. Totuși, administrația țaristă a acceptat în anumite cazuri, cum ar fi moșiile mănăstirești și cele ale mitropoliei să rămână la vechii stăpâni¹⁵. Ulterior, în baza înțelegerii dintre cele două puteri, Imperiul Otoman și Imperiul Rus, s-a permis ca „stăpânirea dvorenilor și moșierilor din Moldova a moșiilor și averilor lor ce se află în Basarabia, așa cum și stăpânirea dvorenilor și moșierilor de aici (din Basarabia – n.n.) a moșiilor și averii lor din Moldova...”¹⁶. Astfel, guvernul rus nu a mai insistat asupra prevederii de a vinde sau a schimba moșiile. Acest fapt poate fi constatat și din analiza catagrafiei din anul 1817¹⁷ sau a tabelului privitor la stăpânii moșiilor din ținutul Hotin, la fel din anul 1817¹⁸. Conform ultimei surse, din cei 80 de stăpâni de moșii înregistrați în acest ținut, 40 erau din „... Ucraina, ...Moldaviea, ...Austria, ...Otomania, ... Bucovina”¹⁹.

Izvod de moșiile ce s-au cumpărat în oblate Basarabiei
cu arătari numele satelor și în ce țin(u)t anumi să află,
cum și numele vânzătorilor și a cumpărătorilor,
1814 fevr(uarie)

fla	Nr moșilor	Numele moșilor		Cini anumi au vândut	Cini anumi au cumpărat
1 f	1	Tudoreni	în țin(u)t(ul) Grecenilor	Spat(ar) lordachi Ros(e)t	Com(i)s lancel Baș
	2	Petreceuca			
	3	Besărica			
	4	Corcanii			
	5	Cimișeni	în țin(u)t(ul) Orheiului	vechil post(elnic) Costachi Haret	Com(i)s Costachi Sturz(a)
	6	Roșcanii			
	7	Părți din Cobusca de sus și de jos	ot Orh(ei)		
	8	Petricanii	ot Orheiu		
	9	Vomicenii	ot țin(u)t Hotinului		
	10	Ghizdita	în țin(u)t Sorocii	Vornic Dimitrachi Bogdan	Spat(ar) Ioniță Bașotă
	11	Vale Țarigrad(u)lui			
	12	Pusteiu			
	13	Micoreni cu siliștile	în țin(u)t(ul) Orheiului		
	14	Țăhnăuții cu siliștile			
	15	Holboca			
	16	Șoltoae cu siliștile	în țin(u)t lașii		
	17	Tărteștii	în țin(u)t(ul) Grecenilor		
	18	Coplenii			
	19	Din moșie lalovăni 2 părți	în țin(u)t Orheiu	Banul Ion Vărnăv	Spat(ar) Ioniță Bașotă
	20	Popornița	în țin(u)t Eșii	vist(iernic) Grigoraș Sturz(a)	Spat(ar) Ioniță Bașotă
	21	Nicoreni ce să număsc și Ochi Albu			
	22	Corcoteni cu siliștile			
	23	Răciula cu siliștile			

	24	Aluneș fără sat			
	25	Dondășanii cu sat			
	26	Mănceștii din ținut Orh(eiului)		Mitropolia din Eși	Sărd(ar) lordachi Vartholomei
	27	Corneștii ce să numești și Cotelna cu părțile din ținut Lăpușnii		Vor(ni)c Dimitrii Ralet	Cam(in)a Zamfirache Rale
	28	Căpreștii	în țin(u)t Sorocăi	Spat(ar) Alexandru Mavrocordat	Costandin Iofce(?) vel căp(i)t(a)n
	29	Porcarii			
	30	Dărcăuții	tij țin(u)t Sorocii	a Mitropolii din Eși	sardar Alexandru Anastasiu
	31	Heleceu			
	32	Brancăul			
1 v	33	Costulenii	din țin(u)t lași	tij a Mitropolii din lași	tot sard(ar) Alexandru Anastasiu
	34	Prisăceni			
	35	Hăuleștii			
	36	Scorțăștii cu siliștile	din țin(u)t Lăpușnii	spat(ar)(easa) Safta Bogdan	polcovnicesăi Ghedeonovii
	37	Vășienii	din țin(u)t(ul) Orheiului	Spat(ar) lancel Miclescu	Spat(ar) Ioniță Bașotă
	38	Manoileștii			
	39	Policenii			
	40	Comăneștii ¹			
	41	Vișniei			
	42	Bedăanii ²			
	43	Mănzatul	șatr(ăreasa) Ralița		
	44	Volniceni ce să număsc și Potani	în țin(u)t(ul) Hotin(u)lui	Bosiiias(a) șatr(ăreasa) Ralița	Colescului sicritar Ianov
	45	o a 4 parte din moșie Iurcenii	din țin(u)t Orheiu	Bosiiias(a) Pah(amiceasa) Paraschiva	Colescului sicritar Ianov
	46	Hulpeștii	din țin(u)t(ul) lașii	Iurișcova	fecior ei Costandin
	47	Hotămicenii cu toti siliștile		Epitropii d(omnului) Moruz	Com(is) lancel Baș
	48	Moleștii			

¹ Corect Cumpănești² Corect Buțani

	49	Drojdieștii	din țin(u)t(ul) Sorocii	Aga Alecu Cant(a)cuzino Rocsanda Ros(e)t	Luca Estratiul
	50	Ochineștii	din țin(u)t(ul) Sorocii	spat(a)r(easă)	post(elni)cel lordachi Frunzăti
	51	Șărbăneștiu din a 4 parte o a 16 parti	aceste părți sint amândouă în țin(u)t(ul) Hotinului	Preot Pantilimon Petrachi	Lăcutorilor din Bucovina lordachi Tăut și lui Gheorghii Savischii
	52	Fădcăuții cu o a 3 parti din a 3 bătrân			
	53	Din Forosca a 32 părți	în țin(u)t(ul) Hotinului	Gheorghii Alexandri și Dumitru Lutscai băni(a)s Catrina	Tot acestor de mai sus arătați
	54	Șărbinețul			
	55	Den Făscăuți a 18 părți			
	56	Modvalile	din țănut Orheiului	Cozmuleas(a) polc(o)v(niceas a) Soltana	cam(ina)r Zamfirachi Rale
	57	o a 4 parte din Hrușavăți	ot țin(u)t(ul) Hotinului	Tălpoai	lui Dumitru Sălcean
	58	Brătulenii	din țin(u)t(ul) lașului	pit(a)r Vasili Coroiu cu soru ³ -sa Iliana după dilată li- au dat	feciorilor lui Vasile lui Gheorghii, și fetilor Zmărandii și Profirii
	59	Morăștii			
	60	Negreștii			
	61	Hărăștii			
	62	Marchiru			
	63	Corneștii			
	64	Hotineștii			
2f	65	A 6 parte din Hădărăuți	în țin(u)t(ul) Hotinului	stol(nic) Grigori Tomița și Costachi Manoli	sardar Manolachi Radul
	66	Giumătati din Măndicăuți	în țin(u)t(ul) lași	Ion Morșuc	Știab capit(a)n Stroici
	67	Miclăușanii			
	68	Giumătati de Trilești(?)	țin(u)t(ul) Hotinului	Vasili Lănă	Lui lordache Morțun
	69	A 4 parte din Ținești			

³ Corect soția sa. Vezi Teodor Candu, Alina Felea, Testamentul Zoței Cerchez (Calmuțchi).
Studiu de caz. – în *Revista de Istorie a Moldovei*, Chișinău, 2007, nr. 2, p. 103-113.

	70	A 3 parti din Dumeni	țin(u)t(ul) Hotinului	păh(arnic) Năstasie Stamati	Pah(arnic) Thoma Stamate
	71	Meșanii	în țin(u)t(ul) Orheiului	maior Dăuca	tot lui Stamate
	72	Stăuceni	țin(u)t(ul) Hotinului	ban Ioniță Prăjăscu	tot lui Stamate
	73	Criveștii	în țin(u)t(ul) Sorocii	spat(a)r Alexandru Ghica	post(elnic) Alexandru Ghica
	74	Horghineștii			
	75	Cărăpăușanii			
	76	Pepelenii			
	77	Vidnicenii			
	78	Cotuleștii			
	79	Pogribeni			
	80	Băgrăneștii			
	81	Mărculeștii			
	82	Trepeteni			
	83	Floreștii			
	84	Buneștii			
	85	Sevirova			
	86	Albești			
	87	Coșălnița			
	88	Ciorița			
	89	Solonețul			
	90	Ghingheștii	țin(u)t(ul) Sorocii	sard(a)r Isac Fedor Pah(arnic) Costandin	Stol(nic) Matei Rășcan
	91	Fundurelile	ot țin(u)t(ul) lașii	Miclescu	Pah(arnic) Toma Stamate
	92	Țipirica	ot țin(u)t(ul) Orheiului	spat(a)r Dumitrachi Jora	tij lui Stamate
	93	Vlădeștii	în țin(u)t(ul) Grecenii	Spat(ar) Costandin Sturz(a)	Spat(a)r Ioan Sturz(a)
	94	Brețcani			
2 v	95	Giumătate de Rujăneți ce să numește Bărladeni	în țin(u)t(ul) Orheiului	vist(iernic) Grigoraș Sturz(a)	Cam(ina)r Panaite Caz(i)mir
	96	Budeștii			
	97	Dumăneștii			
	98	Chițcani			
	99	Negurenii			

100	O parti din Pupăzăni				
101	Tărșițaii	în țin(u)t(ul) Sorocii			
102	Borzăștii cu alte părți	în țin(u)t(ul) Iași			
103	488 stă(n)je(ni) din Moruzăni	țin(u)t(ul) Orheiului	epitropii Catrinii Stăvilă	tij lui Caz(i)mir	
104	Giumătate de Crucești				
105	Costurenii				
106	Din Bălășăști				
107	Din Băncicani				
108	Din Milești				
109	Din Cobăești	tot părți la țin(u)t(ul) Iași	epitropii lui Toder Carp cam(ina)r Ioan Carp și căpit(an) Dumitru Carp	Pah(amic) Toma Stamati și med(elni)ce(ru)lui Andrieș med(elnni)ce(rul) Manlachi	
110	Giumătate de moșie Cârpeța	din țin(u)t(ul) Iași	cam(ina)r Ioan Carp	Andrieș	
111	Fedeștii	țin(u)t(ul) Iași	Vor(ni)c Dimitrii Ralet	sard(ar) Gheorghii Leondari	
112	O parti din Țiulești				
113	Telineștii	țin(u)t(ul) Orheiului	călugărița Zamfira Scorțasca	Cam(ina)r Panaite Caz(i)mir	
114	Dumeștii ce să numești și Ghermanca				
115	Vărtăcăuții	țin(u)t(ul) Hotinului	sard(ar) Alexandru Anastasiul	tij Cam(ina)r(u)lui Panaite Caz(i)mir	
116	Dresății				
117	Solonețul				
118	Mihălășani				
119	Vădenii	țin(u)t(ul) Orheiului sau Lăpușna	tij sard(ar) Anastasiul		
120	Hudiceni				
121	Mărteștii	tot părți țin(u)t(ul) Orheiului și a Eș(u)lui	ban Toader Carp	cam(ar) Panaite Caz(i)mir	
122	Grebleștii				
123	Ghireștii				
124	Mirceștii				
125	Vrăneștii				
126	O parte din Onteni	în țin(u)t(ul) Orheiului	cam(ina)r(eas) Zoia Carpu	tui lui Cazimir	

127	O parte din Galbena		tij		
128	Vărețjani				
129	Năpadova	în țin(u)t(ul) Sorocii	Cam(ina)r Constandin Carpu	tij lui Caz(i)mir	
130	O parti din moșie Chietroasa	țin(u)t(ul) Orheiului	tij	tij	
3f	131 Levinții				
	132 Giumătate de moșie Balamuteuca	țin(u)t(ul) Hotinului	Log(o)f(ă)t Iordachi Cant(acuzino)	Post(elnic) Alecu Ghica	
	133 a 4 parte din Tribășăuți				
	134 Cărlăcău	țin(u)t(ul) Hotinului	Spat(ar) Alexandru Ghica	Vasili Ros(e)t	
	135 Romancăuții				
	136 Salișca	în țin(u)t(ul) Hotinului			
	137 A 3 parti din Dănceni				
	138 A 3 parte din Dulițeni ⁴	în țin(u)t(ul) Orheiului	polc(o)v(nic) Panaite Docan	vor(ni)c Constantin Paladi	
	139 A 3 parte din Ulmeni				
	140 Vămăuții				
	141 Vășcouții	țin(u)t(ul) Hotinului			
	142 Giumătate din Bărlănești				
	143 Izvoarele și Lozani	țin(u)t(ul) Sorocii			
	144 Perisăcina	țin(u)t(ul) Orheiului			
	145 Tătărășeni	țin(u)t(ul) Codrului	sard(ar) Ilinca Cantiaoi(?)		
	146 Bosincenii				
	147 Șărpenii	țin(u)t(ul) Orheiului	spat(ar) Iordachi Ghica	Ruxandii Sturzoai	
	148 Pugăcenii				
	149 Bârnova și Cotsorocii(?)	țin(u)t(ul) Hotinului	aga Alec(u) Ghica	neguțtor(u)lui din Ades ⁵ 2 ghildii Coțovschii	

⁴ Corect Duljeni⁵ Corect Odesa

	150	Mândăcăuții	țin(u)t(ul) Hotinului	Sard(ar) Man(o)lachi Rad	câp(i)t(anu)lui lancul Radul
	151	A 6 parte din Hădărăuți			
	152	Vertepărul	în țin(u)t(ul) Hotinului	cam(ina)r Costandin Negre	cam(ina)r Panite Caz(i)mir
	153	O parti din Cornești	țin(u)t(ul) lașului	Marie, soție lui Toader Mărgărit	lui lordache Bantăș
	154	O parti din Coștoroh			
	155	Tărnova	țin(u)t(ul) Sorocii	Grigori Cugurenii	Lui Ion Crăste
	156	Giumătate din Briceva			
	157	946 stânj(en)ii din Siliște	în țin(u)t(ul) lași	cam(ina)r Anastasi Mortăc	Cam(ina)r Zamfirache Rale
	158	O parte din Vărzăreștii	țin(u)t(ul) Orheiului	epitropii boierului Conachi	tii lui Zamfirachi
	159	Giumătate din Hogineștii			
	160	Sirota	țin(u)t(ul) Orheiului	banul lordachi Drăghici	lui Zoie Dimitriu
	161	Bodeștii			
	162	A 3 parte din Zahorna	țin(u)t(ul) Sorocii	tij Drăghici	Cluc(e)r Costachi Bucșănescu
3v	163	Gândeștii	țin(u)t(ul) Codrului	vornic(iasa) Zoița Balș	lui Vasăle Criste
	164	Buciumeni			
	165	Cordeșăia			
	166	A 3 parte din Toceni			
	167	Cosăuții	din țin(u)t(ul) Sorocăi	spăt(ă)r(easa) Prihirița Cantacuzino	Com(i)s Alexandru Panaite
	168	Teșcureni	din țin(u)t(ul) lașii		
	169	Târg Leova	În țin(u)t(ul) Codrului și a Grecenilor. Deosebit de acești sate și săliști ce sint pe locul care să numești Doi ciasuri	Log(o)f(ă)t Costachi Ghica	Spat(ar) Ioan Sturz(a)
	170	Măldărenii			
	171	Bebenii			
	172	Bujorul			
	173	Băzhanii			
	174	Meșanii			
	175	Surducul			
	176	Horanevul			
	177	Mirceștii			

	178	Cepălăuții	în țin(u)t(ul) Hotinului	tot Ghica	tot Sturza
	179	Hăncăuții			
	180	Anadolul			
	181	Vorhotinul			
	182	Mihălcăuții			
	183	Bușăvca	țin(u)t(ul) Orheiului	log(o)f(ă)t Costachi Ghica	Spat(ar) Ioan Sturz(a)
	184	Ghidulenii	în țin(u)t(ul) lașului	Com(i)s Alexandru Panaite	lui Gheorghii Storianu
	185	Teșcureni			
	186	o parti din Toxobeni	țin(u)t(ul) laș(u)lui	Cerchez is(pravnic) de aprozi	lui Gheorghii Sorocian
	187	O parte din Trifești	în țin(u)t(ul) Sorocăi	pit(a)r Gheorghii Sorocian	lui Grigori și Costandin Soroceni
	188	O parti din Mirceni			
	189	O parte din Cozmeni			
	190	O parte din Zălăboteni			
	191	O parte din Fore			
	192	O parte din Bocșilă			
	193	O parte din Mărcăuți			
	194	946 stă(n)jani din Pojorâni	țin(u)t(ul) Orheiului	Logof(e)t(easa) Ilinca Pălădi și com(i)s Costandin Bogdan	lui Ioniță și Toader Surucenii
4f	195	A trei parte din Pășcăuți	ot țin(u)t(ul) lașului	Șătr(ar) Ștefan Stărce	Câp(i)t(an) Irimie Ciuhrian
	196	Ezărenii	În țin(u)t(ul) laș(u)lui	Ban Alexandru Beldiman	Lui Matei Panaite
	197	Berheciul			
	198	Corataneștii			
	199	Câteva părți din Roșcani	țin(u)t(ul) Sorocăi	Grigorii Bașotă	Stol(nic) Ion Bantăș
	200	Sanja			
	201	Cucueții	țin(u)t(ul) Orheiului	Epitropii ban(u)lui Costachi Sturz(a)	Maior Mișăinovici
	202	Căzăneștii			
	203	O parte din Ghetilova			

	204	Verdeșeni	în țin(u)t(ul) Codrului	Petre Rosăt	lui Vasili Rosăt
	205	Țiganca	În țin(u)t(ul) Orheiului	Stol(nic) Ion Costachi	Cam(ina)r Panaite Cazmir
	206	Negrileștii			
	207	Ocnița	din țin(u)t(ul) Hotinului	Comis Costachi Sturz(a)	Cam(ina)r Pruncu
	208	Giumati de Bălți	din țin(u)t(ul) Soroca		
	209	Chilmeștii	țin(u)t(ul) Hotin	vister(nic) Iordachi Roset	Cam(ina)r Panaite Cazmir
	210	Mușinețul			
	211	O a 10 parte din 24 părți din Cruhlic			
	212	o a 4 parte din Singereni			
	213	Vădenii	în țin(u)t(ul) Sorocii	Hat(man) Sandul Sturz(a)	lui Panaite Cazimir
	214	Tăbărceni	țin(u)t(ul) Iaș(u)lui		
	215	Costănelu	țin(u)t Orheiului		
	216	Zazulenii			
	217	Zăhăicani			
	218	Tărzieni			
	219	Bravicieni mai mult de giumătate			
	220	Nilipăuții	din țin(u)t(ul) Hotinului	ban Dumitru Beldeman	Spat(ar) Ioan Sturz(a)
	221	Cotujeni	ținut Sorocii	Spat(ar)(easa) Ruxanda Rosăt	lui Gheorghii Dimitriu
	222	Bejăina			
	223	Vorjăna	În țin(u)t(ul) Hotinului	cam(a)r Mihalachi	căm(ina)r Zamfirachi Rale
	224	Bobena			
	225	Vălcinețul			
	226	300 stânj(e)ni din Treșteni	ot țin(u)t(ul) Iașului		
4v	227	124 stânj(eni) din Iazovici și 4 st(ă)nj(e)ni din Tocsobeni	țin(u)t(ul) Iașului	Nastase Ciornias	post(elni)c(el) Vasili Cujbă
	228	O parti din Onteni		Gheorgii Heciulă	tij lui Cujbă
	229	Bărbănăuții	Câte o parte din trăsăle, ot (ținutul) Hotin	Ion Ghițăscu	lui Ioniță Bănariul
	230	Medveja			
	231	Cotijăni			
	232	Hodărăuții			

	233	O a 4 parti din 4 părți din moșie Stroieștii	în țin(u)t(ul) Hotinului	Clucer Ștefan și Ilie Holbănești	supusului austriecesc Costandin Morțun
	234	O a 4 parte din Costuleni			
	235	Putineștii	din țin(u)t(ul) Sorocii	Spat(ar) Neculai Dimachi	lui Iordachi Donici
	236	Voloșnicăul	din ținut Sorocii	Zoița Cuzoai	neg(u)țtorului de Adesa al doilea 2 ghildii Cuțovscii
	237	Negrinții	țin(u)t(ul) Hotinului	Cam(ina)r Ciure	feciorului său
	238	Horelcăuții			
	239	Criva			
	240	Nisfoaia			
	241	Șărcanii			
	242	giumate de Zălina			
	243	giumate din 16 părți din Zăluceni			
	244	3 părți din 4 părți din Pecicul			
	245	o giumătate din a 12 parte din Costiceni			
	246	giumătate de Dumeni			
	247	giumătate de Șăndreni	țin(u)t(ul) Hotin(lui)	Tudurache Ciure, după diată	lui Costandin
	248	giumătate de Mușineci			
	249	a 3 parti din a 4 parte din Cotela			
	250	giumate și o a 6 parte din Solonencu			
	251	o a 4 parti din a 8 parti din Mălăteuți			
	252	o a 3 parti den Colincăuți			
	253	o a 3 parti din Șișcăuți			

	254	o a 3 parti din Boșcani			
	255	o a 4 parti din Medveja			
	256	Bogdăneștii	în țin(u)t(ul) Iașului	Vor(ni)c Grigori Ghica	post(elnic) Alecsandru Ghica
	257	Huhurez			
	258	Malanița	Hotinu(lui)		
5f	259	Zaruțani	țin(u)t(ul) Hotinului	a vor(ni)c(ului) Neculai Strățulat	lui Dumitru Iani
	260	Cozăicu	țin(u)t(ul) Orheiului		
	261	Duneștii			
	262	o parti din Teșani	În țin(u)t(ul) Iașului	Cam(ina)r Andrii Bașotă	pah(arnic) Toma Stamati și med(elnic) Andrieș
	263	Ohrince	țin(u)t(ul) Orheiului	sărdar Grigori Codreanu	cam(na)r Panaite Cazmir
	264	Drăiceni			
	265	Iacanii	țin(u)t(ul) Codrului		
	266	a 4 parti din Paustuva	în țin(u)t(ul) Hotinului	clucer Vasile Docan	lui Iordachi Bantăș
	267	o parti din Albești	ot Orheiu	Ilina Bățoi	lui Stamati Bătu
	268	Bărnova	țin(u)t(ul) Hotinului	Spat(ar) Grigori Balș	Cam(ina)r Panaite Cazmir
	269	Perneuții			
	270	Beșănăuții			
	271	giumătate de Lopatinți			
	272	Trăistei cei zic și Plop	țin(u)t(ul) Sorocii	spat(ar) Petrachi Sturza	lui Sp(i)ridon Dimitriu
	273	Mălăeștii	țin(u)t(ul) Orheiului	Iordachi Foti	med(elnic) Ioniță Nimișăscu
	274	Tudurcenii			
	275	Neceștii			
	276	O parti din Cuizăuca	țin(u)t(ul) Orheiului	com(i)s Alexandru Hrisoverghi	tij Nemișăscului
	277	Socii	țin(u)t(ul) Iași	sărdar Costantin Burgele	med(elnic) Gheorgii Dimitriu
	278	a 6 parti din Bozieni			
	279	a 6 parti din Răd Mari			
	280	Aluru	țin(u)t(ul) Codrului	spat(ar) Grigori Cuza	lui Neculai Milu

	281	Tarasăuți	țin(u)t(ul) Iași	spat(ar) Costand(in) Roset	spat(ar) Ioan Sturza
	282	Măgura			
	283	Tilișăuca			
	284	Vășca	țin(u)t(ul) Sorocii	Căm(ina)r Vasili Balș	pah(arnic) Stamati și med(elnic) Andrieș
	285	Borosăni	țin(u)t(ul) Sorocii	ban Ștefan Bașotă	tij numiților mai sus
	286	Corneștii	țin(u)t(ul) Iașului	Stolniceasa Marie Holbăneasi	Neguțtorului Capșa
	287	o parti din Cozmin			
	288	Văscăuții	țin(u)t(ul) Orheiului	Toader Silion	pah(arnic) Stam(ati) i lui Andrieș
	289	Cogălniceni	țin(u)t(ul) Orheiului	epitropii ficii lui Manolachi Balș	Negustorului Ion Hărțăscu
	290	o 4 parti din Alcidar	țin(u)t(ul) Sorocii	stol(nic) Costachi Manoli	med(elnic) Man(o)lachi Andrieș
	291	o 4 parti din Leșciosa			
5v	292	Coclia	țin(u)t(ul) Codrului	pah(arnic) Alecu Afendule	sard(a)r Vartholomei
	293	giumătate de Răulele			
	294	giumătate de Ruptura Mari			
	295	Blăndenii	țin(u)t(ul) Orheiului	Costandin Bantăș și spat(areasă) Marie Costachi	lui Iordachi Bantăș și spat(ar) Ioan Sturza
	296	giumăta de Scurtești			
	297	o parti din Lămășani	țin(u)t(ul) Hotinului		
	298	o parti din Dușșani			
	299	o parti din Pătrăuți			
	300	o parti din Căfieni	țin(u)t(ul) Sorocii		
	301	Brănzăni			
	302	Perieni			
	303	Climăuții			
	304	Horodiște			

	305	Sinesul	țin(u)t(ul) Hotinului	vist(emic) Sandul Sturz(a)	Cam(in)a(r) Panaite Cazmir
	306	o a 4 parti din Mașcauți	țin(u)t(ul) Soroca	clucer Tudurachi Ciure	surori-sa Casandrei
	307	Cioropcani giumătate	țin(u)t(ul) Iașului	epitropii d(omnului) Muruz	lui Ilii Buzne
	308	giumătati de Cosăești	țin(u)t(ul) Hotinului	ban Arghirii Cuza	lui Iancu Dimitriu
	309	Ghermăzării			
	310	Cupcinu	țin(u)t(ul) Hotinului	ban Gheorghii și Toad(er) Buhuș	lui Costachi Popov
	311	Sărata	țin(u)t(ul) Orheiului	epitropii d(omnului) Moruz	lui Vasili Iamandi
	312	Pravila	țin(u)t(ul) Sorocii	tij epitropii d(omnului) Muruz	lui Gheorghii Meleli
	313	Vădurelile			
	314	Lincăuți	țin(u)t(ul) Sorocii	tij epitropii	lui Vasile Pușcă
	315	târg Telinești	ținut Orheiului	tij epitropii	pit(ar) Theodosii
	316	Bogdăneștii	țin(u)t(ul) Iașului	sluger(easă) Marie Năstasi	lui Panaite Cazmir
	317	Crimenciuc	țin(u)t(ul) Sorocii	stol(nic) Iordachi Murguleți	fiorului său Vasili
	318	o a 3 parti din giumate de Stroiești	țin(u)t(ul) Hotinului		
	319	Unieni	țin(u)t(ul) Iașului	Iliana Carage	comis Alexandru Negre
	320	Tinteni?	țin(u)t(ul) Grecenilor	sard(a)r(easă) Ileana Cantacuzino	Com(is) Iancul Baș
	321	o a 3 parti din 5 bătrâni din Onteni	țin(u)t(ul) Iași	Zamfira Cujboai	po(s)t(eni)c(el) Vasili Cujbă
	322	Izbește	țin(u)t(ul) Orheiului	vor(nic) Costand(in) Baș	vor(nic) Costand(in) Păladi

	323	giumătati de Paustova	țin(u)t(ul) Hotinului	cluc(e)r Vasili Docan	tij lui Păladi
6f	324	Boșcana giumătate	țin(u)t(ul) Hotinului	sul(gereasă) Marie Brănoai	pah(arnic) Toma Stamatii
	325	Vertepul giumătate			
	326	Rângaciul giumătate			
	327	Șălăuții fără o a 4 parte			
	328	Cunice	țin(u)t(ul) Sorocii	Safta Costinoai	pit(ar) Theodosii
	329	o parti din Hăsnășani			
	330	Comeștii	țin(u)t(ul) Hotinului	hat(man) Răducan Roset	Com(i)s Iancul Baș
	331	giumătate de Frăsăneștii	țin(u)t(ul) Iași		
	332	Drăgușăștii	țin(u)t(ul) Iașii	vist(emic) Alecui Baș	Com(i)s Iancul Baș
	333	Zberoi			
	334	Poiceștii			
	335	târg Pănzăreni			
	336	Pănzăreni Vechi			
	337	Sfrejâni			
	338	Ifrimeștii			
	339	o parti din Bălcurești			
	340	Vale Ranului			
	341	Bălăneali			
	342	Pogoneștii	țin(u)t(ul) Hotinului	vist(emic) Alecui Baș	Comis Iancul Baș
	343	Corbul	țin(u)t(ul) Soroca		
	344	Ciomoleuca			
	345	Andrieșani	țin(u)t(ul) Hotinului	med(elnicer) Tănas Feștilă	lui Vasile Crăști
	346	Văvătenii cu alte părți			
	347	o parti de Florenți	țin(u)t(ul) Iași	Ion Bosii	sulger Pascal Tudori
	348	din Trifești Frumoasa câte o parte	țin(u)t(ul) Grecenilor	spat(ar) Neculai Hrisoverghi	Comis Iancul Baș
	349	o a 6 parte din Găunițani			
	350	giumătate de Hărjăuți	țin(u)t(ul) Hotinului	med(elnicerea să) Maria Feștiloai	Cam(in)a(r) Zamfirachi Rale

	351	giumatate de Cotiujeni	țin(u)t(ul) Hotinului	Darii Iconomul	tit(ulearnâi) sovednic Theodosiu
	352	giumătati de Bosieni			
	353	Verejâni	țin(u)t(ul) Orheiului	Marie Irimieva	tij lui Theodosiu
	354	Vărzăreștii			
	355	Bodurcenii			
6v	356	Cerbiceni giumatate	țin(u)t(ul) Hotinului	pah(arniceasa) Mara Maria Micleasca	tij lui Theodosiu
	357	Șărăuții	țin(u)t(ul) Hotinului	clucer Dan i Gheorghii și Enachi Negruțăști	lui Manolachi Negruți
	358	Goteștii	țin(u)t(ul) Grecenii	ban Petrachi Cazmir	cam(ina)r Panaite Cazmir. Cu(p)ce rusască, întocma tălmăcită și s-au scos copii
	359	Tohatinu	țin(u)t(ul) Orheiului		
	360	Mihuțani			
	361	Vadul lui Vodă			
	362	Boșcana			
	363	Stoicani	țin(u)t(ul) Sorocăi		
	364	Novosălița	țin(u)t(ul) Hotinului		
	365	Hropevna			
	366	O parte de Inăuți			
	367	giumatate de Rusăști			
	368	o a 4 parte de Nilipăuți			
	369	Săncăuții	(nu-i indicat ținutul)		
	370	o a 3 parte din Cotiujeni			
	371	Berlinții			
	372	giumatate de Gurmuzăni			
	373	2 părți din o a 5 parti din Nisloveni i din Copelova și din Cotela	țin(u)t(ul) Hotinului	vor(ni)c Toader Balș	Com(i)s Iancul Balș
	374	Dolinenii			
	375	Doljocul			
	376	o parti din Trăbujăni			

	377	10 părți din Cruhlic	ținut Hotinului	vist(iernic) Sandul Sturza	Comis Iancul Balș
	378	o a 4 parte din Singereni			
	379	12 părți din Bălcăuți			
	380	o a 4 parti din Forsona			
	381	Silișani			
	382	Roșcani	(nu-i indicat ținutul)	cam(ina)r Tudur(a)chi Ciure	Căsandrii Ciudinoai
	383	o parte din Cobusca de Gios			
	384	o parte din Lunca de Sus			
	385	o parte din Petreni			
	386	a 4 parti din Drulești ce s(e) numești și Sincăuți	ținut Orheiului	vor(ni)c Șărbănel	lui Mihai Hermeziu
	387	Negreștii			

Arhiva Statului, București, Fond Documente moldovenești, P. XII/12, f. 1-64.

Note

¹ Documente turcești privind istoria României. Vol. III, 1791-1812. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. București, 1986, doc. 209, p.361-366. În culegere Tratatul de pace respectiv este datat cu 29 mai 1812.

² Ibidem, p. 263-264.

³ Ibidem, p. 348-349.

⁴ Ibidem, p. 349.

⁵ Uricariulu cuprinzătoriu de: hrisoave, anaforale, tratate și alte acte de a le moldovalahiei, de la suta XIV până și din acea a XIX. Sub redacțiunea lui Teodor Codrescu. Partea a patra. Iași, 1857, p. 356. Alex. Lăpedatu. Documente și lămuriri istorice cu privire la desfacerea proprietăților moldovene de peste Prut după pierderea Basarabiei. 16/28 mai 1812 – 2/14 ianuarie 1814, în Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie. Organ al Societății Istorice Românești, volumul XVI (1922). București, Cartea Românească, 1922, p. 35.

⁶ Documentul din 5 noiembrie este publicat de către Teodor Codrescu în partea a IV a Uricariului la paginile 189 – 194, fiind datat cu 5 noiembrie 1815. Ținând cont de faptul că în acest text stăpânii de moșii roagă domnul țării să obțină de la sultan: „...să ne dăruiască o vade încă de un anu, s-au dacă va fi cu greutate, fie măcar de șase luni, ..., pentru ca în vadea de două ce au mai rămas până la împlinirea profeziei urmând desfacere nu se va pute alcătui altceva de cât aceia ce acum privim”, știind că termenul final pentru desfacerea moșiilor a fost fixat la 2/14 ianuarie 1814, constatăm că documentul a fost semnat la 5 noiembrie 1813. Menționăm că pentru sfârșitul anul 1814 întâlnim semnăturilor înaltelor feți în slujbele și dregătoriile respective pe care le arată documentul datat de Teodor Codrescu cu 5 noiembrie 1815. În același context arătăm un fragment

din magzar-ul din 16 iulie 1814 publicat de același autor în Uricariul, partea a treia, paginile 219-222, prin care „... noi pre plecații slugi Mitropolitul țării, Arhimandriții și Egumenii a mănăstirilor, boeri mari și mici...” scriu despre desfacerea moșiilor ca despre un fapt deja împlinit: „... nu am cugetat ceva nici pentru struncinarea și nemărginita păgubire, cu rămânere din stânga Prutului a strămoșștilor noastre moșii...”.

⁷ Uricariul..., p. 191.

⁸ Ibidem, p. 190.

⁹ Ibidem, p. 190.

¹⁰ Nicolae Iorga. *Basarabia noastră*. Chișinău, Universitas. 1993, p. 193.

¹¹ Arhivele Statului Român. București. Colecția Documente Istorice, pachet XIII/12, ff. 1-6.

¹² Uricariul... Partea a treia. Iașii, 1853, p. 220.

¹³ Nicolae Iorga. *Op. cit.*, p. 136-137.

¹⁴ Alex. Lăpedatu. *Documente...*, p. 33-78.

¹⁵ Nicolae Iorga. *Op. cit.*, p. 137.

¹⁶ ANRM. Fond 5, inventar 1, d. 37, f. 74 verso.

¹⁷ Иван Халиппа, *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года*. În: Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, Том 3, Кишинев, 1907, с. 1-230.

¹⁸ Moldova și Basarabia 1807-1817. În: Arhivele Basarabiei. Anul VII. Nr. 1, Ianuarie-martie, 1935, p. 66-68.

¹⁹ Moldova și Basarabia..., p. 66-68.

CÂTEVA DOCUMENTE PRIVIND ISPRAVNICII ÎN BASARABIA (1816-1818)

Alina FELEA,
doctor în istorie,
Institutul de Istorie, Stat și Drept

În istoria Basarabiei perioada 1812-1861 a fost una de tranziție de la sistemul administrativ primar de tip medieval – moldovenesc la cel imperial rusesc. Inițial, au fost păstrate structurile administrației locale ale Basarabiei. În prima fază au persistat atât vechile denumiri ale instituțiilor și funcționarilor (de ex. vornic, ocol, ocolaș, ispravnic, adunarea satului, bătrânul etc.), cât și atribuțiile acestora. Din anul 1836 intră în vigoare „Regulamentul cu privire la țărani clăcași sau agricultorii liberi din regiunea Basarabiei” (1834), care prevedea un nou sistem de dirijare a obștii satești, dar care urma să fie aplicat doar cu acceptul localnicilor. Cu timpul, în cadrul structurii administrației locale își fac apariția elemente caracteristice Imperiului Rus (de exemplu, staroste, direcție rurală, voloste (plasă), capul (șeful) volostei (volostnoi golova), deseatnic, sotnic, poliția rurală și urbană etc.) Perioada de tranziție spre un nou sistem al administrației locale se încheie în anul 1861, odată cu implementarea reformei administrative în Imperiul Rus.

În Arhiva Națională a Republicii Moldova se păstrează valoroase documente referitoare la istoria administrației publice locale, care prezintă o mare importanță pentru istoria națională și regională. Punerea în circuitul științific a acestor documente va permite completarea golurilor în problematica instituțiilor administrației locale în Basarabia. În această ordine de idei, un rol aparte îl au actele referitoare la instituția ispravniciei.

Conform dicționarului enciclopedic al lui Broghauz și Efron, în Imperiul Rus instituția polițienească supremă în județ era ispravnicul. Astfel, funcția de căpitan-ispravnic a fost instituită, în 1775, de Ecaterina II-a. Până la abolirea Judecătoria de Zemstvă, în 1862, căpitan ispravnicul era ales de dvorenimea locală pe o perioadă de trei ani. Fiind reprezentantul guvernatorului în județ, ispravnicul era responsabil de ordinea și securitatea publică, de corectitudinea executării dispozițiilor și procedurii în județ¹.

Marea Enciclopedie Sovietică definea ispravnicul ca șef al poliției județene din Rusia de până la revoluție, care până în 1862 se numea căpitan-

ispravnic și se afla în fruntea Judecătoriei de Zemstvă, organ colegial. Din 1862 ispravnicul deținea puterea deplină, era numit și destituit din funcție de către guvernator și în jurisdicția lui intra și orașul județean².

În 1775 Ecaterina a II-a a efectuat reforma administrativă locală a Imperiului Rus. Țara a fost împărțită în unități administrative, cu un număr anumit de persoane, care plăteau impozite. Cea mai mare unitate teritorial-administrativă era gubernia. Gubernia a fost împărțită în județe, în a căror subordine se aflau 20-30 mii suflete. Căpitanul-ispravnic și Judecata de zemstvă erau principalele organe ale puterii în județ. Orașul era o unitate administrativă independentă.

În Țara Moldovei instituția „isprăvniciei” era cunoscută înainte de secolul al XVIII-lea. Astfel, în hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1741 în Moldova se prevedea delegarea unor boieri de treptele întâi și doi în toate în scopul de „a împărți dreptatea”, de a-i apăra pe săraci de abuzurile agenților fiscali³. Inițial a fost numit câte un ispravnic pentru fiecare ținut, iar apoi câte doi, în acest mod ispravnicii preluând at funcțiile pârcașilor. Cercetătorii susțin că prin înlocuirea pârcașilor cu ispravnici, domnul a urmărit combaterea abuzurilor și corupția în cadrul administrației, ce luase proporții mari⁴. Nicolai Grigoraș susține că în competența ispravnicilor intra soluționarea diverselor litigii, strângerea dijmei, iar în târguri erau și instituția de judecată⁵. În calitate de organ executiv al puterii centrale ispravnicii reglementau raporturile dintre proprietarii moșiilor și locuitori, supravegheau ca să nu fie încălcate donațiile domnești, dar, în același timp, nu permiteau abuzuri din partea proprietarilor, îi obligau pe locuitori să-și îndeplinească îndatoririle⁶.

La începutul secolului al XIX-lea, în Țara Moldovei ispravnicii îndeplineau următoarele funcții: „... strâng lefitele hotărâte după table ce li să trimit din visterie, sunt datori a privighe pentru statornicie lăcuitorilor ținutului său, judecă și cercetează toate pricinile dintre lăcuitori, caută și pricini de moșii și de alte averi, după hotărâre dau cărți de judecăți, ...veghează tot ce poate supăra locuitorii (făcătorii de rele, tâlharii a-i prinde și a-i deșrădăcina), a primi cărți din slujbă și de la Divanul, au ponturi trimise din visterie la fiecare ispravnic în care se cuprind cu lămurire toate datoriile lor în feliori de pricini...”⁷.

După anexarea Moldovei dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, instituția isprăvniciei a fost menținută. În materialul de față prezentăm câteva documente care, după părerea noastră, sunt importante în elucidarea evoluției instituției isprăvniciei.

În 1816 a fost emisă o instrucțiune privind activitatea ispravnicului (doc.1)⁸. Articolul unu al acestei instrucțiuni definea funcția instituției ispravnicului – menținerea ordinii publice, fiind conducătorul poliției pământești. Următoarele articole descriu obligațiile și acțiunile ispravnicului în caz de epidemii, molime și calamități etc. acesta urmând să acționeze în conformitate cu legislația, fără dreptul de a amenda sau de a expune populația la pedepse corporale. El era responsabil de drumuri și poduri. Ispravnicul trebuia să raporteze despre strânsul roadei, prețurile la grăunțoase și alte provizii alimentare. În caz de trecere prin ținut a regimentelor militare, el urma să le însoțească până la hotarele ținutului și

să le asigure alimentarea și cazarea etc. Ulterior, cu excepția articolului 28, instrucțiunea sus-numită a fost inclusă în Așezământul obrazovanei oblastei Basarabiei (1818)⁹. Așezământul din 1818 a modificat și structura teritorial-administrativă a regiunii, micșorând numărul ținuturilor până la șase. În fruntea fiecărui ținut a fost desemnat căpitan-ispravnicul, care deținea prerogativele poliției ținutale¹⁰.

Înainte de a intra în funcție ispravnicul depunea jurământul, în care făgăduia să-și îndeplinească onest funcția și să fie devotat împăratului. (vezi doc. 2). Ispravnicul raporta minuțios despre documentele și instrucțiunile primite de la instanțele superioare și despre activitățile desfășurate în vederea îndeplinirii indicațiilor primite (doc. 3-5).

Note

¹ Энциклопедический Словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона, Том.12, Спб., 1896. с. 511

² Большая Советская Энциклопедия, Том. 10, М., 1972, с. 540.

³ *Instituții feudale din țările române*, Dicționar, București, 1988, p.238. Grigoraș N., *Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor până la Regulamentul Organic*, Iași, 1942, p. 95.

⁴ *Istoria orașului Roman (1392-1992)*, Roman, 1992, p. 80.

⁵ Grigoraș N., *Dregători...*, p. 95-103.

⁶ *Ibidem*, p 97-99.

⁷ Bulat T.G., *Boierii –slujbe în Țările române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea*. În: „Arhivele Basarabiei”, 1932, nr. 3, p. 192.

⁸ ANRM, fond 4, inv.1, d.62, fila 28-38.

⁹ Mihail P., Mihail Z., *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I (1812-1830)*, București, 1993, p. 57- 61.

¹⁰ *Ibidem*

DOCUMENTUL nr. 1.

1816. Instrucțiunea-îndreptar în activitatea ispravnicilor din regiunea Basarabiei pentru administrare temporară

Инструкция в руководство исправников Бессарабской области для временного управления

1-е Исправнику поручается в Цынуте Земская Полиция, или благочиние. Он исполняет постановление закона и приводит в действие предписания начальства, равно законныя требования других цынутных властей. Ни каких налогов, или нарядов в цынуте без основания утвержденного законом, или распоряжением Начальства исправник производить не в праве.

2-е. Земскому исправнику надлежит отправлять должность свою с непоколебимою верностию и ревностию к службе Его Императорского Величества, с добротством и человеколюбием к народу, без послабления в делах и с непрестанным бдением дабы везде установленный порядок всеми и каждым в цынут сохраняем был в точности.

3-е. Земский исправник сам и все в цынуте обыватели, обязаны клятвено пред всемогущим Богом в сохранение не нарушимо подданнической верности к Высочайшему престолу Его Императорского величества, по сему земскому исправнику поручается бдение дабы никто в противность подданническаго долга и повиновения в цынут ничего не предприял и не учинил. Будь же паче чаяния ед окажется

сему противное намерение или действие ко вреду общему, земский исправник долженствует не токмо доносить о том самопоспешнейше областному начальству, но обязан тут же принять деятельнейшия меры к укрошению подобного зла в самом его начале в чем всякий верный Его Императорского Величества подданный по мере власти, силы и возможности своей, имеет оказывать ему вспомоществование.

4-е. В несчастных приключениях угрожающих людям прилипчивою болезнью, земскому исправнику не медлинно свидетельствовать больных посредством медицинского чиновника в цынуте находящегося, а в случае не имения оного, самому ему совместно с приходским священником, при двух свидетелях. И когда по местному удостоверению болезнь окажется действительно опасною по свойству ея прилипчивости, земский исправник отлучит здоровых от больных и воспретит сообщение без всякого изнурения первым и без отягощения последних. А дабы областное начальство могло содействовать к охранению прочих жителей от распространения сей болезни, с действительною пользою и в самом поспешном времени, он изыскав причины от коих таковая болезнь возымела на оных начальству с подробным и обстоятельным описанием.

5-е. В случае не сомненнаго появления действительно чумной заразы, исправник принимает тут строгия меры к недопущению сообщения того селения с другими. Он отделяет немедленно больных страждущих чумою от здоровых людей, выводит первых на поле в построенные шалаши, ограждает их караулом из того же селения и оцепляет оное наблюдательною цепью, возстановленную тогда же из обывателей других окрестных деревень. В продолжение сего распоряжения он доносит неупустительно о таковом происшествии начальству и ожидая от него предписании на дальнейшее поступление, печется о достаточном продовольствии жителей подвергшагося заразе селения и приемлет средства к целостностному сбережению их скота и другого имущества на случай за цепью оставшагося.

6-е. При появлении в цынуте скотского падежа, Земский исправник входит немедленно в распоряжение тому происшествию свойственное. Он удостоверившись местным освидетельствованием, что болезнь есть действительно заразительная, прикажет тотчас отделить больной скот от здорового, а пальги зарыть с кожей в отдаленном месте от поселения. От деревни в которой окажется падеж, дороги должны быть отведены в сторону, жители окрестных меж тогда же оповещены об открывшейся заразе и начальство немедленно уведомлено обо всем касающемся до сего происшествия, равно до распоряжения по оному исправником учиненнаго.

7-е. Будь где в цынуте окажется слушание противу полицейской власти от какого либо общества, то земский исправник отправляя о том донесение к областному начальству, старается между тем ввести тут по прежнему тишину и спокойствие и обратить слушников в должное повинование, посредством воинскаго пособия.

8-е. Земский исправник всякому обиженному дает в цынуте полицейское покровительство и для того будь где окажется насилие или самоуправие, то земский исправник обязан тотчас произвести об оном на месте исследование не ходя в разборательство письменных документов, но стараясь открыть правильность претензии посредством разыскания основаннаго на показаниях вере достойных свидетелей. В таком случае, буде у кого что отнято, или присвоено и оно на лицо находится, исправник прикажет тотчас возвратить по принадлежности и доносить о том, как полномочному начальнику, так и 1-му департаменту областного правительства.

9-е. Будь где в цынуте окажется скопище воров или бродяг, то земский исправник уведомляет о том областное начальство, а между тем не теряя времени приложить он всевозможное старание о поимке оных, в чем каждое селение обязано дать неукоснительно пособие. — Потом от исправничества имеет быть произведено следствие с обнаружением участником в преступлении, равно виновных в передержательство, для предания первых суду и для взыскания с последних по рассмотрению начальства.

10-е. Полицейские цынутые чиновники сами собою ни на кого не налагают пени, а тем паче телестнаго наказания, ибо сие зависит единственно от областного

начальства по законам и по установленному порядку. Земский исправник должен иметь неусыпное наблюдение, дабы откупщики каких либо казенных статей по обычаю сего края существующих, равно как и арендаторы помещичьих селений не взымали с поселян чего либо излишняго противу сборов силою контракта им предоставленных. На каковый конец не только правительство должно доставлять ему копии заключаемых им контрактов на откупные статьи но и самые арендаторы не иначе могут вступать в распоряжение взятым на откуп помещичьим имением, как предъявив прежде контракт с помещиком заключенный. После чего малейшее послабление или потворство исправника в пользу откупщика, или арендатора влекущее за собою угнетение поселян, подвергнет его строжайше ответственности, исправнику же предоставляет делать телестное наказание в случае токмо не выполнения поселянами какого либо наряда по земским повинностям времени нетерпящим. По частным же претензиям между поселянами виновных не иначе чинимо быть может, как по общему приговору полного присудствия цынутых чиновников, кои в след за сим определены будут. Употребление наказания по пятам или фаланги, яко истязание безчеловечное, совершенно уничтожается. Оно замечено быть может розгами и плетьюми.

11-е. Земский исправник не усыпно имеет должен в цынуте смотрение за исправностию мостов, затей и дорог. Починка оных долженствует быть производима до общаго на сей предмет в области постановления, от самых тех селений которым оныя принадлежать.

12-е. При следовании полков или команд, земский исправник сам, или чрез подначальных своих чиновников, встречает их на границе цынута и проважает до меж соседнего, во вверенном его ведомству, отводить квартиры с безпристрастным вниманием к расположению сей повинности, сколько возможно уравниательные между обывателей. По требованию воинских чиновников снабжает он войски под с воз больных подводами не иначе однако, как за предъявлением открытых листов выданных от Полномочного наместника с неотступным тут же со стороны исправника настоянием об уплате обывателям прогонных денег, без коих и подводы ни под каким предлогом взяты быть не должны, равномерно для облегчения жителей подводы сии имеют быть переменяем другими всякия 20 верст и исправник при выступлении войск из цынута в другой обязан распорядиться посредством сношения его с тамошним исправником, о заготовлении таковой смены подводам на границе, в прочем исправник рапортуя областному начальству о вступлении, следовании и выходе из цынута войск, равно донося о поведении и квартировании их, поставить себе в непреложную обязанность быть защитником обывателям во всех на случай притеснениях, обращаются об удовлетворении оных к воинским командирам и представлять об оказании покровительства к полномочному наместнику. В разсуждении чего при выступлении команды из цынута, генеральная квитанция о добропорядочном ея квартировании, не иначе выдаваема быть должна исправником, как по предъявлении частных таковых же от селения данных с надлежащим при том удостоверением, небыло ли к подписанию оной принуждения.

13-е. На случай отвода для полковых лошадей пастбищных мест, земский исправник укажет оныя по очереди и с безобидным распределением отвергающим несправедливое притеснение одному противу другого помещика, пока в последствии устроена будет повинность сия на таком основании, которое бы опеспечивало круговое в ней участие по мере поземельных выгод, в случае же выматательства от воинских команд не соразмернаго пространства сих пастбищ, в отводе оных отказав, исправник доносить полномочному наместнику с испрошением от него заступления к уничтожению излишняго тут требования.

14-е. Земский исправник властен подтвердить о прилежнейшем смотреии в местечках и селениях каждому хозяину, что бы осторожность от огня наблюдаема была в каждом доме. На сей конец учинить распределение домов дабы в случае пожара всякий из хозяев выходил на помощь с оружием способным для потушения оного. Равным образом имеет быть наблюдаема предосторожность от пожара на

полях при выжигании травы, бурьяну и корней и чтобы проезжающие при случае ночлега или отдыха раскладывали огни от мостов строений и лесов в отдаленности, со всею осторожностью охраняюще от опасности и вредного последствия. Будь же в лесных дачах учинится пожар угрожающий важным произшествием в истреблении оных, земский исправник долженствует явиться туда лично и действовать посредством обывателей окружных мест к утушению пожара, пресекал дальнейшее его распространение всеми возможными мерами а более всего вырытыми тут же реалии.

15-е. Отпуск леса для построения полковых обозов, равно и науголье, в случае требования.

Воинских начальников, земский исправник не властен назначать сам собою, но должен о всякой подобной надобности, представлять полномочному заместителю и ожидать от него разрешения, которое не иначе последует как с предписанием чтобы полк удовлетворил надлежащим платежом хозяина того леса из коего отпуск сей определится.

16-е. Земский исправник собирает сведения об урожае хлеба и уборка сена, представляет одиножды в году а именно к 1-му ноября ведомости об оных областному начальству, с показанием сколько за удовлетворением цынутых жителей и скота собственно их, останется в продажу. В случае замеченного общаго в цынуте неурожая, или важного повреждения в хлебе в каком либо селении, он испрашивает распоряжения начальства к недопущению голода.

17-е. Земский исправник неусыпное имеет наблюдение, чтобы тайный провоз товаров из заграницы, разумеется мимо таможенных застав, небыл допущен. На обязанности его лежит так же надзор к истреблению проезда или прохода людей из турецких владений без выдержания карантинного срока. Есть ли сии не будут иметь от карантина свидетельства о нахождении их тамо на обсервационном термин с очисткою по правилам вещей их, то исправник со всею осторожностью обращает их в ближайший карантин для выдержания карантинного срока и доносить начальству о взыскании с них за тайный переход границы. Есть ли же карантин будет весьма в дальном разстоянии, тогда исправник озаботится совместно с пограничным ревизором о выдержании сих людей на обирваии и очищения их вещей. По исполнении чего отправляет их во 2 департамент для дальнейшего поступления.

18-е. Земский исправник должен иметь сведения о торговых ценах в цынуте всякого рода хлеба и прочих съестных припасов. Об оных по прошествии каждого месяца записывать в особую книгу и ведомости из ней составленные представлять начальству.

19-е. Земский исправник имеет так же прилежное смотрение, что бы в цынуте меры и весы были везде верные и исправные.

20-е. Земский исправник производит дела ведомства его следственные и прочия не требуя никакого рода заплаты ни за дело ни за проезды. Он довольствуется положенным от казны жалованьем и несет службу оправдывая выбор дворянского сословия и доверенность начальства возложивших на него звание сие к сохранению блага его соотчичей, и вообще всего народа обитающего на земле, коей он обязан достоинством, жизни и всем ему принадлежащим.

21-е. Земский исправник, яко чиновник управляющий цынутом, невластен иметь какое либо сотоварищество или обороты с жителями вверенного ему цынута.

22-е. Земскому исправнику не определяется времени для исполнения дел по его должности. На противу того обязанность его состоит в неусыпном попечении, чтоб все оныя имели поспешное течение. Следствия о происшествиях уголовных должны быть производимы преимущественные пред прочими, дабы преступники не изнуряясь под стражею без разрешения их участи, получили возмездие от руки законов в след за их преступлением. Тогда наказ более имеет влияние на умы одними примерами образующиеся. Дела сего рода по окончании их местным исследованием немедленно должны быть отправлены в 1-й департамент областного правительства, а преступники по оным обнаруженные имеют быть содержимы в исправничествах под строгим караулом, до окончательного их осуждения, Имущество же сих обвиняемых при первоначальном сомнении на них павшем, должно Исправнику описать оценить осквестровать до разрешения об оном. По всем вообще случаям заключающим в себе уголовное преступление, хотя бы сие по следствию и доказано небыло, исправник обязан мнение своекупно с следственным делом представлять в 1-й департамент на ревизию, дабы иногда действительный преступник не изболченный одним только недостаточным исследованием не мог сокрыться в преступлении.

23-е. Власть исправника далее вверенного ему цынута не распространяется.

24-е. Исправник с равными ему лицами то есть исправниками, а так же полицеями сносится сообщениями, а с областным начальством рапортами.

25-е. Прежняя предписания областного начальства касательно доставления в назначенные сроки сведений о происшествиях, а так же о ценах на хлеб и фураж, остаются в своей силе и должны быть исполняемы в точности, с отсылкою первых к полномочному заместителю области а последних во 2 департамент.

26-е. Пригульный скот принадлежит к фонду на богоугодные дела. Всякое селение а паче дворник онаго доносить немедленно исправнику о скотине прибудшейся, а сей оповещает об оной в своем цынуте, равно и в других соседственных посредством сношения с их исправниками о яоке хозяина ея с письменным свидетельством удостоверяющим о действительной принадлежности оной. Срок к опознанию и обратному получению сего скота назначается со дня публикации в цынуте, в продолжении двенадцати месяцев, а по прошествии оных весь таковой скот имеет быть продан с публичного торгу, с обращением вырученных тут денег во 2 департамент для приобщения к сумме на богоугодныя дела. На сей конец исправник оставив означенный скот на месте где он окажется пригульным под надзором дворника, обязан в каждые три месяца посылать 2-му департаменту об оном ведомость с показанием кому в последствии и что из онаго по опознанию и по свидетельству будет возвращено.

27-е. Выходцы из заграницы принадлежащие внутренним губерниям, равно желающие и имеющие право поселиться в здешней области препровождаются посредством исправничества во 2 департамент для надлежащего об них распоряжения.

И 28-е. Порядок на производство тяжбных дел с участием исправника в суждении оных, равно наставление к избранию околашей входящих в штат цынутой полиции, имеют быть учинены в след за сим к надлежащему руководству. До того же держаться исправникам ныне существующаго по сей части распоряжения.

Правительство ожидает, что изложенныя здесь правила исполнены будут в самой точности без малейшаго упущения. Усердие по службе деятельность и безкорыстие дадут Г.Г. исправникам полное право на признательность начальства, на противу же не исполнение сих обязанностей и притеснение жителей подвергнет их строгости правосудия.

Полномочный заместитель Бессарабской области Бахметьев.

ANRM, fond 4, inv. 1, d. 62, fila 28-38.

DOCUMENTUL nr. 2. 1818. Jurământul ispravnicului.

Клятвенное обещание

Я ниже именованный обещаюсь и клеенусь Всемогущим Богом пред Святым Его Евангелием в том, что хошу, и должен Его Императорскому Величеству, своему истинному и природному Все-

Jurământul ispravnicului

Eu mai jos numitul mă făgăduesc, și mă jur cu întru tot puternicul Dumnezeu, dinainte sfintei Evanghelii sale, precum că voiesc, și sânt datoriu Împărăteștei Sale

милостивейшему Великому Государю Императору Александру Павловичу Самодержцу Всероссийскому, и Его Императорского Величества Всероссийского Престола Наследнику, который назначен будет, верно и нелицемерно служить, и во всем повиноваться, не щадя живота своего до последней капли крови и все к Высокому Его Императорского Величества Самодержавству, силе и власти принадлежащая права и преимущества узаконенные, и впредь узаконяемые, по крайнему разумению, силе и возможности предостерегать и оборонять, и притом по крайней мере стараться, споспешествовать все что к Его Императорского Величества верной службе и пользе Государственной во всяких случаях касаться может. О ущербе же Его Величества интереса, вреде и убытке, как скоро о том уведая, не токмо благовременно объявлять, но и всякими мерами отвращать и не допускать тчаться, и всякую мне ветреную тайность крепко хранить буду, и поверенную, и положенную на меня обязанность, как по сей (Генеральной, так и по особой) определенной и от времени до времени Его Императорского Величества именем, от пред установленных надо мною начальников, определяемых инструкциям и регламентам и указам, надлежащим образом по совести своей исправлять, и для своей корысти, свойства, дружбы и вражды противно должности своей и присяге не поступить, и таким образом весть себя и поступать, как верному Его Императорского Величества подданному, благопристойно есть, и надлежит, и как я пред Богом и судом Его страшным в том всегда ответ дать могу, как сущее мне Господь душевно и телестно да поможет. В заключение же сей моей клятвы целую Слова и Крест Спасителя моего Аминь.

1818 года Декабря 7-го дня по сему клятвенному обещанию присягу учинили на должности Комиссаров и прокураторов

Земский комиссар Аккерманского цынута Коллежский секретарь
Андрей Красноясов

ANRM, fond 5, inv. 2, d. 420, f. 39-40.

Măririi, adivăratului și firescului mieu întru tot milostiv Mare Domn Împărat Alexandru Pavlovici Sângur Stăpânitorului a toată Rossia, și Clironomullui Prestolului Rossiei, a Împărăteșii Sale măririi care va fi rânduit, cu credință și fără fățarie a sluji, și întru toate a mă supune, ne cauzând viața me până la ce mai de pre urmă picătură a sângelui, și toate dreptățile și Pronomiile atingătoare de a înaltei Împărăteștii Sale Măririi Sângur stăpânire, putere, care sânt legiuite, și de acum să vor legiu, după ce mai curat, înțelegere tărie și puțință a le păzi și a le apăra, silindumă prin toate chipurile a fi sporitoriu la toate ori și întru ce de a Împărăteștii Sale Măririi Credincioasă slujbă și de folosul Împărăției la fiește ce întâmplare se va pute atinge: ori de scădere interesului Măririi Sale, de stricăciune și de pagubă, îndată ce de aceia mă voi înștiința, nu numai cu lacrimi căzute voi face arătare ci și cu toate chipurile adevărata aceasta, și a nuo îngădui mă voi sărgui și opri te taine mie .vă în credință tare o voi păzi, și datorica ce mi sau încredințat și sau pus desupra me, atât după această obștească rânduire a giurământului cum și după ceia ce deosebit să va hotărâ, așijdere Instrucțiile, Reglamenturile, și oucazurile, ce din vreme în vreme se vor rândui în numele Împărăteștii sale Măririi, de cătră Nacealnicii puși asupra me, precum se cade după cugetul mieuale împlini, și pentru interesul mieu, pentru hotarul rudeniei, a prieteșugului și pentru vreo vrajbă împotriva datoriei mele, și a giurământului nu voi urma, și cu așa chip a mă purta și a ourma, precum este cu cuviință și să cade Credinciosului supus a Împărăteștii Sale Măririi. Și precum eu înainte lui Dumnezeu, și înainte strașnicului său giudeț, întru aceasta de pururi pociu da răspuns așa mie. Domnul Dumnezeu sufletește, și trupește sămi agiute. Tresare încheiere giurământului mieu acestuia, sărut cuvintele, și Cruce Mântuitorului mieu Amin.

DOCUMENTUL nr. 3.
1818, decembrie 8. Raportul ispravnicului ținutului Iași

В Бессарабское областное Правительство
Исправника Ясского цынута
Титулярного Советника Бодеско

Рапорт

Во исполнение указа онаго правительства от 6-го прошлого ноября месяца с № 3885 последовавшего по предложению Господина Полномочного заместника Бессарабской области подольского военного губернатора и кавалера Алексея Николаевича Бахметева, с назначением по новому распоряжению в сей области цынутов с описанием городов местечек и селений входящих в состав к каждому цынуту также и о извлечших из оных. – Я сего месяца 5-го числа в назначенный уездное местечко Бельцы с чиновниками и канцеляриею прибыл и в управление цынутной власти по оному распоряжению всупил. – о чем оному – правительству сим донести честь имею, Докладывая притом что по Ясскому цынуту обстоит во всем благополучно.

№ 4364
8 декабря 1818
М. Бельцы

П Сараван

ANRM, fond 5, inv. 3, d. 189, f. 64-64 v.

DOCUMENTUL nr. 4.
1818, decembrie 29. Raport cu indicarea deschiderii ispravniciei de Acherman

По 22 январ 20814
В Бессарабское областное правительство
Аккерманского Земского исправничества

Рапорт

Исправничество сие по выслушание предложения Г. Представителя Бессарабского Уголовного Суда Статского Советника и кавалера Курика от 26 сего декабря №9 коим изъясняя, что имел счастье удостоится поручения Г-на полномочного заместника Бессарабской области и разных орденов кавалера Алексея Николаевича Бахметева, он Г. Курик исполнил таковое торжественным открытием в 26-й день сего месяца сего исправничества, коему вручив Печатную книгу вмещавшую Экземпляр Высочайше Его Императорского Величества указа в 29-й день апреля Бессарабской области, часть котораго составляет и сей цынут с описанием в оном Уставе подробно правил коими все мест(а) и лица в состав внутреннего управления област(и) входящие руководствоват(ь) должны. Преповодил список с определением верховного совета Бессарабской области в 14 день сего месяца состоявшегося для ру ководства сему исправничеству, и введения на основании онаго канцелярнаго порядка по примеру существующему в верховном совете и прочих высших мест Бессарабской области, на каковой предмет снабдил сие исправничество формами и наставлениями к надлежащему и неприменному исполнению, ОПРЕДЕЛИЛИ Предложение сие Г. Предводителя Бессарабского Областного Уголовного Суда статского

советника Курика и приложенные при оном формы и в копиях определение верховного Совета и предложение данное им Аккерманскому цынутному суду принять по сему исправничеству для всегдашнего руководства и неприменного исполнения. А о таком открытии сего исправничества отрапортовать Г. Полномочному наместнику Бессарабской области и кавалеру Алексею Николаевичу Бахметеву. Бессарабскому Гражданскому губернатору Г. Действительному статскому советнику Катакази, оному правительству и бессарабскому уголовному и Гражданскому судам.

Исправник Александр Прункул
Комиссар Толтаниов
Комиссар Коллежский советник
Секретарь Андрей Краснояков

№ 28
Декабря 29 дня 1818 года
Аккерман
С донесением об открытии
Аккерманского исправничества
Г. Статским Советником
Курико в 26 день декабря

ANRM, fond 5, inv. 3, d. 189, f. 65-66v.

DOCUMENTUL nr. 5.

1819, ianuarie 14. Raportul isprăvniciei de Acherman despre primirea Ucazului imperial din 30 noiembrie 1818

14 генваря 1819-го
В Бессарабское областное правительство,
Аккерманского земского-исправничества,

Рапорт,

Его Императорского величества Указ из онаго правительства от 30 минувшего ноября 1818 года № 14661-м, с преповождением при оном описания и списков, с описанием какие имянно города, местечка, и селения к какому принадлежать по учиненному ныне разделению и отмежеванию цынуту, и с предписанием принять от Измаильского и Бендерского земских исправничеств все дела относящиеся до жителей входящих ныне в состав Аккерманского цынута, и руководствоваться во всем неотступно уставом образования для здешней области Высочайше утвержденным, с которого экземпляр в след за оным прислан будет. В сем исправничестве 4-го числа прошлого декабря 1818 года к неприменному исполнению и соображению об открытии приед мест.

Получен, о чем оному правительству исправничество сие честь имеет донести.

Комиссар Толяттиов
Комиссар Крамоняров

№32
Генваря 8 дня
1819 года Канцелярист Дониц

ANRM, fond 5, inv.3, d. 189, f. 71-72v.

UNELE ASPECTE DIN ISTORIA CREĂRII INSTITUȚIILOR AUTOADMINISTRĂRII LOCALE ÎN CHIȘINĂU (1812-1818)

Veronica MELINTE,
doctorand, lector superior, UPS „Ion Creangă”
Eugen CERNENCHI,
cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept

Problema organizării administrative a Moldovei dintre Prut și Nistru, numită impropriu Basarabia după anexarea la Imperiul Rus, a fost abordată într-un număr impunător de studii, monografii și articole științifice scrise în epoca modernă și cea contemporană¹. Rămân însă insuficient elucidate un șir de aspecte importante privind constituirea și evoluția sistemului administrativ în Basarabia în perioada dominației ruse, unul dintre ele fiind înființarea și funcționarea instituțiilor autoadministrării locale.

În context, în studiul ce urmează vor fi abordate unele aspecte ale organizării administrative a orașului Chișinău între 1812, anul anexării Basarabiei la Rusia, și 1818, anul adoptării *Așezământului organizării oblastei Basarabiei*, prin care regiunii i s-a confirmat dreptul, acordat anterior, la o administrare autonomă.

În anul 1812, Chișinăul a fost ales drept centru administrativ al Basarabiei. Prima autoritate ce și-a stabilit reședința aici a fost mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni care, vizitând la sfârșitul lui septembrie 1812 Basarabia, își instalează în acest oraș dicasteria exarhală, inaugurată la 2 octombrie². La 21 august 1813 țarul Alexandru I autorizează înființarea Eparhiei Chișinăului și Hotinului cu sediul la Chișinău³. Orașul devine, în scurt timp, cea mai mare și cea mai importantă localitate urbană din Basarabia. Aici s-au instalat guvernatorul, viceguvernatorul, administrația financiară și cea militară, tribunalul unic al întregii regiuni, autoritatea episcopală.

Fiind preocupat de identificarea statutului administrativ-juridic al teritoriului anexat și instituirea organelor administrative centrale ale Basarabiei, autoritățile țariste nu au procedat imediat la formarea instituțiilor autoadministrării locale. În anii războaielor napoleoniene problemele provinciilor îndepărtate apăreau ca neînsemnate în ochii înalților oficiali ruși, iar administrația internă locală nu se bucura de prea multă atenție din partea guvernaților de atunci. Politica administrativă promovată în primii ani de ocupație s-a caracterizat, potrivit isto-

ricului George F. Jewsbury, prin lipsa unei strategii⁴. Analiza surselor disponibile referitoare la chestiunea în cauză validează veridicitatea acestei afirmații.

Ștefan Ciobanu menționa că, „...imediat după anexare Chișinăul nu a avut nici un fel de administrație comunală, polițaiul fiind totul pentru oraș și pentru locuitorii lui”⁵. Cu începere din 1812 atribuțiile organelor autoadministrării locale erau exercitate de către poliție. În orașe a fost instituită funcția de polițmaistru (șef de poliție) care era subordonat guvernatorului civil⁶. La 28 octombrie 1812, guvernatorul Basarabiei Scarlat Sturza a organizat poliția orașului Chișinău, în funcția de polițmaistru numindu-l pe consilierul titular Diciulescu, acesta, la scurt timp, fiind înlocuit cu locotenent-colonelul Poltavțov⁷.

Poliția urbană se conducea de legile rusești și prescripțiile speciale confirmate de Ministerul de Interne al Imperiului Rus⁸. Nedisponând de o bază normativă care să delimiteze clar competențele polițmaistrului, funcționarul respectiv era obligat să soluționeze diverse probleme legate atât de menținerea ordinii publice, cât și de cele de ordin gospodăresc⁹.

Abia începând cu anul 1817 în orașele Basarabiei, și, în primul rând, în Chișinău, s-a inițiat introducerea instituțiilor autoadministrării urbane (dumei, upravei, magistraturii etc.) caracteristice sistemului administrativ orășenesc al Imperiului Rus.

Unii cercetători au datat formarea Dumei orășenești din Chișinău cu anul 1818¹⁰. Dar documentele de arhivă depistate în ultimul timp ne pun la dispoziție informații care aduc precizări privind data instituirii organelor autoadministrării locale în orașul Chișinău. Astfel, printr-o circulară din 9 iulie 1817 rezidentul plenipotențiar al țarului în Basarabia, A. Bahmetev, ordona tuturor organelor de poliție ale orașelor regiunii, inclusiv și poliției Chișinăului, să înființeze dume, uprave și să instituie funcțiile de burgomistru, ratman, staroste al orașului, precum și de staroste al breslelor. În fiecare oraș al Basarabiei clasele sociale trebuiau să-și aleagă reprezentanții săi în aceste instituții în conformitate cu prevederile Regulamentului Urban al Imperiului Rus din 1775. Listele nominale ale funcționarilor, aleși prin majoritate de voturi, urmau să fie prezentate guvernului regiunii pentru confirmare până la 1 august 1817¹¹.

Potrivit modelului statelor de personal, elaborat de administrația regiunii, Duma orășenească urma să fie constituită dintr-un burgomistru (primar), doi ratmani nesalarizați și un secretar. Uprava era formată dintr-un burgomistru, starostele orașului și starostii breslelor orășenești înregistrate – toți fără salarii¹².

Poliției orășenești i s-a acordat dreptul și împuterniciri de a convoca noi alegeri în Dumă (subordonată de altfel guvernatorului civil și polițmaistrului Tumanov) în cazul în care membrii ei nu vor exercita funcțiile și obligațiile în mod cuviincios, vor irosi bugetul orășenesc sau îi vor împovăra pe locuitorii orașului cu impozite¹³.

La 30 iulie 1817, pe adresa Dumei era expediat ucuzul Primului Departament al guvernului regiunii Basarabia prin care s-a adus la cunoștință că rezidentul plenipotențiar A. Bahmetev a aprobat raportul polițmaistrului Tumanov privind alegerile în această instituție¹⁴. În raportul din 2 august 1817, Duma orășenească a Chișinăului informa Comitetul Provizoriu al Basarabiei „că în

conformitate cu dispoziția Administrației regiunii Basarabia și a Primului Departament, întemeiată pe propunerea rezidentului plenipotențiar al regiunii din 31 iulie curent (1817), în baza prescripțiilor respectivului Departament și ale polițmaistrului local, locotenent-colonelul Tumanov, Duma s-a convocat în prima sa ședință, iar membrii aleși din partea societăților au fost supuși jurământului de credință și fidelitate”¹⁵. Raportul a fost semnat de burgomistru Anghel Nour și de ratmanii Hristovici, Petrovici, Flora și Neverov.

Duma orașului Chișinău avea următoarea componență: burgomistru – Anghel Nour, ratmani – Asvadur Hristovici, Daniil Flora, Nicolai Neverov, Lazar Petrovici, iar din partea evreilor Leiba Litmanovici¹⁶. Deși statele de personal prevedeau alegerea a doi ratmani, în Duma Chișinăului au fost desemnați prin vot cinci. Alegerile s-au desfășurat pe grupuri etnice, Duma fiind astfel constituită din reprezentanți ai românilor basarabeni, rușilor, bulgarilor, grecilor, armenilor și evreilor.

Un rol semnificativ în organizarea activității economice și a celei administrative revenea breslelor meșteșugărești. În cadrul primei ședințe din 2 august 1817 Duma a audiat ucuzul din 30 iulie al Primului Departament privind crearea breslelor meșteșugărești în orașul Chișinău, precum și lista breslelor, ultimele fiind 9 la număr, aprobată de rezidentul plenipotențiar A. Behmetev (în paranteză se indică conducerea breslelor aleasă ulterior, între 30 iulie și 14 august): 1) breasla croitorilor și postăvarilor (staroste Eșciko Nurimovici, ajutoari – Constantin Stepanov, Gavriilo Ișanov, Șlioma Berekovici și Fișeli Berekovici); 2) breasla blănarilor, cojocarilor și căciularilor (staroste Toma Abramovici, ajutoari – Gavriilo Onofriev, Ion Cojucarev și Șimon Halimovici); 3) breasla ciubotarilor (staroste Stoian Kirilov, ajutoari – Ilia Sergeev, Semion Vtornii și Haim Moșkovici); 4) breasla fierarilor și lăcătușarilor (staroste Grigorii Ekoba, ajutoari – Constantin Ivanov, Mihailo Ivanov); 5) breasla pielarilor (staroste Vasiliu Filipov, ajutoari – Diordii Pustica, Lupil Hamurar); 6) breasla aurarilor și argintarilor (staroste Moșka Șmuliovici, ajutoari – Moșka Velikovici și Anton Panaiti); 7) breasla pietrarilor și tenchitorilor (staroste Stepan Holovițki, ajutoari – Nicolai Pomirov și Haim Șulimovici); 8) breasla steclarilor, tâmplarilor și dulgherilor (staroste Zeilik Iankelevici, ajutoari – Leiba Veliovici, Lipa Codrișanu, Vasiliu Bou); 9) breasla brutarilor (staroste Iacov Voinovici, ajutoari – Fotii Mihail și Zaharii Haimovici). Organizarea breslelor și a desfășurării alegerii conducerii acestora a fost pusă în seama polițmaistrului¹⁷. Conform raportului polițmaistrului Tumanov din 14 august 1817 adresat Dumei orășenești adunarea de deschidere a breslelor a fost preconizată pentru ziua următoare, 15 august¹⁸.

Atribuțiile dumei orășenești cuprindeau probleme administrative și gospodărești legate de comerț, meșteșuguri, impozite, inclusiv amenajarea orașului și a terenurilor aferente¹⁹. Administrația locală avea să se ocupe de construcția și întreținerea drumurilor, șoselelor, podurilor, ceea ce se realiza pe contul și cu munca populației²⁰. De remarcat că întreaga primărie a Chișinăului, care trebuia să lucreze sub supravegherea polițmaistrului și care reprezenta cinci etnii principale ale populației orășenești, nu cunoștea limba rusă și cerea guvernatorului să i se admită să redacteze corespondența în limba română²¹.

La 29 aprilie 1818, Împăratul Rusiei Alexandru I a emis *Așezământul*

organizării oblastei Basarabiei. Așezământul a consolidat modificările survenite în administrația regiunii în perioada 1813–1818 și a determinat mai clar structura administrației și judecătorei.

Așezământul stipula un mod deosebit de administrare al Basarabiei²². Referindu-se la statutul Basarabiei în componența Rusiei imperiale, unii autori ruși afirmă că regiunea beneficia de un statut juridic special, care nu presupunea elemente ale statalității, dar oferea populației locale, în special nobilimii, unele drepturi în administrarea ținutului²³. În organizarea administrativă acest statut special se manifesta prin instituirea unui model de conducere cu păstrarea dreptului local, prin predominarea în aparatul de stat a boierilor autohtoni față de funcționarii ruși, prin efectuarea lucrărilor de cancelarie în limbile română și rusă²⁴.

Așezământul din 1818 a decretat oficial orașul Chișinău capitală a regiunii și trecerea acestuia din proprietate mănăstirească în posesiunea statului²⁵. Zamfir Arbore semnala că cedarea s-a făcut de bună voie de către administrația moșiilor mănăstirești la solicitarea exarhului Bănulescu-Bodoni²⁶. Cu ocazia vizitei țarului Alexandru I, în aprilie 1818, în Basarabia egumenul mănăstirii respective a închinat pe vecie orașul în posesiunea statului cu titlul de donație, act confirmat de judecătoria regională civilă²⁷.

În conformitate cu prevederile compartimentului *Pentru feliuri de cârmuiri pe la târguri* din Așezământ, s-a confirmat organizarea în orașele din Basarabia a dumei orășenești și cârmuirilor de bresle ce urmau să funcționeze potrivit legislației ruse. Orașele basarabene au fost înzestrate cu drepturile și prerogativele așezărilor similare din Imperiul Rus²⁸. Aplicarea exclusivă a legislației ruse în administrarea orașelor, inclusiv în funcționarea dumei, atragerea preponderentă a alogenilor în funcțiile de administrare, efectuarea lucrărilor de cancelarie doar în limba rusă au restrâns substanțial aria aplicării statutului special de administrare a Basarabiei.

Conform Așezământului, veniturile care alcătuiau bugetul Dumei proveneau din impozite funciare și din alte tipuri de impozite²⁹. În cazul insuficienței sumelor acumulate pentru buna funcționare a Dumei, bugetul era completat din contul impozitelor pentru vânzarea de băuturi spirtoase. În orașele Chișinău și Bălți veniturile se completau din contul locuitorilor, precum și a celor care desfășurau aici activități comerciale.

Utilizarea resurselor financiare acumulate se efectua în conformitate cu prevederile Dumei și cu hotărârea administrației regiunii. Bugetul era întocmit de Dumă și confirmat de guvernator³⁰. Cea mai mare parte a veniturilor era destinată întreținerii instituțiilor orășenești și a poliției și doar o cotă nesemnificativă era utilizată pentru amenajarea orașului, pentru învățământ și ocrotirea sănătății³¹.

Așezământul din 1818 reglementa, de asemenea, statele de personal ale diferitelor instituții administrative, inclusiv cele ale Dumei orășenești. Pentru dirijarea instituției erau prevăzuți un burgomistru (primar), doi ratmani nesalariați, aleși de societate, și un secretar cu un salariu de 150 ruble de argint. Pentru cheltuielile de cancelarie urmau să fie alocate anual 100 ruble de argint. În total, fiecărei dume orășenești i se aloca anual suma de 250 ruble de argint³². Pentru dirijarea breslelor era prevăzut un burgomistru, un staroste al târgului și starostii breslelor, aleși de către membrii acestora, toți fiind fără salariu.

În comparație cu statele funcționarilor instituite prin ucazul din 9 iulie

1817, schimbări esențiale în noul model nu s-au produs, cu excepția indicării salariului secretarului și a sumei cheltuielilor de cancelarie.

În ansamblu, în perioada menționată autoritățile țariste au acordat o atenție minoră instituțiilor autoadministrării urbane din Basarabia, care la moment nu reprezentau un instrument strategic în promovarea politicii țarismului în regiune. Cu toate acestea, s-a produs, totuși, o anumită revigorare a orașelor și târgurilor basarabene, a Chișinăului în special. Fenomenul se explică prin colonizarea masivă a Basarabiei, mulți dintre coloniști având deja o experiență de activitate în mediul urban, dar și prin instalarea administrației ruse, care avea anumite pretenții de confort în viața social-economică și culturală³³. Cunoscând o anumită dezvoltare, orașele și târgurile Basarabiei au fost supuse, în același timp, unui proces de rusificare mai pronunțat decât localitățile rurale.

În continuare prezentăm câteva documente referitoare la formarea unor organe ale autoadministrării locale din orașul Chișinău.

Anexe

1.

Об открытии в г. Кишинёве ремесленных цехов
Получено 2 августа 1817

Указ Его Императорского Величества
Бессарабскому областному правительству
От Первого Департамента
Кишинёвской Городской Думы

По указу Его Императорского Величества слушали рапорт Кишинёвской Городской Полиции № 4484 при котором предстался список составленным в Кишинёве разными ремесленными цехами и избранными, доносит: что Его Высоко Превосходительство Господин полномочный наместник Бессарабской области и кавалер, по представлению той полиции, утвердить тот выбор предписанием данным полиции. № 3356 Распоряжаться об учреждении сих цехов на основании положений и испросить от Департамента для дальнейшего поступления распоряжение в приложенном при сем рапорте:

Утвердить в Кишинёве следующие цехи

1. Портнический и суконношипочный
2. Бланарский и кучмарский
3. Сапожничий, башмачный
4. Кузнечный, слесарский и котлярский
5. Кожевнический, приморский
6. Золотых, серебряных дел мастеров
7. Каменщицей, щекотурный и печничный
8. Столярный, плотнический, стекольный
9. Хлебопекарный.

Из коих, под каждым описать кто в которой избрал старшего помощниками.

В департамент с делом на счёт учреждения в г. Кишинёв Городской Думы заведенным, описалось что Департамент сей основываясь на предложенные Его Высоко-Превосходительства господина полномочного наместника и кавалера от 12 июня № 2540 определенном своим, в день 25 июля заключенным, возложено открытие оной на Кишинёвского полицмейстера господина подполковника Туманова. И проспроводив в ту Думу городское положение предписалось между прочего

соответственно одному приступить к учреждению в городе Кишинёве цехов и к составлению сходных ремесленных. Последнее; чтобы она.

Приказали:

С приложением копии из представленного при рапорте Кишинёвской городской полиции списки составленных в городе Кишинёве ремесленных цехов, избранных в каждой от составляющих оных ремесленников старшин и помощников утвержденных.

Послать к Городской Думе указ и велеть когда по посланиям из сего Департамента кишинёвского Господину Полицмейстеру Туманову и в ту Думу указом открыто будет Его присутствие и с тем вместе поставлен о том и определяющих.

Наблюдать со стороны Думы о восстановлении порядка предписанного положением.

30 июля 1817

A.N.R.M., Fond. 75, inv. 1, dosar 2, f. 1-3.

2.

Получено 14 августа 1817
[от] Кишинёвского Полицмейстера
Кишинёвской Градской Думе

Рапорт

Согласно Указу бессарабского областного правительства 1-го Департамента от 30 истекшего июля за № 8526 ко мне последовавшего коим возлагает на мне открытие в Кишинёве цехов составленных из разных ремесленников и мастеровых людей и приведении выборных в цехи старшинами и помощниками.

К присяги равно и составленных для них положения соответственно по Городовому Положению и все касающиеся за них постановления и представления об них на рассмотрение в оной департамент, Градская Дума вносила бы через меня таковые, я извещаю о чем оную Думу назначил на завтрашний день в 10 часов собрание на открытие оных цехов, при бытности моей, для чего и имеет она приготовиться для каждого цеха надлежащем ему порядком, о чём я для объявленных всем цеховым старшинам предписал частным приставом.

Полицмейстер Туманов.

14 августа 1817.

A.N.R.M., Fond. 75, inv. 1, dosar 2, f. 11-11 verso.

3.

Бессарабское областное правительство.
Исполнительная экспедиция
Бессарабскому областному правительству

Предложение

Господин Полномочный наместник Бессарабской области представил мне чтобы избрания городских бургомистров, ратманов, старост, цеховых старшин в каждом цинутном и областном городе, каковы члены высочайше утвержденному уставу образования здешнего края зависит от выбору обществ пользующихся купе-

ческим и мещанским званием назначит срок во всяком особом городе где должно будет выборы сии произвести под наблюдением Полицмейстеров с представлением потом от сих последних списков о избранных большинством голосов кондуитах на утверждение областного Правительства от которого об открытии сих мест издавна будет тогда же надлежащее предписание.

В следствии сего я предлагаю областному правительству произвести в общем его заключении соответственное упомянутому требованию Господина Полномочного Наместника и распорядится об удовлетворительном на сей раз поступлению

6 июля 1818, Кишинёв

Бессарабский
Гражданский Губернатор

9 июля 1818 в Бессарабском областном Правительстве слушали предложение здешнего Гражданского Губернатора Катакази за № 2854.

A.N.R.M., Fond. 5, inv. 2, dosar 450, f. 1-1 verso.

4.

В Кишинёвскую Городскую Думу

Предложение

Согласно Указу Областного Правительства за № 14988 обще с градским главою по свидетельству избранных в оную Думу что составляющих о оной бургомистр Ставри Дима и ратман Хаджи Гикка.

Предлагает оной Думе допустить к выбору ещё долженствующих быть членами как в цеховую управу одного бургомистра от общества а градского староста и в цехи цеховых старшин от ремесленного общества и чтобы сей выбор состоял непременно согласно с правилами в городском положении для того начертаны были и по выборам о том меня уведомить кто куда выбран будет. Для представления равно для предоставления на утверждение правительства.

Представить точные копии по получению коих рекомендую таковым выборам без отлагательства.

17 декабря 1818

Полицмейстер Туманов

A.N.R.M., Fond. 75, inv. 1, dosar 34, f. 85-85 verso.

5.

Рапорт

По журналу военному составляющемуся в 9 день июля, предписывало всем здешней области градским полициям, в числе коих и кишинёвская, дабы оные для составления градской думы из обществ купеческого избрать бургомистров и градских ратманов и градских старост а также и цеховых старшин в каждом цинутном и областном городе и подведомственные каждого города общественных сословий. Поручили за сим избрать всех для составления городской Думы старшин, сходно городскому положению и кто именно избран будет по большинству голосов

донести с представлением оным именным спискам для утверждения правительству к 1 числу августа непременно, и что по вновь утверждённому для внутреннего управления Бессарабской области штату назначены в местных городах градские думы и цеховые управы которые будут состоять:

Дума:

из одного бургомистра 12-го класса от общества без жалования, 2-х ратманов 14-го класса от общества без жалования и одного письмоводителя.

Управа:

из одного бургомистра от общества, городского старосты и цеховых от каждого ремесла от общества без жалования.

Что если поименные члены градской Думы замечены неблагонадёжными и в исправлении их обязанностей самоправным израсходованием городской суммы, нологообложением жителей податями. Приказали:

Хотя полиция в вышепрописаном рапорте изясняет что избранные в городскую Думу члены сходно городовому положению и Его Превосходительством господином полномочным наместником и кавалером утверждены, почему вновь учинить одного до истечении уже 3-ёх годичного времени не считает нужным, поскольку как из выведенной справки оказывается что члены в Кишинёвской Городской Думе замечены неблагонадёжными в исправлении их должностей, израсходованием городской суммы, наблюдением жителей податями для того с пописанием выше сказанного Кишинёвской Городской Полиции предписано и предписывается сим указом дабы она согласно первому правительственному указу произвела вновь выборы членов городской думы, цеховую управу в скорейшем времени для утверждения.

20 ноября 1818

A.N.R.M., Fond. 75, inv. 1, dosar 34, f. 89-89 verso.

6.

21 ноября 1818

Указ Его Императорского Величества Самодержца Российского Из Бессарабского Областного Правительства по исполнительной экспедиции Кишинёвской Градской Полиции

По приказу Его Императорского Величества в сем правительстве слушали рапорт градской Полиции № 7300 коим на указ сего правительства от 18 истекшего июля № 9779 доносит что:

При открытии здешней Градской Думы, под наблюдением управляющего полицией, избрание членов был выбор учинён в оную, на основании городского положения, которое имеет полиция у себя в виду в статью 164 без малейших нарушений того положения. При том указе значится что выборы были представлены господину полномочному наместнику на рассмотрение по каковому и его высокопревосходительство сходным с правилами того положения, утвердить изволил почему вновь учинил одного до истечения уже трёхгодичного времени считает нужным. А по справке оказалось:

- первое что Его высокопревосходительство господин полномочный наместник здешней области и кавалер, предположили учредить в Кишинёве городскую Думу. На правах присвоенных местам сим во внутренних российских губерниях предложением от 12-го мая прошлого 1817 года, правительству поручил распорядиться об открытии в городе Кишинёве Градской Думы, таким образом чтобы она состояла под наблюдением здешнего полицмейстера распоряжения.

Кишинёвская Городская Полиция донесла, что она исполняя предписания господина полномочного наместника и кавалера для составления в Кишинёвской Городской Думе выбрала:

Градской главой капитана Ноура Гласными: Асвадур Христовича, Даниила Фома, купца Никиту Невёрова, Лазаря Степана Петровича и еврея Лейбу Литмановича, Что оные в сих званиях утверждены Его Высокопревосходительством Господином здешней области гражданский губернатор, предложением от 1-го июля сего года под № 2854, прописывая что господин полномочный наместник и кавалер предоставил Его превосходительству распорядиться о избрании бургомистров, ратманов, градской старосты и цеховых старшин в каждом цинутном и областных городах.

A.N.R.M., Fond. 75, inv. 1, dosar 34, f. 86-86 verso.

7.

Рапорт

Кишинёвскому Полицмейстеру обще с градским главою по указу Его Императорского Величества в сем правительстве слушали прошение поверенных кишинёвских обществ российского, молдавского, болгарского и армянского в коем изъявляют что Кишинёвская Городская Полиция в следствие указа сего правительства оповестила их выбор в Кишинёвскую Городскую Думу по сих чинов как то:

Бургомистра, одного, двух ратманов в управу, бургомистра одного градского старосту и в цехи цеховых старшин по чему балатировка оных сего декабря 8 и 9 числа привидены к присяге как в сем городе Кишинёве как и области.

Думе непредоставлено подлежащим порядком разбирать дела кроме тех, если обнаружены стороны согласны на разбирательства Думы. В каковых случаях она почитает себя в праве вершить дела полицейские довольно иметь по части своей занятия через которые не достаёт ей времени заниматься разбирательством коммерческих дел по сему.

Дела коммерции и промышленности относящихся по уполномочию всего общества проект на сей предмет благоуважения касательно учреждения в областном городе Кишинёве городского магистрата.

Приказали:

Как в образовании высочайше утверждённых управлений Бессарабской областью в городах назначены только одни городские Думы, коим велено руководствоваться узаконениями во внутренних российских губерниях.

Выборы должны происходить учтиво и безмолвно, чего начальник должен смотреть и благопричастнейшим образом о том прислушать. Стараться выбор кончить в один день, а где в один день не успеет то хоть в два, однако же не дольше прежней. По учинении присяги следовало обществу в предшестве градского главы приступить тогда же, приписанным порядком, к баллотированию по обществам в исполнение сего в крайнего неблаговидно вздумало дать доверенность о нехотатайствовании им на утверждении городского магистрата, чего областное правительство высочайше утвержденного образования сделать не вправе.

13 декабря 1818

A.N.R.M., Fond. 75, inv. 1, dosar 34, f. 87-88.

Note

¹ Накко А. Н., *Очерк гражданского управления в Бессарабии, Молдавии и Валахии во время русско-турецкой войны 1806-1812 гг.* În: Записки Императорского Одесского общества истории и древностей, Том XI, Odessa, 1879; Boldur Al., *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească 1812-1828. Studiu*, Chișinău, 1929; Гросул Я. С., *Автономия Бессарабии в составе России (1812-1828 гг.)*. În: Гросул Я. С., Труды по истории Молдавии, Кишинев, 1982, с. 110-234; Федоров Г. К., *Государственно-административное устройство и местное право Бессарабии (1812-1917 гг.)*, Кишинев, 1974; Ciachir N., *Basarabia sub stăpânirea țaristă 1812-1917*, București, 1992.

² Nacco Al. N., *Op. cit.*, p. 114.

³ Jewsbury George F., *Anexarea Basarabiei la Rusia. 1774-1828*, București 2003, p. 102.

⁴ *Ibidem*, p. 91-92.

⁵ Ciobanu Ștefan, *Chișinău. Monografie*, Editura Museum, Chișinău, 1996, p. 23.

⁶ Grosul Ja. S., *Op. cit.*, p. 150.

⁷ Nacco A. N., *Op. cit.*, p. 113.

⁸ Андупов И. А., Жуков В. И., *Реформы в управлении Бессарабией с 1812 по 1828 г.*

În: Ученые записки Кишиневского государственного университета, Том XXVI (исторический), Кишинев, 1957, с. 148.

⁹ Arhiva Națională a Republicii Moldova, mf., F.2, inv., 1, dosar 528, rola II, p. 308 verso-309. (în continuare A.N.R.M.).

¹⁰ „În 1818 în orașele Basarabiei și, în primul rând, în Chișinău au fost create dume orașenești, uprave ale breslelor și alte organe ale autoadministrării prevăzute de legile Imperiului Rus”. Vezi: История Кишинева, Кишинев, 1966, p. 53; “Duma un organ electiv ce activează în Chișinău din 1818.” Vezi: Кишинев. Энциклопедия. Кишинев, 1984, p. 188; „Duma înființată în 1818 era un organ electiv care dirija problemele administrative și gospodărești”. Vezi: Fiodorov G., *Op. cit.*, p. 46.

¹¹ A.N.R.M. F. 75, inv. 1, dosar 34, f. 89.

¹² *Ibidem*, f. 89 verso.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 89 verso.

¹⁵ A.N.R.M., mf. F.4, inv., I, dosar 84, f. 1

¹⁶ *Ibidem*, f. 2.

¹⁷ A.N.R.M., mf., F.4, inv., 4, dosar 84, f. 4-7; F. 75, inv. I, dosar 2, f. 1-1 verso.

¹⁸ A.N.R.M., mf. F.4, inv., I, dosar 84, f. 11.

¹⁹ Fiodorov G. C. *Op. cit.*, p. 55.

²⁰ Aldea Constantin, *Pagini dintr-o istorie zbuciumată*, București, 1993, p. 59.

²¹ Ciobanu Ștefan, *Chișinău. Monografie*, p. 23.

²² Mihail Paul și Mihail Zamfira. *Acte în limba română tipărite în Basarabia în 1812-1830*, București 1993, p. 27.

²³ Rossijskoe zakonodatel'stvo v X-XX vv. (red. O. I. Cisteacov), t. 6, Moskva, 1988, p. 12.

²⁴ Fiodorov G. C., *Op. cit.*, p. 53.

²⁵ Mihail Paul și Mihail Zamfira, *Op. cit.*, p. 29.

²⁶ Arbore Zamfir, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, Chișinău, 2001, p. 60.

²⁷ Nacco A. N., *Op. cit.*, p. 139.

²⁸ Mihail Paul și Mihail Zamfira, *Op. cit.*, p. 29.

²⁹ *Ibidem*, p. 35.

³⁰ *Ibidem*, p. 48.

³¹ Fiodorov, G. C., *Op. cit.*, p. 56.

³² Mihail Paul și Mihail Zamfira, *Op. cit.*, p. 106.

³³ Aldea Constantin, *Op. cit.*, p. 64.

RECENZII. PRESENTĂRI DE CARTE

ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI ȚARA MOLDOVEI ÎN TIMPUL DOMNIIILOR LUI RADU MIHNEA de Valentin Constantinov.

Iași, Editura Universităţii şi „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, 394 p.

Monografia elaborată de dr. Valentin Constantinov, *Țara Românească și Țara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, apărută la Iași încă în anul 2007 reprezintă, o nouă contribuție istoriografică națională, cuprinzând epoca domniilor, în ambele țări române, a lui Radu vodă Mihnea, ele acoperind, cu mici întreruperi, segmentul cronologic 1611-1626. Perioada activității lui Radu vodă Mihnea este importantă pentru că a urmat domniile lui Mihai vodă Viteazul și cele ale Movileștilor, domnii caracterizate prin multiple războaie, dar și prin faptul că au antrenat ambele țări române. Domnia lui Radu vodă Mihnea a precedat epoca lui Vasile vodă Lupul și Matei vodă Basarab, în care ideea unei uniri dinastice apare în prim-plan. Perioada cuprinsă de finele secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea se remarcă anume prin faptul că se manifestă un nou fenomen: cel al schimbărilor de domni și domnii, între Țara Românească și Țara Moldovei. Un prim caz în acest sens poate fi exemplul lui Petru vodă Șchiopul, primul domn de origine munteană în scaunul domnesc al Țării Moldovei, frate cu Alexandru vodă Mircea, suveran al Țării Românești. Urmează domnia lui Mihai vodă Viteazul, cea care a cuprins și Ardealul, continuată de „răzbunarea” Movileștilor, prin instalarea la București a lui Simion vodă Movilă, fratele domnului Țării Moldovei, Ieremia vodă Movilă. Însă, odată cu Radu vodă Mihnea, apare un nou element: aflarea succesivă a unui domn la cârma ambelor țări române, situație nemaiîntâlnită până atunci, însă devenită caracteristică pentru secolul al XVIII-lea, adică în timpul domniilor fanariote.

Domnia lui Radu vodă Mihnea a fost precedentul fenomenului domniilor succesive care, treptat, s-a încetățenit, fapt ce a apropiat și mai mult Țara Românească de Țara Moldovei, cel puțin astfel erau sesizate pe plan extern, ele fiind percepute indispensabil legate una de alta, deși din punct de vedere politic erau state separate, iar relațiile dintre ele nu totdeauna au fost prietenoase. Semnificative în acest sens sunt conflictele dintre Țara Românească și Țara Moldovei în timpul lui Vasile vodă Lupul și Matei vodă Basarab. Astfel, este foarte actuală cercetarea riguroasă și minuțioasă, bazată pe documente, a

domniile succesive ale lui Radu vodă Mihnea, acel domn care a reușit să-i satisfacă pe munteni, dar și pe moldoveni, din multiple puncte de vedere: politic, social, economic etc. Considerăm că lucrarea scrisă de dr. Valentin Constantinov, apare într-un moment oportun, având o importanță deosebită, autorul aducând și noi „contribuții la cunoașterea istoriei românești a primei jumătăți a secolului al XVII-lea”(p. 8).

Monografia recenzată este formată din *Introducere*, opt capitole, *Considerații finale* și o vastă *Bibliografie*. În *Introducere* Valentin Constantinov arată că perioada domniei lui Radu vodă Mihnea „istoriografia românească a cam neglijat-o” (p.7), aspect expus pe larg în compartimentul *Exurs istoriografic* (p.9-25), care formează primul capitol al lucrării.

Capitolul II, intitulat *Ascendența lui Radu Mihnea* (p.26-40), întrunește informații documentare și bibliografice referitoare la genealogia neamului viitorului domn, care era de origine din casa domnească a Basarabilor, dar având și strămoși ce proveneau din mediul nobilimii sârbe și italiene (p.29-30), fapt ce explică numărul mare al alogenilor veniți în țările române anume în timpul acestui domn. Autorul își oprește atenția asupra inscripției din biserica Sf. Matei din Murano, făcând precizări importante referitoare la utilizarea genealogiei ca instrument politic de către ascendenții lui Radu Mihnea (p.37-38). Originea domnească a lui Radu Mihnea i-a permis să pretindă la instalarea în scaunul domnesc de la București, în anumite împrejurări, care sunt analizate de dr. Valentin Constantinov în capitolul III, *Împrejurări interne și externe ale preluării puterii* (p. 41-57). Autorul arată că Radu Minea a fost un domn filootoman, iar urcarea la tron s-a datorat și rivalității dintre Poarta Otomană și Imperiul Habsburgilor în privința hegemoniei asupra Ungariei și a celor trei țări române (p 41-50). Un loc aparte în acest capitol îl ocupă analiza tratatului încheiat de Radu vodă Mihnea cu Brașovul, deoarece acesta din urmă „reprezenta un loc perfect pentru refugiu, dar și o bază solidă pentru un eventual atac fulger la sud de Carpați” (p. 51), și care anterior fusese aliatul de nădejde al adversarului său la domnie – Radu Șerban. Autorul monografiei *Țara Românească și Țara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, acordă o atenție deosebită „problemei datării corecte” a acestui tratat, deoarece are „o importanță mare pentru explicarea evenimentelor petrecute la nordul Dunării în perioada anilor 1611-1612”, arătând că în istoriografie, în mod greșit, s-a încetățenit anul 1612, ca an al încheiat cu brașovenii, demonstrând că în realitate, acest act a avut loc încă la 1611, confuzia fiind provocată de interpretarea incorectă a textului paleografic (p.54).

Regimul politic. Legitimarea puterii reprezintă cel de al IV-lea capitol al monografiei elaborate de dr. Valentin Constantinov, fiind și cel mai impunător ca volum, în care este trecută în revistă politica internă promovată de domnul Radu vodă Mihnea: consolidarea puterii centrale; constituirea sfaturilor domnești; restabilirea componenței sfaturilor domnești; examinarea în parte a dregătorilor din sfaturile domnești, cu indicarea originii, a evoluției carierei politice și a stării economice a acestora; aspecte referitoare la daniile și scutirile domnești și, în special, privind judecata domnească, examinând pricini de judecată pe care

domnul personal le cercetase, autorul încercând în acest fel să scoată în evidență tipul de caracter al domnului, personalitate care s-a impus în mediul supușilor săi datorită capacității extraordinare de a face dreptate. Pentru aceste calități a fost mult respectat și în Țara Moldovei, aspect extrem de important dacă avem în vedere că domnul Radu vodă Mihnea era un „străin” pentru boierimea moldoveană.

Față în față cu străinul. Imaginea „celuilalt”. Așa este intitulat cel de al V-lea capitol al monografiei *Țara Românească și Țara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, care formează un compartiment deosebit ce abordează modul în care au fost percepute în țările române diferite comunități etnice. Autorul arată că la începutul secolului al XVII-lea, în spațiul geografic cercetat „s-a creat o situație inevitabilă în care «altul» devenea dorit, necesar chiar, deși, de multe ori, după ce era constatat, «el» era văzut în antiteză autohtonilor, devenind o piatră de încercare pentru cei «de țară»”, propunându-și să realizeze „o analiză a impactului pe care l-au avut străinii asupra constituirii unei identități a românilor, cât și a imaginii pe care au avut-o elementele străine în ochii românilor” cu „trimitere specială la domnia lui Radu Mihnea” (p.226). Astfel, în continuare sunt examinați pe rând: grecii, slavii sud-dunăreni, armenii, evreii, turcii, tătarii, ungurii, sașii, polonezii etc. În secolul al XVII-lea un rol tot mai important în țările române încep să îl aibă grecii, realitate care a influențat procesele cu caracter cultural desfășurate în Țara Românească și în Țara Moldovei, situație remarcată în capitolul al VI-lea, *Tradiție și înnoire culturală* (p. 250-281). Schimbările la nivel cultural în țările române sunt și în strânsă legătură cu evoluția culturii europene, însă „aceste schimbări au mers pas în pas cu moștenirea culturală anterioară”, fapt ce-l face pe autor să sesizeze mai curând „continuitate decât o ruptură bruscă”. Dr. Valentin Constantinov precizează că „civilizația românească de la începutul secolului al XVII-lea este una tradiționalistă, dar, totodată, deschisă spre schimbări” (p. 250). În acest context se remarcă figura domnului Radu vodă Mihnea, „domn cultivat, protector al culturii”, care „s-a înconjurat de oameni de o cultură elevată oferind, astfel, un model pentru posteritate”. Anume în domnia acestuia au fost „amplificate fenomenele culturale care au luat naștere în această epocă și au trasat linii directoare pentru realizările din perioada posteroară”(p. 281).

O latură importantă a domniei lui Radu vodă Mihnea reprezintă politica externă, examinată de dr. Valentin Constantinov în capitolul al VII-lea, *Orientări externe* (p.282-340), care era „o parte componentă a disputelor marilor puteri pentru supremație în spațiul nord-dunărean”, de aceea înțelegerea fenomenelor și proceselor petrecute în țările române la începutul secolului al XVII-lea „nu este posibilă fără o analiză a impactului factorilor externi asupra vieții social-politice românești” (p. 282). Astfel, se constată calitățile diplomatice ale lui Radu vodă Mihnea, care frecvent a avut rol de mediator între marile puteri, în această postură „a știut să aprecieze corect raportul de forțe și să ia poziții adecvate în diferite situații”, iar „deciziile luate au fost pe măsura așteptărilor” (p. 340). Un exemplu în acest sens poate servi cazul când Radu vodă Mihnea a mediat

conflictul dintre moscoviți și otomani pentru cetatea Azovului, reușind să obțină cedarea acestei fortificații strategice Porții Otomane (p.339).

Pentru a înțelege rolul pe care l-a avut Radu vodă Mihnea pe plan intern și extern, este necesar, susține dr. Valentin Constantinov în capitolul al VIII-lea, *Posteritatea lui Radu Mihnea* (p.341-368), să „se ia în considerare și posteritatea lui” (p.341), având în vedere atât domnia fiului său, Alexandru Coconul, dar și a celorlalți domni (de exemplu, Alexandru vodă Iliș sau Leon vodă Tomșa) ce l-au urmat, pentru care a fost un exemplu demn de urmat.

Astfel, constatăm că dr. Valentin Constantinov, în monografia sa a reușit să demonstreze importanța și impactul puternic ce l-a avut domniile lui Radu vodă Mihnea pentru viața internă a țărilor române, reflectând dintr-un un nou unghi personalitatea acestui domn, devenit incontestabil un lider regional, ce s-a bucurat de stima și încrederea marilor puteri. Domnii ce au influențat transformările ulterioare ale țărilor române (un exemplu în acest sens poate fi faptul că activitatea lui Vasile Lupul și a fraților Cantacuzinești începe anume sub egida lui Radu vodă Mihnea), însă ignorate pe nedrept de istoriografie, din motive ideologice, lesne de înțeles. În acest mod, monografia are rolul să acopere acest gol istoriografic, arătând adevărata valoare a personalității lui Radu vodă Mihnea.

Pentru lucrarea Țara Românească și Țara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea, Iași, 2007 Academia Română la 17 decembrie i-a acordat lui Valentin Constantinov *Premiul „Nicolae Bălcescu”*.

Considerăm că lucrarea recenzată este de o mare valoare științifică, și o recomandăm cercetătorilor evului mediu românesc și tuturor celor interesați de istoria națională.

Dr. Sergiu BACALOV

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

NOI PROIECTE DE CONSTRUCȚIE A NAȚIUNII ÎN SUD-ESTUL EUROPEI: BOSNIA-HERZEGOVINA, MACEDONIA, MOLDOVA ȘI MUNTENEGRU. O ABORDARE COMPARATIVĂ

La 15-17 Octombrie 2009, Institutul Europa de Studii Est-Europene al Universității Libere din Berlin în cooperare cu Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM și Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM a desfășurat, în incinta Academiei de Științe a Moldovei, conferința științifică internațională *Noi proiecte de construcție a națiunii în Sud-estul Europei*. Reuniunea științifică a constituit etapa finală a unui proiect internațional de durată, care a întrunit cercetători din Austria, Bosnia-Herțegovina, Canada, Franța, Republica Federală Germană, Republica Macedonia, Republica Moldova, Muntenegru, Statele Unite ale Americii. Din perspectiva abordărilor istorice și antropologice comparative proiectul de cercetare a avut drept scop analiza critică a proiectelor și reprezentărilor colective ale națiunii, cercetarea proceselor de transformare, iar, în unele cazuri, de contestare a identităților naționale în contextul proiectelor politice din a doua jumătate a secolului al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea. Din perspectiva studiilor interdisciplinare, conferința s-a axat pe investigarea problemelor naționalismului și a identităților naționale în Sud-estul Europei: (1) esența politicilor naționale iugoslavă și sovietică; (2) consecințele dezintegrării regimurilor politice totalitare pentru evoluția identităților colective; (3) rolul „oamenilor obișnuiți” (‘ordinary people’) în edificarea identităților naționale; (4) caracteristicile proceselor de construire a națiunilor într-un mediu multi-etnic; (5) relația dintre război, violența etnică, declin economic, instabilitatea politică și identitate națională; (6) formarea hotarelor simbolice ale națiunii vis-à-vis de altele; (7) articularea culturii “populare națională”, în sensul “naționalizării” tradiției și culturii populare; (8) manifestările simbolice ale identităților naționale și proprietatea acestora de a fi însușite în practicile cotidiene. În toate cele patru studii de caz - Bosnia-Herțegovina, Republica Macedonia, Republica Moldova și Muntenegru, cercetătorii au atestat o problemă comună - existența disensiunilor între conceptualizarea identităților naționale promovată oficial de autorități și cea a identităților manifestate zi de zi (inclusiv locale și/sau vernaculare), aceasta fiind adesea un impediment substanțial în calea proiectelor de mobilizare și legitimare politică.

Prima secțiune a Conferinței a demarat cu o notă introductivă a directorului de proiect, prof. dr. Holm Sundhaussen (Universitatea Liberă din Berlin, Germania), cu privire la noțiunile-cheie abordate în cadrul tematic al Conferinței. Prof. Sundhaussen, autorul și editorul numeroaselor studii de istorie a Sud-estului și Estului european, expert în domeniul istoriei sociale și economice, naționalismului, identităților naționale și a memoriei colective în Sud-estul Europei, a consemnat că ambiguitatea identităților naționale a fost cauzată de specificul imperiilor în care au fost integrate cele patru regiuni. În cazul imperiilor Otoman, Habsburgic sau Rus, loialitatea națională sau etnică, pentru o lungă perioadă de timp, nu a constituit sau a fost doar, într-un anumit grad, elementul-cheie al organizării politice și solidarităților sociale. Pe de altă parte, în secolul al XX-lea, regimurile politice din Uniunea Sovietică și Iugoslavia au promovat insistent identități alternative: „sovietică”, „iugoslavă”, „proletară”. Un al doilea motiv al articulării ambiguităților identității naționale a comunităților din Sud-estul Europei este lipsa unor frontiere culturale sau „etnice” certe, ca și faptul că aceste comunități, de la o etapă la alta, au fost supuse unor proiecte identitare contradictorii. De altfel, în toate cele patru studii de caz, propriile procese de construire a națiunii au demarat relativ târziu, cu o serie de echivocuri. (Holm Sundhaussen)

Primul modul „Confruntări pentru hegemonie” a cuprins trei comunicări: (1) *Despre ambivalența națiunii în societățile socialiste: contribuții analitice*, prezentată de Hannes Grandits, profesor, Universitatea din Graz (Austria), (2) *Timpul schimbărilor politice în Bosnia: de la „afacerea Agrokomerț” din 1987 până la campania electorală SDA în Velika Kladuša din 1990*, prezentată de Admir Mulaosmanović, cercetător la Institutul de Istorie din Sarajevo (Bosnia-Herțegovina) și (3) *Mecanisme economice ale proiectelor identitare post-totalitare: studiu de caz al republicii secesioniste transnistriene*, prezentată de Ala Șveț, cercetător doctorand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Profesorul Hannes Grandits, privind întrebarea de ce „problema națională” a rămas una extrem de importantă pentru sistemul socialist, a constatat că proiectele de construcție a națiunii au avut un rol ideologic în planurile grandomane de edificare a unei societăți ideale. „Eliberarea popoarelor” și „lupta contra opresiunii naționale” au fost componente ale discursului propagandistic, deși, conform dogmelor leniniste, diferențele etnice urmau, în viitorul apropiat, a fi „topite” într-o societate fără clase. În realitate s-a constatat, că regimurile socialiste au preferat procesul de *naționalizare* în locul celui de *democratizare*. Astfel, acordarea/acceptarea unor „drepturi naționale” (adesea, doar într-o manieră declarativă) a compensat incapacitatea sistemului totalitar de a se dezvolta în sensul pluralismului democratic, ceea ce a cauzat *etnicizarea* relațiilor politice, iar proiectele de construcție națională în URSS și RSFI au devenit un factor al relațiilor de putere și un instrument de gestionare a elitelor rivale într-un sistem politic unipartid.

În al doilea modul „Monumente și memorie” au fost prezentate patru comunicări: (1) *(Re)producerea spațiilor, articularea identităților și însușirea simbolurilor celui de al Doilea Război Mondial în Moldova post-sovietică*, semnată de Gabriela Popa, doctorandă, Departamentul de Istorie și Civilizație al

Institutului Universitatea Europeană din Florența (Italia); (2) *Considerații privind abordările istoriografice ale problemei națiunii bosniace în perioada dintre finele anilor 1960 și anii 1990*, de Husnija Kamberović, profesor, directorul Institutului de Istorie din Sarajevo (Bosnia-Herțegovina); (3) *Muntele Lovćen și Njegoš între „capela lui Alexandru” și „Mausoleul Meštrović”: orientări și reorientări simbolice în Muntenegru în epoca socialistă*, de Vladimir Dulović, doctorand la Universitatea Central Europeană din Budapesta (Ungaria); (4) *Memorie și identitate printre emigranții muntenegreni din Serbia*, de Saša Nedeljković, profesor la Facultatea de Etnologie a Universității din Belgrad (Serbia). S-a consemnat, că relația dintre *locurile memoriei* și *rescrierea istoriilor naționale* merită o investigație mai adâncă din partea cercetătorilor preocupați de studierea Estului și Sud-estului Europei. Legitimarea noilor statalități naționale și procesele de negociere a identității se află într-o constantă interacțiune, deoarece în cadrul practicilor comemorative sunt implicați diverși actori (autorități statale, ONG-uri, organizații ale veteranilor de război, cercetători, mass-media, „oameni obișnuiți”), care participă la *articularea, negocierea* și, alte ori, la *contestarea* trecutului prin însușirea, la nivelul comunităților, a unui spectru larg de simboluri și practici (Gabriela Popa). Drept exemplu al acestor procese poate servi cazul mausoleului lui Njegoš din Muntenegru. Decizia guvernului muntenegrean, din 1952, privind construirea pe muntele Lovćen, în locul vechii capele funerare, a unui mausoleu dedicat poetului național Njegoš a suscitat dezbateri publice fără precedent în Muntenegru. Interzis de autoritățile comuniste în 1944, proiectul a provocat discuții la începutul anilor '60 care au continuat atât până la deschiderea Mausoleului în 1974, cât și către redeschiderea lui în contextul proceselor de liberalizare a regimului politic de la finele anilor '80. Discuția a cuprins o gamă largă de implicații (estetice, simbolice, politice), precum și probleme privind identitatea muntenegrenilor, istoria și viitorul acestora (Vladimir Dulović).

Conferința a continuat a doua zi, al treilea mod, focusându-și discuția pe tema „Artă și cultură tradițională” prin comunicările: (1) *Branding național în construcția națiunii: abordări și caracteristici în Sud-estul Europei*, de Rozita Dimova, cercetător la Institutul de Studii Est-Europene, Universitatea Liberă din Berlin (Germania); (2) *Evenimentele muzicale ca mijloc de promovare a destinațiilor turistice în Muntenegru*, de Lidija Vujačić, cercetător la Facultatea de Filosofie a Universității din Muntenegru; (3) *Cultura dansului și identitatea națională în Republica Macedonia*, de Ivona Opetcheska-Tatarchevska, cercetător la Institutul de Etnologie al Universității „Kyryl și Methodius” din Skopje (Macedonia); (4) *Spațiile culturale de litigiu: ONG-urilor în procesele de construcție a statului (și națiunii) în Muntenegru*, de Čarna Brković, cercetător la Facultatea de Filozofie de la Universitatea din Belgrad (Serbia). În ceea ce privește crearea *brand-urilor* naționale în Sud-estul Europei, Rozita Dimova a subliniat, că în cadrul manifestațiilor publice statul are proprietatea de a-și „materializa” contururile ontologice prin simbolurile și practicile pe care și le însușește. În aceste cazuri, prin rolul de actant sau agenție care gestionează/reglementează evenimentele de artă, statul își validează discursul prin implicația

producțiilor artistice. Conflictul între Grecia și Macedonia asupra numelui de stat propune o serie de practici de *performare* a identităților/comunităților imaginate în care s-au (re)produs imagini, reprezentări colective destinate „consumului” intern și internațional.

Al patrulea modul „Intelectuali, elite și instituții” a fost constituit din comunicările: (1) *K.P. Misirkov și mișcările naționale din Macedonia și Moldova*, de Ermis Lafazanovski, cercetător coordonator la Institutul de Folclor “Marko Cepenkov” din Skopje (Macedonia), (2) *De la Basarabia la Republica Moldova: reprezentări ale spațiului în proiectele de construcție a națiunii*, de Virgiliu Bârlădeanu, cercetător la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, (3) *Istoricii în serviciul națiunii. Construirea narativelor naționale despre bosniaci/ musulmani bosniaci în anii 1960 și 1970*, de Iva Lučić. Raportorii s-au referit la procesele de construcție simbolică a spațiului, ca dimensiune a proiectelor de construcție a națiunii. În acest sens, reprezentările spațiului în mentalitatea colectivă constituie una din caracteristicile simbolice universale ale identităților etnice și naționale. În cadrul Republicii Moldova ele au devenit produsul multiplelor procese care au fost susținute de articularea discursurilor și modelelor de legitimitate, iar procesul de descriere, analiză, evaluare a acestui spațiu, în ultimele două secole, în contextul numeroaselor transformări teritoriale, au evidențiat, adesea, identitatea unei regiuni de frontieră în calitatea constantă a experienței colective și a structurilor mentale (Virgiliu Bârlădeanu).

În cadrul modulului „Simboluri și religii” au fost prezentate trei comunicări: (1) *Construirea imaginii publice a Republicii Moldova*, de Ludmila Cojocari, cercetător științific superior la Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM; (2) *Drapelul “național” al Republicii Macedonia*, de Žarko Trajanoski, profesor la Facultatea de Filosofie a Universității “Kyril și Metodius” din Skopje (Macedonia); (3) *Consolidarea identității religioase în Bosnia-Herțegovina în anii 1980*, de Dženita Sarać, profesor asistent, Departamentul de Istorie al Universității din Sarajevo (Macedonia). În contextul problemelor discutate, Ludmila Cojocari a consemnat, că participarea structurilor puterii și antrenarea societății în acțiuni/ritualuri politice sunt însoțite, deseori, de procese de acomodare a *locurilor memoriei* la reprezentări colective „convenabile” puterii, devenind politici centrale în construcția *from above* a memoriei colective și oferind accesul la contexte și oportunități de negociere identitară *from below*. Investigarea materialului de teren și analiza discursurilor publice conduc spre concluzia, că în Moldova post-sovietică „comunitățile de memorie” se află într-un proces de negociere fără a accepta, însă, *in integrum* discursul oficial. Tentativele puterii de instrumentalizare a *locurilor memoriei*, la această etapă, favorizează articularea contextelor, atitudinilor și discursurilor *contra-memoriei*, în acord cu normele, valorile și convențiile sociale deja afirmate. (Ludmila Cojocari) În susținerea conceptului de *negociere publică* a simbolurilor naționale, Žarko Trajanoski a menționat că actualmente Macedonia este unica țară cu două drapele și două denumiri oficiale. Autorul analizează proiectul de construcție națională prin similitudine cu cel de construcție simbolică a drapelului național. Implicarea distincției „etic” versus „civic”, ori promovarea insistență a similitu-

dinilor simbolice între identitatea macedoniană în sens etnic și sens civic, constituie o dilemă substanțială pentru societatea din Republica Macedonia. Soluționarea acesteia, în viziunea autorului, poate fi determinată de o serie de factori: relația cu EU și NATO, condiționată de „disputa numelui” purtată cu Grecia, lupta partidelor politice pentru putere, abilitatea actorilor politici de a se confrunta cu paradoxurile simbolice și identitare, cât și de o posibilă rezoluție oficială privind implementarea deosebirii între drepturile etnice/civice și individuale/colective. (Žarko Trajanoski)

În partea finală a conferinței, prof. Ulf Brunnbauer de la Universitatea din Regensburg (Germania), în calitate de coordonator de proiect, a trasat resorturile abordării comparative a proiectului, menționând că alegerea celor patru studii de caz a fost determinată, pe lângă faptul că acestea pot oferi perspective originale de studii comparative, de existența particularităților care se regăsesc în fiecare din ele. Aceste patru proiecte de construire a națiunilor împărtășesc o serie de circumstanțe istorice privind *performarea*, dar și evoluțiile interne. În primul rând, ele pot fi investigate drept proiecte noi, în termeni de recunoaștere internațională și creare a unui cadru instituțional „național”. Muntenegru, desigur, a fost un stat independent, înainte de 1918, dar, în măsura în care populația majoritară de origine slavă și confesiune ortodoxă s-a identificat pe dimensiunea națională, aceștia ar pretinde afiliere la națiunea sârbă. De asemenea, toate națiunile menționate au apărut în regiuni de frontieră ale fostelor imperii, regiuni care nu au fost transformate ulterior în state naționale, ci, mai degrabă, s-au dizolvat după Primul Război Mondial. Prin urmare, cele patru studii de caz fac parte din contextul post-imperial sau, după cum unii ar putea argumenta, din cel al reconfigurării de putere în regiune și de identificare post-colonială. Aceste regiuni s-au confruntat cu o discontinuitate semnificativă pe parcursul ultimelor două secole, fiind parte din mai multe formațiuni statale, cu ipoteze diferite privind identitatea populațiilor locale și, respectiv, moduri diferite de integrare statală. Moștenirile imperiului și ale stăpânilor străine pot fi văzute atât în existența populațiilor etnic mixte din cele patru țări, cât și în lipsa de încredere a acestora față de autoritățile de stat. Apartenența la federațiile socialiste – iugoslavă, pe de o parte, și la cea sovietică, pe de altă parte - este un alt element important de similitudine. Experiență federativ-socialistă în cele patru studii de caz, dar și în alte cazuri similare, a fost una de naționalizare, deoarece cele patru națiuni au dobândit recunoaștere oficială de rând cu instituțiile de promovare a particularității naționale în timpul regimului comunist. Acești ani au fost, de asemenea, ani de modernizare în termeni de industrializare, urbanizare, revoluție a învățământului, precum și de largire a comunicării cu lumea din exterior. De atunci, interesele de propagare și menținere a identității naționale dezvoltate, precum și cererile de afiliere națională au devenit o sursă pentru putere și hegemonie. Astfel de evoluții atenționează asupra unui argument în plus pentru care cele patru țări au fost alese pentru comparație: tendința de a fi, din punct de vedere politic, instabile și, respectiv, de a se confrunta cu provocări grave. În cazul Bosnia-Herțegovina, sistemul politic este disfuncțional și un număr considerabil din populația sârbă și croată nu percepe acest stat ca structură

legitimă. În Macedonia – echilibrul între majoritatea etnică macedoneană și minoritatea albaneză rămâne o problemă delicată. În Moldova - diferendul transnistrean și administrația secesionistă este o stare *de facto*, în timp ce restul țării este polarizat politic într-o măsură în care nu există consensul minim, necesar pentru o democrație durabilă. Muntenegru, aparent, nu se confruntă cu amenințări existențiale atare, ci mai curând sistemul politic este tulburat de corupție într-o asemenea măsură încât eșecul de stat nu poate fi complet exclus ca cel mai rău scenariu, iar o mare parte a populației slave se definește ca „sârbi”, opunându-se puternic independenței. Motivele pentru provocările și riscurile actuale țin, în primul rând, de trecutul acestor țări: după transformarea în state independente, cele patru state au parcurs, într-un grad diferit, perioade de război, violență și conflicte etnice. Nu este greu de văzut că, în asemenea condiții, identificarea națională a devenit actuală, cel puțin în discursul public. (Ulf Brunnbauer).

Astfel, Conferința Științifică Internațională *Noi proiecte de construcție a națiunii în Sud-estul Europei* a prezentat un prilej deosebit de a pune în dezbatere problemele enunțate. Echipa de organizare a conferinței și coordonatorii proiectului aduc mulțumiri raportorilor în plen și moderatorilor discuțiilor științifice: prof. Xavier Bougarel (Centrul Național de Cercetări Științifice din Paris, Franța), prof. Srdja Pavlović (Universitatea din Alberta, Canada), Stef Jansen (Universitatea din Manchester, Marea Britanie), prof. Robert Pichler (Universitatea din Graz, Austria), prof. Jennifer Cash (Universitatea din Halle, Germania), prof. Keith Brown (Universitatea Brawn, SUA), prof. Wim van Meurs (Universitatea Radbound, Olanda). De asemenea, aducem mulțumiri pentru suportul acordat în procesul de organizare a conferinței Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM și Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Rezultatele științifice ale proiectului și materialele elaborate în cadrul acestui proiect de cercetare vor fi publicate în studii și ediții periodice din Austria, Bosnia-Herțegovina, Republica Federală Germană, Republica Macedonia, Republica Moldova și Muntenegru.

dr. Virgiliu BÂRLĂDEANU
dr. Ludmila COJOCARI

CUPRINS

COMUNICĂRI

Contribuții la istoria demografică a Țării Moldovei (a doua jumătate a secolului al XIV-lea - secolul al XVII-lea). <i>Sergiu TABUNCIC</i>	4
Considerații privind administrația în Țara Moldovei în epoca medievală. Serdăria de Orhei-Lăpușna. <i>Teodor CANDU</i>	14
Locul reprezentanților micilor neamuri boierești în sistemul administrativ Țării Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea (ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca). <i>Sergiu BACALOV</i>	23
Particularitățile administrării de stat ruse a județelor multietnice din regiunea Bolgii de mijloc (pe exemplul Republicii Marii El) în secolul al XVIII-lea. <i>Eugen CUZMIN</i>	37
Instituirea administrației speciale a orașului Ismail și comerțul Basarabiei prin porturile dunărene în anii 30 – 50 ai secolului al XIX-lea. <i>Valentin TOMULEȚ</i>	44
Considerații privind instituțiile administrației locale din Basarabia reflectate în actele legislative rusești din anii 1812-1837. <i>Silvia BARCARU</i>	69
Comitetul Provizoriu Regional al Basarabiei (1816-1818). <i>Dinu POȘTARENȚU</i>	77
Reflexii istoriografice asupra lichidării autonomiei regiunii Basarabia la 1828 și manifestările nobilimii locale. <i>Lucia ARGINT</i>	85
Cu privire la rolul poliției în administrarea orașelor din Basarabia în perioada de până la reformă (1812 - 1970). <i>Mihail BELOUSIUC</i>	98
Între „Vulturul Alb” și „Steaua Roșie”: războiul polono-sovietic (25 aprilie - 10 octombrie 1920) și poziția guvernului României. <i>Daniel HRENCIUC</i>	106
Locul sovietelor satești și orașenești în sistemul administrativ de comandă din URSS. <i>Adrian DOLGHI</i>	122
Schimbări cantitative și calitative în nomenclatura Ucrainei Sovietice în anii 1945 – 1953. <i>Victor KRUPĂNA</i>	133
IUGOSLAVIA - formula destrămării. Evoluția schimbărilor teritorial-administrative și social-politice (anii 90 ai secolului al XX-lea). <i>Lilia ZABOLOTNAIA, Anna BARBACARI</i>	144
Reformarea organizării teritoriale în Ucraina, Belarus și Moldova în anii 1990- 2000: discuții, proiecte, rezultate. <i>Aleksandr ANDROȘCIUC</i>	169

DOCUMENTAR

- Un izvod de moii din Basarabia întocmit în februarie 1814.
Tudor CIOBANU 186
- Câteva documente privind ispravnicii în Basarabia (1816 - 1818).
Alina FELEA 205
- Unele aspecte din istorie creării instituțiilor autoadministrării locale
în Chișinău (1812 - 1818). *Veronica MELINTE, Eugen CERNENCHI* 215

RECENZII. PREZENTĂRI DE CARTE

- Țara Românească și Țara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*
de Valentin Constantinov, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”,
Iași, 2007. *Sergiu BACALOV* 225

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

- Noi proiecte de construcție a națiunii în sud-estul Europei:
Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Moldova și Muntenegru.
O abordare comparativă. *Virgiliu BĂRLĂDEANU, Ludmila COJOCARI* 229

CONTENTS

COMMUNICATIONS

- Notes about the demographic history of Tara Moldovei (throughout
the second half of the 14th - 17th centuries). *Sergiu TABUNCIC* 4
- Considerations on land administration in Moldova Country during
the Middle Ages. Serdaria of Orhei-Lapusna. *Teodor CANDU* 14
- The Place of the small boyars in the administrative system of the
principality of Moldova in XVII - beginning of XVIII century
(tsinuty: Lapusna, Orhei, Soroca). *Sergiu BACALOV* 23
- The features of the Russian state management districts of the
multinational Average Volga region in the XVIII century
(on the example of Republic Mary El). *E. CUZMIN* 37
- The establishment of special administration of city of Ismail
and the commerce of Bessarabia through danube ports in 1830s - 1850s.
Valentin TOMULEȚ 44
- Considerations on the local administrative institutions from
Bessarabia reflected in the Russian legislative acts in the years 1812-1837.
Silvia BARCARU 69
- Provisional Regional Committee of Bessarabia. *Dinu POȘTARENȚU* 77
- Historiographic reflections on liquidation autonomy region Bessarabia
in 1828 and events show local nobility. *Lucia ARGINT* 85
- About the role of police in the administration of towns of Bessarabia
in the pre-reform period (1812-1870). *Mihail BELOUSIUC* 98
- „White Eagle” and the “Red Star”: The Polish-Soviet War
(April 25 - October 10, 1920) and the Romanians Governments Positions.
Daniel HRENCIUC 106
- The place of the soviet villages in the administrative-command system
from URSS. *Adrian DOLGHI* 122
- The quantitative and qualitative changes in nomenclature
of Soviet Ukraine during 1945 - 1953. *Victor KRUPĂNA* 133
- YUGOSLAVIA - the desintegration formula. The evolution of the
administrativ-territorial and socio-political changes (the years 1990
of the XXth century). *Lilia ZABOLOTNAIA, Anna BARBACARI* 144
- Reform of the territorial structure of Ukraine, Belarus and Moldova
in the 1990 - 2000-ies.: discussions, projects, results.
Aleksandr ANDROȘCIUK 169

DOCUMENTARY

- One register of estates from Bassarabia, elaborated in february 1814.
Tudor CIOBANU 186
- Some documents about ispravnicii in Bessarabia (1816-1818).
Alina FELEA 205
- Some aspects concerning establishment of self administration institutions from Chisinau during (1812-1818).
Veronica MELINTE, Eugen CERNENCHI 215

BOOK REVIEWS . BOOK PRESENTATIONS

- Constantinov Valentin. Moldova Country and Muntenia Country during the reign of Radu Myhnya. The Alexandru Ioan Cuza University of Iași, 2007, 394 p. *Sergiu BACALOV* 225

SCIENTIFIC LIFE

- New Projects of Nation-Building in the South Eastern Europe: Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Moldova and Montenegro.
A comparative approach *Virgiliu BĂRLĂDEANU, Ludmila COJOCARI* 229

Condiții necesare de includere a publicațiilor științifice în „Revista de Istorie a Moldovei”

Revista prevede publicarea studiilor aparținând colaboratorilor Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, instituțiilor academice, centrelor universitare și științifice din republică și din străinătate. Tematica revistei include rezultatele studierii unor probleme referitoare la istoria Moldovei și istoria Europei din cele mai vechi timpuri până în prezent. Cercetarea se bazează pe surse documentare, inclusiv din arhive. Articolele pot fi prezentate în limba română sau în alte limbi europene (engleză, franceză, germană, rusă, bulgară, polonă etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (articole, comunicări, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

– **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1 c. a., aproximativ 18-20 pagini, cel al recenziilor maximum 3-4 pagini. Se va prezenta manuscrisul și forma electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în forma finală.

– **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10, Space 1,** se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** De ex. Leășco I., Ungureanu T. *Ialoveni*. Chișinău: Licorn, 2003, p.50.

– **Rezumat.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză) cuprinzând 400-500 de caractere; **comunicările mici și recenziile nu conțin rezumate.**

– **Date despre autor.** La sfârșitul textului se anexează următoarele informații despre autor: numele și prenumele, gradul științifico-didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.

– **Data prezentării (revizurii) articolului.**

– **Materialul ilustrativ** se prezintă în format A4, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Fotografiiile și desenele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Extras din procesul verbal cu recomandarea spre publicare. Articolele sunt discutate și recenzate în sectoarele instituțiilor, la catedre etc., care le recomandă spre publicare. Articolele sunt recenzate și de către membrii Colegiului de redacție. Fiecare articol este recenzat la ședința Colegiului de redacție, cel puțin, 2 recenzanți. În cazuri excepționale și discutabile sunt invitați experți din afara colegiului. Opinia și observațiile recenzanților sunt fixate într-un proces-verbal și aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzanții și acceptarea materialului prezentat.

Manuscrisele (două exemplare) și varianta electronică pot fi prezentate direct la Colegiul de redacție (Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, str. 31 august 1989, 82, MD-2012, Chișinău) sau trimise prin e-mail: iisdasm@mail.md. Telefon 23-33-10.

Selectarea articolelor și a materialelor o efectuează Colegiul de redacție, format, în majoritatea sa, din colaboratori științifici ai Centrului Studii Istorice al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate în revistă aparțin autorilor materialelor și nu pot fi considerate ca reflectând politicile și opiniile Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie, Stat și Drept.

În cazul retipăririi materialelor revistei este obligatorie indicarea sursei.

Revista de Istorie a Moldovei
Nr. 4, 2009

Tipografia PRAG-3
Chișinău, str. Petricani, 94

Redactor literar: *L. Stegărescu*
Machetare computerizată: *M. Adauge*

